॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಶ್ರೀಮದನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣವು.

ಓಂ ॥ ನಾರಾಯಣಮಸಂಖ್ಯೇಯ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣವಿಗ್ರಹಂ ।
ವಂದೇ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಸದಾ ಧ್ವಸ್ತದೂಷಣಂ ಪರಮಪ್ರಿಯಂ ॥
ನಮೋ ವೇದಾಂತರಾದ್ಧಾಂತ ಸೂಕ್ತಿರತ್ನಾಕರಾತ್ಮನೇ ।
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯ ಭಗವದ್ದುಗ್ಧಸಿಂಧವೇ ॥
ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕಾರಣೀಭೂತ ಗುಣಪೂರ್ತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಯೇ ।
ಜೀವಾದಿಭೇದಕಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವಿಶ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮುಚ್ಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ಭೀಮ ಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ವೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ॥ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

**ಮೂ ॥ ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರಗಂ ವಿಶ್ವಪ್ರಸೂತೇಃ ಕಾರಣಂ ತು ಯತ್ ।
ಸೂಕ್ತೋಪನಿಷದಾದ್ಯುಕ್ತಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ॥ ೬೯ ॥**

ಅ ॥ ಅಂತಃ ಸಮುದ್ರಗಂ = ಸಮುದ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವವನು, ವಿಶ್ವಪ್ರಸೂತೇಃ= ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗೆ, ಕಾರಣಂ ತು=ಕಾರಣನೂ ಆದ, ಯತ್=ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸೂಕ್ತೋಪನಿಷದಾದ್ಯುಕ್ತಂ, ಸೂಕ್ತ=ಅಂಭ್ರಣೀಸೂಕ್ತ-ವಾಮನಸೂಕ್ತಗಳು, ಉಪನಿಷತ್='ಅಂಭಸ್ಯ ಪಾರೇ' ಇದುಮೊದಲಾದುದು ಉಪನಿಷತ್ತು, ಆದಿ=ಮೊದಲಾದ 'ಆಪೋ ನಾರಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ, ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ= 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎಂಬುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ, ಲಕ್ಷ್ಯತೇ=ಸ್ವೇತರ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾವರ್ತಕ (ಭಿನ್ನನೆಂಬುವ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ) ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ತಾ ॥ ಸನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳೀ ವಿಶೇಷಾಂಶ— (1) ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷಣ, ಪ್ರಮಾಣ, ಸಾಧನ, ಫಲ-ಇವುಗಳ ವಿಚಾರದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಯು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು ಯಾವುದು? ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವುದು? ಯಾವ ಸಾಧನದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆ? ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ? ಎಂಬುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. (2) ನಿಗಮ, ನಿರುಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯುತ್ಪನ್ನನಾದವನಿಗೇನೇ ಮೀಮಾಂಸಾ (ವಿಚಾರ) ದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ, (3) ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು

ಯಾವುದು ಎನ್ನುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ೨ನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕೆಯನ್ನು 'ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರಗಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. (4) 'ಅಸ್ಯ ವಾಮಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಸೂಕ್ತಗಳಿಂದಲೂ 'ಅಂಭಸ್ಯಪಾರೇ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಬೇರೆ ಆಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೂ, ಸರ್ವಜಗನ್ಮಾತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೂ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿಯೂ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎಂಬುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವೇತರ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನು.

"ಓಂ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಓಂ"

ಅಸ್ಯ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ಯತಃ=ಯಾರಿಂದ, ಜನ್ಮಾದಿ=ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದಿಗಳು (ಅಂದರೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ನಿಯಮನ ಜ್ಞಾನ ಅಜ್ಞಾನ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ) ತತ್ = ಅವನು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನು.

ನಯಚಂದ್ರಿಕಾವಿಶೇಷಾಂಶ. (1) 'ಉಪನಿಷದಾದ್ಯುಕ್ತಂ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತೋಽನ್ವಯಾದಿತರತಶ್ಚಾರ್ಥೇಷ್ವಭಿಜ್ಞಃ ಸ್ವರಾಟ್' ಇತ್ಯಾದಿ (ಭಾ. ಸ್ಕಂ.೧. ಅಧ್ಯಾ ೧. ಶ್ಲೋ.೧) ಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (2) 'ಕಾರಣಂ ತು' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಯಾವುದು ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದೇ ಈಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸ್ವರೂಪ, ಸಾಧನ, ಫಲ- ಇವುಗಳ ವಿಚಾರವು ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಯಾವುದು? ಫಲವು ಯಾವುದು? ಎಂದಾಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಆತನ ಸ್ವರೂಪಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಆ ವಿಚಾರವೇ ಮೊದಲಿನ ಎರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರವಾದರೂ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ 'ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವೇತರ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನು' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವುದು ಎಂಬುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಈ ಮೂಲದಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (2) ಸಮುದ್ರಾಂತರ್ಗತತ್ವ (ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಇರುವಿಕೆ) ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ' ಎಂದು ಅವನೇ ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸವಿಶೇಷನೇ. ಅಂದರೆ, ಅವನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಗಳಿವೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷನಲ್ಲ (3) ಹಾಗಾದರೆ 'ಬೃಹಂತೋ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಗುಣಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಬೇರೆ ಲಕ್ಷಣವು (ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪ ಲಕ್ಷಣವು) ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ—ಅದನ್ನೇ (ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನೇ) ಉಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಲಕ್ಷಣವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮದಿಂದ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುವು ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನವೆಂದು

ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಧಾನಲಕ್ಷಣವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ॥ ೮ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, (೧) ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವೋ? (೨) ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಲಕ್ಷಣವೋ? ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಧರ್ಮಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಲಾರವು. ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಆತನ ಧರ್ಮರೂಪವಾದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದಕಾರಣ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಸೃಷ್ಟಿಃ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಸಂಹಾರೋ ನಿಯತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಾವೃತಿಃ ।
ಬಂಧಮೋಕ್ಷಾವಪಿ ಹ್ಯಾಸು ಶ್ರುತಿಷೂಕ್ತಾ ಹರೇಸ್ಸದಾ ॥ ೯೦ ॥

ಅ ॥ (ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಇದೂ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ) ಸೃಷ್ಟಿಃ=ಸರ್ಜನವು, ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ=ಸ್ಥಿತಿಯೂ, ಸಂಹಾರಃ=ಸಂಹಾರವು, ನಿಯತಿಃ=ನಿಯಮನವು, (ಪ್ರೇರಣೆಯು) ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ಆವೃತಿಃ=ಆವರಣವು, (ಅಜ್ಞಾನವು) ಬಂಧಮೋಕ್ಷಾವಪಿ=ಬಂಧಮೋಕ್ಷಗಳೂ ಕೂಡ, ಹರೇಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ (ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು) ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಆಸು ಶ್ರುತಿಷು='ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಉಕ್ತಾಃ=ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆಯೋ, (ಆದಕಾರಣ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.)

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಜನ್ಮಾದಿ ಪದದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಮೋಕ್ಷ ಪರ್ಯಂತಗಳಾದ ಭಾವ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು. ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವಸ್ತುವಿಗೇನೇ ಸ್ಥಿತಿ ಮೊದಲಾದುದು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜನ್ಮವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುವುವೆಂದು ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (2) **'ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತಿಃ' 'ಸರ್ವೇ ನಿಮೇಷಾ ಜಜ್ಞಿರೇ' 'ವಿದ್ಯುತಃ ಪುರುಷಾದಧಿ'** ಎಂದು ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಕಾರಣಗಳಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಕಾಲಾದಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (3) **'ಯಸ್ಮಿನ್ನಿದಂ ಸಂಚ ವಿಚೈತಿ ಸರ್ವಂ ಯಸ್ಮಿನ್ದೇವಾ ಅಧಿ ವಿಶ್ವೇ ನಿಷೇದುಃ'** ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳೂ ಆಶ್ರಿತರಾಗಿರುವರೋ, 'ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಿತಿಯು ಭಗವದಧೀನವೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. (4) **'ವೇನಸ್ತತ್ಪಶ್ಯನ್ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ವಿದ್ವಾನ್ಯತ್ರ ವಿಶ್ವಂ ಭವತ್ಯೇಕ ನೀಲಂ'** ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡ ವೇನನಾಮಕ ಋಷಿಯು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವವನಾದನು. ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವೂ ಸಂಹಾರವೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (5) **'ವಿವೇಶ ಭೂತಾನಿ ಚರಾಚರಾಣಿ'** ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿಯಮನವು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಚೇತನಾಚೇತನ ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚ

ವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವನು ಎಂದು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದು. (6) 'ಋತಸ್ಯ ತಂತುಂ ವಿತತಂ ವಿವೃತ್ಯ ತದಪಶ್ಯತ್ತದಭವತ್ ಪ್ರಜಾಸು' ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಪಾಶವನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತೃತವಾದುದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ವೇನನಾಮಕ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನು ಕಂಡನು ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನ ಬಂಧಗಳು. (7) 'ಯ ಏತದ್ವಿದುರಮೃತಾಸ್ತೇ ಭವಂತಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜನ್ಮ ಕಾರಣತ್ವ, ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣತ್ವ, ಸಂಹಾರಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೆಂದೂ, ಅತಿ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಿತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಗಳಿಲ್ಲ. ಸಂಹಾರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕಾಲಭೇದದಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಎಂದು ರಾಮಾನುಜಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಸರ್ವಥಾ ಅಲ್ಲ. 'ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವಾದಯೋ ಗುಣಾಃ ಸದೈವ ಸಂತಿ ಹರೌ' ಎಂದು ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ ಶಕ್ತಿ–ವ್ಯಕ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಸರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು 'ಸದಾ' ಪದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದರು. (2) ಸರ್ವ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದಷ್ಟೇ! ಅಂದರೆ— ಅದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದಿರು ವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದೆನ್ನುವ ಅಸಂಭಾವನಾಶಂಕೆಯು ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವಾದರೂ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಚೇತನತ್ವ, ಸರ್ವಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಯುಕ್ತ್ಯನುಗೃಹೀತವೂ ಆಗಿದೆ. ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವದಲ್ಲಾ ದರೂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೇ ಯುಕ್ತಿಯು. ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. (3) 'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ' 'ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ' 'ಯತ್ಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ' 'ಯ ಆತ್ಮಾನಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ' 'ತ್ವಂ ಮುಕ್ತಿದೋ ಬಂಧದೋಽತೋ ಮತೋ ನಸ್ತ್ವಂ ಜ್ಞಾನದೋಽಜ್ಞಾನದಶ್ಚಾಸಿ ವಿಷ್ಣೋ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು 'ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮೊದಲಾದದ್ದು ಎಂಟು ಜನ್ಮಾದಿಪದಾರ್ಥವು ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸೃಷ್ಟಿಃ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಮೂಲದಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (4) ಸಮಾಸಮಾಡದೆ 'ಸೃಷ್ಟಿಃ ಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾರಣತ್ವವು, ಸ್ಥಿತಿಕಾರಣತ್ವವು ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎಂಟು ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರು. (5) ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡ ತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸೃಷ್ಟಿಯು, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸ್ಥಿತಿಯು ಹೀಗೆ ಎಂಟೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಎಂಟೂ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. (6) ಅಥವಾ 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ' ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೇ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಜೀವನಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವಸ್ತುವು

ಜೀವಭಿನ್ನವೆಂದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಆ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ (ಜೀವ)ದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ(ಜೀವ)ದಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು. ಏಕೆಂದರೆ, ಜೀವನು ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಕೋಶಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಪ್ರತೀತಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (7) ಜಾತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ' ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. (8) ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವು. (9) ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೂ ದೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವಪರವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವಾಗ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎಂದು ವಿಧಿಸಿರುವರು. ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಶಂಕಾಪರಿಹಾರವು ಹೇಗೆ ಆಯಿತೆಂದರೆ— ಆಸು ಶ್ರುತಿಷು=ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ವಿಧಾನಮಾಡತಕ್ಕ '**ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ**' '**ಯ ಆತ್ಮಾಽಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿಜರೋ ವಿಮೃತ್ಯುರ್ವಿಶೋಕೋಽವಿಜಿಘತ್ಸೋಽಪಿಪಾಸಃ ಸತ್ಯಕಾಮಃ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪಃ ಸೋಽನ್ವೇಷ್ಟವ್ಯಃ ಸ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಿತವ್ಯಃ**' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಎಂದು '**ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ**' ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (10) ಅಷ್ಟರಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನು ಜೀವನಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು? ಜೀವನೇ ಏಕೆ ಆಗಬಾರದೆಂದರೆ— ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ 'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು ಪೃಥಿವೀಮುತ ದ್ಯಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಷ್ಯೋದಾಹೃತ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿ ಯಿಂದಲೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಅವುಗಳು ಜೀವನಿಂದ ಆಗಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥ (ಜೀವ) ವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ 'ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಆತ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಅಲೌಕಿಕನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಜೀವನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. (11) ಹಾಗಾದರೆ— '**ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ**' '**ಏಕೋ ರುದ್ರೋ ನ ದ್ವಿತೀಯಾಯ ತಸ್ಥೇ**' '**ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನೀಶತ ಈಶನೀಭಿಃ**' '**ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಶಿವಂ ಶಾಂತಿಮತ್ಯಂತಮೇತಿ**' ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ತೋರಿ ಬರುವುದರಿಂದ ಅದು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದೆಂದರೆ— ಪರರು ಉದಾಹರಿಸಿರುವ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿ ಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ, ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೯೦ ॥

ಸ. ರ. ವಿ.— 'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ಪ್ರಭವಶ್ಚೋದ್ಭವಶ್ಚ ವಿಶ್ವಾಧಿಕೋ ರುದ್ರೋ ಮಹರ್ಷಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಯಾಯ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಯನ್ನಾಮಾನಿ ವಿಶಂತ್ಯದ್ಧಾ ಯೋ ದೇವಾನಾಮಿತಿ ಹ್ಯಪಿ ।
ಶ್ರುತೇರ್ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಯತಸ್ತತಃ ॥
ಅತೋ ನ ಮುಖ್ಯತೋ ನಾಮ ತದನ್ಯಸ್ಯ ಹಿ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ॥ ೯೧ ॥

ಅ ॥ ನಾಮಾನಿ=ಸರ್ವನಾಮಗಳೂ, ಯಂ=ಯಾರನ್ನು, ಅದ್ಧಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ವಿಶಂತಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತವೋ, (ಇದರಿಂದ **'ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಯಮಾ ವಿಶಂತಿ ತಂ ವೈ ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಮಮುದಾಹರಂತಿ'** ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಗೃಹೀತವಾಯಿತು.) ಯಃ=ಯಾವನು, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳ, (ನಾಮಧಾರಕನೋ) ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತೇರಪಿ= **'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ ತಂ ಸಂಪ್ರಶ್ನಂ ಭುವನಾ ಯಂತ್ಯನ್ಯಾ'** ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ=ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ರುದ್ರ ಮೊದಲಾದ ನಾಮಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ವಿಷ್ಣೋರೇವ=ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, (ಇರುತ್ತವೆ. ಶ್ರೀವಿಷುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದ ಕಾರಣ 'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡುವಾಗ (ಚತುರ್ಮುಖಮೊದಲಾದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರಲ್ಲ.) ತತಃ=ಆದಕಾರಣ, (ಆಸು ಶ್ರುತಿಷು='ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ. ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೀಹರಿ ಯಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪರ ಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ **'ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಚತು ರ್ಮುಖಾದಿಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ 'ಯ ಉ ತ್ರಿಧಾತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ಏಕೆ ಯೋಜಿಸಬಾರದು ಎಂದರೆ—) ಅತಃ=**'ನಾಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾಽಭಿ ನ ಸಂತಿ ಲೋಕೇ' 'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ'** ಎಲ್ಲಾನಾಮಗಳೂ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇಲ್ಲ, ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಸರ್ವ ದೇವತೆಗಳ ನಾಮಧಾರಕನೋ, ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಷೇಧ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, ತದನ್ಯಸ್ಯ= ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ, ಕಸ್ಯಚಿತ್=ಯಾರಿಗೂ, ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ನಾಮ ಹಿ=ನಾಮವೇ, ನ ಹಿ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿ ನಾಮವು ಸುತರಾಂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೯೧॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ **'ಸೋಮಃ ಪವತೇ ಜನಿತಾ ಮತೀನಾಂ ಜನಿತಾ ದಿವೋ ಜನಿತಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಃ । ಜನಿತಾಽಗ್ನೇರ್ಜನಿತಾ ಸೂರ್ಯಸ್ಯ ಜನಿತೇಂದ್ರಸ್ಯ ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಇತರರಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಶ್ರುತ ಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತ ದೆಂದರೆ—

ನ. ಚ. ವಿ—**'ನಾಮಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ' 'ನಾಮಾನಿ ವಿಶ್ವಾಽಭಿ ನ ಸಂತಿ ಲೋಕೇ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ಬಲದಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ

'ಸೋಽ ರೋದೀತ್ ಯದರೋದೀತ್ತದ್ರುದ್ರಸ್ಯ ರುದ್ರತ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ರೋದನಾದಿದೋಷಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುವವು ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಆದರೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಜನ್ಮಾದಿ ದೋಷಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಜನ್ಮಾದಿದೋಷಗಳುಳ್ಳವನಿಗೆ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದ ಕಾರಣ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಅಸಂಭವಿಯಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾ ಇತಿ ಹ್ಯಸ್ಮಾತ್
ನ ದೋಷೋಽರ್ಥಃ ಶ್ರುತೇರ್ಭವೇತ್ || ೯೨ ||

ಅ || ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಇತಿ ಅಸ್ಮಾತ್='**ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಸುವಿರುದ್ಧಾಶ್ಚ ದೇವೇ ಸಂತ್ಯಶ್ರುತಾ ಅಪಿ ನೈವಾತ್ರ ಶಂಕಾ । ಚಿಂತ್ಯಾ ಅಚಿಂತ್ಯಾಶ್ಚ ತಥೈವ ದೋಷಾಃ ಶ್ರುತಾಶ್ಚ ನಾಜ್ಞೈರ್ಹಿ ತಥಾ ಪ್ರತೀತಾಃ**' || ಎಂಬೀ ವಾಕ್ಯದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿದರೆ) ದೋಷಃ=(ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ) ಜನ್ಮಾದಿದೋಷವು, ಶ್ರುತೇಃ='ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯ, ಅರ್ಥಃ=ಅರ್ಥವು, ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದ, ನ ಭವೇತ್=ಆಗಲಾರದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಅಸಂಭವಿಯಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ.)

ತಾ|| **ಸ. ರ. ವಿ.**— ನೋವಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಶಾಯಿಯಾದ, ಮೂಲ ರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಿಂದ ವಿಷ್ಣುಶಬ್ದಾಭಿದೇಯವಾದ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು. ಹೀಗೆ 'ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವು. ಬೇರೆಯವರಿಂದ ಯಾರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ. ಚ. ಪ.— 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಯಾವ ವಾಕ್ಯವೂ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸ್ವತಂತ್ರನೆನ್ನುವ ದೋಷಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾಖ್ಯ ಗುಣವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವು. "**ವ್ಯಾಖ್ಯಾನತೋ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನ ಹಿ ಸಂದೇಹಾದಲಕ್ಷಣಂ**" ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ "**ಯದೀಯಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಂ ತದೀಯಮೇವ ಚೇತ್ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಂ ತದಾ ಸುತರಾಂ ತತೋಽರ್ಥಾವಗತಿಃ**" ಯಾರದ್ದು ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯಗ್ರಂಥವೋ ಅವರದ್ದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದರೆ ಆಗ ಅದರಿಂದ ಸುತರಾಂ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ 'ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ' ಎಂಬುವ ಶ್ರುತಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅನಂತಾನಂತ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷ ಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (2) 'ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿ ಯಾದರೂ ಇಂತಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು, ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ಎನ್ನುವ

ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು. (3) ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯೇ ಸರ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವಾಗ ಆ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ದೋಷಪರಗಳೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ 'ವಿಷ್ಣುಃ' ಎನ್ನುವುದು ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಅಥವಾ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ನಾಮಧೇಯವು. ಅಂತೂ 'ಸೋಮೋ ಜನಿತೋತ ವಿಷ್ಣೋಃ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸೋಮವು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಅಥವಾ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರ್ಥವು ॥ ೯೨ ॥

ಯುಕ್ತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಪ್ರೀತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷಪರತ್ವಾಚ್ಚ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ನೈವ ದೂಷಣೇ ।
ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಮತ್ರ ಹಿ ॥
ತದ್ವಿರೋಧೇ ನ ಮಾನತ್ವಂ ಫಲಂ ಮುಕ್ತಿರ್ಹಿ ವಾಕ್ಯತಃ ॥ ೯೩ ॥

ಅ ॥ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ, ಪ್ರೀತ್ಯಾ=ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷಪರತ್ವಾತ್=ಮುಕ್ತಿ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ದೂಷಣೇ=ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೂಷಣೆ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ, ತಾತ್ಪರ್ಯಂ=ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ನೈವ=ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷ ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದು ಎಂದರೆ) ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ವಾಕ್ಯಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ, ಅತ್ರ ಹಿ='ಗುಣಾಃ ಶ್ರುತಾಃ' ಎಂಬುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಸನ್ನಿಹಿತಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಉತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ, ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಂ=ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗುಣಜ್ಞಾನವು ಈಶ್ವರನ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು ತದ್ವಿರೋಧೇ=ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅಂದರೆ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ), ಮಾನತ್ವಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯತಃ=ವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ನಿಶ್ಚಾಯಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಫಲಂ=ಫಲವು, ಮುಕ್ತಿರ್ಹಿ=ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಮೋಕ್ಷವೇ. ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತಃ=ಸರ್ವ ವೇದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯ (ಉದ್ದೇಶ್ಯ)ವಾದ, ಫಲಂ=ಫಲವು, ಮುಕ್ತಿರ್ಹಿ=ಜೀವನಿಗೆ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ.— ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಭಗವಂತನ ಅಪ್ರೀತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ದೋಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ನರಕಾದ್ಯನರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) '**ಅದುಃಖಮಿತರತ್ಸರ್ವಂ ಜೀವಾ ಏವ ತು ದುಃಖಿನಃ । ತೇಷಾಂ ದುಃಖಪ್ರಹಾಣಾಯ ಶ್ರುತಿರೇಷಾ ಪ್ರವರ್ತತೇ ॥** ಜೀವವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದೆಲ್ಲವೂ (ಜಡವು) ದುಃಖರಹಿತವಾದುದು. ಜೀವರೇ ದುಃಖವುಳ್ಳವರು. ಅವರ ದುಃಖವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕೆಂಬುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ವೇದವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. (2) ಮೋಕ್ಷವಾದರೂ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಸಿಗಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ— "**ಯಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಮಾರ್ತಿರೂಪಾದಸ್ಮಾತ್ಸಂಸಾರಾನ್ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ**" ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಅತಿಕ್ಲೇಶ ರೂಪವಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಾಗಲಾರನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭಗವಂತನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವೇದವು 'ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದೋ ಅಂತಹುದನ್ನೇ' ಜೀವರಿಗೆ ಬೋಧಿಸಬೇಕು. ತಥಾಚ ದೂಷಣಜ್ಞಾನವು ಪ್ರೀತಿಸಾಧನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೂಷಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. (3) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳು ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವಾಕ್ಯ (ಆಗಮ)ವಾದರೂ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥ (ಮೋಕ್ಷ)ವಾಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು. ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂಥಾದ್ದು ಹೇಗೆತಾನೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದು? ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಉದಾ:— ಸ್ವರ್ಗೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಸಿ "**ಕೋ ಹಿ ತದ್ವೇದ ಯದ್ಯಮುಷ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇಽಸ್ತಿ ವಾ ನ ವೇತಿ**" ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಖವಿದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವು ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವರ್ಗರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದರಿಂದ ಆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದೋ, '**ದಿಕ್ಷ್ವತೀಕಾಶಾನ್ ಕರೋತಿ**' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವಿಹಿತವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಪರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ಹಾಗೆಯೇ ಭಗವಂತನಿಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಾದರೆ ಅಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗಬೇಕು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಸರ್ವ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲವು ಮೋಕ್ಷವೆಂದೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ದೋಷಪ್ರತಿಪಾದನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ॥ ೯೩ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ ಲಿಂಗಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯತ್ವವೂ (ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ) ಹೇಳಿಯದೆ ಎಂದರೆ—

ನ. ಚ. ವಿ— ಲಿಂಗಪುರಾಣಾದಿಗಳೂ ಪಾಶುಪತಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ '**ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ**' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಬಾರದೆಯಿದ್ದರೂ ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಿಂದ ಬಂದೇಬರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣಗಳೇ ಸರ್ವಥಾ

ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರವು “ವಿರೋಧೇ ತ್ವನಪೇಕ್ಷ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಸತಿ ಹ್ಯನುಮಾನಂ” (ಜೈ.ಸೂ. ಅಧ್ಯಾ. ೧ ಪಾ. ೩ ಅಧಿ. ೨) ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಆ ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಸಮುದಾಯವೇ ಅನಾದರಣೀಯವು (ಅಪ್ರಮಾಣವು) ಆಗುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. ತಥಾಚ ಪೌರುಷೇಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ದೋಷಶಂಕಾಕಳಂಕಿತಗಳಾದ ಶೈವಾದಿ ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಅಪೌರುಷೇಯವಾಕ್ಯ ವಿರೋಧವಿರುವಾಗ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅಮುಖ್ಯತ್ವವೂ ಅನೇಕಾನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುವೆವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನ ಪುರಾಣಾದಿಮಾನತ್ವಂ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥೇ ಶ್ರುತೇರ್ಭವೇತ್ ।
ದರ್ಶನಾಂತರಮೂಲತ್ವಾನ್ಮೋಹಾರ್ಥಂ ಚಾಜ್ಞಯಾ ಹರೇಃ ॥೯೪॥

ಅ ॥ ಶ್ರುತೇಃ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥೇ=ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ‘ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರು’ ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಪುರಾಣಾದಿಮಾನತ್ವಂ=ಶೈವಾದಿಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನ ಭವೇತ್=ಕೂಡಲಾರದು. (ಶೈವಪುರಾಣಾದಿಗಳೂ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕಗಳಾಗಿವೆ ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವುವು, ಎಂದರೆ) ದರ್ಶನಾಂತರಮೂಲತ್ವಾತ್=‘ಶೈವಾನ್ ಪಾಶುಪತಾತ್ಮಕ್ರೇ’ ಪಾಶುಪತಾಗಮದಿಂದ ಶೈವಾಗಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆಂದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶೈವಪುರಾಣಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರವೇ ಮೂಲವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಪುರಾಣಾದೀನಾಂ=ಲಿಂಗಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ, ಶ್ರುತಿಮೂಲತ್ವಂ=ಶ್ರುತಿಯು ಮೂಲವೆನ್ನುವುದು, ನ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ.)

(ಆದರೂ ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳು ಶ್ರುತಿಮೂಲಕಗಳಾದರೆ ಪುರಾಣಾದಿಗಳೂ ಶ್ರುತಿಮೂಲಕಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುವು, ಎಂದರೆ) ಹರೇಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ, ಆಜ್ಞಯಾ=ಅಪ್ಪಣೆಯಿಂದ, (ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ) ಮೋಹಾರ್ಥಂ ಚ=ದುರ್ಜನರನ್ನ ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ವಿಪ್ರಲಂಭ ವಂಚನಾ ಮೂಲಕಗಳು)

ತಾ ॥ ನ. ಚ. ವಿ.— **ತ್ವಂ ಚ ರುದ್ರ ಮಹಾಬಾಹೋ ಮೋಹಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಕಾರಯ । ಅತಥ್ಯಾನಿ ವಿತಥ್ಯಾನಿ ದರ್ಶಯಸ್ವ ಮಹಾಭುಜ । ಪ್ರಕಾಶಂ ಕುರು ಚಾತ್ಮಾನಮಪ್ರಕಾಶಂ ಚ ಮಾಂ ಕುರು** ॥ ಎಲೋ ರುದ್ರನೇ ಮೋಹಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡು. ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊ. ನನ್ನನ್ನು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧನನ್ನು ಮಾಡು. ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ದುರ್ಜನರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ವಾರಾಹಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶೈವಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ರುದ್ರಾದಿಗಳು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಮೋಹವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಪರರನ್ನು ವಂಚಿಸಿದುದರಿಂದ ಯಾವದೊಂದು ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇರಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಹೀಗೆ ವಂಚಿಸುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇವರು ಗ್ರಂಥ

ವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವೂ ಇಲ್ಲ 'ಹರ್ಯಾಜ್ಞಾಕರಣಾದೇವ ಪುಣ್ಯಮೇಭಿರವಾಪ್ಯತೇ' ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಇವರಿಂದ ಪುಣ್ಯವು ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ' ಎಂದು ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. (2) "ಕುತ್ಸಿತಾನಿ ಚ ಮಿಶ್ರಾಣಿ ರುದ್ರೋ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಚೋದಿತಃ। ಚಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ವಿಭುಃ ಯುಷಯಸ್ತತ್ಪ್ರಚೋದಿತಾಃ। ದಧೀಚ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಪುರಾಣಾನಿ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸಮಯೇ ನ ತು"॥ ರುದ್ರದೇವರು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಕುತ್ಸಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ದಧೀಚ್ಯಾದಿ ಋಷಿಗಳು ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಅದೇಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಎಂದು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಪುರಾಣಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೆ. ॥ ೯೪ ॥

ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರಾದರೆ ಅವರಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಎನ್ನುವ ನಾಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳೂ ಇರಬೇಕಾಗುವುವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವೇ ಆಗಲಾರದು. ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವನಾಮಗಳಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಸೂ ॥ ನ ಸರ್ವನಾಮತಾಽನ್ಯೇಷಾಂ ಶ್ರುತಾವುಕ್ತಾ ಹಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ ॥ ೯೫ ॥

ಅ ॥ ಅನ್ಯೇಷಾಂ=ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ, ಸರ್ವನಾಮತಾ=ಸರ್ವನಾಮವಿರುವಿಕೆ ಅಂದರೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು, ಶ್ರುತೌ=ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಕುತ್ರಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನೋಕ್ತಾ=ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಹಿ=ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾ ॥ **ಸ.ರ.ವಿ.**— ಯಾವನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೋ ಆತನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಸರ್ವನಾಮಗಳುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕು. ಸರ್ವನಾಮವು ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು '**ಯೋ ದೇವಾನಾಂ ನಾಮಧಾ ಏಕ ಏವ**' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಯತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಏವಕಾರದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿರುತ್ತದೆ. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದ ಯತ್ ಶಬ್ದವೇ ರುದ್ರಾದಿವಿಷಯಕವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. '**ಅಜಸ್ಯ ನಾಭಾವಧ್ಯೇಕಮರ್ಪಿತಂ ಯಸ್ಮಿನ್ ವಿಶ್ವಾನಿ ಭುವನಾನಿ ತಸ್ಥುಃ**' ಎನ್ನುವ ಪದ್ಮನಾಭನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಪದ್ಮನಾಭತ್ವವು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ॥ ೯೫ ॥

ಸ ರ. ವಿ.— ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಆ ದೋಷಗಳು ಇರುತ್ತವೆಂದು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ದೋಷವಿರಹಿತನಾಗಬೇಕು. ದೋಷಿಯಾದರೆ ಆತನಿಗೆ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯೊಬ್ಬನೇದೋಷಲೇಶರಹಿತನು. ಇತರರು ದೋಷವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು, ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಅದೋಷ ವಚನಾಚ್ಚೈವ ನಿಯಮೇನ ಹರೇಃ ಶ್ರುತೌ ।
ಅಜ್ಞಾನಂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಂ ಚ ಪ್ರಲಯೇಽಭಾವ ಏವ ಚ ॥
ಅಶಕ್ತಿಶ್ಚೋದಿತಾಽನ್ಯೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಮಪಿ ಚ ಶ್ರುತೌ ॥ ೯೬ ॥

ಅ ॥ ಹರೇರೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ, ನಿಯಮೇನ=ನಿಯಮವಾಗಿ, ಶ್ರುತೌ= ವೇದಗಳಲ್ಲಿ, ಅದೋಷವಚನಾಚ್ಚ=ದೋಷಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ದೋಷ ಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, (ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನು). ಅಜ್ಞಾನಂ=ಅಜ್ಞಾನವು, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಂ=ಪರಾಧೀನತೆಯೂ, ಪ್ರಲಯೇ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಭಾವ ಏವ ಚ=ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ, ಅಶಕ್ತಿಶ್ಚ=ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾಭಾವವೂ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾ ಮಪಿ=ಬೇರೆಯವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ, ಶ್ರುತೌ=ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ, ಉದಿತಾ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಪಾದ್ಮಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುನಾಮಗಳು ಶಿವನಲ್ಲಿ ತೋರು ತ್ತವೆ. ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಯೋ ದೇವಾನಾಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಪುರಾಣಾದಿಗಳು ಸರ್ವಥಾ ಅನಾದರಣೀಯಗಳು ಎಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಶ್ರುತೌ' ಎಂದು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೯೬ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಈಗ ಇಷ್ಟರವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಜಗ ಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಸ್ವಲಕ್ಷಣ (ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಲಕ್ಷಣ) ವೇ. ತಟಸ್ಥ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ಯೊಂದೇ ಇರುವುದರಿಂದ, ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಅಸಂಭವವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ ತೇನೈತದ್ವಿಷ್ಣೋರೇವ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ ।
ಅಸ್ಯೋದ್ಭವಾದಿ ಹೇತುತ್ವಂ ಸಾಕ್ಷಾದೇವ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ ॥ ೯೭ ॥

ಅ ॥ ತೇನ=ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ='ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು, ವಿಷ್ಣೋರೇವ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ (ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಸಂಭವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಯುಕ್ತವು) ಏತತ್ ಸ್ವಲಕ್ಷಣಮೇವ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ ರೂಪವಾದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತಲಕ್ಷಣವೇ. (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ.) (ಏಕೆಂದರೆ) ಅಸ್ಯ=ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿನ, ಉದ್ಭವಾದಿಹೇತುತ್ವಂ= ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು, ಸ್ವಲಕ್ಷಣಮೇವ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಲಕ್ಷಣ ವನ್ನಾಗಿಯೇ, ಸಾಕ್ಷಾದೇವ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ (ಸೂತ್ರಕಾರರು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು.)

ತಾ ॥ (1) ಇಷ್ಟರವರೆಗೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ತಮ್ಮ ಮತರೀತ್ಯಾ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಅದರ ಪರಿಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅಂದರೆ, ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಯಾ ವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಸೂತ್ರದ ಆರಂಭವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಏಕೆಂದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಲಕ್ಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದ

ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅದು ತಟಸ್ಥ (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕದ್ದು.) ಲಕ್ಷಣವೇ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (೧) ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ ನೆಂದಾಗಲೀ (ಎರಡು ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥೂಲಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ೨ ಹಗ್ಗಗಳೂ ಸಮ ವಾಗಿಯೇ ಕಾರಣಗಳೋ, ಅಂದರೆ, ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ, ಮತ್ತೊಂದು ಅಪ್ರಧಾನವೆನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಯಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದಲೇ ಕಾರಣರೆಂದಾಗಲೀ) (೨) ಮಾಯಾಖ್ಯ ಸಹಕಾರಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಧಾನನು ಮಾಯೆಯು ಅಪ್ರಧಾನವು ಎಂದಾಗಲೀ) (೩) ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಾಯೆಯೇ ಕಾರಣವು. ಅಂತಹ ಮಾಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾದುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಹೇಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಜಗತ್ಕಾರಣ ತ್ವವು ಬಾಹ್ಯಲಕ್ಷಣವೇ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಸರ್ವಥಾ ಅನುಪಪನ್ನವೆಂಬುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ' ಎಂದು ಆಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿರುವರು. ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತವಾದುದೇ ಲಕ್ಷಣವು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವಪ್ರಕಾರ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. (2) ಏಕೆಂದರೆ— **" ಏಕಂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರನನ್ಯಮದ್ವಯಂ ಸ್ವಸಂಸ್ಥಯಾ ನಿತ್ಯನಿರಸ್ತಕಲ್ಮಷಂ । ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯಮಸ್ಯೋದ್ಭವನಾದಿ ಹೇತುಭಿಃ ಸ್ವಲಕ್ಷಣೈರ್ಲಕ್ಷಿತಭಾವನಿರ್ವೃತಿಂ "** ॥ (ಭಾ. ಸ್ಕಂಧ ೧೦ ಅಧ್ಯಾ. ೭೦ ಶ್ಲೋ. ೫.) ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು, ಅಥವಾ ಸ್ವರೂಪಭೇದ ಶೂನ್ಯವಾದುದು, ಸೂರ್ಯಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣ ವಾದವು, ಅನ್ಯಾಧೀನಸ್ವಭಾವರಹಿತವಾದುದು, ಅಸದೃಶವಾದುದು, ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಲೇಶರಹಿತವಾದುದು, ಸ್ವರೂಪಭೂತ ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕ ಸರ್ವ ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಹೇತು ಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತಾನಂದವುಳ್ಳದ್ದು, ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯವಾದ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ವನ್ನೇ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದನೆಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ತಥಾಚ ಪರರು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೇನೇ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು ॥ ೯೭ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಲೇ ಇಲ್ಲ. ಈ ಭಾಗವತವಾಕ್ಯವು ಪರರ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನನುವಾದಮಾಡಿದ್ದು. **" ಬ್ರಾಹ್ಮೇ ಮುಹೂರ್ತ ಉತ್ಥಾಯ ವಾರ್ಯುಪಸ್ಪೃಶ್ಯ ಮಾಧವಃ । ದಧ್ಯೌ ಪ್ರಸನ್ನಕರಣ ಆತ್ಮಾನಂ ತಮಸಃ ಪರಂ "** ॥ (ಭಾ. ಸ್ಕಂಧ ೧೦ ಅಧ್ಯಾ. ೭೦. ಶ್ಲೋ. ೪) ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಬ್ರಾಹ್ಮಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಮುಖಪ್ರಕ್ಷಾಳನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಅಂತಃಕರಣವುಳ್ಳ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ ಧ್ಯಾನವು ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ **ಕೃಷ್ಣಧ್ಯಾನಚ್ಛಲೇನೈವ ಸ್ವಯಂ ಭಾಗವತೇಽಬ್ರವೀತ್ ॥ ೯೮ ॥**
ಅತೋ ಜೀವೈಕ್ಯಮಪಿ ಸ ನಿರಾಚಕ್ರೇ ಜಗದ್ಗುರುಃ ।
ನ ಹಿ ಜನ್ಮಾದಿಹೇತುತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯ ಜಗತೋ ಭವೇತ್ ॥
ಹಿತಾಕ್ರಿಯಾದಿದೋಷಂ ಚ ವಕ್ಷ್ಯತ್ಯೇವ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭುಃ ॥ ೯೯ ॥

ಅ ॥ ಕೃಷ್ಣಧ್ಯಾನಚ್ಛಲೇನ=ಕೃಷ್ಣನು ಧ್ಯಾನಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದೆಂಬ ನೆವನ ದಿಂದ, ಸ್ವಯಮೇವ=ತಾನೇ, (ವೇದವ್ಯಾಸರೇವೇ) ಭಾಗವತೇ=ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ, ಅಬ್ರವೀತ್=

ಹೇಳಿದರು. ಅತಃ=(ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರೋ) ಅದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಜೀವೈಕ್ಯಮಪಿ=ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವನ್ನೂ, ಜಗದ್ಗುರುಃ=ಜಗತ್ತಿಗೆ ಹಿತೋಪದೇಷ್ಟೃಗಳಾದ, ಸಃ=ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರು, ನಿರಾಚಕ್ರೇ = ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಜಗತಃ ಜನ್ಮಾದಿಹೇತುತ್ವಂ = ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು, ಜೀವಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ನ ಹಿ ಭವೇತ್=(ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಕೂಡಲಾರದು. ಹಿತಾಕ್ರಿಯಾದಿದೋಷಂ ಚ = (ಜೀವನಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರ ಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದರೆ, "ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿ ದೋಷಪ್ರಸಕ್ತಿಃ" ಎಂದು) ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಅಹಿತವನ್ನು ಮಾಡೋಣ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು ಇದುಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು, ಪ್ರಭುಃ=ಸರ್ವ ಸಮರ್ಥರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಸ್ವಯಮೇವ=ತಾನೇ, ವಕ್ಷ್ಯತಿ= (ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹೇಳುವರು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಮಾಡಿದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದು ಎರಡುಪ್ರಕಾರ ಕೂಡಬಹುದು. (೧) ಧ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಲೀ (೨) ಶಿಷ್ಟಾಗ್ರೇಸರನಾದ ಕೃಷ್ಣನು ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇತರರೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕು. (೧) ಮೇಲೆ ನಿರಾಕರಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರನಾದ ಕೃಷ್ಣನ ಜ್ಞಾನವೂ ನಿರಾಕರಣಾರ್ಹವಾದರೆ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶ್ವಾಸವು ಹೇಗೆ ಹುಟ್ಟುವುದು? ಆದಕಾರಣ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಒಡಂಬಡಬೇಕು. ತಥಾಚ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತ ಲಕ್ಷಣವೆಂದೇ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದಾಯಿತು. (2) ಮತ್ತು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಬೇರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ಈ ಸೂತ್ರವು ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಪರವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (3) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆಂದೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಪರರ ಮತದಲ್ಲಿ ಈ ಸೂತ್ರದ ಆರಂಭವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು 'ಅತೋ ಜೀವೈಕ್ಯಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (4) ಲಕ್ಷ್ಯವಸ್ತುವಿಗೆ ಸಜಾತೀಯ, ವಿಜಾತೀಯ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. ತಥಾಚ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸಜಾತೀಯರಾದ ಜೀವರಿಂದಲೂ, ವಿಜಾತೀಯವಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನೆಂದೇ ತಿಳಿಸಿದರು. ಜೀವೈಕ್ಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಸೂತ್ರದ ಆರಂಭವು ಜೀವೈಕ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. (5) ಜೀವರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಾರಂಭವು ಐಕ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಜಡಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರವು ಹೊರಟದೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ಜೀವೈಕ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಾರಂಭವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಲಾರದು ಎಂದರೆ 'ನ ಹಿ ಜನ್ಮಾದಿಹೇತುತ್ವಂ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಅಂದರೆ, ಆ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ತಿಳಿಸುವ ಭೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಸರ್ವಥಾ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಜೀವನಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. (6) ಮತ್ತು ಈ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸದಿದ್ದರೆ ಜೀವನೂ ಲಕ್ಷ್ಯನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ

ಜೀವನಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು "ಇತರ ವ್ಯಪದೇಶಾದ್ಧಿತಾಕರಣಾದಿದೋಷ ಪ್ರಸಕ್ತಿಃ" ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಯಾರೂ ಶಂಕಿಸಲಾರರು. ಕಥಂಚಿತ್ ಶಂಕಿಸಿದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾರದು ॥ ೯೮ ॥ ೯೯ ॥

ಸ. ರ. ವಿ — ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದ ರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರವು ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ನಿರ್ಗುಣತ್ವಂ ಚ ತೇನೈವ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಪ್ರಭುಣಾ ಸ್ವಯಂ ॥ ೧೦೦ ॥

ಅ ॥ ತೇನೈವ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭುಣಾ=ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸ್ವಯಂ ಸರ್ವಸಮರ್ಥರಾದ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದಲೇ (ಅರ್ಥಾತ್ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ತ್ವಾದಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕೃತಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ನಿರ್ಗುಣತ್ವಂ ಚ=ಗುಣರಾಹಿತ್ಯವು, ಸ್ವಯಂ ನಿಷಿದ್ಧಂ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಅರ್ಥಾತ್ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ (ಭೇದ) ಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಆದಕಾರಣ ಈ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವ ದಿಂದಲೂ ಅದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರದ ಆರಂಭವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. (2) ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ,ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವ ವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರಾರಂಭವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗ ಬಹುದಿತ್ತು ಹಾಗಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವು ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವೇ. ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದಲ್ಲ. ಅಂತಹ ತಟಸ್ಥ ಲಕ್ಷಣವು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ನಿರ್ಗುಣತ್ವಕ್ಕೂ ಬಾಧಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ, ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ 'ಸ್ವಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಾನಿ' ತನ್ನ ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಅಥವಾ 'ಸು ಅ (ನ)ಲಕ್ಷಣಾನಿ' ಚೆನ್ನಾಗಿ (ಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತಿಯಿಂದ) ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು ಕೂಡಬಹುದು. ಹಾಗಾದರೆ ಯತೋಽಸ್ಯ ಜನ್ಮಾದಿ ಸಾ ಮಾಯಾ ತದಾಶ್ರಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ=ಯಾವುದರಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ ಅದು ಮಾಯೆಯು. ಆ ಮಾಯೆಗೆ ಆಶ್ರಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಹೀಗೆ ನಿರ್ದೇಶವಿರಬೇಕಿತ್ತು. 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದು ದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದರೆ— 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಎನ್ನುವಂತೆ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ, ಹೇಗೆ ಗಂಗಾಪದವು 'ಶಬರರ ಮನೆಯು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿರಲಾರದಾದುದರಿಂದ' ಲಕ್ಷಣಯಾ ತೀರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನ ತಿಳಿಸಿಕೊಡು ತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ 'ತದ್ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ 'ತತ್' ಎನ್ನುವ ಪದವು ಲಕ್ಷಣಯಾ ಮಾಯಾಶ್ರಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನೇ.

(4) ಮತ್ತು ಸತ್ಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಸತ್ಯವಾದ ಮಾಯೆಗೆ ಆಶ್ರಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸವಿಶೇಷನೆಂದಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ಹಾಗಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರತೀಯಮಾನವಾದ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಯಾವನು ಅಧಿಷ್ಠಾನನೋ ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮನು. ಅಂತೂ ಪ್ರಪಂಚಾರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವೇ ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವಾಗಲೀ ಸತ್ಯಭೂತ ಪ್ರಪಂಚಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಸತ್ಯಭೂತ ಮಾಯಾಶ್ರಯತ್ವ ವಾಗಲೀ ಈ ಸೂತ್ರದ ಅರ್ಥವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಏಕತ್ವವಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವಾಗಲೀ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳಿದರೆ— ಹೀಗೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅದನ್ನು ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ಮತ್ತು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪ ತಟಸ್ಥ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅದನ್ನು ವಿಷಯೀ ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡಲಾರದು. 'ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಆಗಮವು ಅಕ್ಲಿಷ್ಟಕಾರಿತ್ವಾದ್ಯರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಾಗಲಾರದು ॥ ೧೦೦ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ 'ಅಗ್ನೋ ದಹತಿ' ಕಬ್ಬಿಣವು ಸುಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣವು ವಸ್ತುತಃ ಸುಡದಿದ್ದರೂ ಅಗ್ನಿಯು ಸುಡತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ದಾಹಕತ್ವವು ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಸ್ತುತಃ ಕರ್ತೃತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಲಕ್ಷಣಯಾ (ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ) ಮಾಯೆಗೆ ಆಶ್ರಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಔಪಚಾರಿಕವು) ಎಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷಣವು ತಟಸ್ಥವೆನ್ನುವುದು ನಿಶ್ಚಿತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಡಂಬಡಬೇಕು. ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣ ತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೆಂದಾದರೆ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಐಕ್ಯಾನ್ಯ ಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು. ಜನ್ಮಾದಿಗಳು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಯಾರಿಂದ ಆಗುತ್ತವೋ ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವುಳ್ಳ ಮಾಯೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಯಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತ ದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಭೇದೇನೈವ ತು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಭವೇ ಲಕ್ಷಣಾ ಕುತಃ ॥ ೧೦೧ ॥

ಅ ॥ ಭೇದೇನೈವ ತು=ಭೇದದಿಂದಲೇ, (ಅಂದರೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಥಾಶ್ರುತವಾದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದ ಕ್ಕಿಂತ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರತಕ್ಕ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದರಿಂದಲೇ) ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಭವೇ=ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ, ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣ ವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ಲಕ್ಷಣಾ=ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು, ಕುತಃ= ಏಕೆಆಶ್ರಯಿಸ ತಕ್ಕುದು.

ತಾ || ಸ.ರ.ವಿ.-(1) ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳು. ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಧರ್ಮಗಳೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳೇ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವು ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಔಪಚಾರಿಕವೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವರು. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವುದು ಸರ್ವಧಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಧರ್ಮಗಳು ಮುಖ್ಯಗಳೆಂದೇ ಕೂಡುವಾಗ ಔಪಚಾರಿಕಗಳೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರಷ್ಟೆ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು! (2) ಹಾಗಾದರೆ 'ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಸತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಕೃತಗುಣಗಳು ಇಲ್ಲದವನೆಂದೇ 'ನಿರ್ಗುಣಃ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಯಾವ ಗುಣಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿರ್ಗುಣ ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥ ಹೇಳುವುದಾದರೆ 'ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸಾಕ್ಷಿತ್ವದ್ರಷ್ಟೃತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡದೆಹೋಗಬೇಕಾಗುವವು. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಪದಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಲ್ಲ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಹಾಗಾದರೆ, ಅಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದೋ? ಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯಬಂದರೆ, ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡನೇ ಪಕ್ಷವೇ ಪ್ರಶಸ್ತವು. (2) 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಯುಕ್ತಿಪರಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ. ಯುಕ್ತಿಬಾಧವು ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ತತ್ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೂ, ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೂ, ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ಪರಮಾತ್ಮನು. ತ್ವಂ ಪದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ, ಪರಾಧೀನನೂ, ದೋಷಿಯೂ ಆದ ಜೀವನು. ಇಂತಹ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ಅಥವಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವಮೊದಲಾದ ವಿರುದ್ಧಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೈತನ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜರದ್ಗವಾದಿ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ಅಭಾಸವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— 'ಸಿಂಹೋ ದೇವದತ್ತಃ' ಸಿಂಹಸದೃಶನು ದೇವದತ್ತನು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಸಾದೃಶ್ಯರೂಪವಾದ ಗೌಣಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದರಿಂದಲೇ 'ತತ್ ತ್ವಂ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವಾಗ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆಯನ್ನು (ಅಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೈತನ್ಯಾಂಶವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಇರುವಿಕೆ) ಏಕೆ ಆಶ್ರಯಿಸಬೇಕು? ॥ ೧೧ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯವಾದವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುವು. ಜೀವಭೇದವೇ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವರೂಪ ವಿರೋಧಿ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ವಿರೋಧಿ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದೆಂದರೆ ಏನು? ಅದಕ್ಕೆ ವಿವಕ್ಷಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿವಕ್ಷಾ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಆ ಧರ್ಮಗಳು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ, ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕಥಂ ನಿತ್ಯಗುಣಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸ್ಯಾದೈಕ್ಯಂ ಗುಣಹಾನತಃ |
ಸದೈವ ಗುಣವತ್ತ್ವೇಽಸ್ಯ ಭಿನ್ನಂ ಸ್ಯಾನ್ನಿರ್ಗುಣಂ ಸದಾ || ೧೦೨ ||

ಅ || (ಸ. ರ. ವಿ.) ನಿತ್ಯಗುಣಸ್ಯ=ಶಾಶ್ವತಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಅಸ್ಯ=ಈಶ್ವರನಿಗೆ, ಗುಣಹಾನತಃ=ಗುಣಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ದೋಷಗಳುಳ್ಳ ಜೀವನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಐಕ್ಯಂ=ಅಭೇದವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. (ಸುಧಾ) ನಿತ್ಯಗುಣಸ್ಯ=ನಿತ್ಯಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನಿಗೆ, ಗುಣಹಾನತಃ=ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಂದರೆ ಗುಣಗಳು ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಜೀವನಿಗೂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಐಕ್ಯಂ ಕಥಂ=(ಆ ಜೀವನಿಂದ) ಐಕ್ಯಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ?

(**'ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿರಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯಂ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಮಪೂರ್ಣತಾ | ಉಪಜೀವಕತ್ವಂ ಜೀವತ್ವಮೀಶತ್ವಂ ತದ್ವಿಪರ್ಯಯಃ || ಸ್ವಾಭಾವಿಕಂ ತಯೋರೇತನ್ನಾನ್ಯಥಾ ತು ಕಥಂಚನ'** || ಜೀವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯು, ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನವು, ಪರಾಧೀನತೆಯು, ಅಪೂರ್ಣತೆಯು, ಉಪಜೀವಕತ್ವವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿವೆ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಇದಕ್ಕಿಂತ ವೈಪರೀತ್ಯವು. ಅಂದರೆ, ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳೇ. ಇವುಗಳು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಲಾರವು. ಹೀಗೆ ಮಹಾವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಅವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ; ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಐಕ್ಯವೆನ್ನುವುದೇ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ನಿರ್ಗುಣನನ್ನೇ ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ನಿರ್ಗುಣನು ಸಗುಣನಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭಿನ್ನನೋ, ಅಭಿನ್ನನೋ? ಅಭಿನ್ನನೆಂದರೆ— ನಿರ್ಗುಣನಿಗೂ ಸಗುಣತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವು ವ್ಯಾಹತವಾಗುವುದು.) ಭಿನ್ನನೆಂದರೆ— ನಿರ್ಗುಣಂ ಭಿನ್ನಂ=ನಿರ್ಗುಣನು ಸಗುಣನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನನೆಂದಾದರೆ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಸದೈವ ಗುಣವತ್ತ್ವೇ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಗುಣತ್ವವಿರಲು (ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಣಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ), ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ನಿರ್ಗುಣಂ=ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಭಿನ್ನಂ ಸ್ಯಾತ್=ಭಿನ್ನನಾಗಿಯೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವನು. ತಥಾಚ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸಗುಣನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣಭಾವವು ಬರಲಾರದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— ದೋಷಿಯಾದ ಜೀವನಿಂದ ಶಾಶ್ವತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಭೇದವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ನಿತ್ಯಗುಣಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವುದೇ ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುವದು. ಈ ವಿರೋಧಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಗುಣನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಆತನಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಆಗ ನಿತ್ಯಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ

ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಿನ್ನನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಅದು ನಿರ್ಗುಣವೆಂದರೆ ಅದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರುವುದು ॥ ೧೦೨ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಸ್ವಭಾವತಃ ನಿರ್ಗುಣನೇ ಆರೋಪಿತಗಳಾದ ಮಿಥ್ಯಾಗುಣಗಳಿಂದ ಸಗುಣನೆಂದು ಅಜ್ಞರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಆರೋಪಪ್ರವಾಹವು ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸದಾ ಸಗುಣನೆನ್ನುವುದೂ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ ತಥಾಚ ಮಿಥ್ಯಾಭೂತನಾದ ವಿರೋಧ್ಯಾಕಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಐಕ್ಯೋಪದೇಶವೂ, ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನುದ್ಘಾಟನ ಮಾಡಿದರೆ

ಮೂ ॥ ನ ಚ ಮಿಥ್ಯಾಗುಣತ್ವಂ ಸ್ಯಾದನಿರ್ವಾಚ್ಯಸ್ಯ ದೂಷಣಾತ್ ।
ನಿರ್ಗುಣತ್ವಂ ತದಾ ಚ ಸ್ಯಾದಾಸುರತ್ವಂ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ ॥ ೧೦೩ ॥

ಅ ॥ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯಸ್ಯ = ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು, ದೂಷಣಾತ್ = ದೂಷಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾಗುಣತ್ವಂ=ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿರುವಿಕೆಯು, ನ ಚ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು. ('ಮಿಥ್ಯಾ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಸತ್ತೆಂದರ್ಥವೋ, ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದೋ, ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಾಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು ಆದಕಾರಣ ಗುಣರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆಶಕ್ಯವಲ್ಲ) (ಹೀಗೆ ಧರ್ಮರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೂ ಆಗ್ರಹಮಾತ್ರದಿಂದ ಯಾರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಹಾಸಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದಾ ಚ=ನಿರ್ಗುಣನು ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ನಿರ್ಗುಣತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್=ನಿರ್ಗುಣತ್ವವು ಪರರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾಗಿದ್ದರೆ, ಆಸುರತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್=ಗುಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಕಲಶುಭಗುಣರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಆಸುರತ್ವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಅನ್ಯಥಾ ನ ಚ=ಬೇರೆರೀತಿಯಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಅಂತಹ ನಿರ್ಗುಣನಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ.)

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆರೋಪಿತಗುಣಗಳಿರುವವನಾದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅನಿರ್ವಚನೀಯರೂಪವಾದ ಅಧ್ಯಾಸವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾದರೂ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವೇ ಇಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಂತಹ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವು ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಗುಣರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಸರ್ವದೋಷಾಸ್ಪದವಾದ ಆಸುರತ್ವವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು ॥ ೧೦೩ ॥

'ಗುಣಗುಣಿನೋರನ್ಯತ್ವಾನನ್ಯತ್ವಾಭ್ಯಾಮನಿರೂಪಣಾತ್' ಗುಣಕ್ಕೆ ಗುಣಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು, ಅಭೇದವನ್ನು ನಿರೂಪಣ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಟಸ್ಥತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಯೋರ್ಭೇದೋಽಭೇದೋ ವಾ ಯದಿ ಪೋಭಯಂ ।
ಇತಿ ಪೃಷ್ಟೇ ತದೈಕ್ಯಸ್ಯ ಗತಿರೇವ ನ ವಿದ್ಯತೇ । ೧೦೪ ॥

ಅ || ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಯೋಃ=ಲಕ್ಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷಣವೂ ಇವುಗಳಿಗೆ, ಭೇದಃ= ಭೇದವೋ, ಅಭೇದೋ ವಾ=ಅಭೇದವೋ, ಯದಿ ವಾ ಉಭಯಂ=ಅಥವಾ ಭೇದಾ ಭೇದವೋ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೃಷ್ಟೇ=ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಮತ್ತು ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ತದಾ= ಆಗ (ಹೀಗೆ ಕೇಳಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದಾದರೆ,) ಐಕ್ಯಸ್ಯ=ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ, ಗತಿರೇವ=ನಿರೂಪಣ ಪ್ರಕಾರವೇ, ನ ವಿದ್ಯತೇ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಯಾವುದು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಲಕ್ಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ೧ ಭಿನ್ನವೋ, ೨ ಅಭಿನ್ನವೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ೧ ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ-ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ೨ ಅಭಿನ್ನವೆಂದರೆ- ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೆಂದರೆ- ವಿರೋಧವು. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಭಿನ್ನತ್ವಾದಿಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೇದಕಧರ್ಮವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವೇ ಯುಕ್ತವೆಂದರೆ, ಇದೂ ಸರಿಯಲ್ಲ. ನೀನು ಹೇಳಿದ ಐಕ್ಯವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯಾವುದು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಗುಣವತ್ವವೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯತಃ ಪ್ರಾಪ್ತ ವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಎರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಲಕ್ಷ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ೧ ಭಿನ್ನವೋ, ೨ ಅಭಿನ್ನವೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ೧ ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ-ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮ ಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು. ೨ ಅಭಿನ್ನವೆನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ವಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಅನೇಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯಹೇಳಿದರೆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗಾಗಲೀ ಏಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನ ವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಭೇದವೂ ಅಭೇದವೂ ಒಂದೇಕಡೆ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಾಂತರ್ಗತ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವೇ. ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಇದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜಗ ಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದ ವನ್ನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಭೇದಾಭೇದವನ್ನೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳು ತ್ತೇವೆ. ಅಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾದ, ಪದಾರ್ಥಶಕ್ತಿವಿಶೇಷರೂಪ ವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಈ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪದೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ನಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದಾದರೆ ನಿಮಗೆ ಅತ್ಯಂತಾಭಿಮತವಾದ ಐಕ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಕಲ್ಪದೂಷಣಗಳು ಬಂದೇ ಬರುವುದರಿಂದ ನಿಮಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ನಿರೂಪಣಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಐಕ್ಯವೂ ಐಕ್ಯವುಳ್ಳ ವಸ್ತು (ಬ್ರಹ್ಮ) ವಿನಿಂದ ೧ ಭಿನ್ನವೋ, ೨ ಅಭಿನ್ನವೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ೧ ಭಿನ್ನ ವೆಂದರೆ- ನೀವು ಭಿನ್ನವಾದುದು ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಐಕ್ಯವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗ

ಬೇಕಾಗುವುದು. ಐಕ್ಯವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದವು ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ ಅಭಿನ್ನವಾದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತತ್ಸ್ವರೂಪವಾದ ಐಕ್ಯವೂ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿದಿದ್ದನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು.

ಮತ್ತು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಎರಡುವಿಧ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತತ್ತ್ವಾವೇದಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ೧ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಮಹಾವಾಕ್ಯವು. ೨ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇದುಮೊದಲಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯವು. ಅವೆರಡೂ ಸವಿಶೇಷಾಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ಪರರು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೦೪ ॥

'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಹೇಳಲು ಏಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಐಕ್ಯವು 'ತತ್ ತ್ವಂ' ಪದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ೧ ಅಭಿನ್ನವೋ, ೨ ಭಿನ್ನವೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ಎಂದು ಕೇಳಬೇಕು. ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಭೇದಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರ—

ಮೂ ॥ ಐಕ್ಯಾಭೇದೇ ನ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ ಜ್ಞೇಯಂ ತತ್ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಃ ।
ಭೇದೇ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವತೋ ಭೇದಸತ್ಯತ್ವಂ ಸ್ಯಾದ್ಬಲಾದಪಿ ॥
ಭೇದಾಭೇದೌ ಯದಿ ತದಾ ಸ್ಯಾದೇವ ಹ್ಯನವಸ್ಥಿತಿಃ ॥ ೧೦೫ ॥

ಅ ॥ ಐಕ್ಯಾಭೇದೇ=ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ತತ್=ಆ ಐಕ್ಯವು, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತಃ=ಸ್ವರೂಪವು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾಗಿ ನಿತ್ಯ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ='ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಜ್ಞೇಯಂ ನ=ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲಾರದು. (ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ತಿಳಿದಿದ್ದನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಅವೇದ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅಪರೋಕ್ಷವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವೆಂದು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ತಥಾಚ ಅವೇದ್ಯತ್ವರೂಪ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವುಳ್ಳ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವು, ಶಾಸ್ತ್ರವೇದ್ಯವು, ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯಾಹತವು. ಹಾಗಾದರೆ, ಶಾಸ್ತ್ರವು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಭೇದಭ್ರಮವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ಐಕ್ಯವು ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರಲು ಭೇದಭ್ರಮಕ್ಕೇನೇ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವು.) (ಭಿನ್ನ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಭೇದೇ= ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, (೧ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು.) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವತಃ = ಚೈತನ್ಯಹೊರತಾದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವತಃ = ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದರಿಂದಲೇ, ತತ್=ಐಕ್ಯವು, ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ=ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಜ್ಞೇಯಂ ನ=ತಿಳಿಯತಕ್ಕದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು, (ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುವುದಾದರೆ ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) ಮಿಥ್ಯಾತ್ವತಃ = ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ,

ಬಲಾತ್=ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಿಥ್ಯೆಯಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಸತ್ಯವೇ ಆಗಬೇಕು ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಭೇದಸತ್ಯತ್ವಮಪಿ= ಭೇದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಸ್ಯಾತ್=ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಉದಾ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅನೃತತ್ವ ಅಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಸತ್ಯತ್ವ ಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿಗಳು ಸತ್ಯವು. (ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವು ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಭೇದಾಭೇದೌ ಯದಿ=ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ತದಾ=ಆಗ (ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ೧ ಅಭಿನ್ನಗಳೋ, ೨ ಭಿನ್ನಗಳೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಗಳೋ,? ಅಭಿನ್ನಗಳಾದರೆ- ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೂ ದ್ವಿತ್ವವಾಗಲೀ (ಅಂದರೆ ಚೈತನ್ಯವು ಎರಡು ಆಗಬೇಕು,) ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ವವಾಗಲೀ(ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಒಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ೨, ೩ನೇ ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದಾ=ಆಗ, ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ=ಅನವಸ್ಥೆಯು, ಸ್ಯಾದೇವ=ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿ=ಸ್ಪಷ್ಟವು.

ತಾ ‖ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಆ ಭೇದವು ಭೇದಿ (ಚೈತನ್ಯರೂಪವಾದ ವಸ್ತು, ಭೇದಾಭೇದಾಖ್ಯ ವಸ್ತು)ಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವೋ, ಅಭಿನ್ನವೋ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ, ಭಿನ್ನವೆಂದಾದರೆ- ಆ ಭೇದವೂ ಹಾಗೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು. ಅಭಿನ್ನವೆಂದಾದರೆ ಚೈತನ್ಯಶಬ್ದ, ಭೇದಶಬ್ದ, ಅಭೇದಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವಾದಿಗಳು. ಚೈತನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ವವು, ಭೇದಕ್ಕ ಅನೇಕತ್ವವು, ಇತ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಭೇದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವು ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವು ಐಕ್ಯವು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅನವಸ್ಥೆಯೇ ಬರುವುದು ‖ ೧೦೫ ‖

ಹಾಗಾದರೆ, ಐಕ್ಯವು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಅಪ್ರಕಾಶಿತತ್ವವನ್ನು ತನಗೆ ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿರಲಿ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದಾಭೇದಾಂತರಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ವ್ಯವಹಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಡಂಬಡದಿದ್ದರೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ‖ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಚೇತ್ಸ್ಯಾದ್ವಾಹ್ಯಂ ವಾ (ಬಾ)ಹಕಮಿತ್ಯಪಿ ।
ಪರ್ಯಾಯೋ ಭೇದವಾನ್ನಾ ಸ್ಯಾದನವಸ್ಥೋಭಯತ್ರ ಚ ‖೧೦೬‖

ಅ ‖ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಚೇತ್ ಸ್ಯಾತ್=ಐಕ್ಯಕ್ಕೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಆಗ ಕೇಳುವೆವು, ಸ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕಂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕಂ। ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ । ತಥಾ ಚ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಕರ್ಮತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವವು, ನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಆ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವವು, ನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಿಯಿಂದಲೂ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಲೂ (೧) ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವೋ ಅಥವಾ (೨) ಭಿನ್ನವೋ? ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವೆಂದರೆ—) **ವಾಹ್ಯಂ= ನಿರ್ವಾಹ್ಯವು, ವಾ(ಬಾ)ಹಕಂ=ನಿರ್ವಾಹಕವು, ಇತ್ಯಪಿ**= 'ನಿರ್ವಾಹಣಂ' ಇದು **ಮೊದಲಾದ**

ಶಬ್ದ ಸಮುದಾಯವು, ಪರ್ಯಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್=ಏಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಅವುಗಳು ಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಗಳೆಂದು ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ತಿಳಿಯಲಾರನು.) (ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ) ಭೇದವಾನ್ ವಾ ಸ್ಯಾತ್=ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥವು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮಿಯಿಂದಲೂ ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದಾದರೆ ಆಗ, ಉಭಯತ್ರ ಚ ಅನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್=ಆ ಎರಡು ಭೇದಗಳು ಭೇದಿಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಪರ್ಯಾಯುತ್ವಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಭೇದಾಂತರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ತಥಾಚ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನಾಗಲೀ, ಧರ್ಮಿಭೇದವನ್ನಾಗಲೀ ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹಾಗಾದರೆ, ಐಕ್ಯವು ತಾನೇ ನಿರ್ವಾಹ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ನಿರ್ವಾಹ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ೧ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವೋ, ೨ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೋ ೧ ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರ್ಯಾಯ (ಸಹಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹ) ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಹಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ೨ನೇದ್ದೂ (ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳೆನ್ನುವುದೂ) ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹಕಕ್ಕೆ ಭೇದವೂ, ನಿರ್ವಾಹಕದಿಂದ ನಿರ್ವಾಹ್ಯಕ್ಕೆ ಭೇದವೂ, ಆ ಭೇದಗಳಿಗೂ ಇತರ ಭೇದಗಳೂ, ಅವುಗಳಿಗೂ ಬೇರೆ ಭೇದಗಳೂ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಐಕ್ಯಪ್ರತಿಬಂದಿಯಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಖಂಡನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೦೬ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವೆನ್ನುವುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈಗ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಖಂಡಾರ್ಥತ್ವ (ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಪರತ್ವ) ವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಡಂಬಡದಿದ್ದರೆ ಮಹಾವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಕೇಽಪ್ಯೇವಂ (ವ) ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ |
ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯಾವಿಶೇಷತ್ವೇ ತದಖಂಡಂ ಚ ಖಂಡಿತಂ ||
ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಮೇತೇನ ಮೂಕೋಽಹಮಿತಿವದ್ಭವೇತ್ || ೧೦೭ ||

ಅ || ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಕೇಽಪಿ='ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಏವಂ=ಹೀಗೆಯೇ, (ಅಂದರೆ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವೋ, ಭಿನ್ನವೋ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.)

(ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಗಳು ಸತ್ಯತ್ವ, ಜ್ಞಾನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳುತ್ತವ. ಆದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ಯತ್ವ ಅಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ (೧) ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (೨) ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೧ ನೇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ=

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣನಾಗಿ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವು, ನ=(ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲು) ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ) ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯ=ಭಿನ್ನನಾಗಿ ಪ್ರತೀತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅವಿಶೇಷತ್ವೇ=ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು (ಅಂಗೀಕೃತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.)

(ಅಭಾವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು (ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೂಪವಾದುದನ್ನು) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೇವೆಂದರೆ-ಅಭಾವವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಸತ್ಯತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಭಾವವಿಶೇಷವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಾರದು.) (೨ನೇದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ) ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯ= ಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅವಿಶೇಷತ್ವೇ=ವ್ಯಾ(ವೃತ್ತೇಃ=ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗೆ) ವಿಶೇಷಣತ್ವವಿಲ್ಲದಿರಲು, ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ=ಆ ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು (ಮುಮುಕ್ಷುವಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಷ್ಟವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ಪ್ರಯೋಜನವಲ್ಲ. (ಏಕಂದರೆ, ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುವನು. ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಾವರೂಪನೂ ನಿರುಪಾಧಿಕನೂ ಒಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಳಾದರೂ ಅಭಾವರೂಪಗಳೂ, ಅನೇಕ ರೂಪಗಳೂ, ಸೋಪಾಧಿಕಗಳೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮವೂ ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಮುಮುಕ್ಷುವು ಏಕೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಾಡುವನು. ತಿಳಿಯಲಿಷ್ಟವಲ್ಲದಿರುವುದರ ತಿಳಿಯುವಿಕೆಯು ಹೇಗೆತಾನೆ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು?)

(ಮತ್ತು (೧) ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳುವಿರೋ, (೨) ಅಥವಾ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳದೇನೇ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳೆಂದು ಹೇಳುವಿರೋ, ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ-ನೀವು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯ=ಭಿನ್ನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅವಿಶೇಷತ್ವೇ=ವಿಶೇಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ=ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨ನೇದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—) ವ್ಯಾವೃತ್ತಸ್ಯ ಅವಿಶೇಷತ್ವೇ=ವ್ಯಾವೃತ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣತ್ವವಿಲ್ಲದಿರಲು, ಅಂದರೆ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದಿರಲು, ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಯೋಜನಂ= ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಏಕೆಂದರೆ— ಅಸತ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಸತ್ಯತ್ವವೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರೇನೇ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿರೋಧಿಧರ್ಮಗಳ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು) (ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಮಹಾವಾಕ್ಯ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯರೂಪ ಎರಡು ವಾಕ್ಯವೂ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತ್=ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಖಂಡಂಚ=ನಿರ್ವಿಶೇಷವು ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದೆನ್ನುವ ಮತವು, ಖಂಡಿತಂ=ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನು (ಅಂದರೆ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವವನು) ಎನ್ನುವ ವಚನವು 'ನಾನು ಮೂಕನು' ಎನ್ನುವ ಮಾತಿನಂತೆ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.— ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಂ=ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು, ಏತೇನ=ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿಬರುವುದರಿಂದ, ಅಹಂ ಮೂಕಃ ಇತಿವತ್=ನಾನು ಮೂಕನು ಎನ್ನುವುದರಂತೆ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ || ಸ ರ. ವಿ— (1) 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಏಕಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದರೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಾದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು ವ್ಯರ್ಥವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (2) ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಅನ್ಯಾಪೋಹವೇ. ಅಂದರೆ ಘಟಪದಕ್ಕೆ ಘಟವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅಘಟವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳುವ ಬೌದ್ಧ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನೇ ಒಪ್ಪಿದಂತೆ ಆಯಿತು. (3) 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಏನು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಬರಲು ಆಕಾಂಕ್ಷಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಉತ್ತರ ಲಕ್ಷಣ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮೊದಲೇ ತಿಳಿದಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (4) 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ವಚನವು ವಿಶೇಷರಾಹಿತ್ಯಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಅಹಂ ಮೂಕಃ' ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಸ್ವವ್ಯಾಹತವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದವು ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಒಂದು ಪದವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಭೇದದಿಂದ ಸಂಖ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟರೂಪವಾದ ಸವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಖಂಡಾರ್ಥತ್ವವು (ನಿರ್ವಿಶೇಷಾರ್ಥತ್ವವು) ತಿರಸ್ಕೃತವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಸತ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಅನವಸ್ಥಾದಿಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದಲೇ ಗುಣಗುಣಿಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಗೆ ದೂಷಣವು ಹೇಳುವುದೆಂದರೆ— ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ, ೧ ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವೋ, ೨ ಭಿನ್ನವೋ, ೩ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವೋ? ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವಾದರೆ, ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಬಾರದೆಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಮತ್ತು ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸಹಪ್ರಯೋಗವೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ- ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುವುದು. ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಅತತ್ತ್ವಾವೇದಕವೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತದ್ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞಾನತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೩ನೇದ್ದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ, ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಭೇದವೇ. ಅಷ್ಟರಿಂದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ- ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪರಾಪರಜಾತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಥವಾ ಸಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ

ಲಕ್ಷಣಯಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಂಗೀಕರಿಸುವೆವು. ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಲಕ್ಷಿತವಾದುದನ್ನೇ (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ) ಜ್ಞಾನಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದಾದರೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. ಅಧಿಕಲಕ್ಷಣಾ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ (ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ತಿಳಿಸದೆ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಜ್ಞಾನಪದವು ತಿಳಿಸುವುದಾದರೆ) ಅಖಂಡಾರ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭೇದವಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಆರೋಪಿತ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೂಪಪ್ರಯೋಜನವಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಸತ್ಯನಲ್ಲ, ಅಜ್ಞಾನನಲ್ಲ, ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನನಲ್ಲ, ಇದುಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪದಾಂತರಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ೧ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ವಾಗಿ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೨ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೧ ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ೨ ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವನ್ನು 'ನ ವ್ಯಾವೃತ್ತ್ಯಾ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (4) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನು ಎನ್ನುವ ಮಾತು 'ಮೂಕೋಽಹಂ' ಎನ್ನುವ ಮಾತಿನಂತೆ, ಸ್ವ ಕ್ರಿಯಾ ವಿರುದ್ಧವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಇದರಿಂದ ವಕ್ತೃತ್ವಾಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಚನಕ್ರಿಯೆ ಯಿಂದ ವಕ್ತೃತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನು ಎನ್ನುವ ವಚನವೂ ಕೂಡ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರುದ್ಧವು ಆಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷಾಭಾವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷಾಭಾವಪ್ರತಿಪಾದನರೂಪ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷಾ ಭಾವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಶೇಷವೂಕೂಡ 'ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧವು ಹೇಗೆಂದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ 'ನಾನು ಮೂಕನು' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಈ ವಚನಕರ್ತೃತ್ವವು ನಿರಾಕರಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು ॥ ೧೦೭ ॥

ಮೂ ॥ ಅಭಿನ್ನೇಽಪಿ ವಿಶೇಷೋಽಯಂ ಬಲಾದಾಪತತಿ ಹ್ಯತಃ ॥ ೧೦೮ ॥

ಅ ॥ ಅತಃ ಬಲಾತ್=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಮಹಾವಾಕ್ಯ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಬರುವುದರಿಂದ, ಅಭಿನ್ನೇಽಪಿ=ಭೇದರಹಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಯಂ=ಅನುಪಪತ್ತಿಯ ಶಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ, ವಿಶೇಷಃ=ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವು, ಆಪತತಿ=ಅಂಗೀಕರಣೀಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಮಹಾವಾಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಐಕ್ಯವೂ ಅವಾಂತರವಾಕ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗಳಾದ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಅಭಿನ್ನಗಳೇ. ಏಕೆಂದರೆ- 'ಏಕಧೈವಾನು ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಏಕರಸತ್ವವನ್ನು (ಧರ್ಮಾದಿ ಗಳಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನೇ) ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಭೇದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದಕಾರ್ಯಕಾರಿ ಯಾದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷವು ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಶೇಷವು ಅಭೇದ ಭೇದಕಾರ್ಯಪ್ರತೀತಿ ಈ ಉಭಯಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದೇ ನೀವು ಹೇಳಬೇಕು ॥ ೧೦೮ ॥

ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಪರಿಹೃತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಆ ವಿಶೇಷವೂ ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಭೇದಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದಿ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಅಭಿನ್ನವಾದರೆ ವಿಶೇಷ, ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವುದೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ವಿಶೇಷತದ್ವತೋಶ್ಚೈವ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಭವೇತ್ |
ಭೇದಹೀನೇ ತ್ವಪರ್ಯಾಯ ಶಬ್ದಾಂತರನಿಯಾಮಕಃ ||
ವಿಶೇಷೋ ನಾಮ ಕಥಿತಃ ಸೋಽಸ್ತಿ ವಸ್ತುಷ್ವಶೇಷತಃ || ೧೦೯ ||

ಅ || ವಿಶೇಷತದ್ವತೋಶ್ಚೈವ=ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಿಗಳಿಗೆ, (ಅಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಿಭಾವವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು ಎಂದರೆ—) ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ=ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ, ಆ ವಿಶೇಷವೇ ವಿಶೇಷಾಂತರವನ್ನು ಹೊರತೇ ವಿಶೇಷವಿಶೇಷಿಭಾವವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಒಂದಕ್ಕೇನೇ ನಿರ್ವಾಹ್ಯತ್ವವೂ ನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ, ಅಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಭೇದಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವು ಯಾವಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯದೆ ಎಂದರೆ) ಭೇದಹೀನೇ ತು = ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿಯೇ, ಅಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಾಂತರನಿಯಾಮಕಃ= ಏಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಲ್ಲದಿರುವ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾದ ಅಂದರೆ, ಸಮಸ್ತಭೇದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿರ್ವಾಹಮಾಡುವ, ವಿಶೇಷೋ ನಾಮ=ವಿಶೇಷವೆನ್ನುವುದು, ಕಥಿತಃ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (ಹೀಗೆ ಅದ್ವೈತವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿಸಿ ಇತರರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಃ=ಅದು,ಆ ವಿಶೇಷವು,(ಅಂದರೆ, ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂತಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವಾದಿಗಳಿಂದೆಲ್ಲರಿಂದಲೂ) ಅಶೇಷತಃ ವಸ್ತುಷು=ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ. ಅಂದರೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಏಕಧೈವ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ, ಚೈತನ್ಯವು ಒಂದು. ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಅನೇಕಗಳು. ಹೀಗೆ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಕಾರ್ಯಗಳೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡರ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಭೇದರಹಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅತಿಶಯವದೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಸ್ವರೂಪಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದ ಈ ವಿಶೇಷವು ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹ ಮಾಡುವುದೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಅನ್ವೇಷಣಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವೂ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. '**ಭೇದಹೀನೇಽಪಿ ಅನುಪಚರಿತಭೇದ ವ್ಯವಹಾರ ನಿಮಿತ್ತಂ**' ಅಂದರೆ, ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು ವಿಶೇಷವು. ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅನವಸ್ಥಾದಿದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪಟಶೌಕ್ಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಭೇದಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ಗುಣಗುಣಿಭಾವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾ—ಉತ್ಪಲವು ನೀಲವು, ಪಟದ ಶೌಕ್ಲ್ಯವು, ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. (2) ಕೇವಲವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ

ಮಾಯಾವಾದಿಯು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಡಂಬಡತಕ್ಕವರೆಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ವಸ್ತ್ರದ ಬಿಳಿಪಿಗೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟು ತೋರಬೆಟ್ಟುಗಳಂತೆಯೇ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ. ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅಯುತಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಅಯುತಸಿದ್ಧತ್ವವೆಂದರೆ ಎಂತಹುದು? ಯಾವುದು ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದದಿದ್ದದ್ದಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತದೋ ಅವುಗಳು ಅಯುತಸಿದ್ಧಗಳು. (ಗುಣಾದಿಗಳು ಗುಣಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಅಂದರೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಾಶ್ರಯಿಭಾವದಿಂದ ಇರುವುದು ಎಂದರೆ— ಈ ಅಯುತಸಿದ್ಧತ್ವವು ಭೇದ ತೋರಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇಂತಹ ಅಯುತಸಿದ್ಧತ್ವವು ಭೇದ ತೋರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಲ್ಲ. (3) ಆ ಅಯುತಸಿದ್ಧತ್ವವು ಅಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕುಂಡದಂತೆಯೇ ಪಟವು ಅಧಿಕರಣವಾಗಿಯೂ ಬದರದಂತೆಯೇ ಬಿಳಿಪು ಆಧೇಯವಾಗಿಯೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಸ್ತ್ರವೇ ಬಿಳಿಪು ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ. (4) ಬಿಳಿಪಿಗೂ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಭೇದವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸ ತಕ್ಕ ಬಾಧಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರತೀತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. (5) ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಾಧಿಕರಣತ್ವ ರೂಪ ಅನುಮಾನವಾಗಲೀ, ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಾಗಲೀ, ವೈಶೇಷಿಕಸಮಯರೂಪ ಆಗಮವಾಗಲೀ ಪಟಶೌಕ್ಲ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ— ಅವುಗಳು ಅಭೇದಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದ ದುರ್ಬಲಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಾಗಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಪಟಶೌಕ್ಲ್ಯ ಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭೇದಕಾರ್ಯಗಳೂ ತೋರುತ್ತವೆ. ೧ ಪಟಬುದ್ಧಿಗೂ ಶೌಕ್ಲ್ಯಬುದ್ಧಿಗೂ ಅನ್ಯೂನ ಅನತಿರಿಕ್ತವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು (ಅಂದರೆ ಸಮಾನವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಪಟ ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪಟವು, ಹಾಲು ಬಿಳಿಪು ಎನ್ನುವ ಶೌಕ್ಲ್ಯಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶೌಕ್ಲ್ಯಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವುದು ಶೌಕ್ಲ್ಯವು 'ಪಟಃ' ಎನ್ನುವ ಈ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಪಟಶೌಕ್ಲ್ಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ, (೩) ಅಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದ ಸ್ಮಾರಕತ್ವವೂ, ಶೀತನಿವಾರಣವೊದಲಾದ ಅರ್ಥ ಕ್ರಿಯಾಭೇದವೂ, (೫) ಪಟಮಾನಯ=ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶುಕ್ಲ (ಬಿಳಿಪು) ವನ್ನು (ಹಾಲುಮೊದಲಾದುದನ್ನು) ತಾರದಿರುವುದೂ, (೬) ಶುಕ್ಲಮಾನಯ=ಬಿಳಿಪನ್ನು ತಾ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಪಟವನ್ನೇ ನಿಯಮದಿಂದ ತಾರದಿರು ವುದೂ, (೭) 'ಅಪಟಃ ಪಟಃ' ವಸ್ತ್ರವು ವಸ್ತ್ರವಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದಂತೆ ಅಶುಕ್ಲಃ ಪಟಃ= ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ, (೮) ಕುರುಡನಿಗೂ ಇದು ವಸ್ತ್ರವು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನ ಬಂದಹಾಗೆ ಇದು ಬಿಳಿಪು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬಾರದಿರುವುದೂ, (೯) ಬಿಳಿಪು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನ ಬಾರದೆ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಪಟಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೂ, (೧೦) ಮಹಾರಜನದಿಂದ (ಕಾವಿ ಯಿಂದ) ಬಿಳಿಪು ಮುಚ್ಚಿಹೋದಹಾಗೆ ವಸ್ತ್ರವೂ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗದಿರುವುದೂ, (೧೧) ಪಟದಂತೆ ಶೌಕ್ಲ್ಯಕ್ಕೂ ಅನಾವೃತತ್ವ ಇಲ್ಲದಿರುವುದೂ, ಇದುಮೊದಲಾದ ಭೇದಕಾರ್ಯಗಳು. ಇವುಗಳು ಬಾಧಿತಗಳೆಂದು ಅಭಿಮಾನ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಸಂವಾದ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ಪ್ರತೀತಿಯು ಭ್ರಾಂತಿಯಲ್ಲ. (6) ಆದಕಾರಣ ಈ ಅಭೇದ ಭೇದ ಕಾರ್ಯಪ್ರತೀತಿಗಳು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶೌಕ್ಲ್ಯದಿಂದ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪಟದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದರಿಂದ ಈ ಭೇದಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುವೋ ಅಂತಹ

ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅಂತಹ ಅತಿಶಯವು ಅಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಕಾರ್ಯರೂಪ ವಿಶೇಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (7) ಹಾಗಾದರೆ, ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಏಕೆ ಒಡಂಬಡುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಲಿಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. (8) ಪ್ರತೀತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕಾದರೂ ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವಾತಿಶಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಭೇದಾಭೇದಾನವಸ್ಥಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಆವಶ್ಯವಾಗಿಯೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು ॥ ೧೦೯ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವುಂಟೆಂದಾದರೆ ಅದು ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ, 'ಯಃ ಯದಭಿನ್ನಧರ್ಮಾಭಿನ್ನಃ ಸಃ ತದಭಿನ್ನಃ' ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ವಿಶೇಷಾಸ್ತೇಽಪ್ಯನಂತಾಶ್ಚ ಪರಸ್ಪರವಿಶೇಷಿಣಃ ।
ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಯುಕ್ತಾಃ ಸಂತಿ ವಸ್ತುಷ್ವಶೇಷತಃ ॥ ೧೧೦ ॥

ಅ ॥ ತೇ ವಿಶೇಷಾಃ = ಪ್ರಕೃತ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ವಿಶೇಷಗಳು, ಅಶೇಷತಃ ವಸ್ತುಷು= ಅನಂತ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಅನಂತಾಶ್ಚ=ಅನಂತಗಳಾಗಿಯೇ, ಸಂತಿ=ಇವೆ. (ಒಂದೇ ವಿಶೇಷವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆನ್ನುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. 'ಸೋಽಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ಏಕವಚನವಾದರೂ ಸಮುದಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಯಿತು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಒಂದೊಂದು ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವಿಶೇಷವಿರುವುದಾದರೆ ಆಗ 'ಪಟಃ ಮಹಾನ್ ಶುಕ್ಲಃ ಚಲತಿ'=ವಸ್ತ್ರವು ದೊಡ್ಡದು, ಬಿಳಿಪು, ಹಂದಾಡುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ವಿಚಿತ್ರಗಳಾದ ಅನೇಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ವಿಚಿತ್ರಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದಿರುವ ಒಂದರಿಂದ ವಿಚಿತ್ರಗಳಾದ ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕಾಣಲ್ಪಡಲಾರದು. ಅಂತೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವು, ಎಂದರೆ—) ತೇಽಪಿ ವಿಶೇಷಾಃ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ವಿಶೇಷಗಳು, ಅಶೇಷತೋಽಪಿ ವಸ್ತುಷು=ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನಂತಾಃ ಸಂತಿ=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನಂತಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. (ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಎಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಇರುತ್ತವೋ ಅಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ವಿಶೇಷಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.) (ಪ್ರತಿದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಗಳು ಅನೇಕಗಳಿದ್ದರೆ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವೂ ಆವಶ್ಯಕವು. ಅನೇಕತ್ವವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಆವಶ್ಯಕವಷ್ಟೆ! ತಥಾಚ ಭಿನ್ನಗಳಿಗೆ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ) ಪರಸ್ಪರವಿಶೇಷಿಣಃ=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳವುಗಳು. (ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದ ತೋರತಕ್ಕವುಗಳು. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಅನೇಕತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವಿಶೇಷವು ಭೇದಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.) (ವಿಶೇಷಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾದೋಷವು ಬರುವುದು) ಎಂದರೆ, ಆ ವಿಶೇಷಗಳು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. (ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಈಗ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ)

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— (1) ವಿಶೇಷವಿಶೇಷಿಗಳು ಅಭಿನ್ನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಾಂತರವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೂ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷವಿಶೇಷಿಭಾವವು ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. (2) **ಯಃ ಏಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ಭಿನ್ನಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಶಬ್ದಾನ್ನಿಯಮಯತಿ ಸ ವಿಶೇಷಃ**=ಯಾವುದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ನಿಯಮಿಸುತ್ತದೋ ಅದು ವಿಶೇಷವು. ಉದಾ – ನೀಲಮುತ್ಪಲಂ=ನೀಲವಾದ ಕೋಳಿ ಹೂವು. ಪಟದ ಬಿಳಿಪು ಇದು ಮೊದಲಾದುದು. ಇಂತಹ ವಿಶೇಷಗಳು ಪ್ರತಿ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತಗಳಿವೆ. ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವ ಯುಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವದಿಂದ ತೋರತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿ ಇವೆ. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು 'ಶುಕ್ಲಃ ಪಟಃ'=ಬಿಳಿಪು ಪಟವು, 'ಪಟಸ್ಯ ಶೌಕ್ಲ್ಯಂ'=ಪಟದ ಬಿಳಿಪು ಇದುಮೊದಲಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು ॥ ೧೧೦ ॥

'ತದ್ವೈಕ್ಯಸ್ಯ ಗತಿರೇವ ನ ವಿದ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವವಾದಿಗಳೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿ ಪ್ರಕೃತ ಆವಶ್ಯಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ ॥ ಅತೋಽನಂತಗುಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿರ್ಭೇದಮಪಿ ಭಣ್ಯತೇ ।
ಏವಂ ಧರ್ಮಾನಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ತದಭೇದೋಽಪ್ಯುದೀರ್ಯತೇ ॥೧೧೧॥

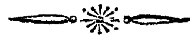
ಅ ॥ ಅತಃ=ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ. ನಿರ್ಭೇದಮಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ=ಸ್ವಗತಭೇದರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಅನಂತಗುಣಂ=ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಾನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು, ಭಣ್ಯತೇ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಭೇದರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನಂತ್ಯವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಏಕತ್ವವೂ 'ಅನಂತಾಃ ಗುಣಾಃ ಅಸ್ಯ' ಎಂದು ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಭಾವವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನು, ಗುಣಗಳು ಎನ್ನುವ ಅಪುನರುಕ್ತ ಶಬ್ದವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಸ್ವಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತಟಸ್ಥಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) ಏವಂ ಧರ್ಮಾನಿತಿಶ್ರುತ್ಯಾ='ಏವಂ ಧರ್ಮಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪಶ್ಯನ್ ತಾನೇವಾನುವಿಧಾವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ತದಭೇದೋಽಪಿ=ಗುಣಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವೂ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ, ಉದೀರ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಆದಕಾರಣ ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ಸ್ವಗತಭೇದವಿರಹಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಾನಂತಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಶ್ರುತಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ (2) **'ಏವಂ ಧರ್ಮಾನ್ ಪೃಥಕ್ ಪಶ್ಯನ್ ತಾನೇವಾನು ವಿಧಾವತಿ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಆತನ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಗತಭೇದವಿರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕ ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯಲಕ್ಷಣಭಾವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಬಿನ್ನಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವವರನ್ನು ನಿಂದಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. 'ಧರ್ಮಾನ್' ಎಂದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವದೆ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (2) ಹೀಗೆ ಸ್ವಗತ ಭೇದವಿರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾದ ವಿಶೇಷದ ಬಲದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯ-

ಲಕ್ಷಣಭಾವವು ಉಪಪನ್ನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (3) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ, ಅನಂತಗುಣವತ್ವರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮುಮುಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೧೧೧ ॥

ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು ॥ ಶ್ರೀಃ ॥

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣವು.

ಸ. ರ. ವಿ.— ಈಗ ಅನುಮಾನದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಶಂಕಾ ಪರಿಹಾರಕವಾದ 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮ ಮತ್ತು ಅನುಮಾನ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿ ಚೇತನರಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಧಾನಾದ್ಯಚೇತನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರರೂಪಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಸಂಪ್ರಾಪ್ತ ದೃಷ್ಟಗೇನ ಫಲೇನ ತು ॥ ೧೧೨ ॥
ತದ್ವಾಕ್ಯೋಪಮಯಾಽನ್ಯಚ್ಚ ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇಽನುಮೀಯತೇ ।
ಈಶ ವಾಕ್ಯತ್ವತಃ [ಇತಿಚೇತ್ತದ್ಗವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಾ] ॥ ೧೧೩ ॥

ಅ ॥ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಸಂಪ್ರಾಪ್ತದೃಷ್ಟಗೇನ ಶೈವ=ರುದ್ರದೇವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ, ಆದಿ=ಮೊದಲಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಗಮ=ಬ್ರಾಹ್ಮಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ, ಸಂಪ್ರಾಪ್ತ=ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಅಂದರೆ— ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ದೃಷ್ಟಗೇನ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಫಲೇನ ತು=ಫಲದಿಂದಲಾದರೂ, (ತದ್ವಾಕ್ಯಸ್ಯ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ ಫಲಸಾಧನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ಅನುಮಾಯ=ಅನುಮೇಯಿಸಿ) ಈಶವಾಕ್ಯತ್ವತಃ = ಈಶವಾಕ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ, (ಈಶವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ) ಅನ್ಯಚ್ಚ=ಬೇರೆಯಾದದ್ದೂ, (ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯವೂಕೂಡ,) ತದ್ವಾಕ್ಯೋಪಮಯಾ=ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ ಫಲ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಮಾಣತ್ವೇ=ಪ್ರಮಾಣತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅನುಮೀಯತೇ=ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ, ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ರುದ್ರದೇವರು ಮಾಡಿರುವ ಆಗಮವು ಎರಡು ವಿಧವು. (೧) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸಂಪದಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದು. (೨) ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವರ್ಗ-ಮೋಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಲಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ರುದ್ರದೇವರಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ, ಮೊದಲಾದ ಅಶೇಷಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನೂ, ದೋಷಲೇಶರಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದ್ದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಫಲವು ತೋರುವುದು. (2) ತಥಾಚ ಈ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (೧) ವಿಮತಃ ಆಗಮಃ, ಪ್ರಮಾಣಂ ಸಫಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಜನಕತ್ವಾತ್ ಚರಕ ಸುಶ್ರುತಾದಿವತ್ = ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮವು, ಪ್ರಮಾಣವು, ಸಫಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಚರಕ ಸುಶ್ರುತ (ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥವಿಶೇಷಗಳು) ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಂತೆಯೇ, (೨) ಯದ್ಯಪ್ರಮಾಣಮಭವಿಷ್ಯತ್ ನ ಸಮರ್ಥಾಂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಕರಿಷ್ಯತ್ ವಿಪ್ರಲಂಭಕವಾಕ್ಯವತ್= ಈ ಆಗಮವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದ್ದರೆ ವಂಚಕನ ಮಾತಿನಂತೆಯೇ, ಸಫಲವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಾರದು. ಅಂತೂ ಆ ಶೈವಾಗಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ರುದ್ರನು ಪರಮಾಪ್ತನೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ ಫಲಸಾಧನ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಅವನು ಮಾಡಿರುವ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದ್ಯದೃಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಆಗಮಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (3) (೧) ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಃ ಆಗಮಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ಶಿವವಾಕ್ಯತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್= ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ (ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ) ಆಗಮವು, ಪ್ರಮಾಣವು, ರುದ್ರನ ವಾಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸಮ್ಮತವಾದ ವಾಕ್ಯದಂತೆ. ಇದು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ರುದ್ರನು ಆಪ್ತನಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವನು. ಆದಕಾರಣ ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾದ ಶೈವಾಗಮದಿಂದ ಶಿವನಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶೈವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೈರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಗಳೂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿ ಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಸಾಧಿಸಿ ಆ ಆಗಮಗಳ ಬಲದಿಂದ ತಂತಮಗೆ ಅಭಿಮತರಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುವರು.

(4) ಮತ್ತು ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— (೧) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್= ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಕರ್ತೃಜನ್ಯಗಳಾಗಿವೆ, ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘಟದಂತೆಯೇ, (೨) ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರಜಂ ಕರ್ಮತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್ =ದ್ವ್ಯಣುಕಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವಾದ ಸಂಯೋಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಪರಮಾಣುಕರ್ಮವು ಕರ್ಮಾನುಕೂಲಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಚೇತನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದು, ಕರ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮ್ಮತವಾದ ಕರ್ಮದಂತೆ, (೩) ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ಪೃಥಿವ್ಯುದಕೇ ಪ್ರಯತ್ನವತಾ ಧೃತೇ ಗುರುತ್ವೇ ಸತ್ಯಪಾತಿತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್= ವಿವಾದವಿಷಯಗಳಾದ ಭೂಮಿ ಸಮುದ್ರಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಭಾರವಿದ್ದರೂ

ಬೀಳದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮ್ಮತವಾದುದರಂತೆ. (೪) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಯತ್ನವದ್ವಿನಾಶ್ಯಂ ವಿನಾಶ್ಯತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್ = ಭೂಮಿಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ ಚೇತನನಿಂದ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದ್ದು, ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ. ಸಮ್ಮತವಾದುದರಂತೆ ಎಂದು. ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ನಾಶಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಿದ್ಧನಾಗಲು ನಮ್ಮಂತಹವರಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ 'ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿಕಂ ಶಿವನಿಷ್ಠಂ ಅನ್ಯತ್ರಾನುಪಪತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠತಯಾ ಪ್ರಮಿತತ್ವಾತ್ = ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವಮೊದಲಾದುದು ರುದ್ರನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು, ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿರಲಿಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದು ಯಾರಲ್ಲಿಯೋ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಶಿವನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವನು. ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಸಾದಮೊದಲಾದ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ವಿಚಿತ್ರಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಕರ್ತನಿರಬೇಕೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವೆವೋ ಹಾಗೆಯೇ ವಿಚಿತ್ರಗಳಾದ ಪ್ರಪಂಚರೂಪ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಕರ್ತನು ಆ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಾನುಗುಣವಾದವನೇ ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ.

(5) ಹೀಗೆಯೇ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನದಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದು.

(6) ಹೀಗೆ ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬರುತ್ತಿರಲು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಗೊಳಿಸುವರು. ಶೈವಾಗಮದಿಂದಲಾಗಲೀ ಅನುಮಾನದಿಂದಲಾಗಲೀ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—

"ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಓಂ"

"ಶಾಸ್ತ್ರಂ='ಋಗ್ಯಜುಃಸಾಮಾಥರ್ವಾಶ್ಚ ಭಾರತಂ ಪಂಚರಾತ್ರಕಂ | ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ ಶಾಸ್ತ್ರಮಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ | ಯಚ್ಚಾನುಕೂಲಮೇತಸ್ಯ ತಚ್ಚ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಂ ||' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಋಗಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು, ಯೋನಿಃ = ಜ್ಞಪ್ತಿಕಾರಣವು, ಯಸ್ಯ ಯಾರಿಗೋ, ತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ—ತಸ್ಮಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹವು. ತಥಾಚ ಇದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅವುಗಳಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಯಾರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೋ ಅವನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು || ೧೧೨ || ೧೧೩ ||

ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವವು (ಕೇವಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆಯು) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಹೇತುವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಆ ಹೇತುವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ನಿಶ್ಚೈಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು,

ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ಬೇಡ. ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವೆನು. ಆದಕಾರಣ ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲಿ ೧ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರಿಯಾದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೨ ಸ್ವತಂತ್ರಾನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರಿಯಾದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವುದು ನಮಗೂ ಸಮ್ಮತವೇ. ಅಂತಹ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ೨ ಶಾಸ್ತ್ರಾನನುಸಾರಿಯಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಾನುಮಾನವೂ ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ 'ಕ್ಷಿತ್ಯಂಕುರಾದಿಕಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಯಾವ ಸಾಮಾನ್ಯಾನುಮಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೋ, ಆ ಅನುಮಾನವು ೧ ಕಾರಣಾದಿಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಳ್ಳ ಕರ್ತನಿಂದ ಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ೨ ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಭೂತಗಳಾದ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣಾದಿಗಳ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಳ್ಳ ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಘಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕುಲಾಲಾದಿಗಳು ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ? ೨ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ, ಕರ್ತೃಜನ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸಿದರೆ) ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು. ಜೀವರಿಗೇನೇ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. (10) ಹಾಗಾದರೂ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಜೀವರಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸುವವರೂ ಕೂಡ ಕೊನೆಗೆ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ತಥಾಚ ಅವನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನಾದವನಿಂದ ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದ ಅತಿಶಯಾದಿಗಳು ಏನೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಅದೃಷ್ಟನಿಯಾಮಕನಾದವನೊಬ್ಬನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ. (11) ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು? ಅಭೂತ್ವಾಭಾವಿತ್ವದಿಂದ (ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದದ್ದು ಈಗ ಇರುವುದರಿಂದ) ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಭೂತ್ವಾಭಾವಿತ್ವವೇ ಕಾರ್ಯತ್ವವು. (12) 'ಕೃತಿಸಾಧ್ಯತ್ವಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಂ' ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಥಂಚಿತ್ ಕಾರ್ಯತ್ವದಿಂದ ಅಭೂತ್ವಾಭಾವಿತ್ವಕ್ಕೆ ಭೇದ ಹೇಳಿದರೂ ಅಭೂತ್ವಾಭಾವಿತ್ವರೂಪ ಹೇತುವು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಡೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಾಗಾಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಪರ್ವತ ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಮೊದಲು ಇಲ್ಲದೆಇದ್ದವುಗಳಾಗಿ ಈಗ ಇರುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ನಾನು ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ. (13) ಹಾಗಾದರೆ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾವಯವತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಕಾರ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಸಾವಯವತ್ವವೆಂದರೆ ೧ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಸಮವಾಯಿಕಾರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ) ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ೨ ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದು ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವಾದಿಗಳಿಗೆ (ತಾರ್ಕಿಕರು ಪರಿಣಾಮಿಕಾರಣವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ) ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ಮತ್ತು ಯಾರು ಕಾರ್ಯತ್ವಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ (ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ) ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆನ್ನುವುದನ್ನೇ ಹೇಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯಾರು? ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದೆನ್ನುವುದನ್ನು ಸುತರಾಂ ಒಪ್ಪಲಾರರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾರ್ಯತ್ವಾನುಮಾನವು

ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕರ್ತನೆಂದು ಸಿದ್ಧನಾಗಲಾರನು. (14) ಮತ್ತು 'ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಂ ಕರ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರಜಂ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನಾಗಲಾರನು. ಏಕೆಂದರೆ— ಜೀವಂಗೇನೇ ಅದೃಷ್ಟ ದ್ವಾರಾ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಸಾಧನತ್ವವು ಬರುವುದು. (15) ಮತ್ತು 'ಪೃಥಿವ್ಯುದಕೇ ಪ್ರಯತ್ನವತಾ ಧೃತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನ ದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟದ್ವಾರಾ ಧಾರಣಾನುಕೂಲಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ ಜೀವರನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧ ಸಾಧನತ್ವರೂಪದೋಷವು ಬರುವುದು. ಮತ್ತು ವೃಕ್ಷಸಂಯೋಗವು ಫಲಪತನದಲ್ಲಿಯೂ, ವೇಗವು ಶರೀರಾದಿಪತನದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಯತ್ನವು ಆಕಾಶಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಪಕ್ಷಿಶರೀರಾದಿಗಳ ಪತನದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯುದಕಗಳ ಪತನದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೃಪ್ತ ಗಳಾದ ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜೀವಾದೃಷ್ಟವೇ ಗುರುತ್ವಕಾರ್ಯಪತನಪ್ರತಿಬಂಧಕ ವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು. ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಲಘುವಾದುದು. ಅಂತೂ ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನ ಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸಾಧ್ಯಪರ್ಯವಸಾನ ವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯು ಈ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಪಾತಿತ್ವ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧಾಸಿದ್ಧವು. ಪೃಥಿವೀಸಮುದ್ರಗಳು ಅತಿದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥ ಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಪತನವು ನಮಗೆ ಕಾಣದೆ ಇರಬಹುದು. (16) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಯತ್ನವದ್ವಿನಾಶ್ಯಂ ವಿನಾಶಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಸಂದಿಗ್ಧಾಸಿದ್ಧವು. (17) ಮತ್ತು ಈ ಅನುಮಾನಗಳೆಲ್ಲವೂ (೧) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ವಿಕರ್ತೃಕಂ ಅನುಪಲಭ್ಯಮಾನಕರ್ತೃಕತ್ವಾತ್ ಗಗನವತ್=ಭೂಮಿಮೊದಲಾದುದು ಕರ್ತನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ, ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕರ್ತನನ್ನು ನಾವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ, ಆಕಾಶದಂತೆ. (೨) ವಿವಾದಾಧ್ಯಾಸಿತಂ ಕರ್ಮ ನ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರಜಂ ಅನುಪಲಭ್ಯಮಾನ ಸ್ವಜನಕ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರಕತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರಜನ್ಯವಲ್ಲ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಾರನು ಕಾಣದಿರು ವುದರಿಂದ. (೩) ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನೇ ಪೃಥಿವ್ಯುದಕೇ ನ ಪ್ರಯತ್ನವತಾ ಧೃತೇ ಅನುಪಲಭ್ಯಮಾನ ಸ್ವಜನಕ ಪ್ರಯತ್ನವತ್ಕತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್' = ವಿವಾದವಿಷಯಗಳಾದ ಪೃಥಿವೀ ಜಲಗಳು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನಿಂದ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಲ್ಲ, ಧಾರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನ ವುಳ್ಳವನು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ, (೪) ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಕಂ ಪ್ರಯತ್ನವದ್ವಿನಾಶ್ಯಂ ಅನುಪಲಭ್ಯಮಾನ ಸ್ವವಿನಾಶಕ ಪ್ರಯತ್ನವತ್ಕತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್=ಭೂಮಿಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ ವನಿಂದ ವಿನಾಶ್ಯವಲ್ಲ, ಕ್ಷಿತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು ಕಾಣದಿರುವು ದರಿಂದ, ಹೀಗೆ ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (ಯಾವ ಹೇತುವಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಧಿಸ ತಕ್ಕ ಮತ್ತೊಂದು ಹೇತುವಿದೆಯೋ, ಅದು ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವು.) ಅನುಪಲಭ್ಯಮಾನತ್ವವೆಂದರೆ- ನಮ್ಮ ಉಪಲಬ್ಧಿಗೆ ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು. (18) '**ಕಾರ್ಯಾಯೋಜನ ಧೃತ್ಯಾದೇಃ ಪದಾ ತ್ಪ್ರತ್ಯಯತಃ ಶ್ರುತೇಃ । ವಾಕ್ಯಾತ್ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾಚ್ಚ ಸಾಧ್ಯೋ ವಿಶ್ವವಿದವ್ಯಯಃ**' ಎಂದು ಉದಯನಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಾಂತರಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಕರ್ತನು ಸಿದ್ಧಿಸುವ ನೆಂದರೆ- ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸುವ ಈ ಸ್ವತಂತ್ರಾನುಮಾನಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು. (19)ಮತ್ತು ಶಿವಾದಿಗಳು ಜಗತ್ಕಾರಣರು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಪಂಶೇಷಾನುಮಾನವೋ ಅದೂ (೧) ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಸಾರಿಯಾದುದೋ, (೨) ಕೇವಲ ಪ್ರಮಾಣವೋ, (ಶಾಸ್ತ್ರಾನನುಸಾರಿಯಾದುದೋ) (೧)ಶಾಸ್ತ್ರವು ಕೇವಲ ಭಗವತ್ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಾನು

ಸಾರಿಯೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು, (೨) ಕೇವಲ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನವು ಈಶ್ವರನ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿಯೂ, ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕರ್ತನೆನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು ॥ ೧೧೪ ॥

ಏಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಪುಂಸ್ತ್ವಹೇತು ಬಲಾದೇವ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ವರ್ತ್ಮನಾ ।
ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಮೇತೇನ ಕಾರಣಸ್ಯ ಬಲಾದ್ಭವೇತ್ ॥ ೧೧೫ ॥

ಅ ॥ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ವರ್ತ್ಮನಾ=ಶೈವಾಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ, (ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷತ್ವದಿಂದಲೇ) ಪುಂಸ್ತ್ವಹೇತು ಬಲಾದೇವ=ಪುಂಸ್ತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ, (ಅಂದರೆ, ಶಿವಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತವತ್=ಶಿವನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ, ಪುರುಷನಾದುದರಿಂದ ದೇವದತ್ತನಂತೆ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ), ಏತೇನ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ, ಕಾರಣಸ್ಯ=ಜಗತ್ಕಾರಣನಿಗೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ=ಋಗಾದಿಶಾಸ್ತ್ರವು ಅಭಿವ್ಯಂಜಕ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವುದು, ಬಲಾತ್=ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸದಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಶಿವಃ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ಎಂದು ಶಿವನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವವರಿಗೆ ಪಕ್ಷನಾದ ಶಿವನೇ ಸಿದ್ಧನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ— 'ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಶಿವನಿಷ್ಠಂ' ಎಂದು ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿನಗೂ ಶಿವನು ಸಿದ್ಧನಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ (2) ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನಮಾಡುವ ನಮಗೆ ಲೋಕಪ್ರವಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವನೆಂದರೆ ನಮಗೂ ('ಶಿವನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲ' ಎಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಿಗೂ) ಲೋಕಪ್ರವಾದಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವವನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. (3) ಹಾಗಾದರೆ 'ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಂ ಶಿವನಿಷ್ಠಂ ಅನ್ಯತ್ರಾನುಪಪತ್ತೌ ಸತ್ಯಾಂ ಕಿಂಚಿನ್ನಿಷ್ಠತಯಾ ಪ್ರಮಿತತ್ವಾತ್' ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷಸಾಧ್ಯಾದಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಶಿವೋ ನ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಲಾರದು, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ನೀವು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಸಾಧ್ಯಗಳು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗಳಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಮ್ಮ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯವೇ ಇರಬೇಕೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ, ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. (4) ಹಾಗಾದರೆ, ಸಾಮಾನ್ಯಸಿದ್ಧಿಯು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದೆಂದರೆ ಆಗಲಿ, ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಜಗತ್ಕರ್ತೃತ್ವ ಸಾಧಕ ಅನುಮಾನಗಳು ದೂಷಿತಗಳಾಗಿವೆ. (5) ಹೀಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸ್ವತಂತ್ರಾನುಮಾನನನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸೌತ್ರ ಹೇತುವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೧೧೫ ॥

ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ವೇದ್ಯನಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ನಾವೇದವಿನ್ನ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿರಿತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯತಃ ।
ತರ್ಕೋ ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ ಶಕ್ತೋ ನೇಶಿತಾರಂ ಕಥಂಚನ ॥
ಪಕ್ಷಕೃತ್ವಾದಿರೂಪೇಣ ಪಕ್ಷಭೂತಸ್ಯ ಚೇಶಿತುಃ ॥ ೧೧೬ ॥

ಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞತ್ವಂ ಹಿ ಪುಂಸ್ತ್ವೇನ ಶಕ್ಯಂ ಸಾಧಯಿತುಂ ಸುಖಂ ।
ವೃಕ್ಷಕೃನ್ನಾಖಿಲಂ ವೃಕ್ಷಂ ವೇತ್ತಿ ಪುಂಸ್ತ್ವಾದ್ಧಿ ಚೈತ್ರವತ್ ॥೧೧೭॥

ಅ ॥ ನಾವೇದವಿತ್='ನಾವೇದವಿನ್ಮನುತೇದಂ ಬೃಹಂತಂ'ವೇದಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲದವನು ಪೂರ್ಣನಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರನು, ನ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿಃ='ನೈಷಾ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿರಾಪನೇಯಾ' ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಆಗಲಾರದು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತಃ= 'ನೇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ನಾನುಮಾನಂ ವೇದಾ ಹ್ಯೇವೈನಂ ವೇದಯಂತಿ' ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಿಳಿಸಲಾರವು, ಅನುಮಾನವೂ ತಿಳಿಸಲಾರದು, ವೇದಗಳೇ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ, ಇಮುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯ (ಶ್ರುತಿ)ಗಳಿಂದ, (ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯನಲ್ಲನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ತರ್ಕಃ=ಅನುಮಾನವು, ಈಶಿತಾರಂ=ಜಗತ್ಕರ್ತನನ್ನು, ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ = ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ, ಕಥಂಚನ= ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೂ, ನ ಶಕ್ತಃ=ಸಮರ್ಥವಾಗಲಾರದು. (ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ ಹೇತುಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ವನಕೃತ್ವಾದಿರೂಪೇಣ = 'ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕರ್ತೃರಹಿತಂ ವನಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್' ಪ್ರಸಿದ್ಧಕರ್ತೃವಿರಹಿತವಾದ ಅರಣ್ಯವು ಕರ್ತೃಸಹಿತವಾಗಿದೆ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅರಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು ಯಾವನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವನೋ ಆ ಆಕಾರದಿಂದ ಮತ್ತು ಪರ್ವತಧಾರಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮದಿಂದ, ಪಕ್ಷಭೂತಸ್ಯ ಚ=ಸಾಧ್ಯಪ್ರಕಾರಕ ಸಂದೇಹ ವಿಶೇಷ್ಯನಾದ, ಈಶಿತುಃ=ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, (ಜಗತ್ಕಾರಣನಿಗೆ) ಪುಂಸ್ತ್ವೇನ= ಪುರುಷತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞತ್ವಂ=ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವವು, ಸುಖಂ = ಸುಖವಾಗಿ, ಸಾಧಯಿತುಂ=ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ, ಶಕ್ಯಂ ಹಿ=ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಷ್ಟೇ. (ಈಶ್ವರಃ ಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞಃ ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತವತ್ = ಈಶ್ವರನು ಅಲ್ಪಜ್ಞನು ಪುರುಷನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ದೇವದತ್ತನಂತೆ. ಎಂದನುಮಾನವು.) (ಅಲ್ಪಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತಾನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಲಾರನೆಂದು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ವೃಕ್ಷಕೃತ್ = ಪ್ರಸಿದ್ಧಕರ್ತನಿಲ್ಲದಿರುವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ = ಪುರುಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಚೈತ್ರವತ್=ಚೈತ್ರನಂತೆ, ಅಖಿಲಂ=ಆರಂಭಕ ಅವಯವ ಸಂಖ್ಯಾ ಫಲ ಪರಿಮಾಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ವೃಕ್ಷಂ=ಮರವನ್ನು , ನ ವೇತ್ತಿ=ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. 'ಹಿ= ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾಭಾವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಯಾರು ಯಾವುದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವನೋ ಅವನು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ ॥ ೧೧೬ ॥ ೧೧೭ ॥

ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ–ಅಶರೀರತ್ವ–ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನ – ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನವತ್ತ್ವ ದುಃಖಾದಿ ರಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನೂ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಯಾ ಸ್ಪರ್ಧಿ ನಾನುಮಾನಂ ಪರೇಶಿತುಃ ।
ಶಕ್ತಂ ವಿಜ್ಞಾಪನೇ ಚಾತಿಪ್ರಸಂಗೋಽನುಮಯೇದೃಶಾ ॥ ೧೧೮ ॥

ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ತುರಗಃ ಶೃಂಗೀ ಪುಷ್ಪವತ್ ಖಂ ಸುತೈರ್ಯುತಾ ।
ಚಿತ್ರಿಣೀ ಚ ರಸಃ ಷಷ್ಠೋ ರಸತ್ವಾತ್ ಸೋತ್ತರೋ ಭವೇತ್ ॥೧೧೯॥

ಅ ॥ ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಯಾ = ಇದುಮೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರವಿರುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಸ್ಪರ್ಧಿ=ಸತ್ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವಾದ, ಅನುಮಾನಂ=ಅನುಮಾನವು, ಪರೇಶಿತುಃ=ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ವಿಜ್ಞಾಪನೇ=ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನ ಶಕ್ತಂ=ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಈಶ್ವರಸಾಧಕವಾದ ಅನುಮಾನಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಆಭಾಸ ಸಮಾನಯೋಗಕ್ಷೇಮವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಈದೃಶಾ=ಇಂತಹ, ಅಂದರೆ, ಆಗಮಾದಿಗಳ ಸಹಾಯ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅತ್ಯಂತ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಅನುಮಯಾ=ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಅತಿಪ್ರಸಂಗಶ್ಚ=ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೂ ಕೂಡ, (ಬರುತ್ತದೆ.) (ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) (೧) ತುರಗಃ ಶೃಂಗೀ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್=ಕುದುರೆಯು, ಕೋಡುಳ್ಳದ್ದು, ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, (೨) ಖಂ ಪುಷ್ಪವತ್ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್=ಆಕಾಶವು ಪುಷ್ಪವುಳ್ಳದ್ದು, ಪದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (೩) ಚಿತ್ರಿಣೀ ಚ ಸುತೈಃ ಯುತಾ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್=ವಂಧ್ಯೆಯು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವಳು ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸಂಮತಳಂತೇ (೪) ಷಷ್ಠೋರಸಃ ಸ್ವೋತ್ತರಃ ಭವೇತ್ ರಸತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮರಸವತ್=ಆರನೇ ರಸವು ತನ್ನಿಂದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಏಳನೇ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದು, ರಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದನೇ ರಸದಂತೆ. (ತಥಾಚ) ಆಗಮ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಈಶ್ವರಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದರೆ ಈ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಕೇವಲಾನುಮಾನವು ಈಶ್ವರನನ್ನು ತಿಳಿಸಲಾರದು. ॥ ೧೧೮ ॥ ॥ ೧೧೯ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ವಿಚಾರಶಾಸ್ತ್ರ (ಅನುಮಾನರೂಪ ನ್ಯಾಯನಿಬಂಧನಶಾಸ್ತ್ರ)ವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸಿದ್ದು ವ್ಯಾಹತವೆಂಬುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗೇಭ್ಯೋ ನಾನ್ಯಾ ಸ್ಯಾದನುಮಾ ತತಃ ॥ ೧೨೦ ॥

ಅ ॥ ತತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಅಂದರೆ, ಕೇವಲಾನುಮಾನವು ಕಾಮಚಾರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗೇಭ್ಯಃ = ಉಪಕ್ರಮ ಉಪಸಂಹಾರ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ, ಆಗಮಾನುಗ್ರಹೀತಗಳಾದ ಅನುಮಾನಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯಾ=ಬೇರೆಯಾದುದು, ಅನುಮಾ=ಅನುಮಾನವು, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು.

ತಾ ॥ (1) ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಆಗಮಗಳ ಸಾಹಾಯ್ಯವಿದೆಯೋ ಅವುಗಳೇ ಸದನುಮಾನಗಳು. ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳು ಅಪೌರುಷೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಧಿತಗಳಾಗಿವೆ. (2) ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲಾರದು.

(ಸಾರಾಂಶ.)

ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಶೈವಾಗಮಃ ಪ್ರಮಾಣಂ ರುದ್ರ ಪ್ರೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಲಕರ್ಮ ವಿಧಾಯಕ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮವತ್=ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವು ರುದ್ರನು ಹೇಳಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಫಲವುಳ್ಳ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಗಳಂತೆ, ಎಂದರೆ, ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ವಿಮತಾಗಮಃ ಅಪ್ರಮಾಣಂ ರುದ್ರ ಪ್ರೋಕ್ತತ್ವಾತ್ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಕರ್ಮವಿಧಾಯಕ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮವತ್=ವಿವಾದಾಸ್ಪದವಾದ ಆಗಮವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ರುದ್ರನು ಹೇಳಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲವ್ಯಭಿಚಾರಿ (ಕರ್ಮವಮಾಡಿದರೂ ಫಲ ಸಿಗದಿರುವ) ಕರ್ಮವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಗಳಂತೆಯೇ, ಎಂದೂ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. (2) ವಿವಾದಪದಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಯಃ ಕರ್ತಾ ಸ ಚ ರುದ್ರಃ=ವಿವಾದವಿಷಯವಾದುದು **ಕರ್ತೃಜನ್ಯವು** ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರು **ಕರ್ತನೋ** ಅವನು ರುದ್ರನು, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನಾಂತರವು ರುದ್ರನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಮತಃ ಜಗತ್ಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಚೈತ್ರವತ್=ವಿಮತನು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಚೇತನನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚೈತ್ರನಂತೆ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿದೆ. (3) ಈ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (4) **'ನಾವೇದವಿನ್ಮನುತೇ(ದಂ)ತಂ ಬೃಹಂತಂ ಸರ್ವಾನುಭೂಮಾತ್ಮಾನಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ' 'ನೈಷಾ ತರ್ಕೇಣ ಮತಿರಾಪನೇಯಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾನ್ಯೇನೈವ ಸುಜ್ಞಾನಾಯ ಪ್ರೇಷ್ಠ'** ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಗಮ್ಯನಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (5) ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಯ ಬಲದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದವನೊಬ್ಬನು ಸರ್ವಕರ್ತನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಲೌಕಿಕ ಕರ್ತ್ರನಪೇಕ್ಷೋತ್ಪತ್ತಿಕ ವನಕರ್ತಾ, ಕಿಂಚಿಜ್ಞಃ ಕಿಂಚಿತ್ಕರ್ತಾ ಚ ಪುಂಸ್ತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್=ಲೌಕಿಕ ಕರ್ತನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವನವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು ಅಲ್ಪಜ್ಞನು, ಅಲ್ಪವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು, ಪುರುಷನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸಮ್ಮತನಂತೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕರ್ತನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಆ ವೃಕ್ಷವನ್ನೇ ಸಂಪೂರ್ಣ ತಿಳಿದವನಲ್ಲ, ಪುರುಷನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸಮ್ಮತನಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದುದಲ್ಲ. (6) ಈಶಾನುಮಾನವು ಅನೇಕ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಾನುಮಾನದಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— (೧) ತುರಗಃ ಶೃಂಗೀ, ೨ ಖಂ ಪುಷ್ಪವತ್, ೩ ವಂಧ್ಯಾ ಪುತ್ರವತೀ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಸಂಮತವತ್=ಕುದುರೆಯು ಕೋಡುವುಳ್ಳದ್ದು, ಆಕಾಶವು ಪುಷ್ಪವುಳ್ಳದ್ದು, ಬಂಜೆಯು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳವಳು, ಪದಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಂತೆ. ೪ ಷಷ್ಠೋರಸಃ ಸ್ವೋತ್ತರರಸಃ ರಸತ್ವಾತ್ ಪ್ರಥಮರಸವತ್=ಆರನೇ ರಸವು ಮೇಲಿನದ್ದಾದ ಏಳನೇ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು, ರಸವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದನೇ ರಸದಂತೆ. ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. **(ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವು, ಹೇತುವಿದೆ.)** ಹೀಗೆ ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅವುಗಳು ಪಕ್ಷತುಲ್ಯಗಳು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಈಶಾನುಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧವು **ತುಲ್ಯವೇ.** ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯನೆಂದರೆ ಅಶ್ವಶೃಂಗಾದಿಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ

ಅಯೋಗ್ಯಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಅತಿಪ್ರಸಂಗ ಮೊದಲಾದ ದೂಷಣಗಳಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಾನುಮಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಾರದು.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಿರಾಕರಣವು.

(1) ಅದ್ವೈತಿಗಳು 'ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಯೋನಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಃ' ಎಂದು ವಿಗ್ರಹಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರಣನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಈ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವರು. ಅದು ಸರ್ವಥಾ ಅಯುಕ್ತವು. ಆ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಕೃತವಾದುದಕ್ಕೆ (ಅಂದರೆ ಪೂರ್ವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಕ್ಕೆ) ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವವು ಹೇತುವಾಗಲಾರದು. ಯಾರು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವವನೋ? ಅವನು ಜಗತ್ತನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡುಬರಲಿಲ್ಲ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇದಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ವೇದವೂ ಕೂಡ ಸಕಲಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಅನಂತಾನಂತ ಪದಾರ್ಥಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡೋಣದರಿಂದಲೂ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಜಗತ್ತಿನ ಏಕದೇಶವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು? (3) ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಧಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಹೇಳಿದ (ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ) ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವನ್ನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿಯು (ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.) ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವವನು ವೇದಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರನಷ್ಟೆ. ಆಗಮದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ— ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನೇ ಆಗಮದಿಂದ ಏಕೆ ಸಾಧಿಸಬಾರದು? ಮತ್ತು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣರೂಪ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (4) ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ ವೇದವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದಾಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ಕೇವಲ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೆಂದೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. (5) ಆಕಾಶಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗಾದರೆ ವಿಯದಧಿಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಆಶಂಕೆಯೂ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದರೆ ಹಾಗಾದರೆ ಅದರಿಂದಲೇ ಇದು ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದು. (6) ಮತ್ತು ವೇದವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಶಂಕೆಯೇ ನಿರ್ಮೂಲವು. ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದವನೇ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬುವ ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಘಟಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವನಿಗೂ ಘಟಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (7) ಮತ್ತು ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆನ್ನುವ ವೇದಕರ್ತೃತ್ವವು ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸುವುದು ಎಂದರೆ, ಬಹ್ಮ ವೇದವಿಷಯಾತ್ ಅಧಿಕವಿಷಯಜ್ಞಂ ತತ್ಕರ್ತೃತ್ವಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಷಯದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿ

ದ್ದಾನೆ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ, 'ಯಃ ಯಾವದರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಣೇತಾ ಸಃ ತತೋಽಪ್ಯಧಿಕಮರ್ಥಂ ಜಾನಾತ್ಯೇವ ಯಥಾ ಪಾಣಿನ್ಯಾದಿಃ' = ಯಾರು ಎಷ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವರೋ ಅವರು ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ, ವ್ಯಾಕರಣಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಪಾಣಿನ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ. ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಅಶೇಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವನು, ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ— ಈ ವೇದಪ್ರಣೇತೃತ್ವವೆಂದರೆ ಎಂತಹುದು? (೧) ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪದಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎಂದೋ? (೨) ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಉಚ್ಚಾರಣವೋ? ೧ ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೇದವು ಪೌರುಷೇಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೨ ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೇದೋಚ್ಚಾರಣವನ್ನುಮಾತ್ರ ಮಾಡುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಂತೆ ಉಚ್ಚಾರಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (8) ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾವು ಹೇಗೆ ಆರೋಪಿತವಾಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ವೇದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ವೇದಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ ವೇದಾರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ, ಎಂದರೆ— ಹಾಗಾದರೆ ಪಾಣಿನ್ಯಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರವು ಪಾಣಿನಿಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಹೀಗಾದರೆ ವೇದಾರೋಪಾದಿಷ್ಠಾನತ್ವದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು? ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾದಿಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬುವ ಭ್ರಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರೋಪಿತತ್ವವಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆರೋಪ್ಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಾನಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರೋಪಿತತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅವಿದ್ಯೆಯು ಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆವರಣಾದಿಶಕ್ತಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾತ್ವಿಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಚೈತನ್ಯವು ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆವರಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. (9) ಆಗಲಿ, ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು ಆರೋಪ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಆರೋಪ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯು ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ವೇದದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವಶಕ್ತಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯು ಅಂದರೆ, ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಆರೋಪ್ಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಆರೋಪ್ಯವಾದ ವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕರಣತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಜ್ಞಾನಕರ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರೋಪಿತತ್ವವು ವೇದದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವೇದಾರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನತ್ವದಿಂದ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿವಿವರ್ತತ್ವವು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದು ಅಸಂಗತವು. ಮತ್ತು ಹಾವಿನಲ್ಲಿರುವ ಭಯ ಜನಕತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಹಗ್ಗದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆರೋಪ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಆರೋಪಾಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವಿಕವೆಂದು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕದೋಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು

ಸರಿಯಲ್ಲ. ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು. ॥ ೧೨೦ ॥ ೧ ॥ ೧ ॥ ಅಧಿ ॥ ೩ ॥

ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು.

ಜಗತ್ಕಾರಣನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಲೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದಾಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ (೧) **ಏಕ ಏವ ರುದ್ರೋ ನ ದ್ವಿತೀಯೋಽವತಸ್ಥೇ** (೨) **ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಸಮವರ್ತತಾಗ್ರೇ** (೩) **ಪ್ರಧಾನಾದಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್** (೪) **ಜೀವಾದ್ಭವಂತಿ ಭೂತಾನಿ** ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಹರ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಮೊದಲಾದ ಚೇತನರಿಗೂ ಪ್ರಧಾನಾದಿ ಅಚೇತನಗಳಿಗೂ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಹಾಗಾದರೆ, ಏಕ ಏವ ರುದ್ರಃ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಭಿಜ್ಞರು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಶಿವಾದ್ಯರ್ಥಪರವನ್ನಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ, ಎಂಬುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು

"ಓಂ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಓಂ"

ಎಂಬುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವರು.

ಅನ್ವಯಾತ್= ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗಸಮುದಾಯದಿಂದ, ಸಮ್=ಶಾಸ್ತ್ರವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, (ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ) ಸಮ್=ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಅನ್ವಯಾತ್=ಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯರೂಪ ಸಂಬಂಧವು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ, ತತ್ತು= ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಯು (ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನು.) ಅಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು. ಶಿವ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಲ್ಲ.

ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ತ ಏವಾನ್ವಯನಾಮಾನಸ್ತೈಸ್ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ ।
ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನಾಪರಃ ॥ ೧೨೧ ॥

ಅ ॥ ತ ಏವ=ಆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳೇವೆ, ಅನ್ವಯನಾಮಾನಃ=ಅನ್ವೀಯಂತೇ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಏತೈಃ=ಇವುಗಳಿಂದ ವಾಕ್ಯಗಳು ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯವಿಷಯವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಭೂತಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯವೆಂಬುವ ಹೆಸರುಳ್ಳವುಗಳು. ತೈಃ=ಅವುಗಳಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ ಸತಿ=ಶಾಸ್ತ್ರವು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ=ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ' ಭಗವಾನ್ ವಿಷ್ಣುಃ=ಪೂಜ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ=ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು, ಅಪರಃ ನ=ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥರಲ್ಲ. (ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.)

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— 'ಉಪಕ್ರಮಾದಿ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಯೌಗಿಕವಾದ ಅನ್ವಯ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.

ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿಯಾಗಲೀ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃಗಳ ವಚನವಾಗಲೀ ಲಿಂಗವಾಗಲಾರದು. ಅವುಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮತ್ತೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳೇ ಅವ್ಯಭಿಚರಿತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗವು (೩) ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಸನ್ನಿಕರ್ಷ ವಿಪ್ರಕರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಸಾವಕಾಶ ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಬಲಾಬಲ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ಪ್ರಬಲದಿಂದ ದುರ್ಬಲವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿಚಾರವು ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರವಿಚಾರಣವು. ಆದಕಾರಣ ಕೇವಲ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರವಿಚಾರರೂಪವಾದ ಅವಾಂತರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳೇ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಅವಿಚಾರಿತಗಳಾದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕ್ವಚಿತ್ ತಾತ್ಪರ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು ತೋರಿದರೂ ಇಂತಹ ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರವಿಚಾರಿತಗಳಾದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವ್ಯಭಿಚಾರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ 'ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರವಿಚಾರಿತೇ' ಎಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (3) ತಥಾಚ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನಾಗಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರ ವರ್ಣ ಪದ ವಾಕ್ಯರೂಪವಾದ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಆದಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣವು ಯುಕ್ತವೇ ॥ ೧೨೧ ॥ ೧ ॥ ೧ ॥ ೪ ॥

ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣವು.

ಸ. ರ. ವಿ— 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' 'ಯದ್ವಾಚಾऽನಭ್ಯುದಿತಂ' ಏತದಪ್ರಮೇಯಂ ಧ್ರುವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವ, ವೇದವೇದ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂಬುವ ಆಶಂಕಾ ಪರಿಹಾರರೂಪವಾಗಿ "ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಓಂ" ಎಂಬುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದನ್ನಾಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಯಾರದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ವಚನಗಳು ಹೊರಟುಹೋಗಿರುತ್ತವೋ ಅಂದರೆ ಶಬ್ದಗಳು ಯಾರನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, 'ಅಶಬ್ದಮಸ್ಪರ್ಶಂ' ಯಾರಿಗೆ ಶಬ್ದವು ವಾಚಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಂದರೆ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನು, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ 'ಶಬ್ದೋ ನ ಯತ್ರ ಪುರುಕಾರಕವಾನ್' ಯಾರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. (2) ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯು ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣ-ಕ್ರಿಯಾ-ಜಾತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು. 'ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ' 'ನಿಷ್ಕಲಂ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಂ ಶಾಂತಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ೧ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾತ್ಸ್ನ್ಯಾರ್ಥಕವಾದ ಸಂಶಬ್ದದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ 'ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ'ನೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಉಪಾಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳು ನಿಶ್ಚಯೋಪಾಯಗಳು. ಅವುಗಳಿಂದ ನಾವು ಕಲಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕತ್ವವು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾದರೂ ನಾವು ಕಲಿಯದಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವ

ನಿರ್ಧಾರಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ 'ಅನಂತಾ ವೈ ವೇದಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರವಧಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅನಂತಾನಂತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನವು ನಮಗೆ ಅಪರಿಮಿತ ಕಲ್ಪಗಳಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು. ಶಾಸ್ತ್ರೈಕದೇಶವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದು ನಿಷ್ಫಲವು. ಏಕದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದೂ ಶಂಕೆಯು ಬರಬಹುದು. ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದ ಕಾರಣ ವೇದೈಕದೇಶವಾದ ನಮಗೆ ತಿಳಿದ ವೇದಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರರೂಪ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೂ ಸರ್ವ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ (೧) ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಅಲ್ಲ. (೨) ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅನಂತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಅಶಕ್ಯವು. ಈ ಎರಡು ಆಶಂಕೆಗಳಲ್ಲಿ * ಒಂದನೇ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಕೃತ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

"ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಓಂ"

ಈಕ್ಷತೇಃ=ಈಕ್ಷಣೀಯನಾದುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತತ್= ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಶಬ್ದಂ=ನ ವಿದ್ಯತೇ ಶಬ್ದಃ ವಾಚಕಃ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅಶಬ್ದಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯನು, ನ=ಅಲ್ಲ. ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೇ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವತೋ ವಿಷ್ಣುರ್ವಾಚ್ಯ ಏವ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ |
ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಂ ಕ್ವಾಪಿ ದೃಷ್ಟಂ ಹಿ ಕಿಂ ತದಿತ್ಯನವಸ್ಥಿತಿಃ || ೧೨೨ ||

ಅ || ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವತಃ=ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ವಾಚ್ಯ ಏವ = ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಚ್ಯಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ' ('ನ ಪುನರವಾಚ್ಯಂ') ಈಕ್ಷಣಕರ್ಮತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್=ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಪುನಃ ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ) ಈಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಘಟದಂತೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವಾದರೂ **'ಸ ಏತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವಘನಾತ್ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' 'ಆತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್'** ಜೀವನು ಜೀವೋತ್ತಮನಾದ ವಾಯುವಿನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ.' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಮೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು.)

---

* ಎರಡನೇ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು 'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುವರು. ಆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ೩ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯ ೩ ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವರು.

(ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣವು ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನೂ ಆಗುವುದೂ ಬೇಡ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷಣೀಯನು ಆಗುವನು. ತಥಾಚ ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ) ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅನ್ಯಥಾ= ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಂ=ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು, ಕ್ವಾಪಿ=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ದೃಷ್ಟಂ=ಕಾಣಲ್ಪಡ ಲಿಲ್ಲವೋ, (ತಸ್ಮಾತ್=ಆದಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವೇ ಕೂಡದಿರು ವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ತೀರಾದಿಗಳೇ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ, ವಾಚ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷ್ಯವು ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಅಂತೂ ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ದೂಷಣಾನುಮಾನವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದರೆ) ಅನ್ಯಥಾ=ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ, ತತ್ ಕಿಂ ಇತಿ=ಲಕ್ಷ್ಯವು ಯಾವುದೆಂದು (ಜಿಜ್ಞಾಸಾಪ್ರವೃತ್ತಿಪರಂಪರೆಯು ಬರುತ್ತಿರಲು) ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ=ಅನವಸ್ಥಾ ದೋಷವು ಬರುವುದು.

ತಾ || **ನ್ಯಾಯಸುಧಾ**— (1) ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದೊಡನೆ ಅರ್ಥಾಂತರ ದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಾರದು. ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು ಗೃಹೀತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ತೋರಿಯೇ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆ ಅರ್ಥಾಂತರವು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ, ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ದಿಂದಲೂ, ಗಂಗಾದಿ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ತೀರಾದಿಗಳೇ ಗಂಗಾಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕೂರ್ಮರೋಮಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳು ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಲಾರವು. ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವ ಹೇಳ ಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತೀತಿಯು ತೀರಾದಿ ಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ. ಆದಕಾರಣ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೆ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಇದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಶಬ್ದ ವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಯನೇ ಎಂದರೆ- ಯಾವುದೆಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ನಿವೃತ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಶಬ್ದಾಂತರವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಬೇಕು. ಆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಪುನಃ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಯನೇ ಎಂದರೆ ಆ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವು ಯಾವುದು ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಪರಂಪರಾ ಪರ್ಯವಸಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ಲಕ್ಷಣೆಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗದಿದ್ದರೆ ಉತರೋತ್ತರ ಲಕ್ಷಣೆಯು ಸಿದ್ಧಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಮೂಲಕ್ಷತಿಯು. (2) ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾನಿವೃತ್ತಿ ಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದಾನು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನವಸ್ಥಾರೂಪವಾದ ಬಾಧಕವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂಬುವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಯುಕ್ತವೇ ॥ ೧೨ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಇಕ್ಷು (ಕಬ್ಬು) ಕ್ಷೀರ (ಹಾಲು) ಗುಡ (ಬೆಲ್ಲ) ಇವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವರಿಗೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಅವುಗಳು ವಾಚ್ಯಗಳಾಗಲಾರವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. **'ಇಕ್ಷು ಕ್ಷೀರ ಗುಡಾದೀನಾಂ ಮಾಧುರ್ಯಸ್ಯಾಂತರಂ ಮಹತ್ । ಭೇದಸ್ತಥಾಽಪಿ ನಾಖ್ಯಾತುಂ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಪಿ ಶಕ್ಯತೇ'** ॥ ಕಬ್ಬು, ಹಾಲು, ಬೆಲ್ಲ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಮಾಧುರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಹಾ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳ ಭೇದವನ್ನು ಸರಸ್ವತಿಯಿಂದಲೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿರುವರು. ತಥಾಚ ಹೇಗೆ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳು ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಮಾತ್ರವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಇದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾಗದಿದ್ದರೂ 'ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ ॥ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ತಚ್ಛಬ್ದೈರುದಿತಾಃ ಸದಾ ॥ ೧೨೩ ॥

ಅ ॥ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿವಿಶೇಷಾಶ್ಚ=ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ಕೂಡ, ತಚ್ಛಬ್ದೈಃ= ಮಾಧುರ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಉದಿತಾಃ ಸದಾ=ವಾಚ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಥವಾ ಸೂದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ವಿಶದ ಮೊದಲಾದ ವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಉದಿತಾಃ ಸದಾ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ಅಂದರೆ **'ವಿಶದಂ ಕ್ಷೀರಮಾಧುರ್ಯಂ ಸ್ಥಿರಮಾಜ್ಯಸ್ಯ ತೀಕ್ಷ್ಣಕಂ । ಗುಡಸ್ಯ ಪನಸಾದೀನಾಂ ನಿರ್ಹಾರೀತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ'** ॥ ಕ್ಷೀರಮಾಧುರ್ಯವು ವಿಶದವೆಂದೂ, ಆಜ್ಯ ಮಾಧುರ್ಯವು ಸ್ಥಿರವೆಂದೂ, ಗುಡದ ಮಾಧುರ್ಯವು ತೀಕ್ಷ್ಣಕವೆಂದೂ, ಪನಸ (ಹಲಸಿನಕಾಯಿ) ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮಾಧುರ್ಯವು ನಿರ್ಹಾರಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಧ್ವನಿವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ವರ-ಜಾತಿ-ರಾಗಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅಲ್ಪಜ್ಞರಿಂದ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವುಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಸಂಗೀತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಧುರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳಾದ ವಿಶದ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಆಯಾಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಅಂತೂ 'ಇಕ್ಷು ಕ್ಷೀರ ಗುಡಾದೀನಾಂ' ಎನ್ನುವ ವಚನವು ತಮಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ನಿಂದಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಪರರು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದಿನ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಯುಕ್ತವೇ ॥ ೧೨೩ ॥

ಸ. ರ. ವಿ. 'ನದೀ ತೀರೇ ಪಂಚ ಫಲಾನಿ ಸಂತಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನದೀತೀರ ಫಲಸಂಬಂಧವು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು. ಇದು ಯಾವುದೊಂದು ಪದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯವಾಗಲಾರದು, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಅವಾಚ್ಯನು, ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—ಹಾಗಾದರೆ 'ನದೀತೀರೆ ಪಂಚ ಫಲಾನಿ ಸಂತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಅವಾಚ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ನದ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನೆಂದಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಪದಾರ್ಥನಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲೌಕಿಕವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಂತೆ ಅವಾಚ್ಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರನು? ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ || ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋಽಪಿ ಹಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಶಬ್ದೇನೈವೋದಿತೋ ಭವೇತ್ |
ನಾವಾಚ್ಯಂ ತೇನ ಕಿಂಚಿತ್ ಸ್ಯಾತ್
[ಯತ ಇತ್ಯಾದಿಕೈರ್ವದನ್] || ೧೨೪ ||

ಅ || ವಾಕ್ಯಾರ್ಥೋಽಪಿ=ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಾದರೂ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಶಬ್ದೇನ = ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ, ಉದಿತ ಏವ=ವಾಚ್ಯವಾದುದೇ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು ತೇನ=ಅದರಿಂದ, ಅವಾಚ್ಯಂ=ಅವಾಚ್ಯವೆನ್ನುವುದು, ಅಥವಾ ಅವಾಚ್ಯಂ = ವಾಚ್ಯವಾಗದೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದುದು, ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾದುದು, ನ=ಇಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಶಬ್ದವು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ 'ವಾಕ್ಯಾರ್ಥ' ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದುದು ಬೇರೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನಾವು ಲಕ್ಷಕ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದುದೇ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. (2) ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಸ್ತುತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು ಏಕೆಂದರೆ, ಅವಾಚ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ || ೧೨೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ, 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾನುಮಾನವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು 'ಯತೋ ವಾಚೋ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವ ಅನುಮಾನವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಶ್ರುತಿಗೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವೇ ಅಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || [ನಾವಾಚ್ಯಂ ತೇನ ಕಿಂಚಿತ್ ಸ್ಯಾತ್] ಯತ ಇತ್ಯಾದಿಕೈರ್ವದನ್ |
ಅವಾಚ್ಯತ್ವಂ ಕಥಂ ಬ್ರೂಯಾನ್ಮೂಕೋಽಹಮಿತಿವತ್ಸುಧೀಃ ||
ಯೇನ ಲಕ್ಷ್ಯಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಶಬ್ದೇನ ಸೋಽವದತ್ |
ಏಕಸ್ಯಾಪಿ ಹಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಗೌಣಾರ್ಥಸ್ವೀಕೃತೌ ಸತಾಂ |
ಮಹತೀ ಜಾಯತೇ ಲಜ್ಜಾ ಯತ್ರ ತತ್ರಾಖಿಲಾ ರವಾಃ || ೧೨೫ ||
ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾ ಇತಿ ವದನ್ಯಸ್ತನ್ಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿನಾಂ |
ಕಥಂ ನ ಜಾಯತೇ ಲಜ್ಜಾ ವಕ್ತುಂ ಶಾಬ್ದತ್ವಮಾತ್ಮನಃ || ೧೨೬ ||

ಅ || ('ಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. 'ಯತಃ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾ ಚ) ಯತ ಇತ್ಯಾದಿಕೈಃ='ಯತಃ' ಎನ್ನುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ವದನ್= (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ) ಹೇಳುತ್ತಾ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆತಾನೇ, ಅವಾಚ್ಯತ್ವಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು, ಬ್ರೂಯಾತ್=ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿಯಾನು. ಅಹಂ ಮೂಕಃ ಇತಿವತ್=ನಾನು ಮೂಕನು ಎನ್ನುವುದರಂತೆ, (ಸ್ವಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧವು

ಬರುವುದು.) ಸುಧೀಃ = ಅಂತಹನು ಮಹಾಪಂಡಿತನು. ಅಂದರೆ, ಏನೂ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಇಲ್ಲದವನೆಂದು ಪರಿಹಾಸವು. ಯೇನ=ಯಾರಿಂದ, ಲಕ್ಷ್ಯಮಿತಿ=ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು, ಪ್ರೋಕ್ತಂ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಲಕ್ಷ್ಯಶಬ್ದೇನ='ಲಕ್ಷ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಅವವತ್=ಹೇಳಿದನು. (ಅಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಹೇಳುವವನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಲಕ್ಷ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಆಗ ಶಬ್ದಾಂತರವು ಏನು ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿಯದೆ? ಹಾಗಾದರೆ, 'ಲಕ್ಷ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಲಕ್ಷಿತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ, ವಾಚ್ಯನಾಗುವದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಲಕ್ಷ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಒಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಶಬ್ದಾಂತರವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದು.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ವೈದಿಕ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್ರ=ಯಾವ ವೇದದಲ್ಲಿ, ಸತಾಂ=ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ, ಏಕಸ್ಯಾಪಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ=ಒಂದೇಒಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಗೌಣಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕೃತೌ= ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕಾರವು (ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ,) ಮಹತೀ ಲಜ್ಜಾ= ಮಹಾಲಜ್ಜೆಯು, ಜಾಯತೇ=ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ತತ್ರ=ಆ ವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಅಖಿಲಾ ಅಪಿ ಶಬ್ದಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾ ಇತಿ ವದನ್=ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಹೇಳುವವನು, ಯಃ=ಯಾವನಿದ್ದಾನೋ, ತಸ್ಯ=ಆತನಿಗೆ, ಆತ್ಮನಃ=ತನಗೆ, ಶಾಬ್ದತ್ವಂ= ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು, ವಕ್ತುಂ=ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ, ತನ್ಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿನಾಂ=ಶಬ್ದ ಶಕ್ತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಕಾಶದಿಂದ, ಅಥವಾ ತನ್ಮಾರ್ಗಾನುವರ್ತಿನಾಂ=ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕವರ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರಿಗೂ, ಲಜ್ಜಾ=ನಾಚಿಗೆಯು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ನ ಜಾಯತೇ=ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ **ನ್ಯಾಯಸುಧಾ**— (1) ಹಾಗಾದರೆ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದೇ ಲಜ್ಜೆಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡುವಾಗಲೇ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ದೋಷವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೇ ಶಕ್ತಿಯು ಗೃಹೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗು ವುದು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಹೇಗೆತಾನೇ ಅನೌಚಿತ್ಯವು ಬಾರದೆಹೋಗುವುದು? ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿದೆಯೋ, ಅಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದೇ ಲಜ್ಜಾಸ್ಪದವು 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' 'ಸಿಂಹೋ ದೇವದತ್ತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದೇ ಲಜ್ಜಾಹೇತುವು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ಸತ್ಯವೇ. ಪ್ರಕೃತ ದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ. ಬಾಧಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ನಿರ್ಗುಣತ್ವ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿಯಾಗಿದೆ ॥ ೧೨೫ ॥ ೧೨೬ ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಈ ವಿಷಯವಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ನಿರ್ಗುಣ ಸಗುಣ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮರು ಇಬ್ಬರು. ಅದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು, ನಿತ್ಯನು ಶುದ್ಧ (ಜಡಾ ಮಿಶ್ರ)ನು, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಮುಕ್ತ ಸ್ವಭಾವನು, ಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಆ ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ ಸಗುಣನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಮಾಯೆಯು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಿಗೆ ಸಗುಣಭಾವವು ತಾತ್ವಿಕವಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನೇ 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಈಕ್ಷಣೀಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಂತೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದಾದರೆ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಾಚ್ಯನಾಗಲಿ. ನಿರ್ಗುಣನು ವಾಚ್ಯನು ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. (2) 'ಪರಾತ್ಪರಂ ಪುರಿಶಯಂ ಪುರುಷಮೀಕ್ಷತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ನಿರ್ಗುಣ ವಿಷಯಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಜ್ಞಾಪಕ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಗಳಾದ ಸರ್ವ ವೇದಗಳು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಗುಣಸ್ವರೂಪ ವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥವು ಕೊಡಬಹುದು. ಅಂತೂ ಸಗುಣನೇ ಈಕ್ಷಣೀಯನು, ವಾಚ್ಯನು, ನಿರ್ಗುಣನು ಅಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.

" ಓಂ ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ " ಸೂ. ॥ ೬ ॥

ಗೌಣಶ್ಚೇತ್='ಪರಾತ್ಪರಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಣಾತ್ಮನೇ ಈಕ್ಷಣೀಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಸಗುಣನೇ ವಾಚ್ಯನಾಗಲಿ. ನಿರ್ಗುಣನು ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. 'ಪರಾತ್ಪರಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ನಿರ್ಗುಣಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲ. ನಿರ್ಗುಣನು ಲಕ್ಷ್ಯನೇ ಸರಿ ಎಂದು, ನ= ಹೇಳಕೂಡದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್=ಈಕ್ಷಣೀಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳು ವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾಪಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

ಆತ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದವು ಪೂರ್ಣಾರ್ಥವಾಚಕವಾಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಎಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯವೂ, ವಾಚ್ಯವೂ ಆದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಸಗುಣವಿಷಯಕವೇ ಎಂದು ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಏನು ದೋಷವು ಎನ್ನುವ ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

" ಓಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ " ಸೂ. ॥ ೭ ॥

(ದೃಶ್ಯವಾದ, ವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಸಗುಣಬೋಧಕಗಳೇ ಎನ್ನುವ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ = 'ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ ಪ್ರತಿಬುದ್ಧ ಆತ್ಮಾ' 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಗಳಲ್ಲಿ ದೃಶ್ಯಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ = ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಉಪ ದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಗೌಣಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಜನಕಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯೀಭೂತನಾದ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೇ, (ಸತ್ವಾದಿಗುಣರಹಿತನಾದ

ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೇ) ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯುವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಅವನಿಗೇನೇ ಈಕ್ಷಣೀಯತ್ವ ಹೇತುವು ಬರುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಅಧಿಕವಿಷಯು ವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಆತ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪೂರ್ಣಾಭಿಧಾಯಿನಃ ।
ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಲಕ್ಷಿತಂ ಚ ಯದಾ ತದಾ ॥ ೧೨೭ ॥
ವಂಧ್ಯಾಪುತ್ರೋಪಮಂ ಮಾಯಾಶಬಲಂ ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯಪಿ ।
ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ವಿನಾ ಮಾನಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶುದ್ಧಂ ವದನ್ಪದೈಃ ॥ ೧೨೮ ॥
ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತಸ್ಯೈವ ಜ್ಞಾನಂ ಮುಕ್ತ್ಯವಸಾಧನಂ ।
ಆಹ ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚಾಸ್ಯಾಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ॥
ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವತ್ರ ಚ ಯತ್ರೈಕಮಪಿ ಲೋಕೋ ಜುಗುಪ್ಸತೇ ॥ ೧೨೯ ॥

ಅ ॥ (ಯಃ ವಾದೀ=ಯಾವ ವಾದಿಯು,)ಮಾಯಾಶಬಲಂ=ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾದ ಮಾಯಾಖ್ಯವಾದ ಅಜ್ಞಾನವಿಶಿಷ್ಟ(ಸಗುಣ) ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ = ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಪದೈಃ= ವೈದಿಕ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಂದಲೂ, ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯಪಿ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ=ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಾಚ್ಯನನ್ನಾಗಿಯೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಶುದ್ಧಂ=ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಅಂದರೆ ಮಾಯಾತೀತನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು, ಪರಿಪೂರ್ಣನು- ಇಂತಹ ನನಗೆ ಅಭಿಮತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಪದೈಃ=ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಂದಲೂ. ಲಕ್ಷ್ಯಂ ವದನ್=ಲಕ್ಷ್ಯ(ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯ) ನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಅಸ್ಯ=ಈ ವಾದಿಗೆ, ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಃ=ಶ್ರುತಾರ್ಥವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ದೋಷವು, ಸರ್ವತ್ರ ಚ=ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. (ಹೇಗೆಂದರೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರತೀತನಾದ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿರುವನಷ್ಟೆ! ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಯೋ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆಯಷ್ಟೆ.) ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ=ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು, ಯದಾ=ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪೂರ್ಣಾಭಿಧಾಯಿನಃ=ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪರಿಪೂರ್ಣರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳೋ, ತದಾ=ಆಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಃ=ಶ್ರುತಾರ್ಥಹಾನರೂಪದೋಷವು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. (ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗರೂಪದೋಷವು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಸರ್ವತ್ರ ಚ=ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ಚ ಸ್ಯಾತ್=ಅಶ್ರುತಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ದೋಷವೂ ಬರುವುದು. (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಮಾಯಾಶಬಲಂ ವಂಧ್ಯಾಪುತ್ರೋಪಮಂ = ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಬಂಜೆಯ ಮಗನಿಗೆ ಸಮನು. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ವಿನಾ ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ. (ಪ್ರಮಾಣಾಭಾವವೂ ಹೇಗೆಂದರೆ— ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳು ಪೂರ್ಣರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳು. ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳೇ ಅಲ್ಲವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ನೀವೇ (ದ್ವೈತಿಗಳೇ) ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶಬಲಬ್ರಹ್ಮನೇ ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಂಧ್ಯಾಪುತ್ರನಿಗೆ ತುಲ್ಯನು ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡು

ತ್ತದೆ? ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು.) ಬ್ರಹ್ಮ=ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಆದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ ಲಕ್ಷಿತಂ ಚ=ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನೆಂದು ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನೆಂದು (ನಾವು ದ್ವೈತಿಗಳು) ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. (ಇದು ಗೌಣಶ್ಚೇತ್ ಎನ್ನುವ ಒಂದನೇ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು) (ಆತ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದವು ಪೂರ್ಣಾರ್ಥಕ ವಾದಾಗ್ಯೂ ದೃಶ್ಯ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದುದು ಸಗುಣವಿಷಯಕವೇ. ಹೀಗೆ ನಿಯಮವನ್ನು ಯಾವನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ ಅವನು) ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತಸ್ಯ = ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಮುಕ್ತೌ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಸಾಧನಮೇವ = ಸಾಧನವಲ್ಲವೆಂದೇ, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (ಗೌಣಾತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಲಾರದು. ತಥಾಚ) ಅಸ್ಯ= ಈ ವಾದಿಗೆ, ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಸ್ಯಾತ್ = ಶ್ರುತಾರ್ಥಹಾನಿಯೆಂಬ ದೋಷವು ಬರುವುದು. (ದೃಶ್ಯಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆನ್ನುವುದು 'ಯಸ್ಯಾನುವಿತ್ತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಇದು 'ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಹೀಗೆ ನಾವು ಆಪಾದನೆ ಮಾಡಿದ ಶ್ರುತ ಹಾನಿ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನೆಗಳು ಅಂಗೀಕಾರಾನರ್ಹಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್ರ= ಯಾವ ಎರಡರ (ಶ್ರುತಹಾನಿ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನೆಗಳ) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಏಕಮಪಿ=ಒಂದನ್ನೂ ಕೂಡ, ಲೋಕಃ=ಜನರು, ಜುಗುಪ್ಸತೇ=ನಿಂದಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಏಕತ್ರ ಎರಡೂ ಇದ್ದರೆ ನಿಂದಿಸುತ್ತಾ ರೆನ್ನುವುದು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು.) ॥ ೧೨೭ ॥ ೧೨೮ ॥ ೧೨೯ ॥

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಂದಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಶ್ರುತಹಾನಿ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ಎನ್ನುವುದು ಎರಡೂ ನಮಗೆ (ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ) ದೂಷಣವಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ—

ಮೂ॥ ನಿಯಮೇನೋಭಯಂ ಸ್ಯಾದ್ಧಿ ಯಸ್ಯ ಸ್ವಪರಯೋರ್ಮತೇ॥ ೧೩೦ ॥
ಅಲಂಕೃತಃ ಸದೈವಾಯಂ ದುರ್ಘಟೈರೇವ ಭೂಷಣೈಃ ।
ಅಂಧಂತಮೋ ನಿತ್ಯದುಃಖಂ ತಸ್ಯ ಸ್ಯಾದ್ವ್ಯಸನದ್ವಯಂ ॥ ೧೩೧ ॥
ಅನಂದಾ ನಾಮ ತೇ ಲೋಕಾಃ ಅಂಧೇನ ತಮಸಾ ವೃತಾಃ ।
ತಾಂಸ್ತೇ ಪ್ರೇತ್ಯಾಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ಯೇಽವಿದ್ವಾಂಸೋ ಬುಧೋ ಜನಾಃ॥ ೧೩೨॥
ಅಸುರ್ಯಾ ನಾಮ ತೇ ಲೋಕಾಃ ಅಂಧೇನ ತಮಸಾ ವೃತಾಃ ।
ತಾಂಸ್ತೇ ಪ್ರೇತ್ಯಾಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ಯೇ ಕೇ ಚಾತ್ಮಹನೋ ಜನಾಃ ॥
ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಯೋ ಮಾನಂ ಶತಶೋಽತ್ರ ಸಮಂತತಃ ॥ ೧೩೩ ॥

ಅ ॥ ಸ್ವಪರಯೋರ್ಮತೇ=ತಮ್ಮ ಮತದಿಂದಲೂ, ಪರರ ಮತದಿಂದಲೂ, ಯಸ್ಯ= ಯಾರಿಗೆ, ನಿಯಮೇನ=ನಿಯಮದಿಂದ, ಉಭಯಂ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡೂ, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗಬಹುದೋ, ಅಯಂ=ಈತನು, ದುರ್ಘಟೈರೇವ ಭೂಷಣೈಃ = ಅಂಗೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹ ಗಳಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ (ಅಂದರೆ ದೂಷಣಗಳಿಂದ), ಸದೈವ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಅಲಂಕೃತಃ= ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವನು. (ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರುತನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವನನ್ನು ಬಿಡುವುದಾದರೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲವೇದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮನು ಅಶ್ರುತನಾದಾಗ್ಯೂ ಅವನನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದಾದರೆ ಚೈತ್ಯವಂದನಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನತ್ವಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) (ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಮಾತ್ರ ಬರುವುದಲ್ಲ, ಮಹಾ ಪ್ರತ್ಯ

ವಾಯುವೂ ಅದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಯ=ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ, ಅಂಧಂತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸು, ನಿತ್ಯದುಃಖಂ=ನಿರಂತರ ದುಃಖವೂ ಕೂಡ ವಸನದ್ವಯಂ=ಎರಡು ವಸ್ತ್ರವು, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗುವುದು. (**"ವಸ್ತ್ರಹೀನಮಲಂಕಾರಂ ಘೃತಹೀನಂ ತು ಭೋಜನಂ । ಭಾವಹೀನಂ ತು ಸಲ್ಲಾಪಂ ನ ಪ್ರಶಂಸಂತಿ ಪಂಡಿತಾಃ "** ॥ ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆಭರಣವನ್ನೂ, ತುಪ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವ ಭೋಜನವನ್ನೂ, ಭಾವಗರ್ಭಿತವಾಗದಿರುವ ವಚನವನ್ನೂ ಪಂಡಿತರು ಹೊಗಳುವುದಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಿಗೆ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಆವಶ್ಯಕಗಳು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇವೆರಡು ವಸ್ತ್ರಗಳು ಆಗುವವು, ಎಂದು ಪರಿಹಾಸವು.) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅನಂದಾಃ ನಾಮ="ನ ವಿದ್ಯತೇ ನಂದಃ ಆನಂದಃ ಯೇಷು ತೇ ಅನಂದಾಃ" ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಯಾವ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖವಿಲ್ಲವೋ ಅವುಗಳು ಅಂದರೆ ಸುಖಲೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ತೇ ಲೋಕಾಃ=ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಲೋಕಗಳು, ಅಂಧೇನ ತಮಸಾ ವೃತಾಃ=ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ತಾನ್=ಆ ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಬುಧಃ ಯೇ ಅವಿದ್ವಾಂಸಃ=ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಭುತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವೇದದ್ವೇಷಿಯಿಂದಲೂ, ಯಾರು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರೋ ಅಂದರೆ ವೇದಗಳಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಪಲಾಪಮಾಡುವ, ಜನಾಃ=ಜನರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಪ್ರೇತ್ಯ=ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ಅಭಿಗಚ್ಛಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರ್ಯಾ ನಾಮ=ಚಲೋ ಸುಖಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಸುರರಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಸುರ್ಯಾ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ತೇ ಲೋಕಾಃ=ಆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಲೋಕಗಳು, ಅಂಧೇನ ತಮಸಾ ವೃತಾಃ=ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ತಾನ್=ಆ ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಯೇ ಕೇ ಚ ಜನಾಃ ಆತ್ಮಹನಃ= ಯಾವ ಜನರು ವೇದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಪ್ರೇತ್ಯ=ಮರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಭಿಗಚ್ಛಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅತ್ರ=ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಸಮಂತತಃ= ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಯಃ ಶತಶಃ=ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ನೂರಾರು ಶ್ರುತಿಗಳು, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಆತ್ಮಾನಂ ಪಶ್ಯೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನು ಮಾಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟನಲ್ಲ. (2) ಪೂರ್ಣಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆತನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನೆಂದು ಲಕ್ಷಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆತನಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಪ್ರಮಾಣೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಅವನಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬಂಜೆಯ ಮಗನಿಗೆ ತುಲ್ಯನಾದ ಮಾಯಾ ವಿಶಿಷ್ಟನು ವಾಚ್ಯನು, ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಯನು, ಎನ್ನುವ ಈ ವಿಭಾಗವು ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಬಹಿರ್ಭೂತವಾಗಿದೆ. (3) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನು ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗದಿದ್ದರೆ ಆತನಿಗೆ ಅನಾತ್ಮತ್ವ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (4) ಮತ್ತು 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಬಿಟ್ಟಹಾಗೆ ಆಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ಆತನಿಗೆ ಅನೇಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗವೂ, ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನೆಯೂ ಬರುವುದು. ಈ ಎರಡೂ ದೋಷಗಳು ಲೋಕನಿಂದಿತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ತನಗೆ ಭೂಷಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ದುರ್ಘಟಭೂಷಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಸ್ತ್ರವಿಲ್ಲದ ಅಲಂಕಾರವು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂಧಂತಮಸ್ಸು

ನಿತ್ಯದುಃಖವು, ಇವುಗಳನ್ನು ಉತ್ತರೀಯವಸ್ತ್ರ ಪ್ರಧಾನ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿಯಾನು. ಈ ಎರಡು ವಸ್ತ್ರಗಳೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ ನಿರ್ಗುಣ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಗುವವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ಅನಂದಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ॥ ೧೩೦ ॥ ೧೩೧ ॥ ೧೩೨ ॥ ೧೩೩ ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ದೃಶ್ಯ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಗೌಣಪರವೆನ್ನುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ ನಿರ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಕಾಂಕ್ಷವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪೂರ್ಣೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

" ಓಂ ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ ಓಂ " ಸೂ. ॥ ೮ ॥

'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಮನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ' ಎಂದು ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತೆ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಅಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ, ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ, ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಸಗುಣನಲ್ಲ. (ಸತ್ವಾದಿಗುಣಬದ್ಧನಲ್ಲ.)

ಈ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚೈವ ನಾತ್ಮಾ ಗೌಣಃ ಶ್ರುತೌ ಶ್ರುತಃ ।
ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥಾನ್ಯಾ ವಾಚೋ ಮುಂಚಥ ಚೇತಿ ಹ ॥೧೩೪॥
ಉಕ್ತ ಆತ್ಮಾ ಕಥಂ ಗೌಣೋ ಹೇಯಪಕ್ಷೇ ಹ್ಯಸೌ ಶ್ರುತಃ ।
ಪರಿವಾರತಯಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಅಪಿ ಹೇಯಾಃ ಪ್ರಧಾನತಃ ॥ ೧೩೫ ॥

ಅ ॥ ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ=ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ, ಗೌಣಃ ಆತ್ಮಾ= ಸಗುಣನಾದ ಆತ್ಮನು, ಶ್ರುತೌ=ವೇದದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಃ=ದೃಶ್ಯನಾಗಿ ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನೈವ= ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. (ದೃಶ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನು ಗೌಣನೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು) ತಮೇವ ಏಕಂ ಜಾನಥ=ಆ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಯಿರಿ, ಅನ್ಯಾಃ ವಾಚಃ ಮುಂಚಥ ಚ= ಬೇರೆಯವರನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಿರಿ. ('ಅಮೃತಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ' ಈ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು.) ಇತಿ ಹ ಉಕ್ತಃ ಆತ್ಮಾ=ಹೀಗೆ ಶ್ರುತನಾದ ಆತ್ಮನೂ ಕೂಡ, (ಗೌಣನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. 'ತಂ ಜಾನಥ' ಎಂದು ಈ ಮುಕ್ತಾಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ದೃಶ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ.) ಕಥಂ ಗೌಣಃ=ಈ ಆತ್ಮನು ಗೌಣನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು? ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಸೌ= ಗೌಣ ಆತ್ಮನು, ಹೇಯಪಕ್ಷೇ=ಮುಮುಕ್ಷುವಿನಿಂದ ಬಿಡಲರ್ಹನೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತಃ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಇತರ ವಚನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಿರಿ, ಎಂದು 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ದೃಶ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ' ಆ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ತಿಳಿಯಿರಿ. ಎಂದು ಉಪಾದೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ.) ಹ = ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯವು. (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಸಗುಣರಾದಾಗ್ಯೂ ಅವರಿಗೆ ಉಪಾ ದೇಯತ್ವವನ್ನು 'ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳುವರು. ಆದಕಾರಣ

ಗೌಣಾತ್ಮರಿಗೆ ಉಪಾದೇಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ) ಪರಿವಾರತಯಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಿವಾರರಾಗಿ ಉಪಾದೇಯರೇ, ಅಪಿ=ಆದಾಗ್ಯೂ, ಪ್ರಧಾನತಃ ಹೇಯಾ ಏವ=ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವದಿಂದ ಬಿಡಲರ್ಹರೇ (ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರೇ) ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಉಪಾದೇಯತ್ವವಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— 'ತಮೇವೈಕಂ ಜಾನಥ ಆತ್ಮಾನಂ' ಎಂದು ಅಹೇಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಸಗುಣನಲ್ಲ. 'ಅನ್ಯಾ ವಾಚೋ ವಿಮುಂಚಥ' ಎಂದು ಸಗುಣನಾದ ಅಮುಖ್ಯ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಯತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಸತ್ವ-ರಜ-ಸ್ತಮೋಗುಣಯುಕ್ತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿದೇವತೆಗಳನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪರಿವಾರರೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು ॥ ೧೩೪ ॥ ೧೩೫ ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ಗುಣವಿಷಯತ್ವವನ್ನುಪಪಾದಿಸಿ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

"ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ ಓಂ" ಸೂ. ॥ ೯ ॥

('ಆತ್ಮನ್ಯೇವಾತ್ಮಾನಂ ವಿಲಾಪಯತಿ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ, ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಾಚ್ಯನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಏಕೆ ನಿರ್ಗುಣನಾಗಬೇಕೆಂದರೆ—) ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್=ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ ॥ ಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಮಾದಾಯ ಪೂರ್ಣಮೇವಾವಶಿಷ್ಯತೇ ।
ಇತಿ ಸ್ವಸ್ಯೈವ ಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಪೂರ್ಣೇಽಪ್ಯಯ ಉದಾಹೃತಃ ॥
ಕಥಂ ಮಾಯಾವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಃ ಪೂರ್ಣೋ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಭವೇತ್ ॥
॥ ೧೩೬ ॥

ಅ ॥ ಪೂರ್ಣಸ್ಯ=ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೂಲರೂಪದ ಸಕಾಶದಿಂದ, ಪೂರ್ಣಂ=ಪೂರ್ಣವಾದ ಅವತಾರ ರೂಪವನ್ನು, ಆದಾಯ=ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಅಂದರೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಏಕೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು, ಪೂರ್ಣಮೇವ=ಪೂರ್ಣವಾದ ಮೂಲರೂಪವೇ, ಅವಶಿಷ್ಯತೇ=ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಸ್ವಸ್ಯೈವ=ಪೂರ್ಣನಾದ ತನಗೇನೇ (ಅವತಾರ ರೂಪಕ್ಕೇನೇ) ಪೂರ್ಣೇ=ಪೂರ್ಣನಲ್ಲಿ, (ಮೂಲರೂಪದಲ್ಲಿ) ಅಪ್ಯಯಃ=ಲಯವು, ಉದಾಹೃತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅಂದರೆ 'ಪೂರ್ಣಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವೂ, ಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇತರರಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಂದ ಈ ಆತ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಹಾಗಾದರೆ, ಲಯವೂ ಪೂರ್ಣತ್ವವೂ ಸಗುಣನಿಗೆ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ, ಸಗುಣನಿಗೆ ಲಯವು ಕೂಡಲಾರದೆಂದು 'ನ ಹಿ ಗೌಣ ಆತ್ಮನಿ ನಿರ್ದೋಷಸ್ಯ ಲಯಃ' ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮಾಯಾವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನಃ=ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನು, ಮುಖ್ಯತಯಾ ಪೂರ್ಣಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೂರ್ಣನು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಭವೇತ್=ಆಗುವನು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ. — "ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ ಪೂರ್ಣಾತ್ಪೂರ್ಣಮುದಚ್ಯತೇ | ಪೂರ್ಣಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಮಾದಾಯ ಪೂರ್ಣಮೇವಾವಶಿಷ್ಯತೇ ||" ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಅರ್ಥಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮೂಲರೂಪಕ್ಕೂ ಅವತಾರರೂಪಕ್ಕೂ ಶ್ರೂಯಮಾಣವಾದ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಮಾಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹತವಾಗುವುದು.

ಶಾಖಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳೇ ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದಷ್ಟೆ! ಎಂದರೆ- ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

"ಓಂ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ" ಸೂ. || ೧೦ ||

ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ಏಕವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ('ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯುಕ್ತಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ತದೇವ=ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು, ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿ=ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶ ಹೇಯತ್ವಾವಚನ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಗಳು ಶಾಖಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಸಗುಣಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಇರಬಹುದಷ್ಟೆ ಎಂದರೆ—ಸರ್ವ ವೇದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ಏಕವಿಷಯಕವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ || ೧೩೬ ||

ಯುಕ್ತ್ಯಂತರದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನುಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವು.

"ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ" ಸೂ. || ೧೧ ||

"ಏಕೋ ದೇವಃ ಸರ್ವಭೂತೇಷು ಗೂಢಃ ಸರ್ವವ್ಯಾಪೀ ಸರ್ವಭೂತಾಂತರಾತ್ಮಾ | ಕರ್ಮಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಸರ್ವಭೂತಾಧಿವಾಸಃ ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ" || ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನಾದ (ಸತ್ವಾದಿ ಗುಣರಹಿತನಾದ) ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಆತನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧನಾದಾಗ್ಯೂ ಸಗುಣನು ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರನು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಪದಂ ಚ ನಿರ್ಗುಣ ಇತಿ ಕಥಂ ಗೌಣಂ ವದಿಷ್ಯತಿ |
ಗುಣಾಭಾವೋಪಲಕ್ಷ್ಯಂ ಚೇತ್ಪದಂ ತದಪಿ ವಾಚಕಂ || ೧೩೭ ||
ಅತೋಽನವಸ್ಥಿತಿಮುಖ ಸರ್ವದೋಷಸಮಾ (ಮಹಾ) ಸ್ಪದಂ |
ಕಥಮೇತನ್ಮತಂ ಸದ್ಭಿರಾದ್ರಿಯೇತ ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ || ೧೩೮ ||

ಅ || ನಿರ್ಗುಣ ಇತಿ ಪದಂ ಚ=ನಿರ್ಗುಣ ಎನ್ನುವ ಪದವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಗೌಣಂ=ಸಗುಣನನ್ನು, ವದಿಷ್ಯತಿ=ಹೇಳುವುದು. (ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಸಗುಣನು ಶ್ರುತನಾಗಲಿಲ್ಲ.)

(೧) (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣಾದಿ ಪದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ. ಆದರೆ, ಲಕ್ಷಣಾ (ಅಮುಖ್ಯ)ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ. ತಥಾಚ ಇದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು? (೨) ಹಾಗಾದರೆ ನಿರ್ಗುಣಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನು ಲಕ್ಷ್ಯನಾದರೆ ನಿರ್ಗುಣಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಗುಣನು ನಿರ್ಗುಣಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಲಾರನು. ವ್ಯಾಹತಿ ಬರುವುದು. (೩) ಮತ್ತೂ ಸಗುಣನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ನಿರ್ಗುಣಪದದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವು

ವಾಚ್ಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ನಿರ್ಧರ್ಮಕಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವು ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವು. ಒಂದೇ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಪರಮಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಸ್ತುವು ಗುಣಾಭಾವಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥೂಲವಾಗುವುದು. ಗುಣಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಅತಿ ಸ್ಥೂಲವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣಪದದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪವು ಉಪಲಕ್ಷ್ಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಹಾರವನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಗುಣಾಭಾವೋಪಲಕ್ಷ್ಯಂ ಚೇತ್=ನಿರ್ಗುಣ ಪದದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವು ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಾದರೆ, ಅಪಿ=ಆದಾಗ್ಯೂ, ತತ್ ಪದಂ=ಆ ಲಕ್ಷ್ಯವೆನ್ನುವ ಪದವು, ವಾಚಕಂ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಲಕ್ಷ್ಯಪದದಿಂದಲಾದರೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಲಕ್ಷ್ಯಪದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಯನೇ. ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಎನ್ನಕೂಡದು. ಅನವಸ್ಥಾ ಬರುವುದು.) ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣಪದ ಲಕ್ಷ್ಯವೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವವುಗಳೆಂದು ಲೋಕಸಮ್ಮತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕವರು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಆಗಲಾರರು, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನವಸ್ಥಿತಿಮುಖ ಸರ್ವದೋಷಸಮಾ (ಮಹಾ) ಸ್ಪದಂ=ಅನವಸ್ಥಿತಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾಸ್ಪದವಾದ, ಏತನ್ಮತಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಮತವು, ವಿಚಕ್ಷಣೈಃ ಸದ್ಭಿಃ= ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಜ್ಜನರಿಂದ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಆದ್ರಿಯೇತ=ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (ಅವಾಚ್ಯತ್ವ ಮತವು ಅನಾದರಣೀಯವಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.)

ತಾ || **ಸ. ರ. ವಿ.— 'ಸಾಕ್ಷೀ ಚೇತಾ ಕೇವಲೋ ನಿರ್ಗುಣಶ್ಚ'** ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣಪದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಅವನು ಹೊರತು ಸಗುಣನು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. ನಿರ್ಗುಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ಗುಣಾಭಾವದ್ವಾರಾ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಲಕ್ಷಿತನೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಗುಣಾಭಾವೋಪಲಕ್ಷಿತಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಗುಣಾಭಾವೋಪಲಕ್ಷಿತ ಪದದಿಂದಲೂ ಗುಣಾಭಾವವು ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಲಕ್ಷಿತನೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ, ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥಾದಿ ದೋಷಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಹೇಳುವ ಮತವು ಮಹಾಜನರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಹೇಯವಾಗುವುದು. ‖ ೧೩೭ ‖ ೧೩೮ ‖

ಸ. ರ. ವಿ.— 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ' ಎನ್ನುವುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿ 'ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವು ಕಾರಣವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಾಂಖ್ಯಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೆ 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ 'ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಮತಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನ ಚ ಸಾಂಖ್ಯನಿರಾಕೃತ್ಯೈ ಸೂತ್ರಾಣ್ಯೇತಾನ್ಯಪೇಕ್ಷಿತಮ್ |
ಭಗವಾನ್ನ ಹ್ಯಶಬ್ದತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನೇಽಂಗೀಕರೋತ್ಯಸೌ ‖ ೧೩೯ ‖

ಸಮನ್ವಯೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತೇ ಶಬ್ದಗೋಚರತೈವ ಹಿ ।
ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್ತದಭಾವೇ ಕುತೋಽನ್ವಯಃ ॥ ೧೪೦ ॥
ಕಥಂ ಚ ಲಕ್ಷಣಾವಾದೀ ಬ್ರೂಯಾದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸಮನ್ವಯಂ ।
ಯೋಽಸೌ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ತತ್ರೈವ ಸ್ಯಾತ್ಸಮನ್ವಯಃ ॥ ೧೪೧ ॥

ಅ ॥ ಭಗವಾನ್=ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸಾಂಖ್ಯನಿರಾಕೃತ್ಯೈ = ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಏತಾನಿ ಸೂತ್ರಾಣಿ='ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ' ಎನ್ನುವುದನ್ನಾರಂಭಿಸಿಕೊಂಡು 'ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು, ಅಚೀಕ್ಲ್ಪತ್=ನಿರ್ಮಿಸಿದರು, (ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರೋ ಅದು) ನ ಚ=ಅಲ್ಲವು. (ಏಕೆ ಅಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಅವರು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳು ಅನನುಗುಣಗಳಾಗಿವೆ.) ಹಿ=ಏಕೆಂದರೆ, ಅಸೌ=ಈ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಅಶಬ್ದತ್ವಂ=ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಅವೈದಿಕತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಪ್ರಧಾನೇ=ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ, ನಾಂಗೀಕರೋತಿ=ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಸೂತ್ರಯೋಜನೆಯು ಹೇಗೂ ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನವೇ ಯುಕ್ತವು, ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಸಮನ್ವಯೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತೇ='ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂದು ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗುತ್ತಿರಲು, (ಯದ್ಯಪಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಗೋಚರತ್ವವೂ, ಸಾಂಖ್ಯನಿರಾಕರಣವೂ ಹೀಗೆ ಎರಡೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕುದು. ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಾಗ್ಯೂ) ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶಬ್ದಗೋಚರತೈವ=ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೇ, ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಾ ಸ್ಯಾತ್=ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದೋ, (ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸಾಂಖ್ಯ ನಿರಾಕರಣವಲ್ಲ.) (ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಒಡಂಬಡಬೇಕೆಂದರೆ) ತದಭಾವೇ=ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅನ್ವಯಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವು, ಕುತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವಾದಿ ವಾಕ್ಯವಿಚಾರವಾದರೂ ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು.) ಲಕ್ಷಣಾವಾದೀ=ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ಬ್ರಹ್ಮಸಮನ್ವಯಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು, ಕಥಂಚ=ಹೇಗೆ, ಬ್ರೂಯಾತ್=ಹೇಳಿಯಾನು. (ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದರೆ) ಯೋಽಸೌ = ಯಾವದಿದು, ಶಬ್ದಸ್ಯ = ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೋ, ತತ್ರೈವ=ಅದರಲ್ಲಿಯೇ, ಸಮನ್ವಯಃ=ಸಮನ್ವಯವು, ಸ್ಯಾತ್=ಕೂಡುವುದು.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದಾದರೆ 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನ ಪ್ರಧಾನಂ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವಿರಬೇಕಿತ್ತು. 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ' ಎಂದು ಹೇಳದೇನೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಶಬ್ದ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. (2) ಶಬ್ದರಹಿತತ್ವರೂಪ ಯೋಗಾರ್ಥವೆಂದರೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ಸಾಂಖ್ಯರು ಅದನ್ನು ಒಡಂಬಡಲಿಲ್ಲ. ಅಶಬ್ದ ಪದದಿಂದ ಅಶ್ರೌತತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಅಜಾಮೇಕಾಂ ಲೋಹಿತ ಶುಕ್ಲ ವರ್ಣಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ರೌತತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

(3) 'ಯದ್ವಾಚಾನಭ್ಯುದಿತಂ' ಎಂದು 'ಆಪಾತತಃ' ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸದಿರುವ ತನಕ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಅಸಂಭಾವಿತಾರ್ಥಕ ವಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದೇ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಿಕರಣ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ನಿಷೇಧವಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವದ ನಿಷೇಧವು 'ಈಕ್ಷತಿ ಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು. (4) ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಎಂದಾದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೇ ಕೂಡಲಾರದು. ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಮೀಚೀನವಾದ ಅನ್ವಯವು ಆಗಲಾರದು. ಸಮನ್ವಯವನ್ನಾದರೂ ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವರು.

ಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಸಕವಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು, ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ-ಸ್ಥಿತಿ-ಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನು, ವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನು ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ— 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸತ್ವ-ರಜ-ಸ್ತಮೋಗುಣಾತ್ಮಕವಾದ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಚಿದಾತ್ಮನು ಅಪರಿಣಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನರೂಪದಿಂದ ಪರಿಣಾಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಅವನೊಬ್ಬನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನೇಕ ರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತ್ರಿಗುಣವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಅದ್ವೈತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

(2)"ಓಂ ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ ಓಂ"ಸಾಂಖ್ಯರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದರೆ— ಅಶಬ್ದಂ ಹಿ ತತ್=ಪ್ರಧಾನವು ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ತದೈಕ್ಷತ ಬಹು ಸ್ಯಾಂ ಪ್ರಜಾಯೇಯ' 'ತತ್ತೇಜೋಽಸೃಜತ' 'ಸ ಐಕ್ಷತ ಲೋಕಾನಸೃಜಾ ಇತಿ' 'ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನಸೃಜತ' 'ಸ ಈಕ್ಷಾಂಚಕ್ರೇ ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ' ಎಂದು ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದುದಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.

(3) ಹಾಗಾದರೆ. ಈ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೆಂದು ಹೇಳಲರ್ಹವಾಗಿದೆ. 'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ' 'ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ' ಎಂದು ಜಡಗಳಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಜಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗೌಣವಾದ ಈಕ್ಷಣದ ಪ್ರಾಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ 'ಐಕ್ಷತ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಬಹುದು. ಎಂದರೆ— 'ಓಂ ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ' ಜಲತೇಜಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೆನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— 'ಅನೇನ ಜೀವೇನಾತ್ಮನಾ' ಎಂದು

ಚೇತನಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ, ಚೇತನನಾದ ಜೀವನು ಅಚೇತನ ವಾದ ಪ್ರಧಾನದ ಸ್ವರೂಪನು ಆಗಲಾರನು. (4) ಇನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಆತ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸರ್ವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸರ್ವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಭೃತ್ಯನಲ್ಲಿ 'ಮಮ ಆತ್ಮಾ ಭದ್ರಸೇನಃ' ಭದ್ರಸೇನನು ನನ್ನ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಎಂದರೆ— "ಓಂ ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್ ಓಂ" ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದುದು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. 'ಸ ಆತ್ಮಾ ತತ್ವಮಸಿ ಶ್ವೇತಕೇತೋ' ಎಂದು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ 'ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ' ಎಂದು ಮೋಕ್ಷವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಚೇತನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡಲಾರದು. (5) ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜೀವಾಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಶ್ವೇತಕೇತು ವಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದಾಲಕರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಜೀವಾಭಿನ್ನನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ತಿಳಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯ ವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಸ್ಥೂಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬದ್ಧವಾದ ಪ್ರಧಾನವನ್ನೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಉದ್ದಾಲಕರು ಉಪದೇಶಿಸುವರು. ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲೇ ಅದನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಇದೇ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವೆಂದು ಹೇಗೆ ತೋರಿಸುವರೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಎಂದು ಸಾಂಖ್ಯರು ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಅದ್ವೈತಿಗಳು, 'ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ' ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವಂತೆ ಆದರೆ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಇದು ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಧಾನವು ಆತ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಿದ್ದರು. ಹಾಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. (6) ಮತ್ತು 'ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್' 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯೇದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ 'ಸತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದುದರಲ್ಲಿ 'ಸ್ವಮಪೀತೋ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಜೀವ ನಿಗೆ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸುಪ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಚೇತನನಿಗೆ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೂಡದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ವಾಚ್ಯವಾಗ ಲಾರದು. (7) 'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವೇದಾಂತಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ ವಾಗಲಾರದು. (8) 'ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ' 'ಜ್ಞಃಕಾಲೋ ಗುಣೀ ಸರ್ವವಿದ್ಯಃ ಸ ಕಾರಣಂ ಕಾರಣಾಧಿಪಾಧಿಪಃ ನ ತಸ್ಯ ಕಶ್ಚಿಜ್ಜನಿತಾ ನ ಚಾಧಿಪಃ' ಯಾವನು ಸರ್ವಕರ್ತನೋ, ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೋ, ಸರ್ವಜ್ಞನೋ, ಅವನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನು, ಕಾರಣಗಳಿಗೂ ನಿಯಾ ಮಕರಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯು, ಆ ಜಗತ್ಕಾರಣನಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕನೂ ನಿಯಾಮಕನೂ ಯಾವನೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ಶ್ವೇತಾಶ್ವತರೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ಕಾರಣ ವೆಂದು ವೇದಾಂತದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗದಿರುವ ಸೂರ್ಯ ನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶನಾದಿ ಶಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗದೇನೇ ಇರುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜ್ಞಾನರೂಪ, ಕ್ರಿಯಾರೂಪ ಧರ್ಮಗಳು ಯುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ

ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಈ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ರೆಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು.

ಸಿದ್ಧಾಂತವು.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತ್ಯಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ-ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳು ನೀವು ಹೇಳುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅನುಗುಣಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸಾಂಖ್ಯರು ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಧಾನವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಶಬ್ದತ್ವವನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇತೂಕರಿಸಿರುವರು. ಆ ಹೇತೂಕೃತವಾದ ಅಶಬ್ದತ್ವವೆಂದರೆ ೧ ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವವೋ, (ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯೋ) ೨ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವವೋ, ೩ ಅವೈದಿಕತ್ವವೋ, (ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯೋ) ೪ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯೋ, ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಶಬ್ದತ್ವರೂಪಹೇತುವೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು. ಹೇಗೆಂದರೆ— **'ನ ಹ್ಯಶಬ್ದತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನೇಽಂಗೀಕರೋತ್ಯಸೌ'** ಸಾಂಖ್ಯನು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಅಶಬ್ದತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (9) ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಂಖ್ಯರಿಗೆ ಅಶಬ್ದತ್ವವು ಅಸಿದ್ಧವಾದರೂ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅಶಬ್ದತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಅಶಬ್ದತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ **'ಸರ್ವವೇದೇತಿಹಾಸೇಷು ಪುರಾಣೇಷು ಚ ಸಂಗ್ರಹಾತ್'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುವೆವು. (10) ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ 'ಶಬ್ದಾಗೋಚರತ್ವಂ' ಎನ್ನುವ ಐದನೇ ಪಕ್ಷವು (೧) ಪ್ರಧಾನಾಸತ್ವರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ (೨) ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೋ? (೧) ಪ್ರಧಾನಾಸತ್ವರೂಪಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ— ಅಸತ್ವವನ್ನುಪಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈಕ್ಷಣದಿಂದ ಈಕ್ಷಣಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತ ಶಬ್ದವಿಶೇಷವಿಷಯತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಅಸತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ಪ್ರಧಾನವು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವೇದ್ಯವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಈಕ್ಷತೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವು ಈಕ್ಷಣಾಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತ ಶಬ್ದವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದಾದರೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವು ಶಬ್ದೇತರಪ್ರಮಾಣವೇದ್ಯವು ಎಂದುಪಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈಕ್ಷತಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವು. ಅಶಬ್ದತ್ವಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವವೆಂದರ್ಥವು ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಧಾನಂ ಜಗತ್ಕಾರಣತಯಾ ವೇದಾಂತವೇದ್ಯತ್ವಾಭಾವವತ್ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಾವಾಚ್ಯತ್ವರೂಪ ಹೇತುವಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗತ್ಕಾರಣನೆಂದು ವೇದಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದಾಂತವೇದ್ಯತ್ವಾಭಾವರೂಪಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಅವೈದಿಕತ್ವವು, ಕಾರಣವಾಗಿ ಅವೈದಿಕತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಹೇತುಗಳಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದಾಂತಾಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವರೂಪಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಸಮಾನಾರ್ಥಕತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟತ್ವವು. (ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವು.) (11) ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಣದಿಂದಲೇ 'ಪ್ರಧಾ

ನವು ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ವೇದಾಂತವೇದ್ಯವಲ್ಲ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಾಗ 'ಅಶಬ್ದಂ ಹಿ ತತ್' ಪ್ರಧಾನವು ಅಶಬ್ದವಷ್ಟೆ ಅಂದರೆ, ಅಶಬ್ದತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಮತ್ತು ಈಕ್ಷಿತೃತ್ವವೆಂದರೆ- ಈಕ್ಷಣರೂಪ ಗುಣಸಂಬಂಧವು ಅದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಹೇಳುವ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಣವನ್ನಾಗಿಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು. ಅಂತೂ ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. (12) ಮತ್ತು 'ಈಕ್ಷತೇರ್ಗೌಣತ್ವಂ ನ ಕಲ್ಪ್ಯಂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ ಬಾಧಕಾಭಾವಾತ್' ಈಕ್ಷತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸ ಕೂಡದು ಎಂದು ಹೇಳದೆ, 'ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವು. (13) ಹಾಗಾದರೆ- ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಪ್ರಾಯಪಾಠ ವಿರೋಧವು ಬಾಧಕವೆಂದು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವರು. ಆ ವಿರೋಧ ಬರಬಾರದು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಅಂದರೆ,ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸತ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ಚೇತನವೆಂದವಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈಕ್ಷತಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವೇ ಕೂಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಗೌಣಪ್ರಾಯಪಾಠ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು, ಹೀಗೆ ವೈಷಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ತೇಜೋಬನ್ನ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯಗೂ ದೇವತೆಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಯಪಾಠ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು. ತಥಾಚ ಈಕ್ಷಣವು ಗೌಣವೆಂದೇ ಹೇಳತಕ್ಕದು 'ತತ್ತೇಜ ಐಕ್ಷತ, ತಾ ಆಪ ಐಕ್ಷಂತ' ಎಂದು ಗೌಣನೊಂದಿಗೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವೇ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಯಪಾಠ ವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ಗೌಣಶ್ಚೇನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವೇ. (14) ಮತ್ತು 'ತನ್ನಿಷ್ಠಸ್ಯ ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ (೧) ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ದೋಷವು ಬಂದೇಬರುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಜೀವನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು, '**ಯುಜಮಾನಪ್ರಸ್ತರತ್ವಂ ಯಥಾ ನಾರ್ಥಃ ಶ್ರುತೇರ್ಭವೇತ್**' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ (ಪು. ೧೩೭) ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ. (೨) ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವು. ಆತ್ಮ, ಅನಾತ್ಮ(ಜಡ)ಗಳಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನ ಬರಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ ಅನಾತ್ಮ (ಜಡ) ಜ್ಞಾನವು ಆವಶ್ಯಕವೇ. ಮತ್ತು ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಗೌಣತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕಾಭಾವವನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ 'ಮೋಕ್ಷೋಪದೇಶಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಅಯುಕ್ತವೇ ಸರಿ. (15) 'ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅವತಾರಿಕಾ ರೂಪವಾದ ಶಂಕೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಸಾಂಖ್ಯನೂ ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನ ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದೂ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹೇಯತ್ವಾವಚನಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪ ದೋಷವು ಬರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ–ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೂ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ನ ಬ್ರಹ್ಮ=ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇತುವಚನವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಚ್ಛರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದೇ ಉಪದೇಶವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಹೇತುವಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದಿನ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. (16) ಹಾಗಾದರೆ, '**ಪ್ರಾಣೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' '**ಮನೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತ

ರೋತ್ತರ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಚನವು ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಕವು, ಅಂದರೆ ಅನ್ನಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲ ವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಯೋ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಾಣಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ವಚನವು ಜ್ಞಾಪಕವು; ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನೋ ಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಚನವು ಜ್ಞಾಪಕವು. ಎಂದರೆ— 'ಸದೇವ ಸೌಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ **'ಭೂಯ ಏವ ಮಾ ಭಗವಾನ್ವಿಜ್ಞಾಪಯತು' 'ತದ್ವಾಸ್ಯ ವಿಜಜ್ಞೌ'** ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಾಗಿ ವಚನವೇ ಹಿಂದಿನದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. (17) 'ಹೇಯತ್ವಾ ವಚನಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮುಚ್ಚಿತವಾದ ಒಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞಾನ ವಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಿರೋಧವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುವ ವಾದದಲ್ಲಿಯೇ; ಪ್ರಧಾನ ವೆನ್ನುವ ವಾದದಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಧಾನವೇ ಸರ್ವಾತ್ಮಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಸರ್ವವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವವೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕವಲ್ಲ. (18) ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರೂಪತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಸತ್ಯವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭೋಗ್ಯಸ್ವರೂಪನೂ ಭೋಕ್ತೃಸ್ವರೂಪನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜಡದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ನೀವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಭೋಕ್ತ್ರೈಕ್ಯವನ್ನು ನಾವು ನಿರಾಕರಿಸಿಯಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ, ಸಾಂಖ್ಯರ ಮತದಲ್ಲಿ ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗವು ಪ್ರಧಾನಸ್ವರೂಪ ವಾಗದಿದ್ದರೂ ಭೋಗ್ಯವರ್ಗವು ಪ್ರಧಾನವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತ ದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಭೋಕ್ತೃವರ್ಗಕ್ಕಾಗಲೀ, ಭೋಗ್ಯವರ್ಗಕ್ಕಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮವಿಕಾರತ್ವವು ಕೂಡದಿರು ವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವು. (19) ಸ್ವಾಪ್ಯಯಾತ್ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಸ್ವಾಪ್ಯಯವೆಂದರೆ ೧ ಏಕೀಭಾವವೋ, ಕೇವಲಪರಿಷ್ವಂಗ (ಸಂಬಂಧ)ವೋ, ೧ ಏಕೀಭಾವವು ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ೨ ಪರಿಷ್ವಂಗ ಮಾತ್ರವು ಪ್ರಧಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಅಂದರೆ, ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೂ ಲಿಂಗದೇಹದ ಪರಿಷ್ವಂಗ (ಸಂಬಂಧ)ವಿದೆಯಷ್ಟೆ. (20) ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವಾದರೂ ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಈಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ 'ಈಕ್ಷತೇರ್ನಾಶಬ್ದಂ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾಗುವುದು. (21) ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವು ಸಾಂಖ್ಯನಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ 'ಶ್ರುತತ್ವಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವೂ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರು ವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಂದರೆ **'ಸ ಕಾರಣಂ ಕಾರಣಾಧಿಪಾಧಿಪಃ'** ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಧಾನವೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯನು ಹೇಳುವನು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಕಾರಣನೆನ್ನುವುದು **'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್'** ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ **'ಗತಿಸಾಮಾ ನ್ಯಾತ್'** ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಗತಾರ್ಥವೂ ಆಯಿತು. ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನೇಕದೋಷಗಳಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಸಕವೆನ್ನುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅತ್ಯಯುಕ್ತವು.

ಹೀಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸೂತ್ರಾರ್ಥ ನಿರಾಕರಣವು.

(22) ಮತ್ತೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಸೂತ್ರಯೋಜನೆಯು ಹೇಗೂ ಇರಲಿ. **"ತತ್ತು ಸಮ ನ್ವಯಾತ್"** ಎಂದು ಪೂರ್ವಪ್ರಕೃತವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಯುಕ್ತವು ಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— **"ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್"** ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ (೧) ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ, (೨) ಸಾಂಖ್ಯಮತ

ನಿರಾಕರಣವೂ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕುದು. ಈ ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕುದು ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವಲ್ಲ. ಅದು 'ಈಕ್ಷತಿಕರ್ಮವ್ಯಪದೇಶಾತ್ಸಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮೊದಲು ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನವನ್ನೇ ಏಕೆ ಮಾಡ ಬೇಕೆಂದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಬ್ದಸಂಬಂಧ ರೂಪವಾದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೃಷ್ಟಿವಾಕ್ಯ ಗಳದ್ದು ಮಾತ್ರ ಸಮನ್ವಯವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುವುದು ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿ ಸಮನ್ವಯವು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಸೃಷ್ಟಿವಾಕ್ಯಗಳ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಸರವಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪೂರ್ವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪರ್ಯಾ ಲೋಚಿಸಿದರೆ ವಾಚ್ಯತ್ವಸಮರ್ಥನವನ್ನೇ ಮೊದಲು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವಲ್ಲ. (23) ಹಾಗಾದರೆ, ವಾಚ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಲಕ್ಷಣಾ (ಅಮುಖ್ಯ)ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾಕ್ಷೇಪವನ್ನು ದುರ್ಬಲವೆಂದು ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಮೊದಲು ಸಾಂಖ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅಸಂಗತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ— 'ಕಥಂ ಚ ಲಕ್ಷಣಾವಾದೀ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ— ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿ ಪ್ರೇತವಾಗಿದ್ದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅನ್ವಯಮಾತ್ರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯರೂಪವಾದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎಂದು ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಇಷ್ಟವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (24) ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರು ವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆಂದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆಂದರೆ— **'ಯೋಽಸೌ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ತತ್ರೈವ ಸ್ಯಾತ್ಸಮನ್ವಯಃ'** ಸಮೀಚೀನವಾದ ಅನ್ವಯವು ಸಮ ನ್ವಯವು. ಆ ಸಮನ್ವಯವಾದರೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ವಯವೇ ಸಮೀಚೀನವಾದ ಅನ್ವಯವು. ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ್ವಾರಾ ಇರುವ ಅನ್ವಯವು ಸಮೀಚೀನವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಮನ್ವಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕಾರರು ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯು ತ್ತದೆ. ವಾಚ್ಯವಾಚಕಭಾವ ಸಂಬಂಧವಾದರೂ ಅವಾಚ್ಯತ್ವಶಂಕಾನಿರಾಕರಣಮಾಡದೆ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕು ॥ ೧೩ ॥ ॥ ೧೪೦ ॥ ೧೪೧ ॥

(1) ಪುನಃ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಶಂಕಿಸುವರು. ಲಕ್ಷಣಾಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮೀಚೀನ ಅನ್ವಯರೂಪವಾದ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸಮೀಚೀನತ್ವವೆಂದರೆ— ತಾತ್ಪರ್ಯವತ್ವವು. ಇಂತಹ ಸಮೀಚೀನತ್ವವು ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಮನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಸಂಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವತ್ವರೂಪ ಸಮೀಚೀನತ್ವವೆಂಬುವ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಾದರೂ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಬೇ ಕೆನ್ನುವ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಕಾರಣವಿದೆ— 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ಗುಣ

ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವರು. ಆ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸಂಬಂಧ ನಿಮಿತ್ತಕವು. ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದಮೇಲೆ ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ– ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗೂ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— (೧) ನಿರ್ಗುಣನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದುದರಿಂದ 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? (೨) ಅಥವಾ ಸಗುಣನು ಪ್ರಸ್ತುತನಾದಾಗ್ಯೂ ಸಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದ್ದನ್ನೂ ಎರಡನೇದ್ದನ್ನೂ ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣೇ ಸಾಕ್ಷಾದಾಹ ದೇವಃ ಸಮನ್ವಯಂ ॥ ೧೪೨ ॥
ಉಕ್ತಂ ತದೇವ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ ಕ್ವಾವಕಾಶೋಽತ್ರ ನಿರ್ಗುಣೇ ।
ಕಥಂ ಚಾಸಂಭವಸ್ತಸ್ಯ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ನಿರಾಕೃತೌ ॥ ೧೪೩ ॥

ಅ ॥ (೧) ದೇವಃ=ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಸಾಕ್ಷಾತ್=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣೇ= ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿಯೇ, ಸಾಕ್ಷಾತ್=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಸಮನ್ವಯಂ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ, ಆಹ=ಹೇಳಿರುವರು. ತದೇವ=ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ=ವಿಚಾರ್ಯನೆಂದು, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ— ಅತ್ರ =ಈ 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ನಿರ್ಗುಣೇ=ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ, ಸಮನ್ವಯಸ್ಯ=ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ, ಅವಕಾಶಃ=ಪ್ರಸಂಗವು, ಕ್ವ=ಎಲ್ಲಿ, (ಏಕೆಂದರೆ— ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ,) ಅತ್ರ=ಈ ಅತೀತಗಳಾದ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ, ನಿರ್ಗುಣೇ=ನಿರ್ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ, (ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ) ಅವಕಾಶಃ = ಪ್ರಸಂಗವು, ಕ್ವ=ಎಲ್ಲಿದೆ.

(೨) ತಸ್ಯ=ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ=ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು, ನಿರಾಕೃತೌ=ನಿರಾಕರಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ— ಸಮನ್ವಯವಿಷಯವಾಗಿ ಬಿಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅಸಂಭವಃ=ಅನುಪಪತ್ತಿಯು, ಕಥಂ ಚ=ಹೇಗೆ ಬರುವುದು.

ತಾ॥ ನ್ಯಾಯಸ.ಧಾ—(1) 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅತೀತಗಳಾದ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎನ್ನುವ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನೆಂದು ಲಕ್ಷಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ 'ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ೩ನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ೪ನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪಗುಣಸಂಬಂಧವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ತಟಸ್ಥವಾಗಿಯೇ (ಬ್ರಹ್ಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದಾಗಿಯೇ) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗ

ಲಕ್ಷಣವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಆದಕಾರಣ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದವನು ನಿರ್ಗುಣನೇ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ ಎಂದು ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವೆವು. (3) ಹಾಗಾದರೆ— ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನು ಪ್ರಕೃತನಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ನಿರ್ಗುಣನೇ. ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ಧರ್ಮವೂ ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಜನ್ಮಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನೆಂದು ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟನಾದಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದು ೧ನೇ ಸೂತ್ರ ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಒಬ್ಬನನ್ನು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ತಥಾಚ, ೧ನೇ ಪಕ್ಷವು (ನಿರ್ಗುಣನು ಪ್ರಕೃತನಾದುದರಿಂದ 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆನ್ನುವುದು) ಕೂಡಲಾರದು.

(4) ೨ನೇ ಪಕ್ಷವೂ (ಸಗುಣನು ಪ್ರಕೃತನಾದಾಗ್ಯೂ ಸಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವು ಕೂಡ ದಿರುವುದರಿಂದ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆನ್ನುವುದು) ಕೂಡ ಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಹಿಂದಿನ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯು ವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾ (ಅಮುಖ್ಯ) ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಕೂ ಡದು. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ 'ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸಂಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೧೪೨ ॥ ೧೪೩ ॥

ಮತ್ತು 'ತತ್' ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಪರಾಮರ್ಶವಾದರೆ, ಆ ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರವೇ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಅಪ್ರಮೇಯತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ವ.ಮೂ ॥ ಮಾನೇನ ಕೇನ ವಿಜ್ಞೇಯಮವಾಚ್ಯಾಜ್ಞೇಯನಿರ್ಗುಣಂ ।
ಅಮೇಯಂ ಚೇನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ತತ್ರ ವೃತ್ತಿಃ ಕಥಂಚನ ॥ ೧೪೪ ॥

ಅ ॥ ಅವಾಚ್ಯಾಜ್ಞೇಯನಿರ್ಗುಣಂ=ಅವಾಚ್ಯವೂ (ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆ) ಅಜ್ಞೇಯವೂ (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯೂ) ನಿರ್ಗುಣವೂ ಆದ ವಸ್ತುವು, ಕೇನ ಮಾನೇನ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ, ವಿಜ್ಞೇಯಂ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಅಮೇಯಂ ಚೇತ್=(ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು) ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ, ತತ್ರ=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ=ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ, ಕಥಂಚನ ವೃತ್ತಿಃ=ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯೂ (ಅಂದರೆ ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯೂ) ಕೂಡ, ನ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ನಿರ್ಗುಣವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಆ ನಿರ್ಗುಣವಾದ ವಸ್ತುವು ಅಜ್ಞೇಯ

ವಾಗಿದೆ. ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದುದೇ ಪ್ರಮೇಯವು ಶಬ್ದರೂಪಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರಲಿಕ್ಕೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವೇ ಹೇತುವು. ವಾಚ್ಯವಾದುದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗುವುದು. ಜ್ಞೇಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವರೂಪವಾದ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. (2) ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಮೇಯನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆತನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾದಿವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರವು ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೇನೇ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ತಿಳಿಯುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ=ಭಾಗೀರಥೀತೀರದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಯು, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತೀರವನ್ನು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಗಂಗಾಸಂಬಂಧಿಯೆಂದೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಗಂಗಾಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಶಬ್ದವೂ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಗಾಶಬ್ದವು ಗಂಗಾಶಬ್ದದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಸಂಬದ್ಧವಾದ ತೀರರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಅಪ್ರಮೇಯವಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇತುವೂ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು ॥ ೧೪೪ ॥

ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಸಗುಣನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ ॥ ತಸ್ಮಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇಣ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಮಸ್ಮದೀಯಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ ।
ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯಮದ್ವಂದ್ವಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಖಿಲೋತ್ತಮಂ ॥ ೧೪೫ ॥

ಅ ॥ ತಸ್ಮಾತ್=ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಸ್ಮದೀಯಂ=ನಮಗೆ ಸಮ್ಮತನಾದ, ಗುಣಾರ್ಣವಂ=ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಮುದ್ರದಂತಿರುವವನೂ (ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೂ), ಅದ್ವಂದ್ವಂ=ಅಸದೃಶನೂ, (ಸಮಾಧಿಕರಹಿತನೂ) ಅಖಿಲೋತ್ತಮಂ=ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮನೂ ಆದ, ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯಂ=ವಾಸುದೇವನೆನಿಸಿಕೊಂಡ, ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಶಾಸ್ತ್ರೇಣ=ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಂ=ವಿಚಾರ್ಯನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು.

ತಾ ॥ **ನ್ಯಾಯಸುಧಾ**— (1) ಮೊದಲು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಯದೆ. ಈಗ ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದರೆ, ವಾಸುದೇವಾಖ್ಯಂ=ಸಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಸುದೇವನು. ಆತನೇ ವಿಷ್ಣುವು. (2) ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೊದಲು ಗೌಣಶ್ಚೇತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಗುಣನಿಗೆ ಹೇಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈಗ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವೆಂದರೆ— 'ಗುಣಾರ್ಣವಂ' ಅಂದರೆ, ಮೊದಲು ಅನಿರ್ವಚನೀಯ ಅವಿದ್ಯಾವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಸಗುಣನು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕನೆಂದೂ, ಪ್ರಾಕೃತ ಸತ್ವಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನು ಹೇಯನೆಂದೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈಗಲಾದರೂ ಜ್ಞಾನ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಗುಣನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾದೇಯನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಗುಣನು ಜೀವನು. ಈಗ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಪೂರ್ಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ

ಗುಣಾರ್ಣವನು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅದ್ವಂದ್ವಂ ಅಖಿಲೋತ್ತಮಂ=ಸಮಾಧಿಕರಹಿತನೂ ಸರ್ವೋ ತ್ತಮನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ ಅಂದರೆ, 'ಏಕಂ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದರ್ಥವು. 'ಅದ್ವಿ ತೀಯಂ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಸದೃಶನೆಂದರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೪೫ ॥

ನಿರ್ಗುಣನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದುಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ನಿರ್ಗುಣವಸ್ತುವು ಇರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ವಿಜ್ಞೇಯವಾಚ್ಯಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಪೂರ್ವಾಶೇಷವಿಶೇಷತಃ ।
ನಿರ್ಗತಂ ಮನಸೋ ವಾಚೋ ಯದಿ ತತ್ಸ್ಯಾದಗೋಚರಂ ।
ಅಸ್ತು ತನ್ನಾಮ ವದೇದ್ವಾದೀ ನ ಚಾಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಂ ತು ತತ್ ॥ ೧೪೬ ॥

ಅ ॥ ವಿಜ್ಞೇಯವಾಚ್ಯಲಕ್ಷ್ಯತ್ವಪೂರ್ವಾಶೇಷವಿಶೇಷತಃ = ವಿಜ್ಞೇಯತ್ವ (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡು ವಿಕೆ,) ವಾಚ್ಯತ್ವ (ಹೇಳಲ್ಪಡುವಿಕೆ,) ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವ (ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ,) ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷ ಗಳಿಂದ, ನಿರ್ಗತಂ=ಹೊರಟು ಹೋಯಿತು, ಮನಸಃ=ಮನಸ್ಸಿಗೂ, ವಾಚಃ=ವಚನಕ್ಕೂ, ಅಗೋಚರಂ=ವಿಷಯವಾಗದಿರುವುದು, ಅಂದರೆ, ಶಶವಿಷಾಣದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೂ ಅವಿಷಯವಾದುದು, ಇಂತಹ ತತ್ = ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವು, ನ ಚ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಸರ್ವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನಾದಾಗ್ಯೂ ನಿರ್ಗುಣನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವನೆಂದರೆ—) ಯದಿ ತತ್ ಸ್ಯಾತ್ = ಹೀಗಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಿದ್ಧಿಸಿದರೆ, ಅಸ್ತು= ಆಗಲಿ. (ಆದರೆ ಸಮನ್ವಯವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ) ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಂ ತು=ನಮ್ಮ ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಾದರೂ, ನ ಚ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ತತ್= ಅಂತಹ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ವಾದೀ=ವಾದಿಯು, ಮಾ ವದೇತ್=ಹೇಳಬಾರದು.

ತಾ ॥ (1) ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನು ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಿಜ್ಞೇಯನಾಗದಿರು ವುದರಿಂದ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೂ ವಿಷಯನಲ್ಲ. ವಾಚ್ಯತ್ವ, ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವ, ಸದೃಶ ಗುಣಸಂಬಂಧ— ಇವು ಮೂರೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿಷಯನಲ್ಲ. ರೂಪಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರು ವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯನೂ ಆಗಲಾರನು. ಲಿಂಗಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮೇ ಯನೂ ಆಗಲಾರನು. (2) ನಿರ್ಗುಣನು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶ ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವನೆಂದರೆ— ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿ ಸಿದ್ಧನಾದಾಗ್ಯೂ ಸಮನ್ವಯವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಲ್ಲ. ವೇದಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಾದರೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವನು. ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶಾಂತರವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ ಅಂದರೆ, ಸ್ವಸ್ವರೂಪವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯನು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ ॥ ೧೪೬ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾದಾಗ್ಯೂ ಆತನು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೆನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ೧ ವಚನದಿಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸ್ಫುರಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದದ್ದು. ೨ ವಚನ ದಿಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸ್ಫುರಣಕ್ಕೆ ಕರ್ಮವಾದದ್ದು. ೩ ವಚನದಿಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ವೃತ್ತಿವಿಷಯ ವಾದದ್ದು— ಹೀಗೆ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರ ವಚನವಿಷಯತ್ವವಿರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವಚನದಿಂದುಂಟಾ

ಗತಕ್ಕೆ ಸ್ಫುರಣಾಶ್ರಯತ್ವದಿಂದಾಗಲೀ, ಸ್ಫುರಣಕರ್ಮತ್ವದಿಂದಾಗಲೀ ವಚನವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ವಚನಜನ್ಯವೃತ್ತಿವಿಷಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದಕಾರಣ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ, ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅದಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಸ್ಫುರಣವೆಂದರೆ ೧ ಜ್ಞಾತತೆಯೆನ್ನಕೂಡದು. ಜ್ಞಾತತಾಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ೨ ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯವಾಗಿ ವಿಷಯತ್ವವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ— ವಚನಜನ್ಯಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಚನವಿಷಯತ್ವಾಭಾವರೂಪವಾದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವು ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ಫುರಣವೆಂದರೆ ಕರ್ಮತ್ವವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಕರ್ಮತ್ವವೆಂದರೂ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವೆಂದರೂ ಒಂದೇ. ಅಂತೂ ವಚನದಿಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯವಾದದ್ದೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. ೩ ವಚನಜನ್ಯವೃತ್ತಿವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯತ್ವವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವೋ, ಜ್ಞಾನಾತಿರಿಕ್ತವೋ, ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾತಿರಿಕ್ತವೆನ್ನಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಿಷಯತ್ವದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಚನಜನ್ಯಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿದಂತಾಯಿತು. ತಥಾಚ, ವಚನಜನ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯವಾಗಿ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವು, ವಚನಜನ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗಿ ವಚನವಿಷಯತ್ವವು ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಅವಾಚ್ಯಂ ವಾಚ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಕಿಮಿತ್ಯುನ್ಮತ್ತವನ್ಮೃಷಾ ।
ಅಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ಚೌರ್ಯಾಯ ಯತತೇ ಸ್ವೋಕ್ತಿದೂಷಕಃ ॥ ೧೪೭ ॥

ಅ॥ ಅವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಉಕ್ತ್ವಾ=ವಚನದಿಂದುಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯವಾದದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿ ಪುನಃ, ವಾಚ್ಯಂ ಇತಿ=ವಚನಜನ್ಯಜ್ಞಾನವಿಷಯವಾಗುತ್ತದೆಂದು, ಉನ್ಮತ್ತವತ್=ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನಂತೆ, ಸ್ವೋಕ್ತಿದೂಷಕಃ=ತನ್ನ ಮಾತನ್ನೇ ದೂಷಿಸುವವನು. (ವ್ಯಾಹತಭಾಷಿಯು ಆಗುತ್ತಾನೆ.) ಕಿಮಿತಿ=ಏಕೆಂದರೆ— ಮೃಷಾ=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೇ, ಅಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ=ನಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಾದ ಋಗಾದಿ ವೇದಗಳನ್ನು, ಚೌರ್ಯಾಯ = ನಿರ್ಗುಣವಿಷಯವಾಗಿ ಯೋಜಿಸಲಿಕ್ಕೆ, ಯತತೇ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದವನಿಗೂ, ಕಳ್ಳನಿಗೂ ಹೇಗೆ ಯಾವುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಹತಭಾಷಿಗೂ ಯಾವುದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ॥ ೧೪೭ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, '**ಧರ್ಮೇ ಪ್ರಮೀಯಮಾಣೇ ಹಿ ವೇದೇನ ಕರಣಾತ್ಮನಾ । ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಭಾಗಂ ಮೀಮಾಂಸಾ ಪೂರಯಿಷ್ಯತಿ**' ॥ ಎಂದು ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ವೇದಗಳಿಗೆ ಕರಣತ್ವವೂ ಸೂತ್ರ (ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರ) ಗಳಿಗೆ ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾಭಾವವೂ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳ ವಶದಿಂದ ನಿತ್ಯನೂ, ಶುದ್ಧನೂ, ಜ್ಞಾನರೂಪಿಯೂ, ಅದ್ವಿತೀಯನೂ ಆದ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ನಿರವಕಾಶಗಳಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವೇದಾರ್ಥನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ (ಸೂತ್ರವೂ) ಕೂಡ, ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ, ಬೇರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯೂ ಕೂಡದಿರುವುದ

ರಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಶ್ರುತಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಗುಣನೇ ವಿಷಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನಿರ್ಗುಣ ವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ || ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ ಯತ್ತತ್ಸಾಕ್ಷಾನ್ನಾರಾಯಣಾಭಿಧಂ || ೧೪೮ ||
ವದಂತಿ ಶ್ರುತಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚೈತತ್ತದರ್ಥತಃ ||
ಪ್ರವೃತ್ತಮಸ್ತ್ವವಾಚ್ಯಂ ತೇ ನೈ(ವೈ)ವಂ ಬ್ರೂಯಾಃ ಕಥಂಚನ ||
|| ೧೪೯ ||

ಅ || ಶ್ರುತಯಃ=ಶ್ರುತಿಗಳು, ಯತ್ = ಯಾವನು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣಂ=ಉತ್ಪತ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೋ, ತತ್=ಆತನನ್ನು, ನಾರಾಯಣಾಭಿಧಂ= (ನರಾಣಾಂ ಇದಂ ನಾರಂ=ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮೊದಲಾದುದು, ನಾರಸ್ಯ ಅಯನಂ = ಉತ್ಪತ್ತಿಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆಶ್ರಯನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ) ನಾರಾಯಣನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಏತತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ=ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವಾದರೂ, ತದರ್ಥತಃ = ಬ್ರಹ್ಮನು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಪ್ರವೃತ್ತಂ=ಪ್ರವೃತ್ತವಾದದ್ದು, ಅಸ್ತು=ಆಗಲಿ, ತೇ=ನಿನ್ನದಾದ, ಯತ್ ಅವಾಚ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ= ಯಾವುದು ಅವಾಚ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೋ, ತತ್=ಅದನ್ನು, ಕಥಂಚನ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಏವಂ=ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯವಾದುದನ್ನಾಗಲೀ, ನ ಬ್ರೂಯಾಃ=ಹೇಳಲೇ ಬೇಡ. ಅಂದರೆ, ಅವಾಚ್ಯನಾದವನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಷಯತ್ವವನ್ನೇ ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಅವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರಗಳು ಸಗುಣವಿಷಯಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸವಿಷಯತ್ವವು (ವಿಷಯವುಂಟೆನ್ನುವುದು) ಕೂಡಬಹುದು. ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ವೈಗುಣ್ಯವಿಲ್ಲವು. **'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ'** ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನೆಂದು ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು, ಹೀಗೆ ನಾರಾಯಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗಬಲದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸಗುಣನೇ ಪ್ರತೀತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ || ೧೪೮ || ೧೪೯ ||

ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅವಿಷಯನಾದಾಗ್ಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವ್ಯಾಘಾತವದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸರ್ವಶಬ್ದೈರವಾಚ್ಯಂ ತದುಕ್ತ್ವಾ ತದ್ವಿಷಯಂ ಪುನಃ |
ಶಾಸ್ತ್ರಂ ವದಂತಮುನ್ಮತ್ತಂ ಕಥಂ ಲೋಕೋ ನ ವಾರಯೇತ್ ||
ಮಾ ವದೋ ಮಾ ವಿಜಾನೀಹಿ ತ್ಯಜಾಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಚೋರತಾಂ ||೧೫೦||

ಅ || ತತ್=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಸರ್ವಶಬ್ದೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಅವಾಚ್ಯಂ= ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವವನನ್ನಾಗಿ, ಉಕ್ತ್ವಾ=ಹೇಳಿ, ಪುನಃ=ಮತ್ತೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಂ=ಋಗಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರ

ವನ್ನು, ತದ್ವಿಷಯಂ=ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವನ್ನಾಗಿ, ವದಂತಂ=ಹೇಳತಕ್ಕ, ಉನ್ಮತ್ತಂ=ವ್ಯಾಹತ ಭಾಷಿಯನ್ನು. ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಲೋಕಃ=ಜನರು, ನ ವಾರಯೇತ್=ತಡಿಯದೆ ಇರುವರು. ಮಾ ಸ್ಮ ವದಃ=ಹೇಳಬೇಡ. ಮಾ ವಿಜಾನೀಹಿ=ತಿಳಿಯಬೇಡ ಅಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಚೋರತಾಂ= ನಮ್ಮ ಋಗಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಚೌರ್ಯವನ್ನು, ತ್ಯಜ=ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು.

ತಾ || ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ನಿರ್ಗುಣವಿಷಯಕವೆನ್ನುವ ಆಗ್ರಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. ತಥಾಚ, ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಸಮನ್ವಯವು. ಪ್ರಥಮತಃ ವಾಚ್ಯತ್ವ ಸಮರ್ಥನವೇ ಸಂಗತವು. ಸಾಂಖ್ಯಮತ ನಿರಾಕರಣವಲ್ಲವೆಂಬು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು || ೧೫೦ ||

ಪುನಃ ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಆಶಂಕಿಸುವರು.

ಹಾಗಾದರೆ, ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಕರಣವು ಸೂತ್ರಾವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ನಮಗೆ (ಅದ್ವೈತಿಗಳಿಗೆ) ದೋಷಬಂದಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮನ್ನು (ಮಾಯಾವಾದಿ ಗಳನ್ನು) ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕ ನಿಮಗೂ (ದ್ವೈತಿಗಳಿಗೂ) ದೋಷಬಾರದಿರುವುದು ಹೇಗೆ? ಇದು ಯಾವುದೊಂದೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಮೂ || ವಯಂ ತ್ವಾಂ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಬಧ್ವಾಽಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಮಂಜಸಾ |
ವಿಚಾರಯಾಮಃ ಶ್ರುತಿಭಿರ್ಯುಕ್ತಿಭಿಶ್ಚೈವ ಸಾದರಂ || ೧೫೧ ||

ಅ || ವಯಂ=ನಾವು, ತ್ವಾಂ=ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕ ನಿನ್ನನ್ನು, ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ= ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಬಧ್ವಾ=ಕಟ್ಟಿ, ಅಂದರೆ ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಅಸ್ಮಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಂ= ಋಗಾದಿ ವೇದವನ್ನು, ಶ್ರುತಿಭಿಃ=ಸೂತ್ರಸೂಚಿತಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಯುಕ್ತಿಭಿಶ್ಚ= ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಅಂಜಸಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಾದರಂ ಚ=ಆದರಪೂರ್ವಕ ವಾಗಿಯೇ, ವಿಚಾರಯಾಮ ಏವ=ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ವಿಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡುವೆವು.

ತಾ || ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಪಾತರಮಣೀಯವೆಂದು ಶಿಷ್ಯರು ತಿಳಿಯುವತನಕ ಸೂತ್ರ ಗಳಿಗೆ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ನಿಜವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಇದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೋ ಅದೋ ಎನ್ನುವ ಸಂಶಯಬರುವುದರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರವನ್ನು ಮಾಡಲಾರರು. ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದಮೇಲೆ ನೈರಂತರ್ಯ ಆದರಗಳಿಂದ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ ಸಂಶಯವಿರಹಿತರಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾಗುವುದು ಬೇಡ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸ ಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣ, ಪ್ರತ್ಯುದಾಹರಣ ಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡುವಂತೆ ಈ ಪರಮತ ನಿರಾಕರಣವು ಯಾವ ದೋಷವನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಗುಣಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣವಾಗುವುದು || ೧೫೧ ||

ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಚ್ಯನೆಂದಾದರೆ, ಅವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಏನು ಅರ್ಥವು, ಎಂದರೆ— ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೇ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರು—

ಮೂ ॥ ಅದ್ಭುತತ್ವಾದವಾಚ್ಯಂ ತದತರ್ಕ್ಯಾಜ್ಞೇಯಮೇವ ಚ ॥ ೧೫೨ ॥
ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಾದಿತ್ಯೂದೇ ಪೈಂಗಿನಾಂ ಶ್ರುತಿಃ ।
ಅವಾಚ್ಯಮಿತಿ ಲೋಕೋಽಪಿ ವಕ್ತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯತಮಂ ಭುವಿ ॥ ೧೫೩ ॥
ಸೂ. ೧೧ ॥ ಅಧಿ. ೫ ॥

ಅ ॥ ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅದ್ಭುತತ್ವಾತ್=ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರನಾದುದರಿಂದ, ಅವಾಚ್ಯಂ=ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವವನು, ಅನಂತಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್=ಅನಂತಾನಂತಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಆಶ್ಚರ್ಯತಮನು.) ಅತರ್ಕ್ಯಾಜ್ಞೇಯಮೇವ ಚ= ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಅವಿಷಯನೂ, ಜ್ಞಾನಾವಿಷಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿನಾಂ ಶ್ರುತಿಃ= ಪೈಂಗಿಗಳ ಶ್ರುತಿಯು, ಊದೇ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಲೋಕೋಽಪಿ=ಜನರೂಕೂಡ, ಭುವಿ= ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಆಶ್ಚರ್ಯತಮಂ=ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು, ಅವಾಚ್ಯಮಿತಿ= ಅವಾಚ್ಯವೆಂದು, ವಕ್ತಿ=ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಸೂತ್ರಕಾರರು ಜಗತ್ಕಾರಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವರು. ಅವನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನೆಂದೂ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ 'ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಅವಕಾಶವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ(ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ನಿರ್ಗುಣನು ವಾಚ್ಯನೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. (2) ನಿರ್ಗುಣನು ವೇದಾಂತಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯನಾಗದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ನಿರ್ಗುಣನೂ, ಅವಾಚ್ಯನೂ, ಅಜ್ಞೇಯನೂ, ನಿರ್ವಿಶೇಷನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅವಾಚ್ಯನಾದವನು ಸರ್ವಥಾ ಮೇಯನಾಗಲಾರನು. (3) ಮತ್ತೂ ನಿರ್ಗುಣನು ಅಪ್ರಮೇಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯೂ (ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯೂ) ಕೂಡಲಾರದು. ಅಪ್ರಮೇಯವಾಗಿರುವುದು ಯಾವುದೊಂದೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ವಾಸುದೇವನನ್ನೇ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು.

(4) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞೇಯತ್ವಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ಗುಣನೆಂದವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸೋಣಾಗಲಿ. ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (5) ಶಬ್ದವೇದ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೇದ್ಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ತನ್ನಮಾತೇ ತನಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪಹರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಪ್ರಯೋಜನವೇನೂ ಇಲ್ಲ- (6) ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಚನಗಳಿಗೆ ಅದ್ಭುತನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಾಚ್ಯನು ಇತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವನು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಬ್ರಹ್ಮನು ಅನಂತಾನಂತ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರನು ದುರ್ಲಭವಾದುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುವುದು. ಅನಂತಗುಣ ಭರಿತವಾದುದನ್ನು ಸುಖದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (2) ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ವಾಚ್ಯವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಆಯಾಯ ಆಕಾರದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯ ವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ವಚನಮನಸ್ಸುಗಳು ವ್ಯಾಕುಲಗಳೂ ಆಗಿವೆ, ಎಂದರೆ- ಅವಾಚ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. (3) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನಾದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದಲೂ (ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವು ಏಕವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರವು ಯುಕ್ತವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧ ವಾಯಿತು ॥ ೧೫೨ ॥ ೧೫೩ ॥ ಸೂ. ೧೧ ॥ ಅಧಿ. ೫ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಾನಂ ಸಜ್ಜ್ಞಾನಾನಂದಲಕ್ಷಣಂ ।
ವೇದಾಂತವೇದಿತೌದಾರ್ಯಂ ಮುಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರತನ್ಮಹೇ ॥
ನಮೋ ವೇದಾಂತರಾದ್ಧಾಂತ ಸೂಕ್ತಿರತ್ನಾಕರಾತ್ಮನೇ ।
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯ ಭಗವದ್ದುಗ್ಧಸಿಂಧವೇ ॥

॥ ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣಂ ಸಮಾಪ್ತಂ ॥

॥ ಅಧಿಕರಣ ಪಂಚಕಂ ಸಮಾಪ್ತಂ ॥

॥ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಮುಗಿದವು. ॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ ” ಸೂ. ॥ ೧೨ ॥

ಆನಂದಮಯಃ = ತೈತ್ತಿರೀಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಐದು, ತತ್ತು=ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಂದರೆ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಭ್ಯಾಸಾತ್= ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ‘ಯೇಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ‘ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ’ ‘ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ’ ‘ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ’ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚಕವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ (ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಇರೋಣ) ವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ‘ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್’ ಎಂದು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೇನೇ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ‘ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಬ್ರಹ್ಮನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ (ವಿಚಾರವು) ವಿಹಿತವಾಗಿಯದೋ, ಆತನಿಗೆ ‘ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ, ‘ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ಆ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. (2) ಪ್ರಮಾಣಗಳು ರುದ್ರಾದಿಗಳ ಪರವಾದರೆ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದ್ಯಷ್ಟಕರ್ತೃತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವೂ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದರು. (3) ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನಮಾಡಿ ನಿರಾಕರಿಸಿದರು. ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ವಸ್ತುವಿಚಾರಣವು. ಲಕ್ಷಣಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಣಮಾಡೋಣದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯವಸ್ತುವು ನಿರೂಪಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಇತ್ಯಾದ್ಯಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿ ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಏವಂ ಶಾಸ್ತ್ರಾವಗಮ್ಯತ್ವೇ ವಿಭಾಗೇನ ಸಮನ್ವಯಂ ।
ಆನಂದಮಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾಽಧ್ಯಾಯೇನ ವದತ್ಯಜಃ ॥ ೧೫೪ ॥

ಅ ॥ ಏವಂ=ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಶಾಸ್ತ್ರಾವಗಮ್ಯತ್ವೇ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ‘ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್’ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಹೇಳಿದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವು ಸಂಭಾವಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಸಮನ್ವಯಂ=ಸಮನ್ವಯವನ್ನು, ವಿಭಾಗೇನ=ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ, ಅಜಃ=ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಆನಂದಮಯ ಇತ್ಯಾದಿನಾ=ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇದುಮೊದಲಾದ, ಅಧ್ಯಾಯೇನ=ಅಧ್ಯಾಯದಿಂದ, ವದತಿ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಲಿಂಗಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ, ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅಂತಹ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೇ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (2) 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾತ್ರ ಮಾಡಿರುವರು. ಅದನ್ನು ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಉದಾಹರಣೆಕೊಟ್ಟು ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ವಿಸ್ತರಿಸದಿರುವತನಕ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳದಿದ್ದಪ್ರಾಯವೇ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪಾಶುಪತರೂ ರುದ್ರನೇ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕಾಗುವರು. (3) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು ಆವಶ್ಯಕವೇ. ಈ ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಿಂದ ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಂಜ ಪ್ರಪಂಚಕಭಾವಸಂಗತಿಯೆಂದು ಈ ಮೂಲದಿಂದ ತೋರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. (4) ಹಾಗಾದರೆ 'ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಿತು. (ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ.) ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಾಚ್ಯನು ಇದುಮೊದಲಾದ ಆಶಂಕೆಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೇನೇ ಇದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿರುವುದು. ಯಾವುದೊಂದು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವೇ ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ವಾಕ್ಯಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮುಮೂರ್ಷುವಿಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿಯನ್ನು ತಿನ್ನತಕ್ಕ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಊಹಿಸಲಾರನಷ್ಟೆ!

(5) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಮೇಲಿನ ಸೂತ್ರಸಂದರ್ಭವನ್ನಾದರೂ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

(6) ಬ್ರಹ್ಮನು ೧ ನಾಮ (ಶಬ್ದಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚ)ರೂಪ, (ಅರ್ಥಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚ) ರೂಪಗಳಾದ ವಿಕಾರೋಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ೨ ಆ ವಿಕಾರಗಳಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದವನು ಹೀಗೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ಯತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ ತದಿತರ ಇತರಂ ಪಶ್ಯತಿ' 'ಸರ್ವಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ ವಿಚಿಂತ್ಯ ಧೀರಃ' ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಾವಿರಾರುಕಡೆ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವಿದ್ಯಾವಿಷಯನು (ಭ್ರಮವಿಷಯನು) ವಿದ್ಯಾವಿಷಯನು (ಪ್ರಮಾವಿಷಯನು) ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇವನು ಉಪಾಸ್ಯನು, ಈತನು ಉಪಾಸಕನು ಇದುಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಸಂಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳು(ಪ್ರತೀಕೋಪಾಸನಗಳು)ಶ್ರೇಯಃಸಾಧನಗಳು. ಕೆಲವು ಉಪಾಸನೆಗಳು ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗಕ್ರಮದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಕರ್ಮಸಮೃದ್ಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಾಧಿಕೃತಭೇದವಿರುವ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಫಲಗಳಿಗೆ ಸಾಧನೀಭೂತನಾದ, ನಾನಾಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಾಸ್ಯನೆಂದೂ, ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಧಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು ಜ್ಞೇಯನೆಂದೂ ಉಪದೇಶಿಸ

ಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಗ್ರಂಥವು ಆರಬ್ಧವಾಗುವುದು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುವರು. (7) ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮ-ಶುದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎರಡುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವುದೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ ಮಂಗಳಕರಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿರುವವನೂ ದೋಷ ಲೇಶವಿರಹಿತನೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಆದ ನಾರಾಯಣನೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿ ಸುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಕೆಲವು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ('ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್' ಇದುಮೊದಲಾದವು ಗಳು) ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ- ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವ, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ,ಸೌಂದರ್ಯ ಔದಾರ್ಯಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತವೆ. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ('ಅಪಹತಪಾಪ್ಮಾ ವಿರಜೋ ವಿಮೃತ್ಯುಃ ನಿರನಿಷ್ಟೋ ನಿರವದ್ಯಃ ಅಶರೀರಃ ಪ್ರಜ್ಞಾತ್ಮಾ ಅಸ್ಥೂಲಮನಣು ಅಹ್ರಸ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯ, ನಿರ್ದುಃಖತ್ವ, ಪ್ರಾಕೃತ ಭೌತಿಕ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯ, ಮೊದಲಾದ ದೋಷಾಭಾವವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಬೇರೆ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ('ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೆ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಅತಿ ದೌರ್ಲಭ್ಯ ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಙ್ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರನು, ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು ('ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು) ಚತುರ್ಮುಖ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅದ್ವಿತೀಯನು (ಅಸದೃಶನು) ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳು('ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳು) ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಸತ್ತಾ ಪ್ರತೀತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಾತ್ಮಕನು, ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಆಮೇಲೆ ವ್ಯಾಕುಲಚಿತ್ತರೂ, ಗುರುಗಳ ಸಂಪ್ರದಾಯ-ವನ್ನು ತಿಳಿಯದವರೂ, (ಗುರುಪೂರ್ವಕ ಅಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದಿದ್ದವರೂ) ವೇದವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರೂ, ಆದವರು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕರೂಪತ್ವ ವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದವರು ವೇದವನ್ನೇ ಹಾಳುಮಾಡುವರು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಎರಡು ರೂಪಗಳಿವೆ ಎನ್ನುವುದರ ವಿಸ್ತಾರವು ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಈ ಅವಿದ್ಯಾವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದೂ ಈ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (8) ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಸರ್ವವೂ ಪ್ರಾಸಂಗಿಕ ವಾದರೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (9) ಈ ವಿಷಯವನ್ನು 'ನಾನ್ಯಥಾ ತದದೃಷ್ಟೇಃ' ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸಗುಣನಿರ್ಗುಣಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸ ತಕ್ಕ ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಲ್ಲ ॥ ೧೫ ॥

ಸ. ರ. ವಿ.— ಮೊದಲು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸಿ ದರು. ಅದನ್ನೇ ಈಗ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷ ದಿಂದ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲಾದರೂ ಅರ್ಥಾಂತರ ಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಢಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಪಾದಮುಗಿಯುವ ವರೇಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿರೂಢವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಗಳಾದ ಆನಂದಮಯಾದಿ

ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಗುಣವಾಚಕಗಳಾದ ಆನಂದಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಒಂದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದನರೂಪವಾದ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ೧ನೇ ಪಾದ, ೨ನೇ ಪಾದ, ೩ನೇ ಪಾದ, ೪ನೇ ಪಾದ ಎನ್ನುವ ಪಾದಭೇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? ಎಂದರೆ- ಅವಾಂತರಾರ್ಥರೂಪ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಾದಭೇದವು ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ತತ್ರಾನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಸಮನ್ವಯಂ |
ಶಬ್ದಾನಾಂ ಪ್ರಥಮೇ ಪಾದೇ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನಾಂ ||
ಗುಣವಾಚಿನಾಂ ಚ ಪ್ರಥಮಮಾಹ ದೇವಃ ಸಮನ್ವಯಂ || ೧೫೫ ||

ಅ || ತತ್ರ=ಹೇಳಲರ್ಹವಾದ ಸಮನ್ವಯವುಳ್ಳ ಮೂರು ವಿಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ=ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ=ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ವಿಷ್ಣಾವೇವ=ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿಯೇ, ಸಮನ್ವಯಂ=ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯರೂಪ ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ತತ್ರ=ಒಂದನೇಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಥಮೇ ಪಾದೇ=ಒಂದನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಅಜಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ವದತಿ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳು ವರು.) (2) ದೇವಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನಾಂ=ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ (ನ. ಚ. ವಿ. ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳಾದ) ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಗುಣ ವಾಚಿನಾಂ ಚ=ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಆನಂದಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಸಮನ್ವಯಂ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು, ಪ್ರಥಮಂ=ಮೊದಲು (ಆನಂದಮಯಾ ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ) ಆಹ=ಹೇಳಿದರು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ವೇದದಲ್ಲಿರುವ (ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಾದ) ಶಬ್ದಗಳು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು. ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು (೧) ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು (ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು.) ಇನ್ನು ಕೆಲವು (೨) ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು (೩) ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಬೇರೆ ಕೆಲವು (೪) ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧರ್ಮಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕ ಗಳು. ಧರ್ಮದ್ವಾರಾಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿರುವವುಗಳು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳು. (2) ಇವುಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ವನ್ನು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ' ಶ್ರುತ್ಯಂತರಾದಿ ಭಿಸ್ತುಲ್ಯಾಹ್ಯುಭಯಸ್ಮಿನ್ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ | ಶ್ರುತ್ಯಾದಿತೋ ಲೋಕತೋ ವಾ ಹೀತರೇಷು ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ || ೧ || ಬಲವಚ್ಛ್ರುತಿಲಿಂಗಾದ್ಯೈರನ್ಯೇಷ್ವೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧತಾ || ಅಥವಾ 'ಯೇಷಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿರನ್ಯತ್ರ ಕೇವಲೈವ ವಿರೋಧಿನೀ | ಸಮನ್ವಯಸ್ಯೋಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಸ್ತೇ ಹಿ ಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೧ || ಯೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ ಪಸಿದ್ಧಿಶ್ಚಾನ್ಯ ವಸ್ತುಷು | ವಿರೋಧಿನ್ಯೌ ಹಿ ತೇಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಃಕಥಿತಾ ಇಹ || ೨ || ಯೇಷಾ ಮುಕ್ತದ್ವಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಪರತ್ವಸ್ಯಾತ್ಯಶಕ್ಯತಾ | ಇತಿ ತಿಸ್ರೋ ವಿರೋಧಿನ್ಯಸ್ತೇಽನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಕಾಃ || ೩ || (೧) ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಮಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಉಭಯತ್ರ

ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಅಂದರೆ, ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಂತೆಯೇ
ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ
ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹುಡುಕುವಾಗ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮ
ನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಾಧಾರಣ್ಯವಾಗಲೀ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಾದಿ ಸಾಧಾ
ರಣ್ಯವಾಗಲೀ ಇದೆಯೋ, ಅವುಗಳು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು (೨) ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ
ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೆ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಗಳು. (೩) ಪ್ರಬಲಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳಿಂದ ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದರೆ
ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. ಅಥವಾ (೧) ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷಯವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ
ಆಪಾತತಃ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಿರುವಾಗ ಸಮಾನವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಿದೆಯೋ,
ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಪಸ್ಥಿತಿ
ಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅವುಗಳು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
ಗಳು. (೨) ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆಯವರ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ
ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅವುಗಳು ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. (೩)
ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯೂ ಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರ
ವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಶಕ್ಯತ್ವವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಂಧವಿದೆಯೋ ಅವು
ಗಳು ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳು. (3) **ಯಾನ್ಯಾಪಾತತೋ ರೂಢಾನ್ಯೇವ ತಾನಿ ನಾಮಾನಿ
ತದ್ವಿಪರೀತಾನಿ ತು ಲಿಂಗಾನಿ**=ಅಂದರೆ ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ರೂಢಗಳೇ
ಆಗಿವೆಯೋ, ಅವುಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳು. ಆಪಾತತಃ ರೂಢಗಳಾಗದಿದ್ದವುಗಳು.
ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳು. ಅಥವಾ 'ಯಾನ್ಯಾಪಾತತಃ ರೂಢಾನಿ ತಾನಿ ನಾಮಾನಿ
ಯಾನ್ಯಾಪಾತತಃ ಯೌಗಿಕಾನಿ ತಾನಿ ಲಿಂಗಾನಿ'=ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ರೂಢ
ಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಅವುಗಳು ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳು. ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳು ಆಪಾತತಃ ಯೌಗಿಕ
ಗಳೋ ಅವುಗಳು ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯ
ತಕ್ಕದ್ದು. (4) ಆ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವೇ ಇಲ್ಲ. ವಿವಾದವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೇ
ವಿಚಾರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (5) ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಮೂರುವಿಧ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ
ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ೧ನೇ
ಅಧ್ಯಾಯದ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ
ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುವರು.

(6) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು, '೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ (ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪರವೆಂದು
ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು) ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ, ೨ನೇ ೩ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮ
ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು, ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯತ್ವವನ್ನು
ನಿರಾಕರಿಸುವುದು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ, ೨ನೇ ೩ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾ
ಹರಿಸಿರುವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ೨ನೇ ಪಾದಕ್ಕೂ
೩ನೇ ಪಾದಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗಾದರೆ, ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಗುಣ
ಬ್ರಹ್ಮನು ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗುಣಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಲ್ಪಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ೨ನೇ ೩ನೇ ಪಾದಗಳಿಗೆ
ಭೇದವು ಎಂದು ಕಲ್ಪತರುಕಾರನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಸಗುಣಾ(ಸವಿಶೇಷಾ) ತಿರಿಕ್ತವಾದ

ನಿರ್ಗುಣ(ನಿರ್ವಿಶೇಷ)ವೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪಾದಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯತ್ವನಿರಾಕರಣ ವನ್ನು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು, ಆನಂತರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಮಧ್ಯೆ ವಿಚ್ಛೇದಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ ಇಲ್ಲ. (7) ಹಾಗಾದರೆ, ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಧಿಕರಣಗಳು ಸಮನ್ವಯವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಆದಕಾರಣ, ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ಸಿದ್ಧಿಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರವೇ ಸಾಕು. ಈ ಅತ್ಯಲ್ಪ ವಿಸ್ತಾರದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಎಂದರೆ- ಹೀಗೆ ಹೇಳಬಾರದು. ಒಂದೊಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಮಾನನ್ಯಾಯವುಳ್ಳ ಅನೇಕ ಶಬ್ದರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯ ನಿರ್ಣಯವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವಿಶೇಷಗ್ರಹಣವು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವಿಶೇಷಗ್ರಹಣವು, ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಮಾಣ ವಿಶೇಷಗ್ರಹಣವು ಇಷ್ಟೂ ಉದಾಹರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೊರತು ಒಂದೇ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಾರದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪರ್ಯವಸಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು, ಹಾಗಾದರೆ. ನಿರ್ಣೇತವ್ಯಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಭಾಜಕೋಪಾಧಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಉದಾಹರಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳೂ ಉದಾಹರಣಗಳಾದರೆ ಸರ್ವಥಾ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸದೇನೇ ಇರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ— ಸತ್ಯವೇ. ಪ್ರತ್ಯಧಿಕರಣ ದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳ ವಿಭಾಜಕೋಪಾಧಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೇಯವಾದ ಶಬ್ದೋಪಾಧಿಯನ್ನು 'ಗುಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಿನಾಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು (8) ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಗುಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಶತಕ್ರತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗುಣಿವಿಶೇಷಗಳ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದ ಇತರವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. (9) '**ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' '**ವಿಜ್ಞಾನಂ ಯಜ್ಞಂ ತನುತೇ**' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಗುಣ ವಾಚಿಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಶಬ್ದಗಳಾದರೂ ಗುಣಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾಗ ದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. (10) ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನಾದರೂ ಭಕ್ತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಹಿಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು. ಅಭೇದ ವಿದ್ದರೂ ಅಪರ್ಯಾಯತ್ವವು (ಶಬ್ದಸಾಂಕರ್ಯಾಭಾವವು) ಅರ್ಥಕ್ರಿಯಾದಿಸಾಂಕರ್ಯಾ ಭಾವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು ॥ ೧೫೫ ॥

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ತೈತರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ '**ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನ ರಸಮಯಃ**' (ಪು.೧೨೪) ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಆನಂದ ಮಯರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದುಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನೋ, ಅಥವಾ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದವನು ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನೋ? ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದರಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಶಯವು. ಆದರೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಾರ್ಥನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತನೇ. ಏಕೆಂದರೆ— ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ನವಿಕಾರ

ವಾಚಕಗಳು, ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ. ವಿಕಾರವು ಶರೀರಾದಿ ಕೋಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (2) ಪ್ರಕೃತಿಯು ಸರ್ವವಿಕಾರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಜೀವರು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಗೌರತ್ವ, ಶ್ಯಾಮತ್ವ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇದ್ದರೂ ಹೇಗೆ ಶರೀರಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೀವನು ಗೌರಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನವಿಕಾರ ದೇಹಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಜೀವನು ಅನ್ನವಿಕಾರ ದೇಹವಾಚಿಯಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಅಥವಾ ವಜ್ರಸ್ವಾಮಿಯಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದ್ರನು ಹೇಗೆ ವಜ್ರವಾಚಕವಾದ 'ಅಶನಿ' ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ (3)'ನಿರ್ವಿಕಾರೋಽಕ್ಷರಃ ಶುದ್ಧಃ'ಇದುಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಕಾರವೂ ಕೂಡಲಾರದು. (4) ಯದ್ಯಪಿ 'ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರ್ಥೇ ವಿಕಾರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥೇ ಮಯಟ್ ತ್ರಿಧಾ' ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯವಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದವು ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವೆಂದಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. 'ಔಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಂ ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಔಷಧಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಅನ್ನವಿಕಾರವಾದ ಪುರುಷಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಶರೀರವನ್ನುಪಕ್ರಮಿಸಿ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ' ಎಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಕಲ್ಪನೆಯೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕುದು. (5) ಮತ್ತು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಐದು ಇವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಒಬ್ಬನೇ. ಆದಕಾರಣ ಆತನೊಬ್ಬನು ಈ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ? (6) ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಾಣಮಯಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭಿನ್ನಗಳೆಂದೂ, ಶರೀರಶರೀರಿಭಾವಾಪನ್ನಗಳೆಂದೂ, ಅಂತರವೆಂದೂ 'ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ' 'ತಸ್ಯೈಷ ಏವ ಶಾರೀರ ಆತ್ಮಾ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೀಗೆ ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಲಿ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಕಾರಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿಯೇ ಇದೂ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆನಂದಮಯನು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಅಂತರನೆನ್ನುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸರ್ವಾಂತರನೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತನಾಗುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (7) ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು 'ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಅವಯವನೆಂದು ತೋರುತ್ತಾನೆ. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವಯವವೇ ಅವಯವಿಯು ಆಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಆನಂದಮಯಮೊದಲಾದುದು ಐದೂ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಕೋಶಾದಿಗಳೇ. ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸಮುದ್ರಶಾಯಿನಂ ಸರ್ವಪ್ರಸೂತಿಪ್ರಭವಂ ಶ್ರುತಿಃ || ೧೫೬ ||
ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಮಿತಿ ಸಾವಧೃತಿರ್ಜಗೌ |
ಯತೋಽತೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ರೈವ ನಿಯತತ್ವತಃ || ೧೫೭ ||

ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿರೂಪಾದಭ್ಯಾಸಾತ್ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ।
ಅನ್ಯಾಸು ಚೈತದ್ರೂಪಾಸು ಶಾಖಾಸ್ವಪಿ ಸಹಸ್ರಶಃ ॥
ಆನಂದಮಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಶಬ್ದೈರ್ವಾಚ್ಯೋ ಹರಿಃ ಸ್ವಯಂ ॥
॥ ೧೫೮ ॥

ಅ ॥ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಮಿತಿ=ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು, ಸಾವಧೃತಿಃ=ಅವಧಾರಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಶ್ರುತಿಃ=ಶ್ರುತಿಯು, ಸಮುದ್ರಶಾಯಿನಂ=ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಸರ್ವಪ್ರಸೂತಿ ಪ್ರಭವಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕಳಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೂ ಉತ್ಪಾದಕನೂ ಆದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನನ್ನಾಗಿ, ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಜಗೌ=ಹೇಳಿತೋ, ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ತತ್ರೈವ=ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ, ನಿಯತತ್ವತಃ=ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯೋಽನ್ನಂ ಬಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಾತ್ ಅಭ್ಯಾಸಾತ್='ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ, ಯೋ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ, ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ, ಅಸದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವೇದ ಚೇತ್, (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೩೫-೧೩೯)ಎಂದು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ), ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ=ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ಯಾಸು ಚ=ಇತರಗಳಾದ, (ಅಂದರೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ) ಏತದ್ರೂಪಾಸು=ಗುಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವುಗಳೂ ಮತ್ತು ಗುಣವಾಚಕಗಳೂ ಆದ ಯಾವ ನಾಮಗಳೋ ಅವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾದ, ಸಹಸ್ರಶಃ ಶಾಖಾಸ್ವಪಿ=ಸಾವಿರಾರು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆನಂದ ಮಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಶಬ್ದೈಃ=ಆನಂದಮಯಎನ್ನುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಸ್ವಯಂ=ತಾನು, ವಾಚ್ಯಃ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ಅನ್ಯಾಸು ಚೈತದ್ರೂಪಾಸು—ಹರಿಃ ಸ್ವಯಂ, ಇಷ್ಟರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಾಗವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು. (2) ತೈತ್ತಿರೀಯಕೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉದಾಹರಣವಾಕ್ಯಗ್ರಹಣವು (3) ಅನ್ಯಾಸು ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣೇತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (4) ಅನ್ನಮಯಾದಿವಿಷಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಹೇತುವು. ॥ ೧೫೬ ॥ ೧೫೭ ॥ ೧೫೮ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಆನಂದಮಯಃ' ಎಂದೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದ ಕಾರಣ 'ಆನಂದಮಯ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವಂ ಶಬ್ದಾನಾಮಾನಂದಮಯಪೂರ್ವಿಣಾಂ ॥ ೧೫೯ ॥
ಸೂತ್ರಸ್ಯಾಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವೇನ ಸರ್ವಶಾಖಾವಿನಿರ್ಣಯೇ ॥
ಪುನಶ್ಚ ಪ್ರಾಪಕಾದ್ಧೇತೋಸ್ತತ್ರಾಧಿಕರಣಾಂತರಂ ।
ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಆಮನಂತಿ ಯತ್ಪದಂತ್ವಿತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೧೬೦ ॥

ಅ ॥ ಆನಂದಮಯಪೂರ್ವಿಣಾಂ=ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವುದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಅಂದರೆ 'ಆನಂದಮಯಃ, ಅಂತರಃ, ದ್ಯುಭ್ವಾದ್ಯಾಯತನಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸೂತ್ರ

ಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಥವಾ ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವುದು ಮೊದಲನೆಯದ್ದಾಗಿವುಳ್ಳ, ಶಬ್ದಾನಾಂ= ಆಯಾಯ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಗೆ, ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವಂ= ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರವು, (ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ ಆಮಾನ ನಿರ್ದೇಶಬಲದಿಂದಲೇ ಅವುಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣವಾಗುವುದು) ಸೂತ್ರಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ, ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವೇನ = ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಸರ್ವಶಾಖಾವಿನಿರ್ಣಯೇ=ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲೇ ಬೇಕು.) (ನ. ಚ ವಿ. ಹಾಗಾದರೆ ಆಮಾನ ಸಮಾಖ್ಯಾಬಲದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾಂತರಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದೆಂದರೆ-) ಪುನಶ್ಚ= ಮತ್ತು, ಪ್ರಾಪಕಾತ್ ಹೇತೋಃ=ಸಮಾಖ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಹೇತುವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ಹೇತುವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಥವಾ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತಪ್ರಾಪಕ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಅಧಿಕರಣಾಂತರಂ= ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣವು, (ಆವಶ್ಯಕವು.) (ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—) ಅಥವಾ ಪುನಶ್ಚ ಮತ್ತು, ತತ್ರ= ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯುತ್ಪಾದಿತವಾದ ನ್ಯಾಯವಿಷಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಾಪಕಾತ್ ಹೇತೋಃ=ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದನೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕ ಆಶಂಕಾರೂಪವಾದ ಪುನಃ ಅಧಿಕರಣಾಂತರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿಕೊಡುವ ಹೇತುವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಧಿಕರಣಾಂತರಂ= ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಾರಂಭವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳು, ಯತ್ಪದಂ ತು= ಯಾರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನಾದರೂ, ಆಮನಂತಿ=ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೋ, ಇತಿ ಹಿ= ಹೀಗೆಯೇ, ಶ್ರುತಿಃ ಕಠಶ್ರುತಿಯು. (ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ.) ಅಂತೂ ಅನಂತಾನಂತ ವೇದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಉಪಲಕ್ಷಣದಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವು.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವು ಆನಂದಮಯನನ್ನುಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಾದರೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ('ಆನಂದಮಯಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ ಶಬ್ದೈಃ' ಈ ಮೂಲದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯ ('ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವುದು) ಗಳಿಗೆ ವಿಸಂವಾದವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲವಷ್ಟೇ. ಮತ್ತೆ ಇಲ್ಲಿ ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದವು ಸಮಾನ ನ್ಯಾಯಾಪನ್ನಗಳಾದ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನ ಮಯ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವು. ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧವಿದ್ದು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧವಿದ್ದು ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇದ್ದರೇನೇ ಶಕ್ಯಾರ್ಥ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣೆಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವು ಕೂಡುವಾಗ ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಎಂದರೆ— 'ಸೂತ್ರಸ್ಯಾಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವೇನ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋ ಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ಆನಂದಮಯಾಃ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಆಗ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವರೂಪವಾದ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೀ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಾಗಲೀ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದೇ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವವು. ಈ ಅರ್ಥವಾದರೂ 'ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಚಾಭ್ಯಾಸಾತ್ಸಂಚ ರೂಪಾದಿಷು ಸ್ಫುಟಂ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯತಃ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವೆವು.

ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರತ್ವರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. (3) ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ದೋಷವೇನಿದೆ? ಲಕ್ಷಣಾವೆಂದು ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದರೆ— ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದಹಾಗೆಯೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನೂರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ನೂರು ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮನ್ವಯಮಾತ್ರವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದು. ಈ ಸೂತ್ರಗಳಾದರೂ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸೂತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲವು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವಶಾಖಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಯಥಾಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಕ್ಷಣಾವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಶಾಖಾ ನಿರ್ಣಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. (4) ಹಾಗಾದರೆ ಯಥಾಶ್ರುತವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವತೋಮುಖತ್ವವು ಕೂಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಬಾಧಕವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೂ ಬಾಧಕವು ಇದ್ದೇಯಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದವು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಉಪಲಕ್ಷಕವೆಂದು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ಆರಂಭವೇ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ— ೧ ಸಮಾನ ನ್ಯಾಯವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳನ್ನು (ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳನ್ನು) ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಆರಂಭವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಬಾಧಕವೋ? ೨ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಂತರಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳೇ (ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೇ) ವಿಷಯವಾಗಿವುಳ್ಳ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಆರಂಭವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಬಾಧಕವೋ? ಇವುಗಳಲ್ಲಿ (೧) ಒಂದನೇದ್ದು ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (೨) ಎರಡನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ. ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಾದರೂ ಸಮಾನನ್ಯಾಯವುಳ್ಳವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಶಕ್ಯಾರ್ಥಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶಕ್ಯಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಲಕ್ಷಣಾ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (5) ಹಾಗಾದರೆ ಸಮಾನನ್ಯಾಯ ವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಧಿಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಉಪಲಕ್ಷಣವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು ಕೂಡದೆಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—'ಪುನಶ್ಚ ಪ್ರಾಪಕಾತ್' ಎಂದು. ಅಂದರೆ, ನ್ಯಾಯಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು ಬೇರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡದೆಯಿರುವುದರಿಂದ ಯಥಾಶ್ರುತವಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅನ್ಯಥೋಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರರು ಶಂಕಿಸಲು ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಪುನಃ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಮಾನ ನ್ಯಾಯಾಕ್ರಾಂತಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ವತೋಮುಖತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಾ ಎಂದು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದೇ ನ್ಯಾಯವು. (6) ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಶಾಖಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳು ಕಾರ್ಯ (ಕೃತಿಸಾಧ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಕೃತ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯವಾದುದು) ಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೇ ಅಲ್ಲವು. ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದ ವೇದಾಂತ ಭಾಗವಾದರೂ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದುದು. ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆಯಿದ್ದರೂ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ

ಯಥಾಶ್ರುತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನ ಆಶ್ರಯಿಸಿದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದರೆ— 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ' ಎಂದು. ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮಪರಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ॥ ೧೫ ॥ ೧೬೦ ॥

ಇಲ್ಲಿ ಉಪಲಕ್ಷಣವೆಂದಭಿಪ್ರೇತವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದವು ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಅನ್ನಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎಂದು ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವನ್ನಾದರೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅದು ಮಾತ್ರವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಆನಂದಮಯ ರೂಪೇ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುಚ್ಛತೋಕ್ತಿತಃ ।
ಸಮಸ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇರಾನಂದಮಯನಾಮ ಹಿ ॥ ೧೬೧ ॥

ಅ ॥ ಆನಂದಮಯರೂಪೇ ತು='ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾನಂದಮಯಃ' ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಆನಂದಮಯಾಖ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವರೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುಚ್ಛತೋಕ್ತಿತಃ=ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎಂದುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ । ಮೋದೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ । ಪ್ರಮೋದ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ । ಆನಂದ ಆತ್ಮಾ । ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ॥' (ಪು. ೧೬೮) ಎಂದು ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸಮಸ್ತಾಬ್ರಹ್ಮತಾಪ್ರಾಪ್ತೇಃ = ಸಮಸ್ತ ಅವಯವಿಯಾದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ, ಅಬ್ರಹ್ಮತಾಪ್ರಾಪ್ತೇಃ=ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ,(ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೆ ಆಗ ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಸಮಸ್ತ=ಮುಖ್ಯವಾದ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮತಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು, ಅಪ್ರಾಪ್ತೇಃ=ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಆನಂದಮಯ ನಾಮ ಹಿ=ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯವು, ಹಿ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅಂತೂ ಆನಂದಮಯನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದದರಿಂದ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಆನಂದಮಯಃ' ಎನ್ನುವ ನಾಮವನ್ನೇ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುವರು.

ತಾ ॥ ನ. ಚ. ವಿ.— (1) ಆನಂದಮಯ ಸ್ವರೂಪದ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದಮಯನಾಮವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆನಂದಮಯನೇ. ಪುಚ್ಛವಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸದಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಯವಿತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ.— (1) ಪುಚ್ಛಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದದ್ದು ಬಾಧಿತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ— ಅನ್ನಮಯನಲ್ಲಿಯೂ 'ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಂ । ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ । ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ । ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ ॥". (ತೈ.ಉ.ಪು.೧೨೪.) ಎಂದು ಪ್ರಾಕೃತಾನ್ನ ವಿಕಾರದೇಹ ಪರಾಮರ್ಶಾದಿರೂಪವಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪರಾಮರ್ಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಿರ್ದೇಶ ಇವುಗಳಿಂದ ಅನ್ನ ವಿಕಾರಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನೇ ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅನ್ನಮಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಾರಾರ್ಥತ್ವವೇ ನ್ಯಾಯವು ಎಂದು ವಿಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಇದೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುತ್ತದೆ. (3) ಅಥವಾ 'ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ, ಅವಯವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಆನಂದಮಯವಿಚಾರವೇ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಂಗತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನಾಮವನ್ನೇ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ॥ ೧೬೧ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವಶಾಖಾನಿರ್ಣಾಯಕತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುವ ಅನಿಷ್ಟವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವವಿರಲಿ. ಆನಂದಮಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಮಯಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಏಕೆ ಒಡಂಬಡಬೇಕೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯ ಚಾಭ್ಯಾಸಾತ್ಪಂಚರೂಪಾದಿಷು ಸ್ಫುಟಂ ॥ ೧೬೨ ॥
ಬ್ರಹ್ಮತಾಽವಯವೇಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತಥಾಽವಯವಿನಿ ಸ್ವತಃ ।
ಯಥೈವ ಕೃಷ್ಣಕೇಶಸ್ಯ ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತಾಽಖಿಲಾ ।
ದರ್ಶಿತಾ ಚೈವ ಪಾರ್ಥಾಯ ನಿಸ್ಸೀಮಾಃ ಶಕ್ತಯೋಽಸ್ಯ ಹಿ ॥೧೬೩॥

ಅ ॥ ಪಂಚರೂಪಾದಿಷು = "ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ । ಯೋ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ । ಅಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚೇದ್ವೇದ । ವಿಜ್ಞಾನಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ । ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಯೇಷ್ಠಮುಪಾಸತೇ । ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್" ಎಂದು। ೧ ಅನ್ನಮಯ, ೨ ಪ್ರಾಣಮಯ, ೩ ಮನೋಮಯ, ೪ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ, ೫ ಆನಂದಮಯ— ಎನ್ನುವ ಐದು ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಐದು ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ, "ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ । ತಪಸಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ । ತಪೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ" ॥ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾಗವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಫುಟಂ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಸ್ಯಚಾಭ್ಯಾಸಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ('ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ಎಂದು ಪುಚ್ಛತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಯಥೈವ=ಹೇಗೆ ತಾನೆ, ಕೃಷ್ಣಕೇಶಸ್ಯ = ಮೂಲರೂಪದ ಅವಯವಸ್ವರೂಪವಾದ ಕೃಷ್ಣಕೇಶರೂಪನಾದ, ಕೃಷ್ಣಸ್ಯ=ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ, ಅಖಿಲಾ = ನಿರುಪಚರಿತವಾದ, ಬ್ರಹ್ಮತಾ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದೆಯೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, (ಸ. ಚ. ವಿ.) ಅವಯವಿನಿಸ್ವತಃ=ಬ್ರಹ್ಮನ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೇ (ಗಳಿಗೇನೇ) ಅವಯವಿಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅವಯವೇಽಪಿ=ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮತಾ= ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ (ಸುಧಾ) ಅವಯವೇಽಪಿ=ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮತಾ=ಯಾವಾಗ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಇರುವುದೋ, ತಥಾ=ಹಾಗಾದರೆ, ಅವಯವಿನಿ=ಅವಯವಿಯಲ್ಲಿ, ಸ್ವತಃ=ಅನಾಯಾಸದಿಂದಲೇ, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. ಪಾರ್ಥಾಯ=ಅರ್ಜುನನಿಗೋಸ್ಕರ, ಬ್ರಹ್ಮತಾ=ಪೂರ್ಣತ್ವವು, ದರ್ಶಿತಾ ಚೈವ=ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ನಿಸ್ಸೀಮಾಃ=ನಿರವಧಿಕಗಳಾದ, ಶಕ್ತಯಃ=ಶಕ್ತಿಗಳು, ಹಿ=ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೇ. ತಥಾಚ, ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಮಯನಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುವುದು? ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ

ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಪಕ್ಷತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (2) ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದಸ್ಯ 'ಚ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಚ ಶಬ್ದವು 'ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ಯೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಗಮ್ಯತ್ವ, ಮಾಂತ್ರವರ್ಣಿಕಗಾನ, ಭೃಗುವಲ್ಲೀಸಮಾಖ್ಯಾ ಮೊದಲಾದ ಹೇತು ಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಸಾಧಾರಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. (3) 'ಪಂಚರೂಪಾದಿಷು' ಎನ್ನು ವಲ್ಲಿದ್ದ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ 'ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಾಧಕ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೇ ಯುಕ್ತವಾದುದು.

(4) ಹಾಗಾದರೆ— 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಹೇಗೆ? ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ ಪರವೆನ್ನಕೂಡದು. ಹಾಗಾದರೆ— ಆನಂದ ಮಯನಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಭಿಚಾರ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ಬ್ರಹ್ಮತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾ ಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿದೆ.) (5) ಅಪವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೇ ಹೇತುವು. ಬರೀ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಅಪವಾದವಿಲ್ಲವು. (6) ಬ್ರಹ್ಮಾವಯವತ್ವವೇ ಅಪವಾದವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಈಗಲೂ ಆನಂದ ಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ—

(೧) ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯವಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಭಿ ಪ್ರಾಯವೋ? (೨) ಅಥವಾ ಅವಯವಿಯಾದ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೆ ಆನಂದ ಮಯನ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಪಾದಿಸುವುದೋ? (೩) ಅಥವಾ ಅವಯವ ಅವಯವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯವಿಗೆ ಪರಮಾ ತ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಭಿಪ್ರಾಯವೋ? ಈ ಮೂರು ಕಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದೆಯೋ, ಹಾಗಾದರೆ ಅವಯವಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಅನಾಯಾಸ ದಿಂದಲೇ ಬರುವುದು. ಅವಯವಿಯು ಅವಯವಕಿಂತ ಮಹತ್ತಾಗಿಯೇ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯವಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ೨ ಅವಯವಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. "ಏವಂ ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನಸ್ತು ಭಗವಾನ್ ಪರಮೇಶ್ವರಃ | ಉದ್ವಬರ್ಹ (ಉಜ್ಜಹಾರಾ)ತ್ಮನಃ ಕೇಶೌ ಸಿತಕೃಷ್ಣೌ ಮಹಾಮುನೇ || ಉವಾಚ ಚ ಸುರಾನೇತೌ ಮತ್ಕೇಶೌ ವಸುಧಾತಲೇ | ಅವತೀರ್ಯ ಭುವೋ ಭಾರ(ರಂ)ಕ್ಲೇಶ ಹಾನಿಂ ಕರಿಷ್ಯತಃ" || ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ, "ಏವಮುಕ್ತ್ವಾ ತತೋ ರಾಜನ್ ಮಹಾಯೋಗೇಶ್ವರೋ ಹರಿಃ | ದರ್ಶಯಾಮಾಸ ಪಾರ್ಥಾಯ ಪರಮಂ ರೂಪಮೈಶ್ವರಂ || ಅನೇಕವಕ್ತ್ರನಯನಮನೇಕಾದ್ಭುತದರ್ಶನಂ" || (ಗೀ. ಅಧ್ಯಾ.೧೧ ಶ್ಲೋ. ೯, ೧೦) ಎಂದು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಅವಯವರೂಪ ಕೃಷ್ಣ ಕೇಶಾವತಾರಭೂತನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವಯವಿಗೆ

ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದರೆ, ಅವಯುವಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. (5) ಅವಯುವರೂಪನಾದ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆನ್ನುವ ವಿಷಯುದಲ್ಲಿಯೂ "ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯೋರಿದಮಂತರಂ ಹಿ ವ್ಯಾಪ್ತಂ ತ್ವಯೈಕೇನ ದಿಶಶ್ಚ ಸರ್ವಾಃ" ॥ (ಗೀ. ಅಧ್ಯಾ. ೧೧ ಶ್ಲೋ. ೨೦) ಎನ್ನುವ ಗೀತಾರೂಪವಾದ ಅರ್ಜುನನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವ ಅರ್ಜುನನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿದೆ. (6) 'ಚ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಪುರಾಣ ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (7) 'ದರ್ಶಿತಾಶ್ಚೈವ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಏವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಬಾಯಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೇಳುವುದಲ್ಲ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (8) ಹಾಗಾದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಅವಯುವವೋ ಅದು ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿಯೇ (ಅಲ್ಪದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದದ್ದಾಗಿಯೇ) ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಯುವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನೂ ಕೂಡಿಸುವ ಅಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದ ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಬಹುದು, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ನಿಸ್ಸೀಮಾಃ ಶಕ್ತಯೋಽಸ್ಯ ಹಿ' ಎಂದರು. (9) (೩) ಅವಯುವ ಅವಯುವಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಯುವಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಯುವಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ೩ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ಉತ್ತರವು. ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ನಿರವಧಿಕಗಳಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿವೆ. 'ಶಿರೋ ನಾರಾಯಣಃ ಪಕ್ಷಃ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ತಥಾಚ "ಅಂಗಾಂಗಿತ್ವೇನ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಾನಂದಾನುಭವೇಸ್ಥಿತಃ । ಸ ಏವ ವ್ಯೂಹ್ಯ ಚಾತ್ಮಾನಂ ಪೃಥಗ್ರೂಪ ಇವ ಸ್ಥಿತಃ"॥ ಎಂದು ಐತರೇಯ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ (ಪು. ೩೪೩) ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ನಾರಾಯಣ ವಾಸುದೇವಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ನಾನಾರತ್ನಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂತೆ ಪುಂಜೀಭೂತವಾದ ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣ ರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಅಂಗತ್ವವೂ, ಅಂಗಿತ್ವವೂ ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವಯುವಕ್ಕೂ ಅವಯುವಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವವು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ ॥ ೧೬೨ ॥ ೧೬೩ ॥

ಆದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚೈಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— 'ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮಪುರುಷಂ ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲಂ । ಊರ್ಧ್ವರೇತಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಂ ಶಂಕರಂ ನೀಲಲೋಹಿತಂ' ॥ ಎನ್ನುವ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ— ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯುಕವು, ಉತ್ತರಾರ್ಧವು ರುದ್ರವಿಷಯುಕವು, ಅಂತೂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳು ಭಿನ್ನ ವಿಷಯುಕಗಳೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ ಪುರುಷಂ ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲಂ ॥ ೧೬೪ ॥
ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯಮುಕ್ತಮನ್ಯತ್ರ ಹ್ಯೂರ್ಧ್ವರೇತಂ ಚ ತತ್ಶ್ರುತಿ ।
ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾಖ್ಯಮಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಕ್ತಂ ತಚ್ಛ್ರುತೇ ಸ್ಥಿತಂ ॥ ೧೬೫ ॥
ಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಂ ಚೇದುತ್ತರಂ ನೀಲಲೋಹಿತಂ ।
ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲರೂಪೇಣ ಪುನರುಕ್ತಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ ॥ ೧೬೬ ॥

ಅ ॥ ಋತಂ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಸತ್ಯಂ=ಜಗದಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದವನು, ಪುರುಷಂ=ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲಂ=ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ

ವುಳ್ಳವನು, ಇಂತ –, ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯಂ = ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಉಕ್ತಂ=ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅನ್ಯತ್ರ=ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾಖ್ಯಂ= ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಅಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ತತ್ರ ತಿ=ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು, ಊರ್ಧ್ವರೇತಂ ಚ=ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಅಂದರೆ, ತದ್ವ್ರತೇ ಸ್ಥಿತಂ=ವಿಷ್ಣುಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ನಿಯಮದಲ್ಲಿದ್ದವನೆಂದು, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಂದರೆ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾಖ್ಯರುದ್ರನು ವಿಷ್ಣ್ವಾಖ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಸಮಾನಾಧಿಕೃತತ್ವಂ ಚೇತ್=(ಸಮಾನಂ=ಏಕಂ, ಅಧಿಕೃತಂ=ಅಧಿಕರಣಂ ವಿಷಯಃ ಯಯೋಃ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಯೋಃ ತೇ ಸಮಾನಾಧಿಕೃತೇ, ತಯೋರ್ಭಾವಃ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಿಗೆ ಏಕವಿಷಯತ್ವವಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತರಂ = ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೀಲಲೋಹಿತಂ = ನೀಲಲೋಹಿತ ಎನ್ನುವ ಪದವು, ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲರೂಪೇಣ = ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲಶಬ್ದದಿಂದ, ಪುನರುಕ್ತಂ=ಪುನರುಕ್ತವಾದುದು, ಭವಿಷ್ಯತಿ=ಆಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಋತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ದ್ವಿತೀಯಾಂತ ಪದಗಳು. ಊರ್ಧ್ವರೇತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಥಮಾಂತ ಪದಗಳು. (2) ಹಾಗಾದರೆ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಪ್ರಯೋಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ಅಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಅಂದರೆ, ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (3) ಏಕ ವಿಷಯವಾಗಿ ತೋರುವ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳೆಂದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದೆಂದರೆ— ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ವಿಷಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನೀಲಲೋಹಿತ ಪದದಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವು ಬರುವುದು. ಕೃಷ್ಣಪಿಂಗಲ ನೀಲಲೋಹಿತ ಶಬ್ದಗಳು ಏಕಾರ್ಥಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಏಕವಿಷಯಕಗಳೆಂದು ತೋರಿದರೂ ಏಕವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಿನ್ನವಿಷಯತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದೇ ನ್ಯಾಯವು || ೧೬೪ || ೧೬೫ || ೧೬೬ ||

ನ. ಚ. ವಿ— ಆದಾಗ್ಯೂ ರುದ್ರನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ರುದ್ರನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಯದೆ, ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಪತಿಃ' ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಯೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ರುದ್ರನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿಪತಿಯೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಯಾವ ರುದ್ರನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಧಿಪತಿಯು ಇದ್ದಾನೋ ಆತನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ರುದ್ರವಿಷಯಕವಲ್ಲವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿರಿತ್ಯತ್ರ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತೌ ಪುರಃ |
ಸ್ವರಿತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಂತಂ ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವಮೇಷ್ಯತಿ || ೧೬೭ ||
ಸ್ವಾಹೇಂದ್ರಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ ಯದ್ಬಹುವ್ರೀಹಿತಾಮಗಾತ್ |
ತಸ್ಮಾದಸ್ಯೇಂದ್ರ ಏವಾಭೂಚ್ಛತ್ರುರಿತ್ಯುತ್ತರಶ್ರುತೇಃ || ೧೬೮ ||
ಪೂರ್ವಾಂತಸ್ವರಿತೇ ಪುಂಸೋ ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವಮೇಷ್ಯತಿ |
ಮಹಾವ್ಯಾಕರಣೇ ಸೂತ್ರಮಿತಿ ಸ್ವರ ವಿನಿರ್ಣಯೇ || ೧೬೯ ||

ಅ ॥ ನ. ಚ. ವಿ.— ಅತ್ರ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತೌ=ಈ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪುರಃ=ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿರಿತಿ=ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಯೆಂದು, ಸ್ವರಿತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಂತಂ=ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಿತಸ್ವರವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಘಟಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಯೆನ್ನುವ ಪದವು, ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವಂ= ('ಬ್ರಹ್ಮ ಅಧಿಪತಿರ್ಯಸ್ಯ' ಎಂದು) ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸತ್ವವನ್ನು, ಏಷ್ಯತಿ=ಹೊಂದುವುದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ.— ಅತ್ರ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತೌ=ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಎಲ್ಲಿ ಅದೆಯೋ, ಈ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪುರಃ='ಋತಂ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿರಿತಿ=ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೆಂದು, ರುದ್ರನಿಗೆ ಪರಾಧೀನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪದವದೆ. (ಹೀಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸತ್ವವಿದ್ದರೆ ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಅದೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಅಧಿಪತಿಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಃ ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷವಾಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾಸೌ ಅಧಿಪತಿಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿಃ ಎಂದು ಕರ್ಮಧಾರಯ ಸಮಾಸವಾಗಲೀ ಕೂಡುವಾಗ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯೇ ಎಂದು ನಿಯಾಮಕವಾದುದು ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಸ್ವರಿತಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಂತಂ=(ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು) ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಿತಸ್ವರವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವುಳ್ಳದ್ದೋ (ಆದಕಾರಣ) ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವಂ=ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸತ್ವವನ್ನೇ, ಏಷ್ಯತಿ=ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ, ಕರ್ಮಧಾರಯಸಮಾಸತ್ವವನ್ನಾಗಲೀ ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ) (ಪೂರ್ವಪದಾಂತಸ್ವರವು ಸ್ವರಿತವಾದಾಗ್ಯೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ) ಯತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸ್ವಾಹೇಂದ್ರಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ='ಇಂದ್ರ ಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ ಸ್ವಾಹಾ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರಶತ್ರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವರಿತ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಶಬ್ದ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಬಹುವ್ರೀಹಿತಾಂ=ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸತ್ವವನ್ನು, ಅಗಾತ್=ಹೊಂದಿಯದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಬಹುವ್ರೀಹಿಯೇ) (ಇಂದ್ರಶತ್ರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಕ್ಕೂ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸತ್ವವೆಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಬೇಕು? ಷಷ್ಠೀ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸತ್ವವೆಂದು ಕೂಡಬಹುದಷ್ಟೆ, ಎಂದರೆ) ತಸ್ಮಾತ್=(ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇಂದ್ರ ಶಬ್ದವು ಸ್ವರಿತಸ್ವರವೇ ಅಂತವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ,) ಆದಕಾರಣ, ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವರರಾಹಿತ್ಯದೋಷದಿಂದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೆ, ಇಂದ್ರಃ ಏವ=ದೇವೇಂದ್ರನೇ * ಶತ್ರುಃ=ಸಂಹಾರಕನು, ಅಭೂತ್=ಆದನು. (ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ವೃತ್ರಾಸುರನು ಶತ್ರುವಾಗಲಿಲ್ಲ) ಇತಿ ಉತ್ತರ ಶ್ರುತೇಃ=ಹೀಗೆ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದ

---

* ತ್ವಷ್ಟೃವಿನ ಮಗನಾದ ವಿಶ್ವರೂಪನನ್ನು ದೇವೇಂದ್ರನು ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಆ ತ್ವಷ್ಟೃನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲತಕ್ಕ ಮಗನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿದವನಾಗಿ ಸೋಮಾಯಣಾಖ್ಯ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಆಗ ಇಂದ್ರನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಬಂದು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿದು ಬಿಟ್ಟನು. ತ್ವಷ್ಟೃನು ಸೋಮಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ ಸೋಮರಸವನ್ನು 'ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸತಕ್ಕ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಲಿ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಸ್ವಾಹೇಂದ್ರ ಶತ್ರುರ್ವರ್ಧಸ್ವ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಹೋಮಿಸಿದನು. ಆಗ 'ಇಂದ್ರಶತ್ರುಃ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಬೇಕಾದರೆ ತತ್ಪುರುಷ ಸ್ವರವನ್ನು ಊಹಮಾಡಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸ್ವರವನ್ನೇ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಆ ಸ್ವರಾಪರಾಧದಿಂದ, ತನಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ವೃತ್ರಾಸುರನಿಗೇನೇ ಸಂಹಾರಕನು ದೇವೇಂದ್ರನಾದನು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯವು ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, 'ಇಂದ್ರ ಶತ್ರುಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸವೇ. ತತ್ಪುರುಷಸಮಾಸ ವಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.)

(ಪೂರ್ವಪದಾಂತಕ್ಕೆ ಸ್ವರಿತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸವೆಂದು ಕೇವಲ ಉದಾಹರಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ, ಉದಾಹರಣದಲ್ಲಿಯೂ, ಉತ್ತರ ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದಲೂ ಮಾತ್ರ ಕಲ್ಪಿಸುವದು ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಶಾಸನವೂ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪುಂಸೋಃ=ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಾದ ಸಮುಸ್ಯಮಾನಗಳಾದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಾಂತ ಸ್ವಂತೇ=ಪೂರ್ವಪದಾಂತವು ಸ್ವರಿತವಾದರೆ (ಆಸಮಾಸಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು,) ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವಂ= ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸತ್ವವನ್ನು, ಏಷ್ಯತಿ=ಹೊಂದುವುದು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಮಹಾವ್ಯಾಕರಣೇ= ಮಹಾವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ, ಸ್ವರವಿನಿರ್ಣಯೇ=ಸ್ವರವಿನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ, ಸೂತ್ರಂ=ಸೂತ್ರವು, ಅಂದರೆ, '**ಪೂರ್ವಾಂತಸ್ವರಿತೇ ಪುಂಸೋರ್ಬಹುವ್ರೀಹಿಃ**' ಎಂದು ಸೂತ್ರಿತವಾಗಿದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯದ್ಯಪಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿತ್ವವು ಮೊದಲು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅದರ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ 'ಏಷ್ಯತಿ' ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು. (2) ಇಂದ್ರ ಶತ್ರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕವು ಬಹುವ್ರೀಹಿಯೇ, ತತ್ಪುರುಷವಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಶಿಕ್ಷಾಗ್ರಂಥ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. **ಮಂತ್ರೋ ಹೀನಃ ಸ್ವರತೋ ವರ್ಣತೋ ವಾ ಮಿಥ್ಯಾ ಪ್ರಯುಕ್ತೋ ನ ತಮರ್ಥಮಾಹ । ಸ ವಾಗ್ವಜ್ರೋ ಯಜಮಾನಂ ಹಿನಸ್ತಿ ಯಥೇಂದ್ರಶತ್ರುಃ ಸ್ವರತೋಽಪರಾಧಾತ್** " ॥ ಸ್ವರದಿಂದಲಾಗಲೀ ವರ್ಣದಿಂದಲಾಗಲೀ ರಹಿತವಾದ ಅಯಥಾಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಮಂತ್ರವು ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ 'ಇಂದ್ರಶತ್ರುಃ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವು ಅಭಿಮತವಾದ ಸ್ವರದ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಯಜಮಾನ ನಿಗೇನೇ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಯದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಪತಿ ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವು ವಾಗ್ವಜ್ರರೂಪವಾಗಿ ಯಜಮಾನನಿಗೇನೇ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. (3) 'ಅಶ್ವಪತೇ ಗೋಪತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವ ಗೋ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಪೂರ್ವಾಂತಸ್ವರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹು ವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ವ್ಯವಚ್ಛೇದಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪುಂಸೋಃ' ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ॥ ೧೬೭ ॥ ೧೬೮ ॥ ೧೬೯ ॥

ಈಪ್ರಕಾರ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ದಿಂದಲೂ 'ಋತಂ ಸತ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಾರ್ಧಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಷಯಗಳೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || **ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದ್ಯುದ್ದೇಶ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಕಾ ।**
ವಿಭಕ್ತಿರೂರ್ಧ್ವರೇತಾದಿಃ ಪ್ರಥಮಾ ರುದ್ರಗೋಚರಾ ॥ ೧೭೦ ॥
ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷ್ಣುಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿರುದ್ರೋ ವ್ರತೇ ಸ್ಥಿತಃ ।
ಊರ್ಧ್ವರೇತಾ ಇತಿ ಹ್ಯೇವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥೋಽವಸಿತೋ ಭವೇತ್ ॥
॥ ೧೭೧ ॥

ಅ || ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿ='ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇದುಮೊದ ಲಾದುದು, ಅಥವಾ ಇದುಮೊದಲಾಗಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿರತಕ್ಕದು ಯಾವುದು ಪದಗಳ

ಸಮುದಾಯವೋ ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಉದ್ದೇಶ್ಯದ್ವಿತೀಯಕಾ=ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ ದ್ವಿತೀಯಾವುಳ್ಳ, ವಿಭಕ್ತಿಃ=ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು, (ವಿಷ್ಣುಗೋಚರಾ=ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದುದು,) ಊರ್ಧ್ವರೇತಾದಿಃ='ಊರ್ಧ್ವರೇತಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಪದಾವಯವಭೂತವಾದ, ಪ್ರಥಮಾ=ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯು, ರುದ್ರಗೋಚರಾ=ರುದ್ರವಿಷಯಕವು, ತಸ್ಮಾತ್=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಮುದಾಯದಿಂದ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರತಿ=ಶ್ರೀನಾರಾಯಣ ನನ್ನು ಕುರಿತು, ರುದ್ರಃ=ರುದ್ರನು, ಊರ್ಧ್ವರೇತಾಃ=ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಕನಾಗಿ, ವ್ರತೇ ಸ್ಥಿತಃ= ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ನಿಯಮದಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ. ಇತಿ ಹ್ಯೇವ = ಹೀಗೆಯೇ, ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಃ = ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು, ಅವಸಿತಃ = ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವಂಥಾದ್ದು, ಭವೇತ್= ಆಗುವುದು.

ತಾ || 'ಊರ್ಧ್ವರೇತಾದಿಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ರೇತಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತವು. ಅಥವಾ ಸಮಾಸಾಂತವಾದ 'ಡ' ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತವು || ೧೭೦ || ೧೭೧ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಹೀಗೆ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೂ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಅರ್ಥವಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರತಿ ವಿಷ್ಣುಂ ಸದಾಶಿವಃ |
ಊರ್ಧ್ವರೇತಾ ಧ್ಯಾಯತಿ ಹ ಶಂಕರೋ ನೀಲಲೋಹಿತಃ ||೧೭೨||
ಇತ್ಯರ್ಥಮೇತಮೇವಾಹ ನೀಲಗ್ರೀವಶ್ರುತಿಃ ಪರಾ |
ಆಥರ್ವಣೀ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತಸ್ಮಾದೇಕೋ ಹರಿಃ ಶ್ರುತೌ || ೧೭೩ ||

ಅ || ಋತಂ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, ಸತ್ಯಂ=ಜಗದಾದಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಆದ, ವಿಷ್ಣುಂ ಪ್ರತಿ=ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಕುರಿತು, ಊರ್ಧ್ವರೇತಾಃ = ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಕನಾದ, ಶಂಕರಃ=ಸುಖಕರನಾದ, ನೀಲಲೋಹಿತಃ= ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು-ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ, ಸದಾಶಿವಃ=ಸದಾಶಿವನು, (ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ) ಧ್ಯಾಯತಿ=ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಹ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಇತಿ = ಈಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಏತಮೇವ ಅರ್ಥಂ= ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ, ಆಥರ್ವಣೀ=ಅಥರ್ವಣ ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, ಪರಾ=ತಾಪನೀಯಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ, ನೀಲಗ್ರೀವಶ್ರುತಿಃ=ನೀಲಗ್ರೀವ ಶ್ರುತಿಯು, ಆಹ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಪೂರ್ವಾರ್ಧವು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತೌ = 'ಋತಂ ಸತ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತನಾದ, ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಏಕಃ ಹರಿಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ || ೧೭೨ || ೧೭೩ ||

ಬಾಧಕಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತದೇವರ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಾಹ ಕಥಮೇವಾನ್ಯಥಾ ಶ್ರುತಿಃ |
ಅವಧಾರಯಂತೀ ತಸ್ಯೈವ ಹ್ಯೃತತ್ವಾದಿಕಮಂಜಸಾ || ೧೭೪ ||

ಅ || ಅನ್ಯಥಾ='ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೂಕೂಡ ರುದ್ರವಿಷಯಕವಾದರೆ, ತಸ್ಯೈವ ಅವಧಾರಯಂತೀ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಡುವ, ತದೇವರ್ತಮಿತಿಶ್ರುತಿಃ = **'ತದೇವರ್ತಂ ತದು ಸತ್ಯಮಾಹುಃ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ**

ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ತಸ್ಯ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಋತತ್ವಾದಿಕಂ=ಋತತ್ವ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ಕಥಂ ಏವ=ಹೇಗೆತಾನೇ, ಅಂಜಸಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, (ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸಮ್ಮತಿ ಯಿಂದ) ಪ್ರಾಹ=ಹೇಳಿತು. (ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಬಂದರೆ ಆ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.)

ತಾ ॥ (1) 'ಋತಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ರುದ್ರನಿಗೆ ಋತತ್ವ, ಸತ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. 'ತದೇವರ್ತಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಹರಿ-ಹರರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಋತಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧವೆಲ್ಲಿದೆ? ಎಂದರೆ— ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಥಮಶ್ರುತಿಗೇನೇ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವು. (2) ತದೇವ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಆಪಾತಪ್ರತೀತಿ ಯಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಭ್ರಾಂತಿ ಬಾಧರೂಪವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಾಪ್ತಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಕೂಡಲಾರದು. ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥಾಪರಿಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಹೇಳಬೇಕಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದೂ ಪ್ರಾಪಕವಾದುದು ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ರುದ್ರನು ವಿಷ್ಣುಸ್ವರೂಪನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ವೆಂದಾಗಲಿ, ಪೌನರುಕ್ತ್ಯಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜೀವನು ಆಗುವನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ— ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ, ರುದ್ರನಿಗೂ ಅಭೇದವಿಟ್ಟು ಕೊಂಡರೆ ರುದ್ರನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಆದ ಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೭೪ ॥

ರುದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಹೇಗೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ? ಅವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಯಿದೆ. ಎನ್ನುವುದೇ ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಏಕೋ ನಾರಾಯಣ ಆಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ ।
ವಾಸುದೇವೋಽಗ್ರ ಏವಾಸೀನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನ ಚ ಶಂಕರಃ ॥ ೧೭೫ ॥
ನೇಂದ್ರಸೂರ್ಯೌ ನ ಚ ಗುಹೋ ನ ಸೋಮೋ ನ ವಿನಾಯಕಃ ।
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತೋ ವಿಷ್ಣೋರುತ್ಪತ್ತಿರವತಾರಗಾ ॥ ೧೭೬ ॥

ಅ ॥ ಏಕಃ ನಾರಾಯಣಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ, ಆಸೀತ್=ಇದ್ದನು, ಬ್ರಹ್ಮಾ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ನ=ಇರಲಿಲ್ಲ, ನ ಚ ಶಂಕರಃ=ರುದ್ರನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. (೨) ಅಗ್ರೇ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ವಾಸುದೇವ ಏವ=ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನೇ, ಆಸೀತ್=ಇದ್ದನು. ನ ಬ್ರಹ್ಮಾ=ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನ ಚ ಶಂಕರಃ=ರುದ್ರನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯೌ=ದೇವೇಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರೂ, ನ=ಇರಲಿಲ್ಲ. ಗುಹಃ ನ ಚ=ಷಣ್ಮುಖನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಸೋಮಃ ನ=ಚಂದ್ರನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ನ ವಿನಾಯಕಃ=ಗಣಪತಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, (ರುದ್ರಾದಿಗಳು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ ವೆಂದೂ ಅವರಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದೂ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.) (೩) (ಉತ್ಪತ್ತಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪದಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ವಿಷ್ಣೋಃ=ಶ್ರೀ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಉತ್ಪತ್ತಿಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯವು, ಅವತಾರಗಾ=ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವ ವಿಷಯಕವೇ, (ಶರೀರಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದುದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕುದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—) ಏಕೋನಾರಾಯಣ ಆಸೀತ್—ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳದ್ದೆಸೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, (ಮಹಾ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ॥ ೧೭೫ ॥ ॥ ೧೭೬ ॥

೧ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಜೀವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವೆನ್ನುವುದು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ೨ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಪತಿಃ ಎನ್ನುವುದೂ ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಮುಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಹರಿಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸ್ತಾವಃ ಪರಮಿತ್ಯಪಿ ।
ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಹೇ ಯುಕ್ತೇ ನಾಮುಖ್ಯಂ ಯುಜ್ಯತೇ ಕ್ವಚಿತ್ ॥
ಅಸಂಭವೇ ಹಿ ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಗೌಣಾರ್ಥಾಂಗೀಕೃತಿರ್ಭವೇತ್ ॥೧೭೭॥

ಅ ॥ ಮುಖ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು, (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಹತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ 'ಅಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವರು.) (ಹಾಗಾದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾದರೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳೂ ಅಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮರೆಂದು ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬಾರದು? ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮರು ಎಂದು ಜ್ಞಾಪಕವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಪರಮಿತ್ಯಪಿ='ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಪ್ರಸ್ತಾವಃ=ಪ್ರಸಂಗವು, ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಹೇ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗ್ರಹಣವು, ಯುಕ್ತೇ=ಕೂಡುವಾಗ, ಅಮುಖ್ಯಂ=ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರವು, ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡಿದರೂ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಗ್ರಹಣವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೇನೇ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವು ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮುಖ್ಯಸ್ಯ ಅಸಂಭವೇ ಹಿ=ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೇನೇ, ಗೌಣಾರ್ಥಾಂಗೀಕೃತಿಃ=ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ ॥ ವಸ್ತುತಸ್ತು ಶಕ್ತಿಗ್ರಹಣದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದೆಂದು 'ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮಗ್ರಹೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (2) ಹಾಗಾದರೆ, 'ಬ್ರಹ್ಮವೇದ ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಗ್ರಹಣವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ 'ಕ್ವಚಿತ್ ಅಸಂಭವೇ' ಅಂದರೆ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು.

ಸಾ ರಾ ಂ ಶ .

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. "ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ । ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದನ್ನರಸಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂ

ತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ । ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಮನೋಮಯಃ । ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾನ್ಮನೋಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ । ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಆನಂದಮಯಃ " ॥ (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೨೪, ೧೨೫, ೧೨೭, ೧೨೮) ಇದರಲ್ಲಿ (೧) ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯಗಳಾದವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳೋ, ಅಥವಾ (೨) ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು. ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ವಿಕಾರರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕೋಶಗಳು. ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ— 'ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುಧ್ಯಂತಾಂ' ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಪ್ರಾರ್ಥನಾವಿಷಯಗಳಾಗಿ ಪಠಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸಿದರೆ— ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. (2) "ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ" (ಪು. ೧೨೫) "ಯೋ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ" (ಪು. ೧೨೬) "ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್" (ಪು. ೧೨೭) "ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ" (ಪು. ೧೨೮) ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಐದೂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುರೂಪಗಳೇ. "ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ" ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದವಾದರೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾಗಿದೆ.

(3) "ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಾಣಮಯ ಮನೋಮಯ ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾನಂದಮಯಾ ಮೇ ಶುಧ್ಯಂತಾಂ" ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಕೋಶಾರ್ಥಕಗಳು ಎಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿಯದೋ, ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೇ ಇಲ್ಲ 'ತ್ವಕ್ಚರ್ಮ-ಮಾಂಸ-ಮೇದೋ-ಮಜ್ಜಾ-ಸ್ನಾಯವೋಽಸ್ಥೀನಿ ಮೇ ಶುಧ್ಯಂತಾಂ ಜ್ಯೋತಿರಹಂ ವಿರಾಜಾ ವಿಪಾಪ್ಮಾ ಭೂಯಾಸಂ ಸ್ವಾಹಾ' । ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರತ್ವಕ್ ಚರ್ಮಾದಿಗಳ ವಿಕಾರೊಂದಿಗೆ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ. 'ಶುಧ್ಯಂತಾಂ' ಎಂದು ಶುದ್ಧಿಪ್ರಾರ್ಥನಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. ತಥಾಚ ಯಾವ ಯಾವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ ಶಬ್ದಗಳು ಪಠಿತಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. . (4) ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎಂದು ಆನಂದಮಯನಿಗೇನೇ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವು ಸಮಾನನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವು. ಹೀಗೆಯೇ 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಇದುಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಾದಿಶಬ್ದಗಳೂ ಸಮಾನನ್ಯಾಯವುಳ್ಳ ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕವೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಸೂತ್ರಗಳು ಸರ್ವಶಾಖಾ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸೂಚಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಪಾಕ್ಷರವಿರತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪಾಠವಿಲ್ಲವು. ಅಂದರೆ, 'ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಎಂದಿಷ್ಟೆ ಹೇಳಿರುವರು. ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. (5) ಹಾಗಾದರೆ, ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಾಖೆಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. (6) ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಲ್ಲವೆಂದಾಕ್ಷೇಪಬಂದರೆ ಆ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ವಿಶೇಷಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೇರೆ ಅಧಿಕರಣಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.

(7) ಮತ್ತು 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದವು ಶಬ್ದಾಂತರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಕ ವೆನ್ನುವುದೇ ಯುಕ್ತವು.

(8) ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣತ್ವವಿದ್ದರೂ ಆನಂದಮಯನಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವ ವನು ಏಕೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ? ಅನ್ನಮಯನಿಗೆ ಏಕೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— '**ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಆನಂದಮಯಃ । ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ । ಮೋದೋ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ । ಪ್ರಮೋದ ಉತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ । ಆನಂದ ಆತ್ಮಾ । ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ**' । (ತೈ. ಉ. ಪು.೧೨೮) ಎಂದು ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವವಾದ ಪುಚ್ಛವೇ ಬ್ರಹ್ಮವು ಎಂದು ಹೇಳಿ ರುತ್ತದೆ ಆಗ ಅವಯವಿಯಾದ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿ ಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭ್ಯಾಸವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ (9) 'ಏವಂ ಸಂಸ್ತೂಯಮಾನಸ್ತು' 'ಏವಮುಕ್ತ್ವಾ ತತೋ ರಾಜನ್' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, ಭಾರತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅವಯವಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ 'ಬ್ರಹ್ಮಪುಚ್ಛಂ' ಎನ್ನುವ ವಚನವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಕೃಷ್ಣನಾಗಿ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಿಸಿದ, ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನ ಕೃಷ್ಣಕೇಶಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ದೃಷ್ಟ ವಾಗಿಯದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛಕ್ಕೂ ನಿರವಧಿಕ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಪ ಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. (10) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ನಿಯತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಹಚರಿತಗಳಾದ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ವಿಷ್ಣುಪರಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. '**ಯತ್ಕಾರಣಮೃತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ**' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—ಆ ತಾಪನೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು ವಾಖ್ಯ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ವಿರೂಪಾಕ್ಷಾಖ್ಯ ಅಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಇದ್ದಾನೆಂದೇ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ಋತಂ ಸತ್ಯಂ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೂ ರುದ್ರಪರವೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ರುದ್ರನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದಾದರೆ— '**ಕ್ಷೀರೋದಾರ್ಣವಶಾಯಿನಂ ನೃಕೇಸರಿಣಂ ಯೋಗಿಧ್ಯೇಯಂ ಪರಮಪದಂ ಜಾನೀಯಾಂ**' ಕ್ಷೀರ ಸಮುದ್ರಶಾಯಿಯಾದ ನರಸಿಂಹರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯುವೆನು ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. (11) ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ 'ತದೇವರ್ತಂ ತದು ಸತ್ಯ ಮಾಹುಸ್ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿದಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. (12) ಯಾವುದಾದರೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೇಳಿದ್ದು ಇದ್ದರೆ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಅವತಾರಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತವಾದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವೂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದು (13) ಮತ್ತು 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಕ್ರಾಂತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಯೇಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ' ಇದುಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಉಪಕ್ರಮ (ಪ್ರಕರಣದ ಆದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಕ್ಯ) ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು ॥

॥ ೧೬೬ ॥ ಸೂ. ೧೨ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ. ವಿಕಾರವಾಚಕವಾದ ಮಯಟ್ ಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ನಾದಿ ವಿಕಾರತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೇ? ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

“ಓಂ ವಿಕಾರಶಬ್ದಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್ ಓಂ”

|| ಸೂ. ೧೩ ||

ವಿಕಾರಶಬ್ದಾತ್ = ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವಾದ ಮಯಟ್ ಶಬ್ದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ನ = ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ, ಇತಿ ಚೇನ್ನ=ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾತ್=ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ. ಅಂದರೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಸಮುದಾಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವು.

ಸ. ರ ವಿ.— (1) ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಿಂಚಿತ್ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಾರದು ಎನ್ನಕೂಡದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡುವಾಗ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. (2) ಹಾಗಾದರೆ. ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಪರವಾದರೆ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? 'ಮೃನ್ಮಯೋ ಘಟಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಾರರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ— 'ಪ್ರಕಾಶಮಯೋ ರವಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮಯಟ್ ಪ್ರಯೋಗವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅನ್ನಾದಿಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವು, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಆಕ್ಷೇಪ ಪರಿಹಾರಗಳು ಆನಂದಮಯವಿಷಯಕಗಳೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಾಶ್ಚ ಮಯಟಃ ಸರ್ವೇಽತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಃ ||

|| ೧೭೮ ||

ಅ || ಅತ್ರ ಸರ್ವೇ ಮಯಟಃ=ಇಲ್ಲಿ ಕೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು, ಅತ್ರ=ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಾಶ್ಚ = ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೇ, ಪ್ರತಿಪಾದಿತಾಃ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ತಾ || ನ. ಚ. ವಿ.— ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ' ಅನ್ನಂ ಹಿ ಭೂತಾನಾಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ । (ಪು. ೧೨೫) ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾಃ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ । (ಪು. ೧೨೬) ವಿಜ್ಞಾನಂ ದೇವಾಃ ಸರ್ವೇ । ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮುಪಾಸತೇ । (ಪು. ೧೨೮)' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಯೇಷ್ಠತ್ವ ಸರ್ವದೇವಾದಿ ಚೇಷ್ಟಕತ್ವ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅನ್ನಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಚು

ರ್ಯವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಪೂರ್ಣನಿಗೆ ಇಂತಹ ಗುಣಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. 'ವಿಕಾರೆ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯಾಪ್ರಚುರ್ಯೇಷು ಮಯಟ್' ಎಂದು ಅಭಿಯುಕ್ತರ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ತತ್ಪ್ರಕೃತವಚನೇ ಮಯಟ್' ಎನ್ನುವ ಪಾಣಿನಿಸೂತ್ರವಿದ್ವತ್ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಯಟ್ ಶಬ್ದವು ವಿಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. (2) ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ. ಸಾವಕಾಶವಾದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದ ಬಲದಿಂದ ಸಾವಕಾಶವಾದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವದ್ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಬಲದಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು.

(3) ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯರು 'ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ವಿಕಾರಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಕಾರಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವೂ ಬಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವೇ, ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವಲ್ಲ,' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವೆಂದೇ ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. (4) ಮತ್ತೂ ದೇಹ, ಪ್ರಾಣ, ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ ಆನಂದರೂಪಗಳಾದ ಅನಾತ್ಮಗಳೇ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂದು ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆಯಾಯ ದೇಹಗಳಿಗೆ ಅನ್ನವಿಕಾರತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪ್ರಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವಿಕಾರತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮಾಶ್ರಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ವಿಕಾರಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದಕಾರಣ ಸ್ವಾರ್ಥಕತ್ವವನ್ನೇ ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯರೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಪ್ರಾಯಃಪಾಠವಿರೋಧವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ (5) ಪ್ರಾಣಾದ್ಯುಪಾಧ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು ಕಥಂಚಿತ್ ಪ್ರಾಣಾದಿ ವಿಕಾರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಯಾಸಪಟ್ಟು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಉಪಾಧಿಜ್ಞಾಪ್ಯವಾದ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಕಾರತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗವು. ಆದಕಾರಣ ಸಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವು ॥ ೧೭೮ ॥

ಸ. ರ. ವಿ.—ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾದರೆ 'ಅದ್ಯತೇಽತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ । ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅದ್ಯತ್ವ (ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವಿಕೆ) ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನಲಿಂಗವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಅನ್ನಮಯ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಿಕಾರವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವಾದರೂ ಅನ್ನವನ್ನೇ ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರಗಳಿಗೆ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅನ್ನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅನ್ನವೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ, ಶ್ರುತಿಯು ತಾನೇ 'ಅದ್ಯತೇಽತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ । ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ' (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೨೫) ಎಂದು ಅನ್ನಶಬ್ದವನ್ನು ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡಿರುತ್ತದೆ. ಭಕ್ಷಣಾರ್ಥಕವಾದ 'ಅದ' ಧಾತುವಿಗೆ ಕರ್ಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ 'ಕ್ತ' ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದರೆ ಅನ್ನವೆಂದು ಶಬ್ದವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ

ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಭೂತಾತ್ತೃತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಅನ್ನಶಬ್ದವು ಭಾವಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಭೂತಾದ್ಯತ್ವವನ್ನು (ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನು) ಭೂತಾತ್ತೃತ್ವವನ್ನು (ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಂತಹ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಭೂತಾತ್ತೃತ್ವಂ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಭೂತಸಂಹಾರಕನೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಿದರೂ ಭೂತಾದ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೂ ಕೂಡಲಾರದು; ಎಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಭೋಗ್ಯತ್ವಮತ್ರ ಚಾದ್ಯತ್ವಮುಪಜೀವ್ಯತಯಾ ಹರೇಃ ।
ಮಹಾಭೋಕ್ತಾ ಮಹಾಭೋಗ್ಯ ಇತ್ಯರ್ಥೋಽನ್ನಮಯೇ ಭವೇತ್ ॥
ಮಹಾಪ್ರಾಣೋ ಮಹಾಬೋಧೋ ಮಹಾವಿಜ್ಞಾನವಾನಪಿ ॥೧೭೯॥

ಅ ॥ ನ. ಚ. ವಿ. ಅತ್ರ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ಉಪಜೀವ್ಯತಯಾ=(ಯಾರು ಇಲ್ಲದೆ ಯಾರಿಗೆ ಉತ್ಥಿತಿಯಾಗಲಾರದೋ ಅದು ಆದಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯವು) ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವದಿಂದ, ಭೋಗತ್ವಂ ಚ=ಭೋಗ್ಯತ್ವವೇ, ಅದ್ಯತ್ವಂ=ಅದ್ಯತ್ವವು. (ಭಕ್ಷ್ಯತ್ವವಲ್ಲ) ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—ಅತ್ರ=ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅದ್ಯತ್ವಂ=ಅದ್ಯತ್ವವೆಂದರೆ, ಭೋಗ್ಯತ್ವಂ ಚ=ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭೋಗ್ಯತ್ವವೇ. ಭೋಗ್ಯತ್ವಂ ಚ=ಭೋಗ್ಯತ್ವವೆನ್ನುವುದಾದರೂ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಉಪಜೀವ್ಯತಯಾ=ಸರ್ವ ಭೂತೋಪಜೀವ್ಯತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ). (ಇದೇಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ, ಮನಶ್ಶಬ್ದ, ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಾಯು. ಅಂತಃಕರಣ, ಬುದ್ಧಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಾಣನ (ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡುವಿಕೆ) ಅವಬೋಧನ (ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ) ವಿಜ್ಞಾನ(ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನ) ರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆ ಪ್ರಾಣನಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ಅಶರೀರನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಉಪಪಾದಿಸಬೇಕು. ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಲಾರವು.) ಸ. ರ. ವಿ. ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದವು ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನ್ನವಿಷಯಕವಾದರೆ ಭೂತಾತ್ತೃತ್ವ (ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಸಂಹರ್ತೃತ್ವ) ವೆನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಅಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಚನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಭೋಕ್ತಾ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಭಕ್ಷಕನು (ಸರ್ವ ಸಂಹಾರಕನು), ಮಹಾಭೋಗ್ಯಃ=ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉಪಜೀವ್ಯನು, ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಅನ್ನಮಯೇ=ಅನ್ನಮಯ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ, ಅಥವಾ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ, (ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ,) ಅರ್ಥಃ=ಅರ್ಥವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. ಮಹಾಪ್ರಾಣಃ=ಮಹಾವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವನೆಂದು, (ಪ್ರಾಣಮಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ಮಹಾಬೋಧಃ=ಮಹಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು, (ಮನೋಮಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದು.) ಮಹಾವಿಜ್ಞಾನವಾನ್=ಮಹಾವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, (ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ವಿಜ್ಞಾನಮಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದು.) ಅಪಿ=ಅಪಿಶಬ್ದದಿಂದ, (ಮಹಾನಂದ ಎನ್ನುವುದು ಆನಂದಮಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವುದು).

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ—ಅತ್ತೃತ್ವವೆನ್ನುವಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಹಾಗೆಯೇ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಅದ್ಯತ್ವಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಅನ್ನಮಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನ್ನಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಚುರಾತ್ತನೆಂದೂ ಪ್ರಚುರೋಪಜೀವ್ಯನೆಂದೂ ಅರ್ಥವನ್ನು

ಹೇಳಬೇಕು. ಪ್ರಚುರಾತ್ಮನೂ-ಪ್ರಚುರೋಪಜೀವ್ಯನೂ ಆದವನು ಜಗತ್ಸಂಹಾರಪೋಷಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯನಾದಪ ಯುಕ್ತ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು. ತಥಾಚ ಚೇಷ್ಟಾಪ್ರಚುರನು ಪ್ರಾಣಮಯನು, ಬೋಧಪ್ರಚುರನು, ಮನೋಮಯನು, ವಿಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರನು, ವಿಜ್ಞಾನಮಯನು ॥ ೧೭೯ ॥

ಹಾಗಾದರೆ (1) ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದರ ಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅನೇಕತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಗ 'ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಒಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. (2) ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಚುರವಾದ ವಿಜ್ಞಾನವು ಇವನಲ್ಲಿದೆ, ಪ್ರಚುರವಾದ ಆನಂದವು ಇವನಲ್ಲಿದೆ, ಎಂದು ವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ 'ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು (3) ಹಾಗೆಯೇ ಮನಶ್ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಮನಶ್ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ 'ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ಮನೋಮಯಃ' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಉಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯತಯಾ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಮನ ಇತ್ಯಪಿ ।
ಏಕಸ್ಯ ಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ಹರೇರುಕ್ತಿರ್ವಿಭಾಗತಃ ॥ ೧೮೦ ॥

ಅ ॥ ಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕನಾದ, ಏಕಸ್ಯ ಹರೇಃ=ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಒಬ್ಬ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ, ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯತಯಾ=ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಕತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ವಿಜ್ಞಾನಂ ಮನಃ ಇತ್ಯಪಿ=ವಿಜ್ಞಾನವೆಂದೂ ಮನಃ ಎಂದೂ, ವಿಭಾಗತಃ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಉಕ್ತಿಃ=ವಚನವು, (ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ).

ತಾ ॥ **ನ್ಯಾಯಸುಧಾ**— ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ ಮೂರುಪ್ರಕಾರ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. (1) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ (ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಾಹಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ) ಬಲದಿಂದ ಅನೇಕತ್ವಸಂಖ್ಯಾವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (2) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕನಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಆತನಿಗೆ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಆನಂದವುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (3) ಹೀಗೆಯೇ ಮನಃಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಅರ್ಥವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ 'ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ' 'ಮನೋಮಯಃ' ಎಂದೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಚನವು ವಿಶೇಷವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಷಯಕಜ್ಞಾನಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದವು ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. **"ಸಾಮಾನ್ಯೈರ್ಯೇ ತ್ವವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ವಿಶೇಷಾ ಮಮ ಗೋಚರಾಃ । ದೇವಾದೀನಾಂ ತು ತಜ್ಜ್ಞಾನಂ ವಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಕೀರ್ತಿತಂ"** ॥ ಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವ ವಿಶೇಷಗಳಾದರೂ ನನ್ನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ದೇವಾದಿಗಳ ಆ ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ವಿಜ್ಞಾನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಗೀತಾಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಚನದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವೆಂದರ್ಥವು. ಮನಶ್ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ವಿಜ್ಞಾನಶಬ್ದದ ಜೊತೆಗೆ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ ॥ ೧೮೦ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— "ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದನ್ನರಸಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಾಣಮಯಃ" ॥ (ಪು. ೧೨೫) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದವು ಸ್ವಗತಭೇದವಿರಹಿತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು, ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲ. 'ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವು ಅವಗತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನ ರೂಪಗಳಿಗಾದರೂ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಅಭೇದೇಽಪಿ (ಅಭಿನ್ನೋಽಪಿ) ವಿಶೇಷೇಣೈವಾನ್ಯ ಇತ್ಯುದಿತೋ ಹರಿಃ ॥ ೧೮೧ ॥

ಭೇದಶಬ್ದಾ ವಿಶೇಷಂ ತು ಹರಾವನ್ಯತ್ರ ಭಿನ್ನತಾಂ ।
ಬ್ರೂಯುರ್ಹರೇರ್ಜೀವಜಡೈರಪಿ ಭೇದಂ ಹಿ ಮುಖ್ಯತಃ ॥೧೮೨॥
ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಚೋಽಸ್ಯೇವಮತ ಏಕಃ ಸ ಪಂಚಧಾ ।
ಉಕ್ತೋಽನ್ನಮಯ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೃಗೋಶ್ಚೈತದ್ವದಿಷ್ಯತಿ ॥ ೧೮೩ ॥

ಅ ॥ ಅಭೇದೇಽಪಿ = ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, (ಅಭಿನ್ನೋಽಪಿ = ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದಾಗ್ಯೂ,) ವಿಶೇಷೇಣೈವ = ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ಭೇದಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹಕವಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ, (ಮುಖ್ಯ ಭೇದದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಅನ್ಯ ಇತಿ= ಭಿನ್ನನೆಂದು, ಉದಿತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕವಾದ ಆಗಮವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಭೇದಶಬ್ದಾಃ=ಭೇದನಿಮಿತ್ತಗಳಾದ ಅನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಹರೌ ತು=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ವಿಶೇಷಂ=ಭೇದಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ, ಅನ್ಯತ್ರ= ಭಗವದ್ರೂಪ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ, ಭಿನ್ನತಾಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನೂ, ಬ್ರೂಯುಃ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಜೀವಜಡೈರಪಿ = ಚೇತನಾಚೇತನವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಖ್ಯತೋ ಹಿ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೇ, ಭೇದಂ = ಭೇದವನ್ನು, ಬ್ರೂಯುಃ = ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಚೋಽಪಿ=(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಮಾತ್ರವಲ್ಲ.) ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವಚನವೂಕೂಡ, ಏವಂ=ಹಿಂದೆಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರವೇ, (ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.) ಅತಃ=ವಿಶೇಷದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ, ಸಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಏಕೋಽಪಿ=ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದಾಗ್ಯೂ, ಪಂಚಧಾ= ಐದುಪ್ರಕಾರ, ಅನ್ನಮಯ ಇತ್ಯಾದಿ = ಅನ್ನಮಯ-ಪ್ರಾಣಮಯ ಮೊದಲಾದುದು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ, ಹಾಗೆ, ಉಕ್ತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಭೃಗೋಶ್ಚ=ಭೃಗುಋಷಿಗೋಸ್ಕರ, (ವರುಣನೂಕೂಡ) ಏತಚ್ಚ=ಈ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ರೂಪವನ್ನು, ವದಿಷ್ಯತಿ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೇ ಉಪದೇಶಿಸುವನು.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಆನಂದ (ಬ್ರಹ್ಮ)ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದು ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಅನ್ನಮಯಾದಿರೂಪವನ್ನೇ ಮೇಲಿನ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಭೃಗುವಿಗೋಸ್ಕರ ವರುಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿರುವನು.

ತಾ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ, ಉತ್ತರಾನುವಾಕದ ಸಂವಾದದಿಂದಲೂ, ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾದಮೇಲೆ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯ

ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ॥ ೧೮೧ ॥ ೧೮೨ ॥ ೧೮೩ ॥

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಮೇಲೆ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೇವಲ ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದಮೇಲೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಕ್ಕೂ ಅವುಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಪರ್ಯಾಯಗಳೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಅನ್ನಮಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾರ್ಥವು ಹೆಚ್ಚು ಇದೆ. ಹಾಗಾದರೆ, ಭೀಮಸೇನನು ಭೀಮನು, ಬಲಭದ್ರನು ಭದ್ರನು, ಸತ್ಯಭಾಮೆಯು ಸತ್ಯೆಯು, ಪುನರ್ನವೆಯು ನವೆಯು, (ಔಷಧಿವಿಶೇಷವು, ಕಾಕಮಾಚಿಯು ಮಾಚಿಯು,) (ಕಾಗೆಯು ಯಾ ಔಷಧಿವಿಶೇಷವು) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಶಬ್ದಭೇದವಿದ್ದರೂ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಒಂದೇ ಆಗಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ. ಭೀಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಭೀಮಸೇನ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಕೇವಲ ಅನ್ನಶಬ್ದವು ಅನ್ನಮಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾರದು. ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೆಂದುಕ್ತವಾಗಿದೆ. 'ಅನ್ನಮಯೋ ಯಜ್ಞಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವಬದಲಿಗೆ ಬರೀ ಅನ್ನಶಬ್ದಮಾತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ! ಆದಕಾರಣ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಭೃಗುವಲ್ಲೀ ಸಂವಾದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಕೋಶಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇನ ಮಯಟ್ ಪ್ರೋಕ್ತೇರ್ನ ತತ್ರಾಪ್ಯನ್ಯದುಚ್ಯತೇ ।
ಪ್ರಚುರಾನ್ನಾದಿರೇವಾತೋ ಹ್ಯನ್ನಮನ್ನಮಯೇತ್ಯಪಿ ॥
ಉಚ್ಯತೇ ಹ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿದಿಹೋಚ್ಯತೇ ॥ ೧೮೪ ॥

ಅ॥ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವೇನ='ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಮಯಟ್ ಪ್ರೋಕ್ತೇಃ = ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ತತ್ರಾಪಿ = ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ಯತ್=ಬ್ರಹ್ಮ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ, ನೋಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಃ= ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯದ ಪ್ರಯೋಗದ ಬಲದಿಂದ, ಅನ್ನಂ ಅನ್ನಮಯ ಇತ್ಯಪಿ=ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅವಿಶೇಷೇಣ=ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯರೂಪಕಾರಣದಿಂದ, (ಆಯಾಯ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ) ಪ್ರಚುರಾನ್ನಾದಿರೇವ= ಪ್ರಚುರಾದ್ಯತ್ವಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹಿ=ಅನ್ಯವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಅನ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವು (ಮತ್ತೆ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ) ಇಹ=ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯತ್=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು, ಕಿಂಚಿತ್=ಶರೀರಾದಿ ಕೋಶರೂಪವಾದುದು, ನ ಹ್ಯುಚ್ಯತೇ =ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶಬ್ದೈಕ್ಯವಿದ್ದಮೇಲೆ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಗೂ, ಅಭಿಧೇಯಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ವಿ.— ಅನ್ನಂ ಪ್ರಾಣಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಶ್ರುತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದ (ಬ್ರಹ್ಮ) ವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ವರುಣನು ಭೃಗುವಿಗೆ ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಇದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಅನ್ನಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದನ್ನೇ 'ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' 'ಏತಂ ಪ್ರಾಣಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ಯನನ್ನಾಗಿ ವರುಣನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲವಾದರ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ಉಪಸಂಹಾರವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ತೃತ್ವಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೇಗೆ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ವಸಂತೇ ವಸಂತೇ ಜ್ಯೋತಿಷಾ ಯಜೇತ' ಎಂದು ವಸಂತರೂಪಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವಿಲ್ಲವು. ಪರ್ಯಾಯತ್ವವಿದ್ದರೆ ರಾಜಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ರಾಜಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಜ್ಯೋತಿಷಾಂ ಸ್ತೋಮಃ=ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸಗಳ ಸ್ತೋಮವು ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಶಬ್ದದ ವಿಗ್ರಹಾರ್ಥವು. ರಾಜಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ರಾಜಪುರುಷವಾಚಕತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದಲೇ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾಚಕಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇಡೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಾವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಗೂ, ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕದ್ದೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಪ್ರಾಣಾದಿ ರೂಪವಾದ ಏಕದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಅನ್ನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಐಕ್ಯವನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿ ಅದರ ನಿಮಿತ್ತಗಳಿಗೂ, ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಐಕ್ಯವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಏಕೆಂದರೆ—ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು ॥ ೧೪ ॥ ಸೂ. ॥ ೧೩ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂಬೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. ಈಗ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ, ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೇ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವು.

'ಓಂ ತದ್ಧೇತುವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ' ಸೂ. ॥ ೧೪ ॥

ಆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಲೋಕಜೀವನಕತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಶ್ರೀ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಮಹಾನಂದತ್ವ ಏವಾಸ್ಯ
ಹೇತುಃ ಕೋಽನ್ಯಾದಿತಿ ಸ್ಫುಟಂ ॥ ೧೮೫ ॥
ಉಕ್ತಃ ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ ಯಸ್ಮಾ
ತ್ಸುಖಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಕರೋತ್ಯಯಂ ॥
ಕರೋತಿ ನಾ ಸುಖೀ ಭೂಮಾ
ಸುಖಂ ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಂ ಭವೇತ್ ॥ ೧೮೬ ॥
ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ಯತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ
ನೃತ್ತಗಾನಾದಿಕಾ ಸುಖಾತ್ ॥
ದುಃಖಾದ್ರೋದಾದಿಕಾ ಚೈವ
ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವತೋಽಸ್ಯ ಚ ॥ ೧೮೭ ॥
ಸರ್ವಶಕ್ತೇರ್ನ ದುಃಖಂ ಸ್ಯಾ
ದತಃ ಕೇವಲಲೀಲಯಾ ॥
ಪ್ರವರ್ತಕೋ ನ ಚೇದೇಷ
ಪ್ರಾಣ್ಯಾದನ್ಯಾಚ್ಚ ಕಃ ಪುಮಾನ್ ॥ ೧೮೮ ॥ ಸೂ. ॥ ೧೪ ॥

ಅ ॥ ಕೋಽನ್ಯಾದಿತಿ=(ಆನಂದಮಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ' ಕೋ ಹ್ಯೇವಾನ್ಯಾತ್ ಕಃ ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್, ಯದೇಷ ಆಕಾಶ ಆನಂದೋ ನ ಸ್ಯಾತ್ ' ಈ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳವನು ಆಗದಿದ್ದರೆ) ಯಾವನೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು, (ಚೇಷ್ಟಕನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು?) ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ, ಮಹಾನಂದತ್ವಏವ=ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ, ಹೇತುಃ=ಲೋಕಚೇಷ್ಟಕತ್ವರೂಪಹೇತುವು, ಸ್ಫುಟಂ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಉಕ್ತಃ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (ವಿಷ್ಣುವು ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಆಗದಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಚೇಷ್ಟೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದಾಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜಗಚ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವವು ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಾವುಳ್ಳವರು ಅದಕ್ಕೆ ಆನಂದತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶ್ರುತ್ಯಂತರೇ= ' **ಯದಾ ವೈ ಸುಖಂ ಲಭತೇಽಥ ಕರೋತಿ ನಾಸುಖಂ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಕರೋತಿ ಸುಖಮೇವ ಲಬ್ಧ್ವಾ ಕರೋತಿ**' ಎನ್ನುವ ಛಂದೋಗಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅಯಂ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಸುಖಂ=ಸುಖವನ್ನು, ಲಬ್ಧ್ವಾ=ಹೊಂದಿ, ಕರೋತಿ=ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಸುಖೀ=ಸುಖವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ನ ಕರೋತಿ=ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಹೀಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೆ ಆನಂದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (ಆನಂದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಕ್ತಿ ವೃತ್ತಿಯಿರುವುದು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) '**ಯೋ ವೈ ಭೂಮಾ ತತ್ಸುಖಂ ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಸ್ತಿ**' ಎನ್ನುವ ಛಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಭೂಮಾ=ಸಂಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಸುಖಂ=ಪೂರ್ಣ ಸುಖರೂಪನು, ಅಲ್ಪೇ=ಅಲ್ಪಗುಣವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ, ಸುಖಂ=ಪೂರ್ಣಸುಖವು, ನ ಭವೇತ್=ಆಗಲಾರದು, ಇತಿ ಉಕ್ತಂ=(ಸುಖಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣ ಸುಖದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು) ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ.

ಸ. ರ. ವಿ—(ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) (ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—ಈಶ್ವರಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) (ಉನ್ಮತ್ತನಿಗೆ) ನೃತ್ತಗಾನಾದಿಕಾ=ನರ್ತನಗಾನಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಚ=ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾದರೂ, ಸುಖಾತ್=ಸುಖದಿಂದ, (ಆಗುವುದು.) ದುಃಖಾತ್=ದುಃಖದಿಂದ, ರೋದಾದಿಕಾ ಚೈವ=ರೋದನ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು (ಆಗುವುದು), ಅಸ್ಯ ಚ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವತಃ=ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಸರ್ವವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕವನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಖದ ಅಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) ಸರ್ವಶಕ್ತೇಃ=ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು. (ಅಂತೂ (೧) ದುಃಖೋದ್ರೇಕವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿವುಳ್ಳದ್ದು, (೨) ಸುಖೇಚ್ಛೆಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು, (೩) ದುಃಖದ್ವೇಷವೇ ಕಾರಣವಾಗಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದದ್ದು, ಇಂತಹ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು.) ಅತಃ=ಪರಿಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ಪ್ರವರ್ತಕಃ=ಈಶ್ವರನು ಪ್ರವರ್ತಕನೆನ್ನುವುದು, ಕೇವಲಲೀಲಯಾ=ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. (ಹೀಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=(ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ), ಆದಕಾರಣ, ಪ್ರವರ್ತಕಃ=ಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಕೇವಲಲೀಲಯಾ=ಪೂರ್ಣಾನಂದದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗುವನು. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಏಷಃ=ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು, ನ ಚೇತ್=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗಿ ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಆಗದಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಬೇರೆ ಕಾರಣಗಳೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ನ ಚೇತ್=ಇವನು ಯಾವುದನ್ನೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಿದ್ದರೆ, (ಆಗ,) ಕಃ ಪುಮಾನ್=ಯಾವ ಪುರುಷನು, ಪ್ರಾಣ್ಯಾತ್=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? ಅನ್ಯಾಚ್ಚ=ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೂ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? (ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ವೈದಿಕಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡಲಾರನು. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.)

ತಾ ॥ ಸ. ರ. ಪ—(1) ಲೌಕಿಕವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (೧) ಸುಖೋದ್ರೇಕದಿಂದ ನರ್ತನಗಾನಾದಿರೂಪವಾದುದು, (೨) ದುಃಖೋದ್ರೇಕದಿಂದ ರೋದನ ಉದರತಾಡನಾದಿರೂಪವಾದುದು, (೩) ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಭೋಜನಾದಿರೂಪವಾದುದು, (೪) ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಔಷಧಸೇವನಾದಿರೂಪವಾದುದು, ಹೇಗೂ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಮಾಡದಿರಲಿಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದುಃಖಾದಿನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖವನ್ನೇ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಸಾರುತ್ತಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಜೀವರ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಬೇರೆ ಯಾವರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಚೇಷ್ಟಾಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (2) ಮತ್ತು 'ಏಷ ಏವಾನಂದಯಾತಿ' ಇತರರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುವವನು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ

ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಆನಂದಮಯತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಯಾವನು ಇತರರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಆತನು ಪ್ರಚುರಾನಂದನು ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ವಾಕ್ಯಶೇಷಬಲದಿಂದಲೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗಚ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವರೂಪ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆನಂದಮಯಶಬ್ದಾರ್ಥನು; ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾರ್ಥಕವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (2) ಆನಂದಮಯನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದರೆ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವಾದರೆ ಆಗ ಶ್ರುತಿಯು ಬೇರೆಯವರಿಗೂ ಆನಂದವಿಕಾರತ್ವವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವೇ ಆಗಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ 'ತತ್' ಶಬ್ದವನ್ನು ತಂತ್ರನ್ಯಾಯ (ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಹೇಳಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಉಪಕಾರಕವಾದುದು)ದಿಂದ (೧) ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ (೨) ಮಹಾನಂದತ್ವದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಷಷ್ಠ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ, ಸಪ್ತಮ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. (3) ಹಾಗಾದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಆನಂದತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನನವು (ಸಾಮಾನ್ಯ ಚೇಷ್ಟೆಯು) ಪ್ರಾಣನವು (ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇಷ್ಟೆಯೂ) ಯಾರಿಗೂ ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು ಎಂದೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಪೂರ್ಣಾನಂದನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಹೇತುವೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ 'ಸ್ಫುಟಂ' ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ- 'ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೇ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅಂತೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಆನಂದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಚೇಷ್ಟೆಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಆಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವಜಗಚ್ಚೇಷ್ಟಕತ್ವವೇ ಹೇತುವಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (4) ತಾರ್ಕಿಕರು 'ಪ್ರವರ್ತನಾ ಲಕ್ಷಣಾ ದೋಷಾಃ'=ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಗಳು ಪ್ರವರ್ತನಾರೂಪಗಳು, ಅಂತೂ ಸುಖ, ದುಃಖ, ಸುಖದುಃಖಗಳಸಾಧನ, ಇವುಗಳ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳೇ ಪ್ರವರ್ತಕಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ರೋದಾದಿಕಾಚ್ಚೈವ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ಏವ' ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಸುಖದಿಂದಲೇ, ದುಃಖದಿಂದಲೇ ಎಂದು. ಉನ್ಮತ್ತನಿಗೆ ಯಾವುದೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸುಖದಲ್ಲಿ ರಾಗದಿಂದ ಇದು ಸುಖಸಾಧನವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು ನರ್ತನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿಯಾನು? ಮತ್ತೆ ಉದ್ರಿಕ್ತವಾದ ಸುಖವೇ ನರ್ತನಾದಿಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು. ೨ ಮತ್ತು ದುಃಖವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವವನಿಗೂ ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ರೋದನಾದಿಗಳು ದುಃಖಪರಿಹಾರ ಕಾರಣವೆಂದು ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಮತ್ತು ದುಃಖೋದ್ರೇಕವೇ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವೆಂದು ಸರ್ವಾನುಭವಸಿದ್ಧವು. (5) ಸುಖರಾಗದಿಂದ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಭೋಜನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ, ದುಃಖದ್ವೇಷದಿಂದ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಕಂಟಕೋದ್ಧರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲಿಲ್ಲ. (6) ದುಃಖೋದ್ರೇಕನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೂ, ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿಯೂ, ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆ ಮೂರುವಿಧ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆನಂದೋದ್ರೇಕದಿಂದಲೇ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ತಥಾಚ 'ಈಶ್ವರಃ ಸುಖೀ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣತ್ರಯರಹಿತತ್ವೇ ಸತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮತ್ವಾತ್ ಉನ್ಮತ್ತವತ್ =

ಈಶ್ವರನು ಸುಖಿಯಾಗಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣಗಳು ಮೂರು (ದುಃಖೋದ್ರೇಕ ಸುಖರಾಗ ದುಃಖದ್ವೇಷಗಳು) ಇಲ್ಲದಿದ್ದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಉನ್ಮತ್ತನಂತೆ. ಕಾರಣವು ಕಾರ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಹಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಹಾ (ಪೂರ್ಣಾ) ನಂದವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು ॥ ೧೮೫ ॥ ೧೮೬ ॥ ೧೮೭ ॥ ೧೮೮ ॥ ಸೂ ೧೪ ॥

ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಯುಕ್ತ್ಯಂತರದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಸೂತ್ರವು.

"ಓಂ ಮಾಂತ್ರವರ್ಣಿಕಮೇವ ಚ ಗೀಯತೇ ಓಂ" ಸೂ. ॥ ೧೫ ॥

ಚ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಮಾಂತ್ರವರ್ಣಿಕಮೇವ='ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಿಂದ ಲಕ್ಷಣವತ್ತಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಗೀಯತೇ=ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದುಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಉತ್ತರಗ್ರಂಥದಿಂದ ಗಾನಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ (ಆದ ಕಾರಣ ಅನ್ನಮಯಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ-ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನ ಅನಂತ ಎನ್ನುವ ಪದಗಳಿಗೂ, ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿದರೆ ಏಕಾರ್ಥವು ತೋರುತ್ತದೆ.)

ಮಂತ್ರವರ್ಣವೂ, ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಮಂತ್ರವರ್ಣದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಿತ್ತು. ಅದೇ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೇ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥವೆನ್ನುವುದೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪೋದ್ಘಾತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್ಪರಮಾಪ್ನೋತೀತಿ ಯತ್ಪ್ರಥಮಸೂಚಿತಂ ।
ತದೇವ ಮಂತ್ರವರ್ಣೇನ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತವತ್ ॥ ೧೮೯ ॥
ಲಕ್ಷಿತಂ ತತ್ರ ಸತ್ಯತ್ವಂ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾಽನ್ನಪ್ರಾಣಯೋರಪಿ ।
ಉಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಂ ತು ಮನಸಾ ವಿಜ್ಞಾನೇನಾಪ್ಯುದೀರಿತಂ ॥
ಅನಂತತ್ವಂ ತಥಾಽನಂದಮಯವಾಚಾಽಪ್ಯುದಾಹೃತಂ ॥ ೧೯೦ ॥

ಅ ॥ ಬ್ರಹ್ಮವಿತ್=ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು, ಪರಂ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಇತಿ=ಈಪ್ರಕಾರ, ಯತ್=ಯಾವುದು, ಪ್ರಥಮಸೂಚಿತಂ=ಮೊದಲು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ (ಅಂದರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎನ್ನುವ ಅನುವಾಕದ ಪ್ರಥಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಶಬ್ದವೂ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ.) ತದೇವ=ಅದೇ, ಮಂತ್ರವರ್ಣೇನ='ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ವೇದಭಾಗದಿಂದ, ಸತ್ಯಂ=ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಜ್ಞಾನಂ = ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನರೂಪನು, ಅನಂತವತ್=ಅಂತವುಳ್ಳವನಲ್ಲ ಎಂದು, ಲಕ್ಷಿತಂ=ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮದಿಂದ ಯುಕ್ತನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ.)

ತತ್ರ=ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯತ್ವಂ= ಸತ್ಯತ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವು, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾ='ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎನ್ನುವ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ, ಅನ್ನಪ್ರಾಣ ಯೋರಪಿ = 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ' ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದನ್ನರಸ ಮಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯರ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದಲೂ, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಜ್ಞಾನಂ ತು=ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವಾದರೂ, ಮನಸಾ=' ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಮಯಾತ್ ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಮನೋಮಯಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ, ವಿಜ್ಞಾನೇ ನಾಪಿ='ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾನ್ಮನೋಮಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಪ್ರಕರಣ ದಿಂದಲೂ, ಉದೀರಿತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಅನಂತತ್ವಂ ತಥಾ=ಅನಂತತ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮ ಲಕ್ಷಣವೂ ಕೂಡ, ಆನಂದಮಯವಾಚಾಽಪಿ = ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಮಯಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಆನಂದಮಯ ಪ್ರಕರಣದಿಂದಲೂ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೂ, ಉದಾಹೃತಂ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಮೇಲೆ ಮೂರು ಶಂಕೆಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. (೧) ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು ಯಾವುದು? ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳದೆ ವಸ್ತುವು ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (೨) ಆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ? ತನ್ನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ದುಃಖಿತ್ವಾದ್ಯಾಕಾರವು ಆರೋಪಿತವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ನಾನಾಗಿದ್ದೇನೆಂದು ಐಕ್ಯರೂಪದಿಂದಲೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಯಾಗಿಯೋ ಅಂದರೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ, ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ರೂಪಾಂತರದಿಂದಲೋ, ಬ್ರಹ್ಮಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವವು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪೂರ್ಣ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ನಮಗೆ ಆಗಲಾರದು. (೩) ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನ ಸಂಬಂಧವು ಇರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾದ ಅವನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂತಹುದು? ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯು ಮಂತ್ರವರ್ಣವನ್ನುದಾಹರಿಸಿಯದೆ. ತದೇಷಾಽಭ್ಯುಕ್ತಾ=ಈ ಶಂಕಾತ್ರಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಈ ಋಕ್ಕು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ೧ನೇ ಶಂಕೆಗೆ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ತರವು. ಇದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಲಕ್ಷಣವು. ೨ನೇ ಶಂಕೆಗೆ 'ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ' ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ತರವು. ಪರಿಪೂರ್ಣ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಹಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಪಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾ ಸರ್ವಜೀವರಿಗೂ ಅವರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ ಹೃದಯಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದವನು ತಿಳಿ ಯಲರ್ಹನು. ೩ನೇ ಶಂಕೆಗೆ 'ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ' ಎನ್ನುವುದು ಉತ್ತರವು. ಸಂಯೋಗಮಾತ್ರವು ಆತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲ. ಐಕ್ಯಾಪತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನ ನಾಗಿ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸಾರೂಪ್ಯಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ ಆತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. (2) ಮೇಲಿನ ಆರು ಪ್ರಕರಣಗಳು ಅಂದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣ ಸೇರಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಆರು ಪ್ರಕರಣಗಳು, ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣವನ್ನೇ ವಿವರಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದುದ ರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ॥ ೧೮೬ ॥ ೧೯೦ ॥

ಸತ್ಯತ್ವವು ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಸದ್ಭಾವಂ ಯಾಪಯೇದ್ಯಸ್ಮಾತ್ಸತ್ಯಂ ತತ್ತೇನ ಕಥ್ಯತೇ || ೧೯೧ ||
ಇತಿ ಸೃಷ್ಟಿರಿಹ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಜಗತ್ಸದ್ಭಾವಯಾಪಕಂ |
ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಸ್ಥಾಪನಾಯೈವ ಸತ್ವಂ ಜೀವನಮೇವ ಚ || ೧೯೨ ||
ವಿಶೀರ್ಣತಾ ಚ ಸತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್ಸನ್ನಮಿತ್ಯಾಹುರೇವ ಯತ್ |
ಅತೋಽದ್ಯತಾಽತ್ತೃತಾಽನ್ನತ್ವಂ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥ ಏವ ಹಿ || ೧೯೩ ||

ಅ || ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, (ತಾನು ಹೊರತಾದುದೆಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ.) ಸದ್ಭಾವಂ=ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು. ಯಾಪಯೇತ್=ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೋ,(ಆದಕಾರಣದಿಂದ) ತತ್=ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸತ್ಯಂ=(ಸತ್=ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು, ಯಾಪಯತಿ=ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಸತ್ಯನೆಂದು, ತೇನ='ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ. ಕಥ್ಯತೇ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಇತಿ=ಹೀಗೆ, (ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂದು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ) ಇಹ=ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ, ಸೃಷ್ಟಿಃ=ಜಗತ್ಸರ್ಜನವು, ಪ್ರೋಕ್ತಾ= ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ (ಸರ್ವಜಗತ್ಸ್ರಷ್ಟೃತ್ವವೇ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ'ಇತ್ಯಾದಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಕರಣವು ಅವಯವಾರ್ಥಕಥನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯ ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ) ತೇನ=ಆ ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ, ಜಗತ್ಸದ್ಭಾವ ಯಾಪಕಂ=ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವನು, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಸ್ಥಾಪನಾಯೈವ=ಆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, (ಸೃಷ್ಟಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. (೨) (ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಕರಣವು ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಜೀವನಂ ಚ= (ಕೇವಲ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಮಾತ್ರ ಸತ್‌ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಪ್ರಾಣಧಾರಣವೂ ಕೂಡ ಸತ್ವಮೇವ=ಸತ್‌ಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೇ. 'ಅನ್ನಾದ್ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ | ಜಾತಾ ನ್ಯನ್ನೇನ ವರ್ಧಂತೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ದೇವದತ್ತನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿ ದಾಗ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯು ಇದೆಯಷ್ಟೆ) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ವಿಶೀರ್ಣಂ=ವಿನಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು, ಸನ್ನಮಿತಿ=('ಅತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ- ಸನ್ನಂ ತು ವರ್ಧಿತಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಸನ್ನಂ ಶಾಂತಂ ಚ ಸೂರಿಭಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ), ಸನ್ನವೆಂದು, ಆಹುರೇವ=ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಏವಶಬ್ದದಿಂದ 'ಷದ್ಲೃವಿಶರಣಗತ್ಯವಸಾದನೇಷು' ಎನ್ನುವ ಪಾಠದಿಂದ ಈ ಪ್ರಯೋಗವು ಮುಖ್ಯವೇ ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾಚ ಸತ್= ಸತ್ವವನ್ನು, ಅಂದರೆ ಜೀವನವನ್ನಾಗಲೀ ವಿನಾಶವನ್ನಾಗಲೀ, ಯಾಪಯತಿ=ಭೂತಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯನೆನ್ನುತ್ತಾನೆ, ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.) ಅತಃ=(ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀವನ ವಿನಾಶಗಳ ಕಾರಣತ್ವವು ಸತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ಆದಕಾರಣ, ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥಏವ=ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವೇ, ಅನ್ನತ್ವಂ=ಅನ್ನಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅದ್ಯತಾ=ಉತ್ಪತ್ತಿ ವೃದ್ಧಿ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವೂ, ಅತ್ತೃತಾ ಚ=ಸಂಹರ್ತೃತ್ವವೂಕೂಡ, ಅನ್ನತ್ವಂ= ಅನ್ನಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೇ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದೂ ಅತ್ಯಗತ್ಯವು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸತ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೇನೇ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಶಂಕಿಸಿದಾಗ ಆ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಕಾರಣನು, ಮಹಾಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನು, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವನು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಜಗಜ್ಜನಕನು, ಎಂದು 'ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗುತ್ತದೆ ॥ ೧೯೧ ॥ ೧೯೨ ॥ ೧೯೩ ॥

ಪ್ರಾಣಮಯ ಪ್ರಕರಣವೂ ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಪ್ರಾಣಂ ದೇವಾ ಅನುಪ್ರಾಣಂತಿ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಪಶವಶ್ಚ ಯೇ ।
ಆಯುಃ ಪ್ರಾಣೋ ಹಿ ಭೂತಾನಾಮಿತಿ ಯದ್ಗತಿ ಜೀವನೇ ॥೧೯೪॥
ಉಕ್ತೇ ಸದಿತಿ ಧಾತ್ವರ್ಥೋ ಗತಿಶ್ಚಾತೋ ಹಿ ಸತ್ಯತಾ ।
ಪ್ರಾಣತ್ವಮವಬೋಧಾರ್ಥೋ ಮನುಧಾತುಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ॥೧೯೫॥

ಅ ॥ ದೇವಾಃ=ದೇವತೆಗಳೂ, ಮನುಷ್ಯಾಃ=ಮನುಷ್ಯರೂ, ಪಶವಶ್ಚ ಯೇ=ಯಾವವು ಪಶುಗಳೋ ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಾಣಂ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವಜಗಚ್ಚೇಷ್ಟಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅನು=ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಪ್ರಾಣಂತಿ = ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಣಃ= ಪರಮಾತ್ಮನು, ಭೂತಾನಾಂ=ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ, ಆಯುಃ = ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಇವನು ಪ್ರಾಣನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಇತಿ=ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರದಿಂದ, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಭೂತಾನಾಂ=ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ, ಗತಿಜೀವನೇ=ಗಮನಜೀವನಗಳು, (ಗತಿ ಜೀವನ ಪ್ರದತ್ವವು,) ಉಕ್ತೇ = (ಪ್ರಾಣಂತಿ ಪ್ರವರ್ತಂತೇ = ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾವೆ, ಅಥವಾ ಜೀವಂತಿ ವಾ=ಬದುಕುತ್ತವೆ, ಸರ್ವಭೂತಾನಿ=ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ, ಅನೇನ=ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಅತಶ್ಚ=ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸತ್ ಇತಿ ಧಾತ್ವರ್ಥಃ=ಸದ್ ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವು. ಗತಿಶ್ಚ=ಗತಿಯೂ ಜೀವನವೂ ಕೂಡ, (ಅಸ್ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವು.) (ತಥಾಚ ಸತ್ = ಗತಿಯನ್ನು ಜೀವನವನ್ನಾಗಲೀ, ಯಾಪಯತಿ=ಭೂತಗಳಿಗೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಗತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ, ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ಅತಃ=ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸತ್ಯತಾ=ಸತ್ಯತ್ವವೇ, ಪ್ರಾಣತ್ವಂ=ಪ್ರಾಣತ್ವವು. (ಸತ್ಯ ಪ್ರಾಣ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯ ಪ್ರಕರಣ ಪ್ರಾಣಮಯಪ್ರಕರಣಗಳು ಸತ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.)

(ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಮನೋಮಯಪ್ರಕರಣವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ-) ಮನುಧಾತುಃ= ಮನು ಎನ್ನುವ ಧಾತುವು, ಅವಬೋಧಾರ್ಥಃ=ಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ, ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ= 'ಮನು ಅವಬೋಧನೇ' ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—ಅವಬೋಧನಾರ್ಥಕವಾದ ಮನು ಧಾತುವಿನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸುನ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾಗುವಾಗ ಮನಃ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಜ್ಞಾನ ಎನ್ನು

ವುದಕ್ಕೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವು. (2) ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಪ್ರಕರಣವು ಜ್ಞಾನಶಬ್ದಾರ್ಥವೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಲಿಲ್ಲ. (3) 'ಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ ವನ್ನು ಹೇಳಿದಾಗ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಎಲ್ಲಾ ಚೇತನರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಲಕ್ಷಣವು ಎಂದು ಆಶಂಕಾಬಂದರೆ ಅವಬೋಧಮಾತ್ರವು ಜ್ಞಾನವೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗ ಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರ ವಿಶೇಷಾಕಾರಗಳನು, ವಿಷಯೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಜ್ಞಾನವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿ ಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಪರಿಹಾರ ಕ್ಕಾಗಿ ಜ್ಞಾನತ್ವವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿರುವರು ॥ ೧೯೪ ॥ ೧೯೫ ॥

ಆನಂದಮಯ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಅನಂತತ್ವವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತ್ಯೈವಾನಂದಮಯತೋಕ್ತಿತಃ ।
ಅನಂತತ್ವಂ ಸುನಿರ್ಣೀತಂ ಪೂರ್ಣಾನಂದೋ ಹಿ ನಾಲ್ಪಕೇ ॥ ೧೯೬ ॥
ಅತೋ ಹಿ ಮಂತ್ರವರ್ಣೋಕ್ತ ವಿಸ್ತೃತಿಸ್ತು ಸಮಸ್ತಯಾ ।
ಕ್ರಿಯತೇ ಪರಯಾ ಯಸ್ಮಾತ್ [ಇತರೋತ್ರ ನ ಕಥ್ಯತೇ ॥ ೧೯೭ ॥

ಅ ॥ (ಆನಂದಮಯಪ್ರಕರಣವು ಅನಂತಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು ನಿರ್ವಚನಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಅನಂತಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅನಂತತ್ವ ಎನ್ನುವ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅಸಂಭಾವನಾಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ) ಆನಂದಮಯತೋಕ್ತಿತಃ=ಆನಂದಮಯತ್ವದ ವಚನದಿಂದ, ಅನಂತತ್ವಂ=ಅನಂತತ್ವವು, ಸುನಿರ್ಣೀತಂ=(ಪರಮೇಶ್ವರಃ ಅನಂತಃ ಪೂರ್ಣಾ ನಂದತ್ವಾತ್=ಪರಮೇಶ್ವರನು ನಾಶವಿಲ್ಲದವನು ಪೂರ್ಣಾನಂದವುಳ್ಳವನ ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಎಂದು) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ (ಅನಂತತ್ವರೂಪ ಸಾಧ್ಯವೂ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವರೂಪ ಸಾಧನವೂ ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತ ದೆಂಬ ಹೇಳಕೂಡದು) ನಾಲ್ಪೇ ಸುಖಮಿತಿ=ಅಲ್ಪನಲ್ಲಿ ಸುಖವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ, ಪ್ರೋಕ್ತ್ಯೈವ=ಶ್ರುತಿಯ ವಚನದಿಂದಲೇ, ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅಲ್ಪಕೇ=ಅಂತವುಳ್ಳವನಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ=ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದವು, ನ=ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆ) ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಮಂತ್ರವರ್ಣೋಕ್ತ ವಿಸ್ತೃತಿಸ್ತು='ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದರ ವಿಸ್ತಾರವೇ, ಸಮಸ್ತಯಾ=ಎಲ್ಲಾ, ಪರಯಾ=ಮಂತ್ರವರ್ಣಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿನದ್ದಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಕ್ರಿಯತೇ=ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.) ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ಸಾರಾಂಶ.

ಸ. ರ. ವಿ—(1) 'ಆತ್ಮನ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ 'ಸತ್ ಯಾಪ ಯತೀತಿ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತವಾಯಿತು. (2) ಜೀವನವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ, ಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅನ್ನಶಬ್ದದಿಂದ ಜೀವನ ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತ ವಾಯಿತು. (3) ಜೀವನವು ಗತಿಯೂ ಕೂಡ ಸತ್‌ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ

ಎಗಡನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವವಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಸತ್ಯಶಬ್ದವು ನಿರುಕ್ತ ವಾಯಿತು. (4) ಪ್ರಾಣಯತೀತಿ ಪ್ರಾಣಃ ಎಂದು ಜೀವನಗತಿಗಳನು ಕೊಡುವವನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (5) 'ಮನು ಅವಬೋಧನೇ' ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಬೋಧಪ್ರಾಚುರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮನೋಮಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ. ವಿಜ್ಞಾನಮಯ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಶಬ್ದವು ವಿವೃತವಾಯಿತು. (6) ಆನಂದಪ್ರಾಚುರ್ಯ ವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅನಂತತ್ವವು ಉಪಪಾದಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟಿತು ॥ ೧೯೬ ॥ ೧೯೭ ॥ ಸೂ. ೧೫ ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು. ಈಗ ಪರಪಕ್ಷವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವು

'ಓಂ ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ' ಸೂ. ॥ ೧೬ ॥

(ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು.) ಇತರಃ=ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಚತುರ್ಮುಖಾದಿ ಗಳು, ನ=ಆಗಲಾರರು. ಅನುಪಪತ್ತೇಃ=ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ [ಕ್ರಿಯತೇ ಪರಯಾ ಯಸ್ಮಾತ್] ಇತರೋಽತ್ರ ನ ಕಥ್ಯತೇ ।
ಪುರುಷಂ ವೇತ್ತಿ ಯೋ ಮುಚ್ಯೇನ್ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಹಿ ವಿದ್ಯತೇ ।
ಇತಿ ಶ್ರುತೇರನ್ಯವೇದೀ ಕಥಂ ಮುಕ್ತಿಂ ಪ್ರಯಾಸ್ಯತಿ ॥ ೯೮೦ ॥

ಅ ॥ ಇತರಃ=ಜೀವರಾಗಲೀ ಶರೀರಾದಿ ಕೋಶಗಳಾಗಲೀ ಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಲೀ, ಅತ್ರ= ಈ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ, ನ ಕಥ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಅನುಪಪತ್ತೇಃ="**ಸರ್ವಂ ವೈ ತೇಽನ್ನಮಾಪ್ನುವಂತಿ । ಯೇಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ । ಸರ್ವಮೇವ ತ ಆಯು ರ್ಯಂತಿ । ಯೇ ಪ್ರಾಣಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ**" ॥ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಜೀವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಏಕೆ ಕೂಡಲಾರದೆಂದರೆ) ಯಃ = ಯಾವನು, ಪುರುಷಂ=ಗುಣಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ವೇತ್ತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, (ಸಃ= ಆತನು) ಮುಚ್ಯೇತ್=ಮುಕ್ತನಾಗುವನು. ಅನ್ಯಃ=ಪರಮಪುರುಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ, ಪಂಥಾಃ=ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವು, ನ ವಿದ್ಯತೇ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಇತಿ= ಈಪ್ರಕಾರವಾದ, ಶ್ರುತೇಃ=ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನ್ಯವೇದೀ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ರಾದವರನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಮುಕ್ತಿಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಪ್ರಯಾಸ್ಯತಿ= ಹೊಂದುವನು.

ಟೀ ॥ **ನ್ಯಾಯಸುಧಾ**— (1) ಈ ಮೂಲದಿಂದ "**ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ । ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ**" ॥ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸೂಚಿತ ವಾಯಿತು. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ತಂ' ಎಂದೇ

ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಂ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ತಂ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶವು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪುರುಷಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೧೯೮ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಪುರುಷಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗಲಿ. ಪುರುಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾದರೆ ಆತನ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಪುರುಷಃ ಪರ ಆತ್ಮಾಜೋ ಬ್ರಹ್ಮ ನಾರಾಯಣಃ ಪ್ರಭುಃ ।
ಮಹಾನಾನಂದ ಉದ್ವಿಷ್ಣುರ್ಭರ್ಗ ಓಮ ಇತೀರ್ಯತೇ ॥ ೧೯೯ ॥
ಸ್ವಯಂ ನಾರಾಯಣೋ ದೇವೋ ನಾನ್ಯಸ್ಯೈತಾನಿ ಕಸ್ಯಚಿತ್ ॥
ತಸ್ಮಾದೋಮಿತ್ಯುದಾಹೃತ್ಯ ಯಜ್ಞದಾನಾದಿ ಕುರ್ವತೇ ॥ ೨೦೦ ॥
ಸೂಕ್ತೇನ ಪೌರುಷೇಣೈನಂ ಯಜಂತ್ಯಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಾಃ ।
ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಸ್ತೇನ ನಾನ್ಯಜ್ಞಾನಾದ್ವಿಮುಚ್ಯತೇ ॥ ೨೦೧ ॥

ಅ ॥ ಪುರುಷಃ=ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಷಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು, ಪರಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನು, ಆತ್ಮಾ=ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯು, ಅಜಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿಶೂನ್ಯನು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ನಾರಾಯಣಃ=ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು, ಪ್ರಭುಃ=ಸರ್ವಸ್ವಾಮಿಯು, ಮಹಾನ್=ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠನು, ಆನಂದಃ=ಪೂರ್ಣಾನಂದ ರೂಪನು, ಉತ್=ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು, ವಿಷ್ಣುಃ=ವ್ಯಾಪ್ತನು, ಭರ್ಗಃ=ಭರಣಗಮನ ಕರ್ತನು, ಓಂ=ಗುಣಪೂರ್ಣನು, ಅಃ=ನಿರ್ದೋಷನು, ಇತಿ=ಇತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಸ್ವಯಂ = ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ದೇವಃ=ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ನಾರಾಯಣಃ = ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನೇ. ಈರ್ಯತೇ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅನ್ಯಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ = ಬೇರೆ ಯಾವನೊಬ್ಬನಿಗೂ, ಏತಾನಿ=ಈ ನಾಮಧೇಯಗಳು, ನ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತಸ್ಮಾತ್=ಓಂಕಾರವು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಮಧೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೇ (ಯಾರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು) ಯಜ್ಞದಾನಾದಿ=ಯಜ್ಞದಾನ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ಕುರ್ವತೇ=ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, (ಅವರು) ಓಮಿತಿ = ಓಂ ಎಂದು, ಉದಾಹೃತ್ಯ=ಉದಾಹರಿಸಿಯೇ, (ಯಜ್ಞದಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) (ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅದು ಕೂಡದೇಹೋಗುವುದು. ಒಬ್ಬನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ವಿಷಯಕವಾದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ.) (ಪುರುಷಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಯೇ=ಯಾರು) ಏನಂ=ಈ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ಯಜಂತಿ=ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕೋವಿದಾಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣರಾದ, (ತೇ=ಅವರು) ಪೌರುಷೇಣ ಸೂಕ್ತೇನ=ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಿಂದ, ಯಜಂತಿ=ಯಾಗಮಾಡುತ್ತಾರೆ.(ಇದರಿಂದ ಪುರುಷಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಃ=ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯು (ಪುರುಷಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಭಗವಂತನನ್ನೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತದೋ ಆ ಕಾರಣದಿಂದ) ತೇನ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದವರಿಗೆ ಪುರುಷತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ 'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾ

ನಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವುದು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಾತ್= ಬೇರೆಯವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ನ ವಿಮುಚ್ಯತೇ= ಮುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ॥ ೧೯೯ ॥ ೨೦೦ ॥ ೨೦೧ ॥

ನ. ಚ. ವಿ.— ಹಾಗಾದರೆ, 'ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಓಷಧಿಕಾರ್ಯವಾದ, ಅನ್ನಮಯವಾದ ಪುರುಷಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾವಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಅನ್ನಮಯವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಿಂದ ಕೋಶಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದವರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇಇದೆ. 'ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಂ । ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಓಷಧಿಕಾರ್ಯವಾದ, ಅನ್ನವಿಕಾರವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಪುರುಷಪದದಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಂಡು 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ' ಎಂದು ಆ ಶರೀರವನ್ನೇ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನ್ನರಸಮಯ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನ್ನರಸಮಯವು ಈಶ್ವರನೆಂದಾದರೆ ಅನುಪಪತ್ತಿ ಇದ್ದೇಇದೆ. ಅನ್ನರಸಮಯತ್ವವು ಅನ್ನವನ್ನೇ ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಪಾರ್ಥಿವ ಶರೀರಗಳಿಗೇನೇ ಯುಕ್ತವು. ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳು ವಿಕಾರಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋದಿತೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಾತ್ಮಶಬ್ದಂ ಪ್ರಯುಜ್ಯ ಚ ।
ತಸ್ಮಾದಾಕಾಶಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ ಪ್ರೋವಾಚಾತ್ರ ಚತುರ್ವಿಧಾಂ ॥ ೨೦೨ ॥
ಭೂತಂ ಭೂತಾಭಿಮಾನೀ ಚ ತದ್ದೇಹೋಽಂತರ್ನಿಯಾಮಕಃ ।
ಹರಿಶ್ಚಾಕಾಶಶಬ್ದೋಕ್ತೋ ಮುಖ್ಯತೋ ಹರಿರೇವ ಚ ॥ ೨೦೩ ॥

ಅ ॥ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದೋದಿತೇ='ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ । ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ತಸ್ಮಿನ್=ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಂ ಚ ಪ್ರಯುಜ್ಯ='ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ, ತಸ್ಮಾತ್ = 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, (ಏತಸ್ಮಾತ್ = 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಲಕ್ಷಿತನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತನೂ ಆದ) ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, ಚತುರ್ವಿಧಾಂ= ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ, ಆಕಾಶಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ=ಆಕಾಶಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಕೂಡ, ಅತ್ರ=ಈ ಅನುವಾಕದಲ್ಲಿ, ಪ್ರೋವಾಚ=ಹೇಳಿದರು. ಭೂತಂ=ಭೂತಾಕಾಶವೂ, (ಆಕಾಶಶಬ್ದೋಕ್ತಂ=ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಭೂತಾಭಿಮಾನೀ ಚ=ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಗಣಪತಿಯೂ ಕೂಡ, ತದ್ದೇಹಃ = ಭೂತಾಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯ ಶರೀರವೂ, ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕಃ=ಭೂತಾಕಾಶ, ಭೂತಾಕಾಶಾಭಿಮಾನಿ, ಅಭಿಮಾನಿಯ ಶರೀರ, ಈ ಮೂರರ ಒಳಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ, ಹರಿಶ್ಚ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಕೂಡ, ಆಕಾಶಶಬ್ದೋಕ್ತಃ=ಆಕಾಶ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಹರಿರೇವ ಚ=ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದನು' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾವನು ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೋ ಅವನು ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಆತ್ಮತ್ವವೂ ವಿಧೇಯವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ತಥಾ ಚ ಅಪ್ರಸ್ತುತನಿಗೆ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನುವಾದವು ಹೇಗೆ ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. (2) ಭೂತ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿ, ಅವನದೇಹ, ಅಂತರ್ನಿಯಾಮಕರೂಪ. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಆಕಾಶದ ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು. 'ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೋ ಹರೇರ್ಜನಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಲ್ಲ || ೨೦೨ || ೨೦೩ ||

ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಆಸಮಂತಾತ್ಕಾಶತೇ ಯದಾಕಾಶೋ ಮುಖ್ಯತೋ ಹರಿಃ |
ಬಲಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾದ್ವಾಯುರಗ್ನಿರಗಂ ನಯನ್ || ೨೦೪ ||
ಆಪ ಆಪಾಲನಾಚ್ಚೈವ ಪೃಥಿವೀ ಪ್ರಥಿತೋ ಯತಃ |
ಉಷ್ಣಾನಾಮಾಶ್ರಯತ್ವೇನ ಸ ಏವಾ (ವೋ) ಷಧಿನಾಮಕಃ || ೨೦೫ ||
ಓಷಧೀಷು ಸ್ಥಿತೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಕ್ಷುಧಿತೈರಾಶ್ರಿತೋ ಭವೇತ್ |
ಪುರಿ ಶೇತೇ ಯತಃ ಸೋಽಥ ಪುರುಷಶ್ಚೇತಿ ಗೀಯತೇ || ೨೦೬ ||

ಅ || ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಹರಿರೇವ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ, ಮುಖ್ಯತಃ= ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಆ=ಅಂದರೆ, ಸಮಂತಾತ್=ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ, ಕಾಶತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಆದಕಾರಣ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ) ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಆಕಾಶಃ= ಆಕಾಶನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಮುಖ್ಯ-ಅಮುಖ್ಯಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಆಕಾಶದ್ದೆಶೆಯಿಂದ 'ಆಕಾಶಾದ್ವಾಯುಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಾಯುಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ)— ಬಲಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವಾತ್ = ಬಲಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ವಾಯುಃ = ವಾಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಅಂದರೆ ವ ಶಬ್ದವು ಬಲವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಯ ಧಾತುವು ಗತಿಯೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವಿರತಕ್ಕದ್ದಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಕವು. ಆದಕಾರಣ ಆಯು ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವು. ತಥಾಚ ವಶ್ಚಾಸೌ ಆಯುಶ್ಚ ವಾಯುಃ=ಬಲಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನು, 'ವಾಯೋರಗ್ನಿಃ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದ, ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.) ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಗಂ=(ನ ಗಚ್ಛತಿ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವತಃ ಪ್ರವರ್ತಿಸದೆ ಇರತಕ್ಕದು ಜಗತ್ತು.) ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು, ನಯನ್=ಒಯ್ಯತಕ್ಕ (ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯೋಗಿಸತಕ್ಕ) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅಗ್ನಿಃ= ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ('ಅಗ್ನೇರಾಪಃ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಅಗ್ನಿಯುದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ನಾಲ್ಕುವಿಧಗಳಾದ ಜಲಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ 'ಆಪಃ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು.) ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಹರಿರೇವ ಶ್ರೀ ಪರ

ಮಾತ್ಮನೇ, ಆ ಪಾಲನಾಚ್ಚ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ, ಆಪಃ='ಆಪಃ' ಎನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ, ಅಪ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು. ಬಹುರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಪಃ ಎಂದು ಬಹುವಚನವೂ ಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ 'ಅದ್ಭ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾದ ಜಲಗಳದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಪ್ರಥಿತಃ = ವಿಸ್ತೃತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, (ಅದಪ್ರಯುಕ್ತ) ಪೃಥಿವೀ=ಪೃಥಿವೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ತಥಾಚ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಪೃಥಿವಿಯುದ್ದೆಸೆಯಿಂದ 'ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಓಷಧಯಃ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾದ ಓಷಧಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಪಂಚಭೂತಗಳು ಸಮಾಪ್ತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಭೂತಂ' ಎನ್ನುವುದರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭೌತಿಕ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನೂ, 'ಭೂತಾಭಿಮಾನಿ' ಎನ್ನುವ ಪದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭೌತಿಕಾಭಿಮಾನಿ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಓಷಧಿಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹರಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ,) ಉಷ್ಟಾನಾಂ=ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟವರಿಗೆ, ಆಶ್ರಯತ್ವೇನ=ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸ ಏವ=ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಓಷಧಿನಾಮಕಃ= (ಓಷಾಃ= ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟವರು, ಧೀಯಂತೇ=ಧರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಸ್ಮಿನ್=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ), ಓಷಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. (ಓಷಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾದವನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶವನ್ನನುಭವಿಸುವವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯನಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ,) ಓಷಧೀಷು=ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಃ=ಇರತಕ್ಕ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಕ್ಷುಧಿತೈಃ=ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟವರಿಂದ, (ಹಸಿವೆ ಇರುವವರಿಂದ) ಆಶ್ರಿತಃ = ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಭವೇತ್=ಆಗುವನು. ("ಓಷಧೀಭ್ಯೋಽನ್ನಂ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿಗಳದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವು. ಆ ಮೇಲೆ 'ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಶರೀರ, ಶರೀರಾಭಿಮಾನಿ, ಆ ಎರಡರ ಅಂತರ್ಗತರೂಪ, ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪುರುಷ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹರಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಪುರಿ ಶೇತೇ=ಸರ್ವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿದ್ದಾನೋ, ಅಥ=ಅದಕಾರಣ, ಪುರುಷಶ್ಚೇತಿ=ಪುರುಷನೆಂದೂ, ಗೀಯತೇ=ಗಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ॥ ೨೦೪ ॥ ೨೦೫ ॥ ೨೦೬ ॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಕ್ರಿಯಾಪ್ರವರ್ತಕತ್ವೇನ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವೋ ಹರೇರ್ಜನಿಃ ।
ಆಕಾಶಾದಿಷು ನಾನ್ಯಾಸ್ತಿ ಹ್ಯಭಿಮಾನೋಽಭಿಮಾನಿನಃ ।
ಅಭಿಮಾನಿ ಶರೀರಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಭೂತಸ್ಯ ಚೋದ್ಭವಃ ॥ ೨೦೭ ॥

ಅ ॥ ಆಕಾಶಾದಿಷು=ಆಕಾಶವೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ,ಕ್ರಿಯಾಪ್ರವರ್ತಕತ್ವೇನ=ಆಯಾಯ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವಃ=ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿವಿಶೇಷವೇ, ಹರೇರ್ಜನಿಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಅನ್ಯಾ=ಬೇರೆವಿಧವಾದ, ಜನಿಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ನ=ಇಲ್ಲ. ಹಿ='ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಚೇತನಶ್ಚೇತನಾನಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು,

ಅಭಿಮಾನಿನಃ=ಭೂತಾದ್ಯಭಿಮಾನಿಗೆ, ಅಭಿಮಾನಃ=ನನ್ನದು ಇದು ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯೇ, ಜನಿಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿಯು. ಅಭಿಮಾನಿ ಶರೀರಸ್ಯ=ಅಭಿಮಾನಿಯ ಶರೀರಕ್ಕೂ, ಭೂತಸ್ಯ ಚ=ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೂ, ವ್ರೀಹಿಮೊದಲಾದ ಭೌತಿಕಗಳಿಗೂ, ಸಾಕ್ಷಾತ್=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಉದ್ಭವಶ್ಚ=ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ, ಜನಿಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ॥ ೨೦೭ ॥

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಆತ್ಮ-ಆಕಾಶ-ವಾಯು-ಅಗ್ನಿ-ಆಪ್-ಪೃಥಿವಿ-ಓಷಧಿ-ಅನ್ನ-ಪುರುಷ ಪದಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ಈ ಪದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಭೂತಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂದಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಏವಂ ದೇಹಾದಿಪರ್ಯಂತಮಾಗತಂ ಹರಿಮೇವ ತು ॥ ೨೦೮ ॥
ಪರಾಮೃಶತಿ ತಸ್ಯೈವ ಪಂಚರೂಪತ್ವವಿತ್ತಯೇ ।
ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಭೂತಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ ಸ ವಾ ಏಷ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ ॥ ೨೦೯ ॥

ಅ ॥ ಸ ವಾ ಏಷ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ=ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಭೂತಾದಿಕಂ ಸರ್ವಂ=ಪ್ರಕೃತವಾದಾಗ್ಯೂ ಭೂತಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ=ಬಿಟ್ಟು, ಏವಂ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ, ದೇಹಾದಿಪರ್ಯಂತಂ=ಆತ್ಮವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ದೇಹಪರ್ಯಂತವಾಗಿ,=ಆಗತಂ=ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತನಾದ, ಹರಿಮೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಪರಾಮೃಶತಿ=ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ತಸ್ಯೈವ ತು=ಆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ, ಪಂಚರೂಪತ್ವವಿತ್ತಯೇ=ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಮೊದಲಾದ ಪಂಚರೂಪತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ 'ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷಃ' ಎನ್ನುವ ಪರಾಮರ್ಶವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು. ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೇನೇ ಇದು ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದ್ದೇವೆ. ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ. 'ತಸ್ಮಾದೇತಸ್ಮಾದಾತ್ಮನಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಸತ್ಯಜ್ಞಾನ ಅನಂತನೆಂದು ಲಕ್ಷಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತವಾದುದನ್ನೇ 'ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತೇವೆ. (2) ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತವಾದುದುದನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಪುರುಷಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಪ್ರಕೃತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೇವೆ. (3) ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಅನುಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಉತ್ಪತ್ತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವಿಷಯಕವು. ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾದಿಷು' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅವಾಂತರ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಆಕಾಶಾದಿ ಪುರುಷಾಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವೆವು. (4) ಹಾಗಾದರೆ 'ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಪ್ರಾದುರ್ಭೂತನಾದನು, ಎಂದರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಪಂಚಭೂತಾದಿಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಭೂತಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ, ಆಕಾಶಾದಿ

ಶಬ್ದಗಳು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪಂಚಭೂತಾದಿರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಸಮಾಕರ್ಷಾದ್ಯಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಬಹುದೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸುವೆವು. (5) ಹೀಗಾದರೆ, ಪಂಚಭೂತಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾದುರ್ಭಾವರೂಪ ಅರ್ಥಮಾತ್ರ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರುತವಾದ 'ಸಂಭೂತಃ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ನರಸಮಯವು ಪ್ರಕೃತವಾದ ಭೂತಾದ್ಯಾತ್ಮಕವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂದರೆ, ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಯಾವುದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಗಳಾಗಿವೆಯೋ ಆ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಅನ್ನರಸಮಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಭೂತಾದಿಗಳು ಪ್ರಕೃತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇದು ಅನ್ಯಾಯವಲ್ಲ, ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿಸನ್ನಿಹಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. (6) ಹಾಗಾದರೆ, ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೂ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪಂಚರೂಪತ್ವವು ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು. ಪ್ರಕರಣಾಂತರಾರಂಭವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. ತಥಾ ಚ ಅನ್ನಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಯಾವುದೊಂದು ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿರುವ ಪ್ರಾಣಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರಲ್ಲವೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು ॥ ೨೦೮ ॥ ೨೦೯ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಹೀಗೆ ಬಹುಪ್ರಯತ್ನವೇತಕ್ಕೆ? ಶರೀರವನ್ನುಮಾತ್ರ ಪರಾಮರ್ಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಬಾರದು? ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಹಾಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ 'ಏಷಃ ಪುರುಷಃ' ಇಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದರಿಂದ 'ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ 'ಸಃ' ಎನ್ನುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ನಿಮ್ಮ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ಸ ಇತ್ಯಾತ್ಮಪದೋದ್ದಿಷ್ಟಃ ಏಷ ಜೀವ ಶರೀರಗಃ ।
ಸಾರಾನ್ನಮಯ ಏವಾಯಂ ನ ಲೋಕಾನ್ನಮಯಃ ಪ್ರಭುಃ ।
ಇತಿ ತಂ ರಸಶಬ್ದೇನ ವಿಶಿನಷ್ಟಿ ಶರೀರಗಂ ॥ ೨೧೦ ॥

ಅ ॥ ಸ ಇತಿ='ಸ ವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋಽನ್ನರಸಮಯಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಸಃ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ, ಆತ್ಮಪದೋದ್ದಿಷ್ಟಃ=ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, (ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) ಏಷ ಇತಿ=ಏಷಃ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ, ಜೀವಶರೀರಗಃ=ಸರ್ವ ಜೀವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತನಾಗಿ ನಿಯಾಮಕನಾದವನು, (ಪರಾಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) ಅಯಂ=ಈ, ಪ್ರಭುಃ=ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಸಾರಾನ್ನಮಯ ಏವ=ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅತ್ತೃತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಪ್ರಾಚುರ್ಯವುಳ್ಳವನೇ. ಲೋಕಾನ್ನಮಯಃ=ಲೌಕಿಕವಾದ ಅನ್ನ ಪ್ರಚುರನು, ನ=ಅಲ್ಲ, ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, (ಜ್ಞಾಪಯಿತುಂ=ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,) ಶರೀರಗಂ=ಶರೀರಾಂತರ್ಗತನಾದ, ತಂ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ರಸಶಬ್ದೇನ=ರಸ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ, (ಶ್ರುತಿಃ=ಶ್ರುತಿಯು,) ವಿಶಿನಷ್ಟಿ=ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ 'ಸವಾ ಏಷ ಪುರುಷೋನ್ನಮಯಃ' ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಿದ್ದಿತು. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ 'ರಸ' ಶಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. 'ಅನ್ನಾತ್ಪುರುಷಃ' ಎಂದೇ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳ) ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ರಸಶಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವೆನ್ನಕೂಡದು. 'ಅನ್ನಮಯಃ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರಾಕೃತಾನ್ನಮಯತ್ವವೇ ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಸಾರ್ಥಕವೇ ಆಗಿದೆ. (2) 'ರಸಃ ಸಾರೋ ವರಶ್ಚೇತಿ ಶಬ್ದಾಃ ಪರ್ಯಾಯವಾಚಕಾಃ' ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ರಸಶಬ್ದವು ಸಾರವಾಚಕವಾಗಿದೆ ॥ ೨೧೦ ॥

(1) ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ "ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ। ಅಯಂ ದಕ್ಷಿಣಃ ಪಕ್ಷಃ। ಅಯಮುತ್ತರಃ ಪಕ್ಷಃ। ಅಯಮಾತ್ಮಾ। ಇದಂ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ॥" (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೨೪) ಎನ್ನುವುದೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಶರೀರ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪದೇಶವೇ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಯರ್ಥ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬಾರದೆನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ವಿಗ್ರಹವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. (3) ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಈಶ್ವರನ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಾಗದಿರುವುದರಿಂದ 'ಇದಂ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶವೇ ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆಹೇಳ ಕೂಡದು. ಲಕ್ಷಣಾ (ಅಮುಖ್ಯ) ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಬಹುದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಇದಮಿತ್ಯೇವ ನಿರ್ದೇಶೋ ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾವೃತವದ್ವಿಭೋಃ ॥ ೨೧೧ ॥
ಶಿರಆದೇರ್ಭವೇಜ್ಜೀವ ಶಿರ ಆದೌ ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇಃ।
ತಂ ವಿದಿತ್ವಾಽಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಃಸ್ಯಾನ್ನಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನಾತ್ಕಥಂಚನ ॥ ೨೧೨ ॥

ಅ ॥ ಇದಮಿತಿ ನಿರ್ದೇಶಃ='ತಸ್ಯೇದಮೇವ ಶಿರಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ 'ಇದಂ ಎನ್ನುವ ನಿರ್ದೇಶವು, (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದಿರುವುದಾದರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ) ಭವೇದೇವ=ಕೂಡಬಹುದು. ವಿಭೋಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಶಿರ ಆದೇಃ=ಶಿರಸ್ಸುಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ, ಜೀವ ಶಿರ ಆದೌ=ಜೀವ=ಜೀವರ, ಶಿರ ಆದೌ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದರಲ್ಲಿ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತೇಃ=ಸ್ಥಿತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಲಕ್ಷಣಾಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತೋರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು.) ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾವೃತವತ್=ವಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಜಾನು ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದಿರುವುದಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ 'ಇದಂ'=ಇದುಮೊಳಕಾಲು ಎನ್ನುವ ನಿರ್ದೇಶವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಂ=ಆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ವಿದಿತ್ವಾ=ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, (ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸತಕ್ಕ) ಅಸ್ಯ=ಈ ಜ್ಞಾನಿಗೆ, ಮುಕ್ತಿಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. ಅನ್ಯ ಜ್ಞಾನಾತ್=ಬೇರೆಯವರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಕಥಂಚನ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಿಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಲಾಕ್ಷಣಿಕ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. 'ಗಂಗಾಯಾಂ ಘೋಷಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಲಾಕ್ಷಣಿಕ

ಪ್ರಯೋಗ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಬರರ ಮನೆಯು ಭಾಗೀರಥೀತೀರದಲ್ಲಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪವಿತ್ರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದರೆ—ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ರೂಢ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ವಸ್ತ್ರಪ್ರಾವೃತವತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (2) ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷಣಾವನ್ನು ಏಕೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಶರೀರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ತೋರುವುದು. ಮತ್ತು '**ಸರ್ವಮೇವ ತ ಆಯುರ್ಯಂತಿ**' ಎಂದು ಪ್ರಾಣಮಯನ ಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ '**ಸರ್ವಮಾಯುಃ**' ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮರಣವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದೆಂದೇ. ಯಾವಾಗಲೂ ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮೋಕ್ಷಹೊರತು ಬೇರೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಶರೀರವೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ—'**ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ**' ಹೀಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ— ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. (3) ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಮಂತ್ರವರ್ಣಿಕ ಗಾನಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಾಧಕಗಳು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಶರೀರಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಾರಾಂಶ.

ಸ. ರ. ವಿ— (1) '**ತದೇಷಾಽಭ್ಯುಕ್ತಾ । ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ**' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಮಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಕೋಶಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (2) '**ಮಮ ಯೋನಿರ್ಮಹದ್ಬ್ರಹ್ಮ**' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಮತ್ತು '**ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ । ಯೋ ವೇದ ನಿಹಿತಂ ಗುಹಾಯಾಂ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್ । ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ । ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ ॥** (ಪು. ೧೨೩) **ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ । ನ ಬಿಭೇತಿ ಕುತಶ್ಚನ ॥** (ಪು. ೧೨೭). **ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಚೇದ್ವೇದ । ತಸ್ಮಾಚ್ಚೇನ್ನ ಪ್ರಮಾದ್ಯತಿ । ಶರೀರೇ ಪಾಪ್ಮನೋ ಹಿತ್ವಾ । ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಮಶ್ನುತೇ ॥** (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೨೮.) ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮುಕ್ತಿಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಆದೆ. (3) ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. **ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನಮೃತ ಇಹ ಭವತಿ । ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ ।** ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ದಿಂದ ವಿರೋಧವೂ ಆದೆ. ಈ ವಚನವು ಇತರ ವಿಷಯಕವೂ ಆಗಲಾರದು. '**ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ**' ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಶಬ್ದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷಶಬ್ದವಾದರೂ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೇ ಸರಿ. (4) ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಆತ್ಮನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯು '**ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ**' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ॥ ೨೧೧ ॥ ೨೧೨ ॥ **ಸೂ. ॥ ೧೬ ॥**

ನ. ಚ. ವಿ.— '**ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ**' ಇತ್ಯಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗದಿರು

ವುದರಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಐಕ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಆನಂದಮಯತ್ವವು ಬರಲಿ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಆನಂದಮಯಾದಿಗಳು ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳೂ ಆಗುವರು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಷಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳು ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವರಿಗೂ ಕಥಂಚಿತ್ ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

“ಓಂ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ” ಸೂ. ॥ ೧೭ ॥

ಆನಂದಮಯನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಆನಂದಮಯನು ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಜೀವಾದಿಗಳು ಆಗಲಾರರು. ‘ಸ ಏಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರಿಂಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಿಮಿತ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ‘ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣಾನಂದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಕೇವಲ ಜೀವನು ಆನಂದಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಸಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ । ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಆದಿತ್ಯೇ ಪುರುಷೇ ಚಾಯಮಿತಿ ಭೇದೋಪದೇಶತಃ ।
ನಾಸ್ಯಾಭೇದೋಽಸ್ತಿ ಜೀವೇನ [ನಾನುಮಾ ಕಾಮಚಾರಿಣೀ] ॥೨೧೩॥

ಅ ॥ ಆದಿತ್ಯೇ=ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರುಷೇಚ=ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಯಂ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯು ನಿಯಾಮಕನು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಭೇದೋಪದೇಶತಃ=ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ, ಜೀವೇನ=ಜೀವನಿಂದ, ಅಭೇದಃ=ಐಕ್ಯವು, ನ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ‘ಸಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ । ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ । ಸಏಕಃ ।’ (ಪು. ೧೭೫.) ಎಂದು ಪುರುಷ, ಆದಿತ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತರಾದ ಅಪಕೃಷ್ಟರೂ ನಿಕೃಷ್ಟರೂ ಆದ ಸರ್ವಜೀವರೂ ನಿಯಮ್ಯರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣರು; ಪರಮಾತ್ಮನು ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧಿಷ್ಠಾತನು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (2) ಹಾಗೆಯೇ ‘ರಸಂ ಹ್ಯೇವಾಯಂ ಲಬ್ಧ್ವಾನಂದೀ ಭವತಿ’ ಎಂದು ಹೊಂದುವವನು ಹೊಂದಲರ್ಹನು, ‘ಯದಾ ಹ್ಯೇವೈಷಃ’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸಕನೂ, ಉಪಾಸ್ಯನೂ, ‘ಉಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ’ ಎಂದು ಪ್ರಾಪಿಸುವವನು ಪ್ರಾಪ್ಯನೂ, ‘ಭೀಷಾಸ್ಮಾದ್ವಾತಃ ಪವತೇ’ ನಿಯಮ್ಯನೂ, ನಿಯಾಮಕನೂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದೋಪದೇಶಗಳೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಿರುತ್ತವೆ ॥ ೨೧೩ ॥ ಸೂ. ॥ ೧೭ ॥

ಹಾಗಾದರೆ, ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳುವುದು? ಅನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವೇ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಜೀವನಿಗೆ

ಅನ್ನಮಯತ್ವಾದಿಗಳು ಏಕೆ ಆಗಲಾರವು? ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು. ಅನುಮಾನ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೇನೇ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭೇದಪರತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

"ಓಂ ಕಾಮಾಚ್ಚ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ" ಸೂ. ‖ ೧೮ ‖

ಅನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ = ಅದೃಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕವಾದ ಅನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯು, ನ= ಮಾಡಕೂಡದು. ಕಾಮಾಚ್ಚ=ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಕಾಮಚಾರಿತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ‖ [ನಾಸ್ಯಾಭೇದೋಽಸ್ತಿ ಜೀವೇನ] ನಾನುಮಾ ಕಾಮಚಾರಿಣೀ ।
ವಿಮತಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಮದ್ಭೋಗಾಯತನಾನಿ ಯತ್ ।
ಶರೀರಾಣೀತ್ಯಾದಿಕಾ ತು ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೇ ಹ್ಯಪೇಕ್ಷ್ಯ(ಕ್ಷ್ಯ)ತೇ ‖ ೨೧೪ ‖
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರುದ್ಧತ್ವಾದಕ್ಷಾಗಮಭಯೋಝಿತಾ ।
ಅನುಮಾ ಕಾಮವೃತ್ತಾ ಹಿ ಕುತ್ರ ನಾವಸರಂ ವ್ರಜೇತ್ ‖ ೨೧೫ ‖
ಜಡ ಆತ್ಮೈವ ವಸ್ತುತ್ವಾ ತ್ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾಜ್ಜಡಂ ಚಿತಿಃ ।
ಘನ ಆಕಾಶ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ ನಾಯುಜ್ಯಂತೇ ಕೇನ ಹೇತುನಾ ‖ ೨೧೬ ‖

ಅ ‖ ಅನುಮಾ=ಅನುಮಾನವು, ಕಾಮಚಾರಿಣೀ=ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ವಿಮತಾನಿ=ವಿವಾದವಿಷಯಗಳಾದ, ಶರೀರಾಣಿ=ಚೈತ್ರಮೈತ್ರಾದಿಗಳ ಶರೀರಗಳು, ಮದ್ಭೋಗಾಯತನಾನಿ=ನನ್ನ ಭೋಗ (ಸುಖದುಃಖಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ) ಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಗಳೋ, ಶರೀರಾಣಿ = ಶರೀರತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಮಚ್ಛರೀರವತ್=ನನ್ನ ಶರೀರದಂತೆ) ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ತು=ಇದುಮೊದಲಾದುದಾದರೂ, ಅಂದರೆ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ 'ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾನಿ ಇಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಮಮೈವ ಕರಣಾನಿ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವಾತ್ ಸಂಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್=ವಿವಾದವಿಷಯಗಳಾದ ಚೈತ್ರಮೈತ್ರಾದಿಗಳ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳು ನನಗೇನೇ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವುಗಳು ಇಂದ್ರಿಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ನನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯದಂತೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೇ=ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ, ನಾಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ=ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಹಿ=ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿವಿರುದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಸದನುಮಾನವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಅನುಮಾ=ಅನುಮಾನವು ಕಾಮಚಾರಿಣೀ=ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದುದು. ಅಂದರೆ ಅಕ್ಷಾಗಮಭಯೋಝಿತಾ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಬರುತ್ತದೆನ್ನುವ ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಾಮವೃತ್ತಾ ಏವ=ಪುರುಷರ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೇ ಸರಿ. ಹಿ=ಆದಕಾರಣ, ಕುತ್ರ=ಎಲ್ಲಿತಾನೇ, ಅವಸರಂ=ಅವಕಾಶವನ್ನು, ನ ವ್ರಜೇತ್=ಹೊಂದಲಾರದು. (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಯೇ ಸರಿ.) (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ) (೧) ಆತ್ಮಾ=ಜೀವನು, ಜಡಃ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾಗದಿರುವವನು, ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ = ಪದಾರ್ಥನಾಗಿರುವುದರಿಂದ, (ಘಟವತ್ = ಮಡಿಕೆಯಂತೆ.)

(೨) ಆಕಾಶಃ=ಆಕಾಶವು, ಘನಃ=ನಿಬಿಡಾವಯವವುಳ್ಳದ್ದು, ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್=ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪಾಷಾಣವತ್=ಕಲ್ಲಿನಂತೆ. (ಈ ಎರಡು ಅನುಮಾನಗಳು ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ.) (೩) ಜಡಂ=ಘಟಮೊದಲಾದ ಜಡವಸ್ತುವು, ಚಿತಿಃ=ಚೇತನವು, ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್=ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆತ್ಮವತ್=ಜೀವನಂತೆ. (ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅನುಮಾನವಿರುದ್ಧಗಳು. ಘಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯದ ಕಾರ್ಯವು ಸರ್ವಥಾ ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ.) ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಃ = ಇದುಮೊದಲಾದುವುಗಳು, (ಆದ್ಯ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ (೪) 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣೇನ ಸುರಾ ಪೇಯಾ ದ್ರವದ್ರವ್ಯತ್ವಾತ್ ಕ್ಷೀರವತ್'=ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಮದ್ಯವು ಪಾನಮಾಡಲರ್ಹವು ದ್ರವದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಲಿನಂತೆ, ಇದುಮೊದಲಾದ, ಆಗಮವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕುದು.) ಕೇನ ಹೇತುನಾ=(ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದಕ್ಕೂ ಅನುಮಾನತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ) ಯಾವಹೇತುವಿನಿಂದ, ವಾರ್ಯಂತೇ= ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತಥಾಚ ಜೀವೇಶ್ವರೈಕ್ಯಾನುಮಾನವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗುವುದಾದರೆ ಈಗ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಅನುಮಾನಗಳೂ ಏಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರವು?) ಆ ಐಕ್ಯಾನುಮಾನಗಳಿಗೂ, ಜೀವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜಡತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶರೀರತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನಗಳು ಪ್ರತಿದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರಿಗೆ ಅಭೇದಸಾಧಕಗಳು. ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದಸಾಧಕಗಳಲ್ಲ, ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ "ವಿಮತಾಃ ಆತ್ಮಾನಃ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ತತ್ವತೋ ನ ಭಿದ್ಯಂತೇ ಆತ್ಮತ್ವಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮವತ್" ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕಿಸಬೇಕು. ಈ ಶರೀರತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನವನ್ನು ಶಂಕಿಸುವುದು ಅಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಉಪಹಿತ (ವಿಶಿಷ್ಟ) ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಜೀವರಿಗೇನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಅಭೇದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅಂತೂ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವೇ ಪರ್ಯವಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ, ಪ್ರಕೃತ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದೇ ಇದೆ. (2) "ವಿಮತಾನಿ ಶರೀರಾಣೀತ್ಯಾದಿಕಾನುಮಾ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಕಾರಣಂ ನ ಭವತಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧತ್ವಾತ್ ದಹನಾನುಷ್ಣತಾ ಸಾಧನಾನುಮಾನವತ್"=ವಿಮತಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಇವು ಮೊದಲಾದುದು ಅನುಮಾನವೆಂದು ಪರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾದುದು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬೆಂಕಿಯು ಬಿಸಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸುವ ಅನುಮಾನದಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗವು 'ತತ್ವಜ್ಞಾನೇ ಹ್ಯಪೇಕ್ಷತೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಕ್ತವಾಯಿತು ॥ ೨೧೪ ॥ ೨೧೫ ॥ ॥ ೨೧೬ ॥

ಹಾಗಾದರೆ 'ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವೇಶಭೇದವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜನ್ಮಾದಿಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಪುನಃ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದೆಂದರೆ—

ಮೂ ॥ ನ ಜೀವ ಭೇದಸೂತ್ರಾಣಾಂ ಶಂಕ್ಯಾಽತ್ರ ಪುನರುಕ್ತತಾ ।
ವಾಕ್ಯಾಂತರದ್ಯೋತಕತ್ವಾತ್ಪೃಥಗಿತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ಣತಾ ॥ ೨೧೭ ॥

ಅ ॥ ಅತ್ರ=ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಜೀವಭೇದಸೂತ್ರಾಣಾಂ=ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ, ಪುನರುಕ್ತತಾ=ಪುನರುಕ್ತಿಯು, ನ ಶಂಕ್ಯಾ=ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—

ವಾಕ್ಯಾಂತರದ್ಯೋತಕತ್ವಾತ್=ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಭೇದಸಾಧಕವಾದ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಪೃಥಗಿತ್ಯತ್ರ=ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ(ಸೂತ್ರಕಾರರು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವಿಷಯಕವಿಚಾರವನ್ನೇ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಭೇದಸಾಧನಕ್ಕೆ) ಪೂರ್ಣತಾ=ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಇರುವುದು. ಅಂದರೆ ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಮುಖ್ಯ (ಪ್ರಧಾನ)ವಾಗಿ ಭೇದವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭೇದವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಹೇಗೆಂದರೆ– ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಭೇದವು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದರೆ, ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಭೇದವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (2) ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪುನರುಕ್ತಿ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. (3) ಹಾಗಾದರೆ, ಅಭೇದವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕಂಠತಃ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನಿರಾಕೃತವೇ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ, ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅಭೇದವನ್ನು ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುವರು.

ಸಾರಾಂಶ:—

ಸ. ರ. ವಿ—(1) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವರಿಗೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಅಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ '**ಯದಾ ಹ್ಯೇವೈಷ ಏತಸ್ಮಿನ್ನದೃಶ್ಯೇಽನಾತ್ಮ್ಯೇಽನಿರುಕ್ತೇಽನಿಲಯನೇಽಭಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ ವಿಂದತೇ |** (ಪು. ೧೪೦) **ಸಯಶ್ಚಾಯಂ ಪುರುಷೇ | ಯಶ್ಚಾಸಾವಾದಿತ್ಯೇ |** ' (ಪು. ೧೪೭)ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಧಾರಾಧೇಯಭಾವದಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಅಭೇದವಿಲ್ಲ. (2) 'ವಿಮತಾನಿ ಶರೀರಾಣಿ ಮದ್ಭೋಗಾಯತನಾನಿ ಶರೀರತ್ವಾತ್ ಮಚ್ಛರೀರವತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಆತ್ಮೈಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದರೆ—ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧ ಚೇತನಂ ಅಚೇತನಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್=ಚೇತನವು ಅಚೇತನವು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ, ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮಡಿಕೆಯಂತೆ. ೨ ಅಚೇತನಂ ವಾ ಚೇತನಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾತ್ ಆತ್ಮವತ್=ಅಚೇತನವು ಚೇತನವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ, ಪ್ರಮೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಂತೆ. ೩ ಆಕಾಶಂ ಮೂರ್ತಂ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಭೂತತ್ವಾತ್ ಪೃಥವೀವತ್=ಆಕಾಶವು ಮೂರ್ತವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ, ಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯಂತೆ, ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು. ೪ ಹಾಗಾದರೆ '**ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ** ' '**ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ** ' '**ಕಾಮಾಚ್ಚ ನಾನುಮಾನಾಪೇಕ್ಷಾ** ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂತಹ ಭೇದವೇ ಪುನಃ '**ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ** ' '**ಅನುಪಪತ್ತೇಸ್ತು ನ ಶಾರೀರಃ** ' '**ಶಾರೀರಶ್ಚೋಭಯೇಽಪಿ ಹಿ ಭೇದೇನೈನಮಧೀಯತೇ** ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಆದ

ಕಾರಣ ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಭೇದವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭೇದವನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ, ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಿಂದಲೂ ನ್ಯಾಯಾಂತರ ದಿಂದಲೂ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರಗಳು. (3)ಮತ್ತು ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಂಕೆಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸುವರು ॥ ೨೧೭ ॥ ಸೂ. ॥ ೧೮ ॥

ಶರೀರಾದಿ ಕೋಶಗಳೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡ 'ನೇತರೋಽನುಪಪತ್ತೇಃ' ಎನ್ನುವ ಸಾಧಾರಣ ದೋಷದಿಂದ ದೂಷಿತವೇ ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷ ದೋಷದಿಂದ ದೂಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

'ಓಂ ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ಯೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ ಓಂ' ಸೂ. ॥ ೧೯ ॥

ಅಸ್ಮಿನ್ ಈ=ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ, ಅಸ್ಯ=ಇತರನಾದ ಜೀವನಿಗೆ, ತದ್ಯೋಗಂ=ಆನಂದ ಮಯಾದಿರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂಬಂಧವನ್ನು, (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ 'ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು.) ಶಾಸ್ತಿ=ಯಾವಕಾರಣ ದಿಂದ ಶಾಸನಮಾಡುತ್ತದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಜೀವನಲ್ಲ.) ಚ=ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳದರಿಂದ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೇದಾಕ್ಷೇಪಕವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಶಾಸನಮಾಡಿದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕ ಭೇದವು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಅಥವಾ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ಯ ಏವಂ ವಿತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಫಲವೆಂದು 'ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಶಾಸನಮಾಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಯೋಗಮನ್ನಮಯಾದ್ಯೈರ್ಯತ್ಫಲತ್ವೇನಾಸ್ಯ ಶಂಸತಿ ।
ಸ್ಥಾನದ್ವಯೇಽಪ್ಯತಃ ಕೋಶಾ ಏತ ಇತ್ಯತಿಸಾಹಸಂ ॥ ೨೧೮ ॥

ಅ ॥ ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅಸ್ಯ='ಸ ಯ ಏವಂವಿತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ, ಫಲತ್ವೇನ=ಫಲವಾಗಿ, ಅನ್ನಮಯಾದ್ಯೈಃ=ಅನ್ನಮಯಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಂದ, ಯೋಗಂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು, ಸ್ಥಾನದ್ವಯೇಽಪಿ= ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ (ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಾಮತಿ । ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ । ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು) ಶಂಸತಿ= ಹೇಳುತ್ತದೋ, ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಏತೇ=ಈ ಅನ್ನಮಯಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು, ಕೋಶಾಃ= ಕೋಶಗಳು, ಇತಿ=ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ಅತಿಸಾಹಸಂ=ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾಪರಾಮರ್ಶಮೂಲಕವು. (ಶರೀರಾದಿ ಕೋಶಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗೆ ಫಲವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ತರತಿ ಶೋಕ ಮಾತ್ಮವಿತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಶರೀರಾದಿಗಳು ಶೋಕರೂಪ ಗಳಾಗಿವೆ. ॥ ೨೧೮ ॥

ಇಲ್ಲಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಹಾಗಾಗಬಹುದಿತ್ತು. ಇದಲ್ಲ, ಉಪಸಂಕ್ರಮಶಬ್ದವು ಅತಿಕ್ರಮಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ —

ಮೂ ॥ ಉಪಸಂಕ್ರಮಣಂ ಚೈವ ದ್ವಿತೀಯೋದ್ದೇಶಿತಂ ಪ್ರತಿ ।
ಅತಿಕ್ರಮಂ ವದಂತಂ ತಮುಪಶಬ್ದೋ ನಿವಾರಯೇತ್ ॥ ೨೧೯ ॥

ಅ ॥ ದ್ವಿತೀಯೋದ್ದೇಶಿತಂಪ್ರತಿ=ದ್ವಿತೀಯಾವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಉಪಸಂಕ್ರಮಣಂ ಚೈವ=ಯಾವುದು ಉಪಸಂಕ್ರಮಣವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದನ್ನು, ಅತಿಕ್ರಮಂ ವದಂತಂತಂ=ಅತಿಕ್ರಮಾರ್ಥಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವವ ನನ್ನು, ಅಂದರೆ ಉಪಸಂಕ್ರಮಣವಾಚಕವಾದ ಪದವು ಅತಿಕ್ರಮಾರ್ಥಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಪುರುಷನನ್ನು, ಉಪಶಬ್ದಃ=ಉಪಶಬ್ದವು, ನಿವಾರಯೇತ್=ನಿವಾರಿಸುವುದು. ಅಂದರೆ ಉಪಶಬ್ದದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಉಪಪೂರ್ವಕವಾದ ಕ್ರಮ್‌ಧಾತುವು ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯರ್ಥಕವು. ॥ ೨೧೯ ॥

ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಅಶ್ರುತಸ್ಯಾತಿಶಬ್ದಸ್ಯ ಸ್ಥಾನಂ ದದ್ಯಾತ್ಕಥಂ ಪುನಃ ।
ಶ್ರುತಾಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಕಲ್ಪನೇ ವಿಗತಹ್ರಿಯಾಂ ॥
ಮೃತಾವೇವ ಪರಿತ್ಯಾಗಃ ಕೃತೋ ಹ್ಯನ್ನಮಯಸ್ಯಚ ॥ ೨೨೦ ॥

ಅ॥ ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ಅಶ್ರುತಸ್ಯ=ಕೇಳಲ್ಪಡದಿರುವ, ಅತಿಶಬ್ದಸ್ಯ=ಅತಿ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ಸ್ಥಾನಂ=ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ದದ್ಯಾತ್=ಕೊಡುವುದು. ಅಂದರೆ ವಿಗತಹ್ರಿಯಾಂ= ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಚಿಗೆಯುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಶ್ರುತಾಶ್ರುತಪರಿತ್ಯಾಗಕಲ್ಪನೇ=(ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡು ವವನು ಶ್ರುತವಾದ ಉಪಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆ ಉಪಶಬ್ದದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಶ್ರುತವಾದ ಅತಿಶಬ್ದ ವನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು. ತಥಾಚ ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ) ಶ್ರುತ ವಾದುದನ್ನು ಬಿಡುವಿಕೆ, ಅಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವವು. (ಆ ಎರಡೂ ಲಜ್ಜೆಗೆ ಕಾರಣಗಳು.) ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅನ್ನ ಮಯಸ್ಯಚ=ಅನ್ನಮಯಕೋಶದ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಮಯಕೋಶದ, ಪರಿತ್ಯಾಗಃ=ಬಿಡುವಿಕೆಯು, ಮೃತಾವೇವ=ಮರಣದಲ್ಲಿಯೇ, ಕೃತಃ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, (ಆಗುತ್ತದೆ.) ಮೃತಿಯು ಶರೀರ ಪರಿತ್ಯಾಗರೂಪವಾಗಿದೆ).

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ನಾವು ಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಹೇಗೆ ದೋಷವಾಗುವುದು? ಮತ್ತೆ ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಉಪಶಬ್ದಕ್ಕೇನೇ ಅತಿಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತೇವೆ, ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು ಎನ್ನುವುದು ಎರಡೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅವ್ಯಯಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥ ಗಳಿವೆ ಎಂದು ಇಷ್ಟರಿಂದ ಅಂತಃ (ಒಳಗೆ) ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಹಿಃ (ಹೊರಗೆ) ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕೂಡಲಾರದಷ್ಟೆ! ಮತ್ತೆ ಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಎಂದು ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ಇದ್ದರೂ ಅವನು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮೃತಾವೇವ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ—'ಅಸ್ಮಾಲ್ಲೋಕಾತ್ಪ್ರೇತ್ಯ' ಎಂದು ಮರಣೋಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಅತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಪುನಃ 'ಏತಮನ್ನಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪ ಸಂಕ್ರಾಮತಿ' ಎಂದು ಅನ್ನಮಯನ ಅತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗು

ವುದು. (2) ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದ ಆನುಗುಣ್ಯವೂ ಬರುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಕೋಶಗಳಲ್ಲ, ವಿಷ್ಣುವೇ. ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥನವಮಾಡಿದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಕೋಶಗಳೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೂ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ ॥ ೨೨೦ ॥

ಈಪ್ರಕಾರ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪರರ (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ) ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥವು.

(1) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಾನು ಪ್ರಧಾನನಾಗಿಯೇ (ಆನಂದಮಯನ ಅವಯವನಾಗಿ ಅಲ್ಲ.) ಜ್ಞೇಯನೆಂದು ಈ ಸೂತ್ರಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅನ್ನಮಯ, ಪ್ರಾಣಮಯ, ಮನೋಮಯ, ವಿಜ್ಞಾನಮಯ-ಈ ನಾಲ್ಕು ಅನ್ನಾದಿ ವಿಕಾರಗಳಾದ ಕೋಶಗಳೇ, ಅಂತೂ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ವಿಕಾರಾರ್ಥಗಳು, ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ವಿಕಾರಾರ್ಥಕವೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಗೆ ತಾನೇ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು? 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಹಾಗಾದರೆ— ನಿಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವವು. (2) ಹಾಗಾದರೆ, ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಾಧಕವಾದುದು ಅಂತರ ಅನ್ಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವಸಾಧಕಗಳಾದ ಅಂತರ ಅನ್ಯ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂದು ಆನಂದಮಯನ ಆಶ್ರಯನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಪುಚ್ಛಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು. ಹಾಗಾದರೆ, ಆನಂದಮಯನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ— ವೇದಗಳಿಗೂ, ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ವಿರೋಧವು ಬಂದರೆ ಅಪ್ರಧಾನಭೂತಗಳಾದ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೇ 'ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಯಾಯ್ಯ ಕಲ್ಪನಾ' ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆನಂದಮಯನ ಪುಚ್ಛಪರವಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಯೋಜಿಸಬೇಕು, ಎನ್ನುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಶಿಷ್ಯರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದ್ಯುಪಾಸಾಂ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯತಃ ॥೨೨೧॥
ಉಕ್ತ್ವಾ ಪಂಚಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ ಪುನಸ್ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿವಾದಿನೀ ।
ಸ್ಥಾನದ್ವಯಗತಾ ವೇದವಾಣೀ ತದಪಲಾಪಿನಾಂ ।
ತಮಸೋಽನ್ಯತ್ರ ಸಂಸ್ಥಾನಂ ಕಥಮೇವ ಸಹೇತ ಸಾ ॥ ೨೨೨ ॥

ಅ || ಪಂಚಸ್ವರೂಪಾಣಾಂ=ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳಿಗೆ, ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯತಃ=ಏಕಾಧಿಕರಣವೃತ್ತಿತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯಾದಿ='ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ' ಇದುಮೊದಲಾದುದು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಉಪಾಸಾಂ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು, ಉಕ್ತ್ವಾ=ಹೇಳಿ, ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿವಾದಿನೀ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲವಾಗಿ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ, ಸ್ಥಾನದ್ವಯಗತಾ=ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ, ಸಾ=ಆ, ವೇದವಾಣೀ=ವೇದವಾಕ್ಯವು, ತದಪಲಾಪಿನಾಂ=ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಅಪಲಾಪಮಾಡತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ, ತಮಸಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ=ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಸಂಸ್ಥಾನಂ=ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು, ಕಥಮೇವ=ಹೇಗೆ ತಾನೇ, ಸಹೇತ=ಸಹನಮಾಡುವುದು.

ತಾ || (1) ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಆಗ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿದ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ 'ಯೋಽನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸತೇ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಥಮಾನುವಾಕದಲ್ಲಿಯೂ, 'ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್' ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರಾನುವಾಕದಲ್ಲಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ ವಚನವು ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದು. ಪುಚ್ಛವೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮರೆಂದು ಹೇಳಿದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮರೆಂದೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು ॥ ೨೨೧ ॥ ೨೨೨ ॥

ಈಗ 'ಸ್ಥಾನದ್ವಯಗತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಹಿಂದೆ 'ಭೃಗೋಶ್ಚೈತದ್ವದಿಷ್ಯತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾನುವಾಕ (ಭೃಗುವಲ್ಲಿ) ದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಕ್ತೋಽನ್ನಪ್ರಾಣಪೂರ್ವಕಂ || ೨೨೩ ||
ಆಹ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಥಂ ತನ್ನ ದ್ವಾರಂ ತದಿತಿ ವಾದಿನಃ ।
ಉಪಸತ್ತಿಂ ಕಥಂ ವಿದ್ಯುರುಪಸನ್ನಾಯ ಹಿ ತ್ರಿಶಃ ॥ ೨೨೪ ॥
ವಕ್ತವ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಗುರುಣಾ ಚತುರ್ವಾರಮಥಾಪಿ ವಾ ।
ಸಕೃದ್ವೇತ್ಯಾಗಮಾ ಬ್ರೂಯುಃ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೋಽಪಿ ಚ ||೨೨೫||
ತದ್ವ್ಯಕ್ತಿಂ ಚಿತ್ಕಥಂ ಬ್ರೂಯಾದುಪಸನ್ನಾಯ ದಿಕ್ಪತಿಃ ।
ನ ವದೇದ್ಬ್ರಹ್ಮ ಚ ಕಥಂ ಮಾಯಾವೀ ನ ಹಿ ವಾರಿರಾಟ್ ||೨೨೬||

ಅ || ಭಗವಃ=ಪೂಜ್ಯನಾದ ವರುಣನೇ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಅಧೀಹಿ=ಕಲಿಸಿಕೊಡು, (ಉಪದೇಶಿಸು) ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಉಕ್ತಃ=ಭೃಗುಋಷಿಯಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವರುಣನು, ಅನ್ನಪ್ರಾಣಪೂರ್ವಕಂ=ಅನ್ನಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ, ಆಹ=ಉಪದೇಶಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ತತ್=ಆದಕಾರಣ, ತತ್=ಅನ್ನಪ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದುದು, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು, ತತ್=ಆ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು, ದ್ವಾರಮಿತಿ ದ್ವಾರವೆಂತೆಂದು, ವಾದಿನಃ=ಹೇಳುವವರು, ಉಪಸತ್ತಿಂ=ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಸತ್ತಿಯು ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಗುರೂಪದೇಶಪ್ರಕಾರವನ್ನು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ ನ ವಿದ್ಯುಃ=ತಿಳಿಯದೆ ಹೋದಾರು? (ಅಂದರೆ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ

ಮಾಡಿದ ಶಂಕೆಯನ್ನುಏಕೆ ತಿಳಿಯಲಾರರು ಎಂದರೆ)ಉಪಸನ್ನಾಯ=ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯನ್ನುಮಾಡಿದವನಿಗೋಸ್ಕರ, ಗುರುಣಾ =ಗುರುಗಳಿಂದ, ತ್ರಿಃ=ಮೂರಾವರ್ತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ ಹಿ=ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಕ್ತವ್ಯಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕು. ಅಥಾಪಿ=ಅಥವಾ, ಚತುರ್ವಾರಂ ವಾ=ನಾಲ್ಕಾವರ್ತಿಯಾಗಲೀ ಸಕೃದ್ವಾ = ಒಂದಾವರ್ತಿಯಾಗಲೀ, ವಕ್ತವ್ಯಂ = ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಆಗಮಾಃ=ವೇದಗಳು, ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೋಽಪಿ ಚ=ಸ್ಮೃತಿ ಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣ ಕರ್ತೃಗಳೂ ಕೂಡ, ಬ್ರೂಯುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತತ್=ಆದಕಾರಣ, ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ = ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ್ವಾರವನ್ನು, ಉಪಸನ್ನಾಯ=ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೋಸ್ಕರ, ದಿಕ್ಪತಿಃ=ವರುಣನು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಬ್ರೂಯಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಾನು. (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕೇಳಿದ ಭೃಗುವಿಗೋಸ್ಕರ ವರುಣನು ವ್ಯಾಮೋಹನಕ್ಕಾಗಿ ಅಬ್ರಹ್ಮನನೇ ಹೇಳಿದನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಬ್ರಹ್ಮ ಚ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ, ಕಥಂ ನ ವದೇತ್=ಏಕೆ ಹೇಳದೆ ಇರುವವನು? ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುವನು. ವಾಂರಾಟ್=ವರುಣನು, ಮಾಯಾವೀ =ಕಪಟಿಯಾದವನು, ನ ಹಿ=ಆಗಲಾರನಷ್ಟೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) **ಭೃಗುರ್ವೈ ವಾರುಣಿಃ | ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ | ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ | ತಸ್ಮಾ ಏತತ್ಪ್ರೋವಾಚ | ಅನ್ನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋವಾಚಮಿತಿ |** (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೬೪.) ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭೃಗುಋಷಿಯು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ವರುಣನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ. (2) ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದರಿಂದಮಾತ್ರ ವರುಣನು ಹೇಳಿದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಾಗಿಯೂ ಅನ್ನಾದಿಗಳ ಉಪದೇಶವು ಕೂಡಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಚಂದ್ರನು ಯಾರು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರರೂಪವಾಗದಿರುವುದಾದರೂ ಶಾಖೆಯು ಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅರುಂಧತೀನಕ್ಷತ್ರವು ಯಾವುದೆಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅರುಂಧತೀ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದ್ವಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ನಕ್ಷತ್ರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಕ್ಷತ್ರವೇ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವೆಂದು ಹೇಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶರೀರಾದಿಗಳು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಾಹ್ಯವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದ್ವಾರಗಳಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಚಂದ್ರನು ಯಾರು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ' ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನೋಪಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಶಾಖಾದಿಗಳು ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನೋಪಾಯವೆಂದೇ ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವು. "ಅನ್ನಾದಿಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಭವಿತುಮರ್ಹತಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರತ್ವಾತ್ ಯತ್ ಯತ್ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಂ ತತ್ತದ್ಭವತಿ=ಅನ್ನಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿವೆ, ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವುದು ಯಾವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವೋ ಅದು ಅದಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ವಿವಕ್ಷಿತಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ (೧) ಶಾಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (೨) ಆ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ದ್ವಾರವಾಗಿಯೂ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು, ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯು ಸಂಭಾವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (೩) ಅಥವಾ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಯು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ,-ಈ ಮೂರುಪಕ್ಷವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು 'ದ್ವಾರಂ ತದಿತಿ ವಾದಿನಃ'

ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (3) ಗುರೂಪಸತ್ತಿಮಾಡುವವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕಲ್ಲದೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದನ್ನು ಹೇಳುವುದಲ್ಲ, ಒಂದಾವರ್ತಿ ಹೇಳುವಾಗ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದರೂ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಶಬ್ದಾಂತರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ದ್ವಾರ (ಉಪಾಯ) ವನ್ನು ದ್ವಾರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು ದ್ವಾರ(ಉಪಾಯ)ವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಬಾರದು. ಧೂಮವು ಅಗ್ನ್ಯಾತ್ಮಕವೆಂದು ತೋರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಚಂದ್ರಾದಿಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನೋಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಚಂದ್ರಾದ್ಯುದಾಹರಣವೂ ಅಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. (4) ವರುಣನು ಆಪ್ತನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂದರೆ, ಮೋಸಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೇಳಲಾರನು ದಿಕ್ಪತಿಯಾದ ವರುಣನಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ವರುಣನು ತಂದೆಯು ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ವಂಚನೇಚ್ಛೆಯೂ ಇರಲಾರದು. ಭೃಗು ಋಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಉಪಸನ್ನಾಯ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸಂಗದೋಷವೂ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು. ವಾರಿರಾಟ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತನಿಗೆ ಅಪಟುಕರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಉಪದೇಶಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಇದೆಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರುತಿಯು 'ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಪ್ತನಾದ ವರುಣನು ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಅನ್ನಪ್ರಾಣಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇತುವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ॥ ೨೨೩ ॥ ೨೨೪ ॥ ೨೨೫ ॥ ೨೨೬ ॥

ಹಾಗಾದರೆ ವರುಣನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಅನ್ನಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ನ-ಪ್ರಾಣ-ಮನಸ್ಸುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಲಿ. ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅತ್ತೃತ್ವಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಚಕ್ಷುಃ, ಶ್ರೋತ್ರ, ವಾಕ್ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು? ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ಚಷ್ಟೇಽನೇನೇತಿ ಚಕ್ಷುಃ'= ಇದರಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಚಕ್ಷುಃ=ಕಣ್ಣು- 'ಶೃಣೋತ್ಯನೇನೇತಿ ಶ್ರೋತ್ರಂ'= ಇದರಿಂದ ಕೇಳುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಿವಿಯು, 'ವದತ್ಯನಯೇತಿ ವಾಕ್'=ಇದರಿಂದ ಹೇಳುವಪ್ರಯುಕ್ತ ವಾಕ್ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಕರಣಾರ್ಥಕಗಳಾಗಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಕರ್ತ್ರರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಚಕ್ಷುಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಬಹುದು, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ ॥ ಚಷ್ಟ ಇತ್ಯೇವ ತಚ್ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರವಣಾಚ್ಛ್ರೋತ್ರಮುಚ್ಯತೇ ।
ವಚನಾದೇವ ವಾಗ್ಬ್ರಹ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿಕಾರಣಂ ॥ ೨೨೭ ॥
ತಚ್ಚ ವಾಧೂಲಶಾಖಾಯಾಮುಷ್ಟರೂಪಮುದಾಹೃತಂ ।
ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಸಹಿತಂ ಪೃಥಕ್ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೈಃ ॥ ೨೨೮ ॥

ಅ ॥ ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಚಷ್ಟ ಇತ್ಯೇವ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಚಕ್ಷುಃ= ಚಕ್ಷುಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆನ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ, ಶ್ರವಣಾತ್=ಕೇಳುವಪ್ರಯುಕ್ತ, ಶ್ರೋತ್ರಂ=ಶ್ರೋತ್ರಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ವಚನಾದೇವ=ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೇ, ವಾಕ್=ವಾಕ್ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ) ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿಕಾರಣಂ= ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ.)

(ಹಾಗಾದಾಗ್ಯೂ ಎರಡು ಅನುವಾಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಒಂದು ವಸ್ತುವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಖ್ಯೆಗಳೂ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. ಸಂಜ್ಞೆಗಳೂ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿವೆ. ಮೊದಲು ಅನ್ನಮಯಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಐದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ ಚಕ್ಷುಃ-ಶ್ರೋತ್ರ-ವಾಕ್‌ಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಮೇಲೆಯಾದರೂ ಅನ್ನಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಆರು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ವಾಧೂಲಶಾಖಾಯಾಂ=ವಾಧೂಲ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ, ವಿಜ್ಞಾನಾನಂದಸಹಿತಂ=ವಿಜ್ಞಾನ, ಆನಂದಗಳಿಂದಕೂಡಿರುವ, ತತ್=ಅನ್ನಮೊದಲಾದುದು ಆರು. ಹೀಗೆ, ಅಷ್ಟರೂಪಂ=ಎಂಟುರೂಪಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು, ಉದಾಹೃತಂ=(ಬ್ರಹ್ಮನು) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಥಮಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರ ವಾಕ್‌ಗಳನ್ನೂ, ಉತ್ತರಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಆನಂದಗಳನ್ನೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಂಖ್ಯಾಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಥವಾ ಹೇತ್ವಂತರಸಮುಚ್ಚಾಯಕವಾದುದು ಚಶಬ್ದವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ 'ವಿಜ್ಞಾನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್' 'ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್' ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ ಆನಂದಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ವರುಣನು ಉಪದೇಶಿಸಿದನು. ಭೃಗುವು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತಿಳಿದನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು.) (ವಾಧೂಲ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದುವಕೆ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪವೆಂದರೆ) ಪೃಥಕ್=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣೈಃ=ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ, (ವಾಧೂಲ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಬೇಕು ಅನೇಕಶಾಖೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೇನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧಿಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಧೂಲ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ॥ ೨೨೭ ॥ ॥ ೨೨೮ ॥

ಹಾಗಾದರೆ 'ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದನ್ನರಸಮಯಾತ್ । ಅನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ವಾಙ್ಮಯಃ। ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾದ್ವಾಙ್ಮಯಾದನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಃ। ತಸ್ಮಾದ್ವಾ ಏತಸ್ಮಾಚ್ಚಕ್ಷುರ್ಮಯಾದನ್ಯೋಽಂತರ ಆತ್ಮಾ ಶ್ರೋತ್ರಮಯಃ ತಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಾಣಮಯಃ ತಸ್ಮಾನ್ಮನೋಮಯಃ ತಸ್ಮಾದ್ವಿಜ್ಞಾನಮಯಃ ತಸ್ಮಾದಾನಂದಮಯಃ' ॥ ಎಂದು ವಾಧೂಲಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ರೂಪಗಳೆಂದೇ ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು ಎಂದರೆ—

ಮೂ॥ ಆವಾಪೋದ್ವಾಪತಃ ಶಾಖಾ ಯತ ಆಹುಃ ಪರಂ ಪದಂ ।
ಯತೋ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ಇತ್ಯಾದ್ಯೈರ್ಲಕ್ಷಣೈಃ ಸ್ವಯಂ ॥ ೨೨೯ ॥
ಲಕ್ಷಿತಂ ಗುರುಣಾ ಪಶ್ಚಾತ್ತಪಸ್ಯೈವಾಪರೋಕ್ಷತಃ ।
ದೃಷ್ಟ್ವೈಕೈಕಸ್ವರೂಪಂ ತು ಸಮಸ್ತೋಕ್ತ್ಯಾನುದರ್ಶನಂ ॥ ೨೩೦ ॥
ಇಚ್ಛತಾಽಜ್ಞಾಂ ಗುರೋಃ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತಪಸೈವಾಪರೋಕ್ಷಿತಂ ।
ಅಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯೇವ ವದತಾಂ ಶ್ರುತಹಾನ್ಯಶ್ರುತಗ್ರಹೌ ।
ಸಾಕ್ಷಾಲ್ಲಕ್ಷಣತಾಂ ಪ್ರಾಪ್ತಾವಿತಿ ಲಬ್ಧ್ವಾ ತದುಕ್ತಿಷು ॥ ೨೩೧ ॥

ಅ ॥ ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಆವಾಪೋದ್ವಾಪತಃ=ಪ್ರಕ್ಷೇಪ ಪರಿತ್ಯಾಗಗಳದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಶಾಖಾಃ=ಋಗಾದಿಶಾಖೆಗಳು, ಪರಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ, ಪದಂ=

ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಆಹುಃ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೋ, ಯತಃ=ಯಾವ ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನದ್ದೆಸೆಯಿಂದ, ಭೂತಾನಿ=ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಜಾಯಂತೇ=ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಇತ್ಯಾದ್ಯೈಃ=ಇದುಮೊದಲಾದ, ಸ್ವಯಂ ಲಕ್ಷಣೈಃ=ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ. ಗುರುಣಾ=ಗುರುವಾದ ವರುಣನಿಂದ. ಏತಚ್ಚ=ಈ ಅನ್ನಾದಿರೂಪನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು. ಲಕ್ಷಿತಂ=ಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಉಪದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಪಶ್ಚಾತ್=ಆಮೇಲೆ, (ಶಿಷ್ಯೇಣ=ಶಿಷ್ಯನಿಂದ) ತಪಸೈವ=ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ, ಅಪರೋಕ್ಷತಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಏಕೈಕಸ್ವರೂಪಂತು = ಅನ್ನಮೊದಲಾದ ಒಂದೊಂದು ಸ್ವರೂಪವನ್ನಾದರೂ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, ಸಮಸ್ತೋಕ್ತಾನುದರ್ಶನಂ = ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಇಚ್ಛತಾ=ಇಚ್ಛಿಸುವ ಭೃಗುವಿನಿಂದ, ಗುರೋಃ=ವರುಣನ, ಆಜ್ಞಾಂ=ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತಪಸೈವ=ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ, ಅಪರೋಕ್ಷಿತಂ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೂಪವನ್ನು, ಅಬ್ರಹ್ಮ=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ, ಇತ್ಯೇವ=ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ. ವದತಾಂ=ಹೇಳುವವರಿಗೆ, ಶ್ರುತಹಾನ್ಯಶ್ರುತಗ್ರಹೌ=ಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಅಶ್ರುತವಾದುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಎನ್ನುವುದು ಎರಡು, ಸಾಕ್ಷಾತ್=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಲಕ್ಷಣತಾಂ=ಲಕ್ಷಣತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ತೌ=ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ತದುಕ್ತಿಷು=ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವಚನಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುವವಿಷಯದಲ್ಲಿ, (ನಮಗೇನೇ) ಲಜ್ಜಾ=ನಾಚಿಕೆಯು ಬರುತ್ತದೆ.

ತಾ || **ಸ. ರ. ವಿ**—(1) ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ವಿಜ್ಞಾನ-ಆನಂದಾದಿಗಳ ದ್ವಾರಾ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರ ವಾಕ್‌ಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾದಿ ಆರುರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಉಪದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಜ್ಞಾನ ಆನಂದಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾದ ಅನ್ನಮೊದಲಾದರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಾಧೂಲ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವಿಜ್ಞಾನ ಆನಂದಗಳಿಗೆ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಸೆಯಿಂದ ಶಾಖೆಗಳು ಆವಾಪೋದ್ವಾಪಗಳಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಅನ್ನಮೊದಲಾದರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು '**ಯತೋವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ ! ಯೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ ! ಯತ್ಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ ! ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ ! ತದ್ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ**' ! (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೬೪) ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ವರುಣನಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶಿಷ್ಯನಾದ ಭೃಗುವಿನಿಂದ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರೂಪವು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದರೆ '**ಸ ತಪೋಽತಪ್ಯತ ! ಸ ತಪಸ್ತಪ್ತ್ವಾ ! ಅನ್ನಂಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' ಎಂದು ಅನ್ನಜ್ಞಾನದಿಂದಬ್ರಹ್ಮನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುನಃ '**ಸತಪೋಽತಪ್ಯತ ! ಸ ತಪಸ್ತಪ್ತ್ವಾ ! ಪ್ರಾಣೋಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' ! (ಪು. ೧೬೫) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಉಪದಿಷ್ಟಗಳಾದ ಅನ್ನಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪುನಃ ಧ್ಯಾನಾದಿರೂಪವಾದ ತಪಸ್ಸು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (2) **ತದ್ವಿಜ್ಞಾಯ ! ಪುನರೇವ ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ ! ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ! ತಂಹೋವಾಚ ! ತಪಸಾ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ !** (ಪು. ೧೬೫) ಎಂದು ಆವೃತ್ತಿಯು. ಪ್ರತಿರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಗುರ್ವನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವ ರೂಪಗಳಿಗೆ '**ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್**' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವೇ ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಶ್ರುತ

ಕಲ್ಪನಾದೋಷವು ಬರುವುದು. (3) ಮತ್ತು "ಅನ್ನಾದ್ಧ್ಯೇವ ಖಲ್ವಿಮಾನಿ ಜಾಯಂತೇ । ಅನ್ನೇನ ಜಾತಾನಿ ಜೀವಂತಿ । ಅನ್ನಂಪ್ರಯಂತ್ಯಭಿಸಂವಿಶಂತಿ" । (ಪು. ೧೬೪) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗವು ಕಾಣುವುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳುಳ್ಳವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಅನ್ನಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾರು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಶ್ರುತಹಾನಿ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ದೋಷಗಳು ಬರುವವು. ಅವರ ಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿದರೆ ನಮಗೇನೇ ನಾಚಿಗೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಆವಾಪೋದ್ವಾಪಗಳು ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಆವಾಪವು(ಪ್ರಕ್ಷೇಪವು)ಅಂದರೆ(ಹೇಳುವಿಕೆ.) ೨ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ವಾಪವು (ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು). ೩ ಭೃಗುವಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳ ಉದ್ವಾಪವು ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಉದ್ವಾಪವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೂ, ೪ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಾಧೂಲಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಂತಾದ್ದು ಶಾಖೆಗಳ ಸ್ವಭಾವವು; ಆದಕಾರಣ ಯಾವ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. (2) ಅಹುದು ಆದಾಗ್ಯೂ ವರುಣನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಅನ್ನಾದಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— 'ತದ್ವಿಜಿಜ್ಞಾಸಸ್ವ' 'ಪುನರೇವ ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ' ಎಂದು ಉಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಭೃಗುವಿಗೂ ಪುನಃ ಉಪಸರಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. (3) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿದ್ದರೆ 'ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ' ಎಂದು ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯು ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ಮೊದಲು ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಸುವರ್ಣವನ್ನು ಬೇಡಿದವನಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನಾದರೂ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಾನೇ ಇದು ಸುವರ್ಣವಲ್ಲವೆಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ಮತ್ತು ಮತ್ತೂ ಸುವರ್ಣವನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಬೇಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಹುಡುಗನು ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಬೇರೆಯೇ ಯಾವುದೋ ಒಂದು; ಸುವರ್ಣವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮತ್ತೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸು ಎಂದು ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದ ಮೊದಲು ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದು ಬೇರೆಯೇ, ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಯತೋ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಅಂದರೆ, ಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯು ಅನ್ಯಥಾನುಪಪನ್ನವಾಗಿ ಮೊದಲು ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. ಪುನಃ ಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ,ವರುಣನು ಉದ್ದೇಶಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಭೃಗುವಿಗೋಸ್ಕರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದನು. ಏನೆಂದರೆ, ಶ್ರವಣಮಾತ್ರದಿಂದ ನೀನು ಕೃತಾರ್ಥನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಶ್ರವಣಮಾತ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಲಾರದು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನರೂಪ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು. ಆ ಭೃಗುವಾದರೂ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ನಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ರೂಪಗಳ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆಕೊಂಡವನಾಗಿ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳಿಂದ ಅನ್ನಾಖ್ಯವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಅತ್ಯಪೂರ್ವವಾದ ಧನದಂತೆ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಆತನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯ

ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (3) ಅನುಜಾನೀಹಿ=ಅನುಜ್ಞೆ ಕೊಡು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲಿಗೆ 'ಅಧೀಹಿ ಭಗವೋ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. (4) ಹಾಗಾದರೆ, ಪುನಃಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯು ಅನುಜ್ಞಾಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದು ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಕುಂಠಿತಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಲಿ, (೧) ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದು ಬ್ರಹ್ಮವಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯೋ, (೨) ಅಥವಾ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯೋ ಎಂದು ಸಂಶಯಬರುತ್ತದೆ. ಸಂಶಯ ಬಂದರೆ ಅನ್ನಮಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮರೂಪಗಳು ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಯತೋ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೆ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತೃತ್ವಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೂ, ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದನು ಎನ್ನುವ ಅಪರೋಕ್ಷಿತತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಬಹುದು. ಶರೀರಾದಿಗಳಲ್ಲ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಶರೀರಾದಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. (5) ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಉಪದೇಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಪರಬ್ರಹ್ಮರೂಪವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಭೃಗುಋಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುರೂಪಸತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ 'ಸ ತಪಸ್ತಪ್ತ್ವಾ । ಅನ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ವ್ಯಜಾನಾತ್ । ಅನ್ನಾದ್ಧ್ಯೇವ ಖಲ್ವಿಮಾನಿ ಭೂತಾನಿ ಜಾಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. (6) ಈ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವುಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವಾಗ ಅಶ್ರುತವಾದ ಅಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವರಿಗೆ ಶ್ರುತಹಾನಿಯೂ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನೆಯೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ಬಲವಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಮಗೇನೇ ಲಜ್ಜೆಯು ಹುಟ್ಟುವುದು. (7) ತಾವು ಹೇಳುವ 'ಪುಚ್ಛವೇ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ 'ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಆನುಗುಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪರರು ತಾವೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಯಾವನು ತಾನೇ ತನ್ನವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸ್ವರಸವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಆತನಿಗೆ ಅದನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸುವುದು ಸತ್ತವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದರಂತೆ ನಿರಾಕರಿಸುವವರಿಗೇನೇ ಲಜ್ಜಾಕರವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಅವರ ವಚನಗಳಿಗೆ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ನಮಗೇನೇ ಲಜ್ಜೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು ॥ ೨೭ ॥ ೨೮ ॥ ೨೯ ॥

ಸ. ರ. ವಿ— ಈ ಪ್ರಕಾರ 'ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ಯೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು 'ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯಗಳು ಕೋಶಗಳು' ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದ ನಿರಾಕರಣ ಪರವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಅಭೇದ ನಿರಾಕರಣವೂ, ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯ ನಿರಾಕರಣಪರವಾಗಿಯೂ, ಆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದು ಪರರು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದು ಅಯುಕ್ತವೆಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸಮೀಪೇ ಸಹಭೋಗಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿತ್ವೇನೋಕ್ತಿತೋಽಸಕೃತ್ |
ಭೇದೋ ಜೀವೇಶಯೋರ್ಮಿಥ್ಯೇತ್ಯೇವ ಮಿಥ್ಯಾ ಸ್ವಯಂ ಭವೇತ್ || ೨೩೨ ||

ಅ || ಸಮೀಪೇ=('ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಪರಮೇಶ್ವರನ) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಸಹಭೋಗಸ್ಯ= ('ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ) ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಮುಕ್ತಿತ್ವೇನ=ಮೋಕ್ಷತ್ವದಿಂದ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಭೋಗಿಸುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ ವೆಂದು, ಅಸಕೃತ್=ಅನೇಕಾವರ್ತಿ, ಉಕ್ತಿತಃ=ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವೇಶಯೋಃ=ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರ, ಭೇದಃ = ಭೇದವು, ಮಿಥ್ಯಾ = ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಇತ್ಯೇವ = ಎನ್ನುವುದೇ, ಮಿಥ್ಯಾ= ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಸ್ವಯಂ=ತಾನು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ || (1) 'ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಸಾಮೀಪ್ಯವೂ, 'ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯವೂ (ಕೂಡಿರುವಿಕೆಯು) ಕೂಡ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇರುವ ಭೇದವು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದ್ದದ್ದೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗುವುದಾದರೆ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಅಥವಾ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭೇದವು ಮಿಥ್ಯಾಭೇದವು ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದೆ ನ್ನುವ ಆಕಾಂಕ್ಷಾ ನಿರಾಸಾರ್ಥವಾಗಿ 'ಅಸ್ಮಿನ್ನಸ್ಯ ಚ ತದ್ಯೋಗಂ ಶಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರ ವನ್ನು ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರು. || ೨೩೨ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈಗ ಅನ್ನಮಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಕೋಶಗಳು, ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೊಬ್ಬನು ಪರಮಾ ತ್ಮನು ಎಂದು ಯಾವ ಭಾಸ್ಕರಾದಿಗಳು ಯಥಾ ಶ್ರುತವಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏತೇನ ಮಯಟಶ್ಚೈವ ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇನಾರ್ಥಕಲ್ಪನಾತ್ || ೨೩೩ ||
ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಮತಮಪಿ ಸತ್ಸಂಸತ್ಸು ನ ಭಾಸತೇ ||
ಅತೋ ನಾರಾಯಣೋ ದೇವೋ ನಿಶ್ಶೇಷಗುಣವಾಚಕೈಃ || ೨೩೪ ||
ಗುಣಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನೈರಪಿ ಮುಖ್ಯತಯೋದಿತಃ |
ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗೈಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾದ್ಯೈಸ್ತಥೈವ ಪೃಥಿಭೂತಗೈಃ |
ಅನ್ನಾದಿಶಬ್ದೈರ್ಭಗವಾನೇಕೋ ಮುಖ್ಯತಯೋದಿತಃ || ೨೩೫ ||

ಅ || ಏತೇನೈವ=ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ರೂಪಗಳಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಪಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ, ಮಯಟಶ್ಚ = ಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕಾದರೂ, ದ್ವೈವಿಧ್ಯೇನ = ಎರಡು

ಪ್ರಕಾರ, ಅಂದರೆ ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ವಿಕಾರರೂಪ ಅರ್ಥವು, ಆನಂದಮಯ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಮಯಟ್‌ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯರೂಪಾರ್ಥವು ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ, ಅರ್ಥಕಲ್ಪನಾತ್=ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದುದರಿಂದ, ತದನ್ಯೇಷಾಂ=ಅನ್ನಮಯಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದವುಗಳು ಐದೂ ಕೋಶಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ದ್ದೆಶಯಿಂದ ಇತರರಾದ, ಅನ್ನಮಯಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಮಾತ್ರ ಕೋಶಗಳು ಆನಂದಮಯ ಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಭಾಸ್ಕರಾದಿಗಳ, ಮತಮಪಿ=ಮತವೂ ಕೂಡ, ಸತ್ಸಂಸತ್ಸು = ವಿದ್ವತ್ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ, ನ ಭಾಸತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನುಪಕ್ರಮಿಸಿ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ್ದು ಅಸಂಗತವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ತಾನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ದೃಢವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರಾಕರಣವು ಆವಶ್ಯಕವೇ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ, ದೇವಃ=ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ನಾರಾಯಣಃ=ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನು, ನಿಶ್ಶೇಷಗುಣವಾಚಕೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಚನೈರಪಿ=ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಮುಖ್ಯತಯಾ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಉದಿತಃ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಧಿಕರಣವು ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ * ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ-) ಅಧ್ಯಾತ್ಮಗೈಶ್ಚ=ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯಕಗಳಾದ ಅಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಪ್ರಾಣಾದ್ಯೈಃ=ಪ್ರಾಣಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ತಥೈವ=ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಅಧಿಭೂತಗೈಃ=ಭೂತವಿಷಯಕಗಳಾದ, ಅನ್ನಾದಿ ಶಬ್ದೈಃ=ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಏಕಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮ (ಒಬ್ಬ) ನಾದ, ಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಮುಖ್ಯತಯಾ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಉದಿತಃ=ಹೇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. ಹಿ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ತಥಾಚ-ಅನ್ನಮಯ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು) ॥ ೨೩೩ ॥ ೨೩೪ ॥ ೨೩೫ ॥

ಸ. ರ. ವಿ—ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪೂರ್ಣಾನಂದಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಗುಣವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿಷಯಗಳಾದ ಪ್ರಾಣ ವಾಕ್ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ, ಅಧಿಭೂತವಿಷಯಗಳಾದ ಅನ್ನ ಔಷಧಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವ ಉಪಸಂಹಾರವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಲ್ಲ. (2)ಹಾಗಾದರೆಆನಂದಮಯಶಬ್ದವು ಉಪಲಕ್ಷಣಪರವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೇವೆಂದರೆ

---

* ಸಿದ್ಧಾಂತವು ೧ ಸ್ವತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ, ೨ ಪ್ರತಿತಂತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ೩ ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ೪ ಅಭ್ಯುಪಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ಅನುಷಂಗದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವು ಅಂದರೆ, ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾತ್ ಸಿದ್ಧಿಸುವ ಅರ್ಥಾಂತರವು ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತವು.

ಅಹುದು— ಆದರೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವು (ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕಾರವು) ಪ್ರಕೃತೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಮತ್ತು ಯುಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೇನೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು— ಈ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಪ್ರಕೃತೋಪಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ, ಯುಕ್ತವೂ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವರೂಪ ಬ್ರಹ್ಮಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ೩ನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೆ. ಸಮನ್ವಯಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾರಣತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿರುವರು. ಆದ ಕಾರಣ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಯಾವಯಾವ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೋ? ಆ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೇನೇ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು ಪ್ರಕೃತ ಸಂಗತವು. ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿಲ್ಲ. (3) ಮತ್ತು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಎಲ್ಲಿ ಇರುವುದಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ, ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೂ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. (4) ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥನವು ಕೂಡುವುದೂ ಇಲ್ಲವು. ರೂಢಿಯೋಗಗಳು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗದ್ವೆಶೆಯಿಂದ ರೂಢಿಯು ಪ್ರಬಲವು. ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಯೋಗವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಿದರೂ ಅದು ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ತಥಾಚ ರೂಢಿಯೋಗಗಳು ಎರಡೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗಳು. ಕೇವಲ ಯೋಗವು ಕಥಂಚಿತ್ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೂ ರೂಢಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಇದು ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿ ಈಗ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ ಗುಣಸರ್ವಸ್ವಸಿದ್ಧಯೇ || ೨೩೬ ||
ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಕ್ಷಣಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಶಾಸ್ತ್ರಮೂಲಂ ಯತಸ್ತತಃ |
ಅನ್ವಯಃ ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ ಗುಣಸರ್ವಸ್ವವೇದಕಃ || ೨೩೭ ||

ಅ || ('ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಜೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನೆಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯನು ಸಕಲಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು.) **ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯೇತಿ ಸೂತ್ರೇಣ**=ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯ ಯತಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ, **ಗುಣಸರ್ವಸ್ವಸಿದ್ಧಯೇ**=ಸಕಲಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, **ಬ್ರಹ್ಮಣಃ**=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, **ಲಕ್ಷಣಂ**=ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವು ಲಕ್ಷಣವೆಂದು, **ಪ್ರೋಕ್ತಂ**=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಾಧಕವಾಗಿ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿದೆ.) ಆ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಶಂಕಿಸಿದಾಗ ಅದನ್ನು

ಹೊಂದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಧಾನ-ಅಪ್ರಧಾನ ಆ ಎರಡು ಲಕ್ಷಣಗಳೂ) ಶಾಸ್ತ್ರಮೂಲಂ = ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದು, ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ತತಃ=ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆಂದು ಶಂಕಿಸಿದಾಗ ತತ್ತು ಸಮನ್ವಯಾತ್ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕನೇ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ.)

(ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಏಕೆ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ—) ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸರ್ವಶಬ್ದಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳ, ಅನ್ವಯಃ = ಸಂಬಂಧವೇ, ಗುಣಸರ್ವಸ್ವವೇದಕಃ=ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. (ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳದ್ದು ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧವು ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳದ್ದೆಶೆಯಿಂದ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳ ಅನ್ವಯವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಬೇಕು. ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಸಕಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಸಂಗತಿಯು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಮನ್ವಯವೇ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಗೂ ಸಂಗತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು ॥೨೩೭॥೨೩೭॥

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪರರು ಹೇಳಿದ ಅಸಂಗತಿಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಸರ್ವಶಬ್ದಗಳ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ; ಯೋಗವಾದರೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಬೇರೆಯವರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಬಹುದು. ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಬೇರೆಯ-ರಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಆಧಿಕ್ಯವೂ ಬಂತು. ಎಂದು ಯೋಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂದರೆ, ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಪರರು ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತೂನಾಂ ತಸ್ಮಿನ್ಮುಖ್ಯಸಮನ್ವಯಾತ್ ।
ಅನ್ಯಾರ್ಥೇಷ್ವಲ್ಪತಾ ಹೇತೋಸ್ತನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವತಸ್ತಥಾ ॥ ೨೩೮ ॥
ತದ್ವಾಚಕತ್ವಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗತಃ ।
ರೂಢಮಿತ್ಯೇವ ಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ಯಾದ್ರೂಢಿರ್ಹಿ ದ್ವಿವಿಧಾ ಮತಾ ॥ ೨೩೯ ॥
ಅವಿದ್ವದ್ವಿದ್ವದಾಪ್ತ್ಯೈವ ಮುಖ್ಯಾ ಹಿ ವಿದುಷಾಂ ತು ಸಾ ।
ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿರ್ವೈದಿಕಾ ಸ್ಯಾತ್ಸಾ ಯೋಗಾದೇವ ಲಭ್ಯತೇ ॥ ೨೪೦ ॥
ತಸ್ಮಾನ್ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾ ವಿಷ್ಣೋರಿತಿ ಕೃತ್ವಾ ಹೃದಿ ಪ್ರಭುಃ ।
ಸಮನ್ವಯಂ ಸಾಧಯತಿ ॥ [ದೇವಾನಾಂ ತತ್ರ ಶಕ್ತತಾಂ] ॥ ೨೪೧ ॥
ಸೂ. ೧೯ ಅಧಿ. ॥ ೬ ॥

ಅ || ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತೂನಾಂ=ಇಂದ್ರಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತಗಳಾದ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯಸಮನ್ವಯಾತ್ = ಮುಖ್ಯಸಂಬಂಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ = ಇಂದ್ರಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ತದ್ವಾಚಕತ್ವಂ = ಪರಮೇಶ್ವರ ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವೇ. (ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯವೂ ನಿರವಧಿಕವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ ಇದೆ.) ಅನ್ಯಾರ್ಥೇಷು = ಇತರರಾದ ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹೇತೋಃ=ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅಲ್ಪತಾ = ಅಲ್ಪತ್ವವಿದೆ. ಅಂದರೆ ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ದೇಶದಿಂದಲೂ, ಕಾಲದಿಂದಲೂ, ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಸಾವಧಿಕವಾಗಿದೆ. ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ತನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವತಃ=ಅಲ್ಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ ಭಗವನ್ನಿಮಿತ್ತತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಅಲ್ಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಭಗವದ್ದತ್ತವೂ ಭಗವದಧೀನವೂ ಆಗಿದೆ (ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ರೂಢಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗತಃ=ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ, (ಶಬ್ದಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ) ರೂಢಮೇವೇತಿ=ರೂಢವೇ ಎಂತೆಂದು, ಸಾಧ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್=ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಆಗುವುದು. ಅಂತೂ 'ವಿಮತಾಃ ಶಬ್ದಾಃ ಹರೌ ರೂಢಾಃ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗವತ್ವಾತ್ ನಾರಾಯಣಾದಿ ಶಬ್ದವತ್'=ವಿವಾದವಿಷಯಗಳಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ರೂಢಗಳಾಗಿವೆ, ಬಹುಲವಾದ ಪೂಜ್ಯಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ) ರೂಢಿರ್ಹಿ=ರೂಢಿಯಾದರೂ ಅಂದರೆ ರೂಢಿಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗವು, ದ್ವಿವಿಧಾ=ಎರಡುಪ್ರಕಾರ, ಮತಾ=ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಅವಿದ್ವದ್ವಿದ್ವದಾಪ್ತ್ಯೈವ=ಅವಿದ್ವಾಂಸರು ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸರು—ಇವರ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೇ. (ಅಂತೂ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿದ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹೇತುವಿಗೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಿದ್ದಂತೆಯೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ವಿದುಷಾಂ=ಜ್ಞಾನಿಗಳ, ಸಾ=ಬಹುಲಾತಿಪ್ರಯೋಗಾನುಮಿತವಾದ ರೂಢಿಯು, ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮುಖ್ಯಾ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯದೋ, (ಅದಕಾರಣ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.) ವೈದಿಕಾ= ವೈದಿಕಬಹುಲಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಅನುಮಿತವಾದುದು, ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಃ ಸ್ಯಾತ್=ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯು ಆಗುವುದು. ಸಾ=ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯು, ಯೋಗಾತ್= ಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡವೇನೇ, ಲಭ್ಯತೇ=ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಅವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಂತೆ ಸಂಕೇತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಲ್ಲ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅದು ಮುಖ್ಯವು.) ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ, ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾಯೋಗವೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ರೂಢಿಯೂ ಇದೆಯೋ, ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗಮಾತ್ರವು ಅಮುಖ್ಯವಾದ ರೂಢಿಯೂ ಅದೆಯೋ ಆದಕಾರಣ) ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾ = ಸರ್ವಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು, ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, (ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, (ಈ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಈ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ) ಹೃದಿ= ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಕೃತ್ವಾ=ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಭುಃ=ಸೂತ್ರಕಾರರು, (ಆನಂದಮಯೋಽಭ್ಯಾಸಾತ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಿಸಾಮಾನ್ಯವಾಚಕಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ) ಸಮನ್ವಯಂ=ಸಮನ್ವಯವನ್ನು, ಸಾಧಯತಿ=ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿಯದೆ.)

(3) ಇಂದ್ರಾದಿಶ್ರುತಿಯು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯೌಗಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಲ್ಲಿ ಒಯ್ಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. (4) ಹಾಗಾದರೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯು ವಿದ್ವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗವು ಪರಮೇಶ್ವರಾಧೀನ ಅಲ್ಪನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳದ್ದಾದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಮುಖ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—ಸತ್ಯವೇ. ಆದರೆ; ಅದು ಅನ್ನ ಔಷಧ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಬಹುದು. ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲಾರದು. ಅವರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಮೊದಲಾದುದು ನಿರವಧಿಕವಾಗಿಯೂ, ಪರಾಧೀನವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಯೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಅಶಕ್ತರಾದ ಸಾಮಂತರಾಜರಲ್ಲಿ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಅಲ್ಪವೂ, ಪರಾಧೀನವೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ದೇವತೆಗಳಾದರೂ ಮಹಾಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಲ್ಪ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವರು ಹೇಗೆ ಆದಾರು? 'ಇಂದ್ರೋವೈ ದೇವಾನಾಮೋಜಿಷ್ಠಃ। ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. (5)ಸ್ವತಂತ್ರವೂ, ನಿರವಧಿಕವೂ ಆದ ಐಶ್ವರ್ಯಮೊದಲಾದುದು ಅನೇಕರಲ್ಲಿ ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ ಪರಮೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ ಆಯಾಯ ಕಾರ್ಯವಶದಿಂದ ಹರಿ-ಹರ, ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಆಯಾಯ ಸಂಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ಅಹಂ ಭವೋ ಭವಂತಶ್ಚ ಸರ್ವಂ ನಾರಾಯಣಾತ್ಮಕಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೇ 'ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಂ ಕರ್ತಾರಮೇತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಮಹಾಯೋಗವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ, ರೂಢಿಯನ್ನೂ ಆಶಂಕಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟನಾದವನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ. 'ಸಮುದ್ರೇಽಂತಃ ಕವಯಃ' 'ಯಸ್ಯಾಂಡಕೋಶಂ ಶುಷ್ಮಮಾಹುಃ' 'ಬ್ರಹ್ಮಾ ತಪಸಾನ್ವವಿಂದತ್' ಎಂದು ಸಮುದ್ರಾಂತಸ್ಥಿತತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೀರ್ಯತ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ. ಅವುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಧರ್ಮಗಳೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. 'ಇಂದ್ರಂ ಮಿತ್ರಂ ವರುಣಮಗ್ನಿಮಾಹುಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯೂ ಅದೆ. ಮಹಾಯೋಗವಂತೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಅಲ್ಪಗಳೆಂದೂ ಪರಾಧೀನಗಳೆಂದೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. (6)ಹಾಗಾದರೆ, ದೇವತೆಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರಾಂತಸ್ಥಿತತ್ವ ಮೊದಲಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಐಕ್ಯವೂ ಕೂಡಬಹುದೆಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾಚ್ಚಾನ್ಯಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ 'ಇಂದ್ರಸ್ಯಾತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷವಿಷಯಕವಾದ ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಭೇದವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀಹರಿಯು ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನನು, ಮತ್ತು ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟನು; ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸಾಧಿಸಿರುವರು.

ಸಾರಾಂಶ:—

ಸ. ರ. ವಿ—(1)'**ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರಮಗ್ನಿಂ। ಜಗತಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಂ॥ ದಿವ ಆತ್ಮಾನಂ ಸವಿತಾರಂ ಬೃಹಸ್ಪತಿಂ। ಚತುರ್ಹೋತಾರಂ ಪ್ರದಿಶೋನು ಕ್ಲಪ್ತಂ॥ ವಾಚೋ ವೀರ್ಯಂ ತಪಸಾನ್ವ ವಿಂದತ್**' । (ತೈ.ಆ.೩.೧೧.೨೧) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಲೋಕರೂಢಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಯೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದಲೂ

ಈ ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತು ಪುರಂದರಾದಿ ಪರವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಆಶಂಕಾಬಂದರೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮತಪೋಲಭ್ಯತ್ವ ಜಗತ್ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗವೂ 'ಅಂತಸ್ಸಮುದ್ರೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಅವಗತವಾದ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಶಾಯಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇವೆ ಅಂತಹ ಲಿಂಗವು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕವಾದ ರೂಢಿಯು ಬಾಧಿತವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. 'ಕಶ್ಯಪೋ ದೇವರಾಡಿಂದ್ರಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯುದ್ಧಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (2) ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಇಂದ್ರಸ್ಯಾತ್ಮಾ ನಿಹಿತಃ ಪಂಚಹೋತಾ । ವಾಯೋರಾತ್ಮಾನಂ ಕವಯೋ ನಿಚಿಕ್ಯುಃ । ಅಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಮನಸಾ ಚರಂತಂ । ದೇವಾನಾಂ ಹೃದಯಂ ಬ್ರಹ್ಮಾನ್ವವಿಂದತ್' ॥ (ತೈ. ಆ. ೩ ೧೧ ೨೨.೨೩.೨೫) ಇದುಮೊದಲಾದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೨೪೨ ॥ ಸೂ ॥ ೨೦ ॥ ೨೧ ॥ ಅಧಿ ॥ ೭ ॥

ಅಂತಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು.

ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಧಿದೈವವಿಷಯಕವಾದ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಅಧಿಭೂತವಿಷಯಕವಾದ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿ, ಆಕಾಶವು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುವರು.

"ಓಂ ಆಕಾಶಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ" ಸೂ. ॥ ೨೨ ॥

'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎನ್ನುವ ಛಾಂದೋಗ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಅಂದರೆ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಬ್ರಹ್ಮಪರವೇ. 'ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನುದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ' ಎಂದು ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ.

ಛಂದೋಗರು ಹೇಳುವರು "ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾ ಗತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ । ಸರ್ವಾಣಿ ಹ ವಾ ಇಮಾನಿ ಭೂತಾನ್ಯಾಕಾಶಾದೇವ ಸಮುತ್ಪದ್ಯಂತೇ । ಆಕಾಶಂ ಪ್ರತ್ಯಸ್ತಂ ಯಂತಿ । ಆಕಾಶೋ ಹ್ಯೇವೈಭ್ಯೋ ಜ್ಯಾಯಾನ್ ಆಕಾಶಃ ಪರಾಯಣಂ ಸ ಏಷ ಪರೋವರೀಯಾನುದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ ॥" (ಛಾ. ಉ. ೧. ೯.೧) ಅಂದರೆ, ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವು ಯಾವುದು ಎಂದರೆ ಆಕಾಶವೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳೂ ಆಕಾಶದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಿಂದ ಆಕಾಶವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಆಕಾಶವೇ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯವಾದುದು.

ಈ ಆಕಾಶವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದುದು. ಸರ್ವೋತ್ತಮವೆಂದು ಗಾನಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅವಿನಾಶಿಯಾದುದು ಎಂದು. ಈ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೋ ಭೂತಾಕಾಶವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು. ಭೂತಾಕಾಶವೇ ಸರಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಏಕೆಂದರೆ ಯೋಗ ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವುದು. ಆಕಾಶನವೆಂದರೆ ಅವಕಾಶತ್ವವು. ಅದು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಭೂತಾಕಾಶ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಬಹಳ ದೃಷ್ಟವಾಗಿವೆ. (2) ಹಾಗಾದರೆ, 'ಸರ್ವಾಣಿ ಹವಾ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣತ್ವರೂಪಲಿಂಗದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಲಿಂಗದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವು. ಹಾಗಾದರೆ, ಲಿಂಗಗಳೂ ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಬಲಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಹಾಗಾದರೂ ಸಾಮ್ಯವೇ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಸಾಮ್ಯವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— '**ದ್ವಿವಿಧಂ ಬಲವತ್ತ್ವಂ ಚ ಬಹುತ್ವಾಚ್ಚ ಸ್ವಭಾವತಃ । ತಯೋಃ ಸ್ವಭಾವೋ ಬಲವಾನುಪಜೀವ್ಯಾದಿಕಶ್ಚ ಸಃ**' ॥ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಬಹುತ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇ ಬಲವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಅವಗತವಾದ ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಯೋಜಿಸಬೇಕು. (3) ಹಾಗಾದರೆ, ಈ ಶಂಕೆಯು 'ಅಂತಸ್ತದ್ಧರ್ಮೋಪದೇಶಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ. ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಂತೆಯೇ ಆಕಾಶಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ ಮಹಾಯೋಗವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರವಾಚಕತ್ವವೇ ನ್ಯಾಯವು. ನಿರವಕಾಶವಾದ ಲಿಂಗದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವಾಗ ಈಶ್ವರವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನಂತೆ ಯಾವುದೊಂದು ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಕೂಡದೆಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಈಗ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ ಚೇಷ್ಟಾ ಹಿ ಚೇತನಾನಾಂ ಯಾ ಸಾ ಭವೇತ್ತತ್ಪ್ರಸಾದತಃ ॥ ೨೪೩ ॥
ಅಚೇತನಸ್ವಭಾವಸ್ತು ವಿವರಾದಿಃ ಕಥಂ ತತಃ ।
ಇತಿ ಶಂಕಾನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಮಾಕಾಶ ಇತಿ ನಾಮ ಚ ॥ ೨೪೪ ॥
ಪರತೋಽಪಿ ವರೀಯಸ್ತ್ವಪೂರ್ವಾಲ್ಲಿಂಗಾದ್ಧರೇರ್ಭವೇತ್ ।
ನಭೋ ದದಾತಿ ಶ್ವಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಂ ಯನ್ನಿಯಮಾದದಃ ॥'
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೈಃ [ಅಧ್ಯಾತ್ಮಮನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕತಃ] ॥ ೨೪೫ ॥
ಸೂ. ॥ ೨೨ ॥

ಅ ॥ ಚೇತನಾನಾಂ=ಜೀವರಿಗೆ, ಯಾ ಚೇಷ್ಟಾ ಹಿ=ಯಾವ ಚೇಷ್ಟೆಯಿದೆಯೋ, ಸಾ=ಅದು, ತತ್ಪ್ರಸಾದತಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. ಅಚೇತನಸ್ವಭಾವಸ್ತು=ಅಚೇತನಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ, ವಿವರಾದಿಃ=ವಿವರತ್ವಾದಿಗಳು, ತತಃ=ಪರಮೇಶ್ವರನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಇತಿ=ಇಂತಹ, ಶಂಕಾನಿವೃತ್ತ್ಯರ್ಥಂ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಪರತೋಽಪಿ ವರೀಯಸ್ತ್ವಪೂರ್ವಾತ್ ಲಿಂಗಾತ್ = ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ

(ಅನೇಕಾನೇಕ)ಲಿಂಗಗಳದ್ದೆಶೆಯಿಂದ,ಆಕಾಶ ಇತಿ ನಾಮ ಚ=ಆಕಾಶ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯವೂ ಕೂಡ,ಹರೇಃ ಭವೇತ್=ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಅದಃ ನಭಃ=ಈ ಆಕಾಶವು, ಯನ್ನಿಯಮಾತ್=ಯಾರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೇ, ಶ್ವಸತಾಂ=ಶ್ವಾಸಬಿಡುವವರಿಗೂ, ಮಾರ್ಗಂ= ಅವಕಾಶವನ್ನು, ದದಾತಿ=ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೈಃ=ಇದುಮೊದಲಾದ, 'ಸರ್ವ ಭೂತಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, (ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶದಾತೃತ್ವವೂ ನಿರವಧಿಕವಾದುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ಅಲ್ಲ. ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸ್ವತಂತ್ರವೂ, ನಿರವಧಿಕವೂ ಆದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವಕಾಶ ಪ್ರದತ್ವವೂ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ನಿರವಧಿಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಗಳು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಲ್ಪವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ ಆಗಿದೆ. ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿರವಧಿಕ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿ ಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಆಕಾಶ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವಕಾಶತ್ವವು ಭೂತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿರವಧಿಕವಾದುದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು; ಈಶ್ವರಾಧೀನವೆಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ವರ್ಷಣ ಶಾಸನ ಪಾಲನಾದಿರೂಪವಾದ ಚೇತನಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯೇ ಐಶ್ವರ್ಯವು. ಆ ಚೇಷ್ಟೆಯು ಆಗಂತುಕವಾದ ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛಾ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ತಾನು ಆಗಂತುಕ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಕಾರಣದ್ವಾರಾ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದದ ಅಧೀನ ವಾದುದು ಎಂದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಿವರತ್ವಾದಿಗಳು ಅಚೇತನವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವುದರಿಂದ ಆಗಂತುಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಕಾರಣಗಳ ದ್ವಾರಾ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನವಲ್ಲ. ಅನಾಗಂತುಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನವಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅವಕಾಶತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಶ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ಭೂತಾಕಾಶ ಪರವೇ ಎನ್ನುವ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿ ಸಿರುವರು. (2) ಆಕಾಶವೆನ್ನುವ ನಾಮದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ 'ಆಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು ಭೂತಾಕಾಶವೆಂದು ಪರರು ಆಶಂಕಿಸುವರಷ್ಟೆ! ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ದೇಶಕಾಲಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅವಕಾಶಪ್ರದತ್ವವು ನಿರವಧಿಕವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಮತ್ತು ಅಲ್ಪವಾದ ಅವಕಾಶಪ್ರದತ್ವವೂ ಕೂಡ 'ನಭೋ ದದಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೂ ಆಗಿದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರವೂ ನಿರವಧಿಕವೂ ಆದ ಅವಕಾಶಪ್ರದತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇರುವುದ ರಿಂದ ಆಕಾಶವೆನ್ನುವ ನಾಮವು ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಆಕಾಶೋಪ ಲಕ್ಷಿತ ಸಕಲಾಧಿಭೂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದವನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಸಾರಾಂಶ—

ಸ. ರ. ವಿ.—'ಅಸ್ಯ ಲೋಕಸ್ಯ ಕಾಗತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ಇತಿ ಹೋವಾಚ ಉದ್ಗೀಥಃ ಸ ಏಷೋಽನಂತಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪ್ರಥಮತಃ ಪಠಿತವಾಗಿದೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಕಾಶಕ್ಕೂ ಭೂತಕಾರಣತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಬಹುದು. ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯದಿಂದ ಆಕಾಶಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವದ್ದತ್ತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಪುರಂದರಾದಿ ಚೇತನರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗಬಹುದು. ಜಡಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಾದಿರೂಪವಾದುದು ಭಗವದ್ದತ್ತವಾದುದಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಭೂತಾಕಾಶಪರವೇ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ—ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಲಿಂಗವು 'ಮಹತೋ ಮಹೀಯಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂತಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಸರ್ವಭೂತೋತ್ಪತ್ತಿ ಕಾರಣತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಕಾರಣತ್ವವು ತನಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಆಸಮಂತಾತ್ಕಾಶತೇ' ಎನ್ನುವ ಯೋಗದಿಂದಲೂ, ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ, ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನತ್ವಾರ್ಥಕವಾದ ಅನಂತ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಭೂತಾಕಾಶವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. **'ನಭೋ ದದಾತಿ ಶ್ವಸತಾಂ ಮಾರ್ಗಂ ಯನ್ನಿಯಮಾದದಃ'** ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಆಕಾಶದ ವಿವರಾದಿ ಭಾವವೂ, ಭಗವಂತನ ಅಧೀನವೆಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಕಾಶಶಬ್ದದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ॥ ೨೪೩ ॥ ೨೪೪ ॥ ೨೪೫ ॥ ಸೂ. ೨೨ ॥ ಅಧಿ. ೮ ॥

ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು

ಈಗ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಾಗಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

"ಓಂ ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೨೩ ॥

'ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋಽಭವಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲ. 'ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯೌ' ಎಂದು ನಿರವಕಾಶವಾದ ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಲಿಂಗವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ.

(1) ತೈತ್ತಿರೀಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. **"ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ । ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ । ಭುಜಃ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಃ । ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ"** ॥ ಎಂದು. (2) ಈ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೋ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು. ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ

ಅಚೇತನವನ್ನು ಕುರಿತು 'ತಸ್ಮೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ' ಎಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳ ಲಾರರಾದ ಕಾರಣ ಸಂಶಯುವಿಷಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಲೌಕಿಕ-ವೈದಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವಿದೆ, 'ಪ್ರಾಣಂತಿ ಅನೇನ'=ಇವನಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ನಿರುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೩) ಹಾಗಾದರೆ, ಇದೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ. ಸೂತ್ರಾರಂಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ [ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೈಃ] ಅಧ್ಯಾತ್ಮಮನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕತಃ ।
ಪ್ರಾಣಾದಿ ಹೇತುತಾದೃಷ್ಟೇರತಿದೇಶೋ ಹಿ ತಾದೃಶಃ ।
ಲಿಂಗಂ ಬಲವದೇವ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರೇರಕೋಽಸ್ಯಾಪಿ ಯದ್ಧರಿಃ ॥ ೨೪೬ ॥

ಅ ॥ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಂ=ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಭೋಗಾವಛೇದಕವಾಗಿರುವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ, ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕತಃ=ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿದ್ದರೆ ಜೀವನಾದಿಗಳು ಕೂಡು ತ್ತವೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಾರವು ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ, ಪ್ರಾಣಾದಿಹೇತುತಾದೃಷ್ಟೇಃ=(ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ)ಜೀವನ ಚೇಷ್ಟಾ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕಾರಣ ತ್ವವು ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ, ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಾದಿಹೇತುತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವುದ ರಿಂದ, (ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.) ಹಿ= ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತ ವಾಗುವಾಗ ಸೂತ್ರಕಾರರು) ತಾದೃಶಃ=ಅಂತಹ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಪರಿಹಾರ ನ್ಯಾಯದ. ಅತಿದೇಶಃ=ಅತಿದೇಶವು, (ಯಾವುದು ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿ, ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿಯದೋ ಅಂತಹುದು ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಾಗಿಯೇ ಇತರಕ್ಕೂ ಅಂಗವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವ ನಿರ್ಧಾರಣವು) (ಕೃತಃ = ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆದಕಾರಣ ಈ ಸೂತ್ರವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆಯೇ ಸರಿ.) ಹರಿರೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾ ತ್ಮನೇ, (ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾಗುವನು. ಏಕೆಂದರೆ ಇಲ್ಲಿ) ಲಿಂಗಂ=ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವು (ಶ್ರುತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ) ಬಲವದೇವ ಸ್ಯಾತ್ ='ಶ್ರೀಶ್ಚತೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ್ಚ ಪತ್ನ್ಯೌ' ಎಂದು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವವು ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಅಸ್ಯಾಪಿ=ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಅಧೀನವೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾದಾಗ್ಯೂ ಜೀವನಾದಿಗಳಿಗೆ, ಯತ್= ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಪ್ರೇರಕಃ=ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ, (ಶ್ರುತನಾಗಿ ದ್ದಾನೆ) (ಶ್ರೀ ಹರಿಗೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಜೀವನಾದಿ ಹೇತುತ್ವವಿರುವಾಗ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗುವುದು, ಹೇಗೆಂದರೆ) ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅಸ್ಯಾಪಿ=ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಕೂಡ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಪ್ರೇರಕಃ=ಪ್ರೇರಕನಾಗಿ,(ಶ್ರುತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ).

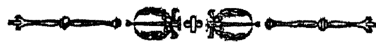
ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಹಿಂದಿನ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದ ಗಳಿಗೂ, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿದ್ದು ಕೂಡ ಬಹುದು. ಪುರಂದರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಪರಮಾ ತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜೀವನಚೇಷ್ಟೆಗಳ ಕಾರಣತ್ವವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು. ಅದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿದ್ದರೆ

ಜೀವನಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಾರವು. ಹೀಗೆ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಜೀವನಾದಿ ಕಾರಣತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. (2) ಅಥವಾ 'ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೇಷ್ಟಾಯುಕ್ತರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿ ಎಂದು ಯಾವುದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರಾಣನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ ಭೋಗಕಾರಣತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಎರಡೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ, ಯುಕ್ತಿಸಂವಾದದಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವಿಷಯಕವೇ ಆಗಿದೆ. ಎಂದು ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಇಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜೀವನಹೇತುತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರವಧಿಕವಾದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವಾಕ್ಯಶೇಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಲಿಂಗವು ಸರ್ವಥಾ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ವಪ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ.

ಸಾರಾಂಶ:—

ಸ. ರ. ವಿ— (1) "ತದ್ವೈ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋ ಅಭವಃ । ಮಹಾನ್ ಭೋಗಃ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ । ಭುಜಃ ಕರಿಷ್ಯಮಾಣಃ । ಯದ್ದೇವಾನ್ ಪ್ರಾಣಯೋ ನವ" ॥ ಎಂದು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ವಾಯುಪರವೆಂದೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನವದೇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೃಷೀಕೇಶನೆಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿವೃತ್ತಿಗಳು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಧೀನವೆಂದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆ ಲಿಂಗವು ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— **"ಕತರಃ ಸ ಆತ್ಮಾ ಯೇನ ವಾ ಪಶ್ಯತಿ । ಯೇನ ವಾ ಶೃಣೋತಿ"** ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ, **'ಪ್ರಾಣಸ್ಯ ಪ್ರಾಣಂ'** ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚವೃತ್ತಿ ಪ್ರಾಣನು ಹೃಷೀಕೇಶನಿಂದ ಪ್ರೇರ್ಯನೆಂದು ಶ್ರುತನಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಪದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿತ್ವ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಯೋಗದಿಂದಲೂ ವಿದ್ವದ್ರೂಢಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತಿಪಾದಕವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೨೮೬ ॥ ॥ ಸೂ. ೨೩ ॥ ಅಧಿ. ೯ ॥

ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು.

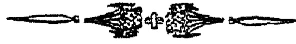
"ಓಂ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೨೪ ॥

'ಜ್ಯೋತಿರ್ಹೃದಯ ಆಹಿತಂ' ಎಂದು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲ. 'ವಿಮೇ ಕರ್ಣಾ ಪತಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ

ಕರ್ಣಾದಿ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿದೂರತ್ವ ಲಿಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂದರೆ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ವೈಭವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ.

* ಈ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಅಗ್ನಿಸೂಕ್ತತ್ವಾತ್ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತೋರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಶೇಷಾಂಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಿಲ್ಲ ॥ ೨೪ ॥ ಅಧಿ. ೧೦ ॥

ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣವು.

ಅಧಿವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾಸಾಮಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವಾದ ವೇದಮಾತೆಯಾದ ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೆ ದ್ವಿಜತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವ ಗಾಯತ್ರಿಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ನಾಮಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

"ಓಂ ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ತಥಾಚೇತೋಽರ್ಪಣ ನಿಗದಾತ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೨೫ ॥

'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗಾಯತ್ರಿಯು, ಛಂದಃ=ಛಂದಸ್ಸು ಆಗುವುದು. ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾತ್ = ಗಾಯತ್ರೀಪದದಿಂದ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ, (ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ನ ಇತಿ ಚೇತ್=ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲವೆಂದರೆ— ನ=ಅಲ್ಲ, ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶನಂ='ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ' ಎಂದು ಗಾನ ತ್ರಾಣ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗ ಬೋಧಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಇದೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ, ತಥಾಚೇತೋಽರ್ಪಣ ನಿಗದಾತ್ = ಗಾನಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಗುಣವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಗಾಗಿ 'ಗಾಯತ್ರೀವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ- ಅಥವಾ 'ಪರೋ ದಿವೋ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಛಂದಸ್ಸೇ, ವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ. 'ಗಾಯತ್ರೀ' ವಾ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀರೂಪವಾದ ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಗಾನ ತ್ರಾಣ ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಬ್ರಹ್ಮನು, ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಬ್ರಹ್ಮನೇ.

"ಓಂ ಭೂತಾದಿಪಾದವ್ಯಪದೇಶೋಪಪತ್ತೇಶ್ಚೈವಂ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೨೬ ॥

---

* 'ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್' ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನೇ 'ನಿತ್ಯತ್ವಾದೇವ ಶಬ್ದಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದ ಆಚಾರ್ಯರು ವಿವರಿಸಿದರು. ಆದಕಾರಣ 'ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್' 'ಛಂದೋಽಭಿಧಾನಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನ' ಎನ್ನುವವುಗಳು ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ-ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣಗಳೆಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಲ್ಲ. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವನ್ನೇ ಛಂದೋಭಿಧಾನಾತ್ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ವಿವರಿಸಿದ್ದೆಂದು ಸನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳೀಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚರಣಾಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣವು. ಛಂದೋಭಿಧಾನಾತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣವು,ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಧಿಕರಣಗಳೆಂದು ನ್ಯಾಯಸುಧಾಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಇವರಿಬ್ಬರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವ್ಯಾಸರಾಜ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು.

'ಪಾದೋಽಸ್ಯ ಸರ್ವಾ ಭೂತಾನಿ । ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ' ಎಂದು ಭೂತಾಮೃತರೂಪಗಳಾದ ಪಾದಗಳ ವ್ಯವಹಾರವು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಅಂದರೆ— 'ಚತುಷ್ಪದಾ ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮ್ಮತಿಯಾಗಿ ಉದಾಹೃತವಾದ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸರ್ವಜಗತ್ತು ಒಂದು ಪಾದವು. ಅಮೃತಗಳೆನ್ನಿಸುವ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ, ಅನಂತಾಸನ, ವೈಕುಂಠಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೂರು ರೂಪಗಳು ಮೂರು ಪಾದಗಳು, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೆಂದು ಹೇಳಿಯದೆ. ಅದು ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ.

"ಓಂ ಉಪದೇಶಭೇದಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಭಯಸ್ಮಿನ್ನಪ್ಯವಿರೋಧಾತ್ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೨೭ ॥

'ಗಾಯತ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿಃ' ಎನ್ನುವ ಪದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಗಳಿಗೆ 'ತ್ರಿಪಾದಸ್ಯಾಮೃತಂ ದಿವಿ' 'ಪರೋ ದಿವಾ' ಎಂದೂ ಉಪದಿಶ್ಯಮಾನಗಳಾದ ದ್ಯುಸ್ಥತ್ವ ದಿವಃ ಪರತ್ವಗಳು ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಜ್ಯೋತಿಃ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕುದು ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಎರಡುಪ್ರಕಾರ ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದರೂ, ಒಬ್ಬನೇ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದರೂ ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಭೂಲೋಕ, ಭುವರ್ಲೋಕ, ಸ್ವರ್ಲೋಕ ಎಂದು ಮೂರು ಲೋಕಗಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಭುವರ್ಲೋಕದಿಂದ ಮೇಲೆ ಇದ್ದುದೆಲ್ಲವೂ ದ್ಯುಲೋಕವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಅನಂತಾಸನ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ, ವೈಕುಂಠಸ್ಥರೂಪಗಳು ದ್ಯುಸ್ಥಗಳೆನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. ಭೂಃ, ಭುವಃ, ಸ್ವಃ, ಮಹಃ, ಜನಃ, ತಪಃ, ಸತ್ಯಂ ಎಂದು ಏಳು ಲೋಕಗಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಾಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಮೇರುಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ, ಇಂದ್ರ ಸದನಗಳು 'ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ದ್ಯೌರ್ಮಹಾಮೇರುರಾಕಾಶೇ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲಂ । ದಿವೀಂದ್ರ ಸದನಂ ಚೈವ ತತ್ಪರೇ ತು ದಿವಃ ಪರೇ ॥' ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ದ್ಯು ಎನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅದರಮೇಲೆ ಇರುವ ಅನಂತಾಸನ, ಶ್ವೇತದ್ವೀಪ, ವೈಕುಂಠಸ್ಥರೂಪಗಳು ದ್ಯುಪರ (ದಿವಃ ಪರ)ಗಳೆನ್ನಿಸುತ್ತವೆ. 'ದ್ವ್ಯಾತ್ಮಕೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ವೈಕುಂಠಶ್ಚೋಚ್ಚ ಉಚ್ಯತೇ' ॥ ಎಲ್ಲಾ ಲೋಕಗಳಿಂದಲೂ ವೈಕುಂಠವು ಉನ್ನತವಾದುದು.

ಛಂದೋಗರು 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಭೂತಂ' ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರ ಪಠನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮವೋ? ವರ್ಣಸಮಾವೇಶರೂಪವಾದ ಮಂತ್ರವೋ? ಎಂದು ಸಂಶಯವು. ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಛಂದೋ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಂತ್ರವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಇದೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ, ಅಭ್ಯಧಿಕಾ ಶಂಕೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

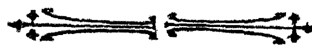
ಮೂ ॥ ನಿತ್ಯತ್ವಾದೇವ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತತ್ಸ್ವಭಾವಃ ಕಥಂ ಹರೇಃ ॥ ೨೪೭ ॥
ಕಥಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಬಹುಲಶಬ್ದಾನಾಮನ್ಯಥಾಽರ್ಥತಾ ।
ಇತಿ ಚೇತ್ತದ್ಧರೇರೇವ ಬಾಹುಲ್ಯಾಚ್ಛ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ ।
ತಾದೃಶತ್ವಾಚ್ಚ ತಚ್ಛಕ್ತೇಃ[ಬಾಹುಲ್ಯೇ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ] ॥ ೨೪೮ ॥

ಅ ॥ (ಗಾನತ್ರಾಣ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎರಡೂ) ಕಥಂ = ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಹರೇಃ= ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗುವುವು? (ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರವು.) ಶಬ್ದಸ್ಯ= ಧರ್ಮಿಯಾದ ವೇದಕ್ಕೆ, ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ = ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಏವ=ಧರ್ಮಿಗೇನೇ ನಿತ್ಯತ್ವವಿರುವಾಗ ಅದರಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಾಧೀನತ್ವವು ಬರಲಾರದು. ತತ್ಸ್ವಭಾವಃ=ಶಬ್ದಸ್ವಭಾವವು, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಆಗುವುದು? (ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ)ಪ್ರಸಿದ್ಧಬಹುಲಶಬ್ದಾನಾಂ='ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ । ವಾಗ್ವೈಗಾಯತ್ರೀ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಅನೇಕಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಅನ್ಯಾರ್ಥತಾ=ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿರುವಿಕೆಯು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ? ಇತಿ ಚೇತ್= ಎಂದರೆ— (ಅತ್ರ ಬ್ರೂಮಃ=ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುವೆವು.) ತತ್=ಜ್ಯೋತಿಃ ಪ್ರಕರಣವೂ, ಗಾಯತ್ರೀಪ್ರಕರಣವೂ ಕೂಡ, ಹರೇರೇವ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗುತ್ತದೆ. (ಗಾಯತ್ರೀಪದವಿರೋಧವಿಲ್ಲವು. ಏಕೆಂದರೆ—) ತತ್ = ಗಾಯತ್ರೀಪದವು, ಹರೇರೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ತತ್=ಗಾಯತ್ರೀಪದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು, ಹರೇರೇವ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ, ಇತರವಾದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವೇ. ಮತ್ತು ದಿವಃಪರತ್ವವೂ, ದಿವಿಸ್ಥಿತತ್ವವೂ ಕೂಡ, ವಿವಕ್ಷಾಭೇದದಿಂದ, ಹರೇರೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ='ತತೋ ಜ್ಯಾಯಾಂಶ್ಚ ಪುರುಷಃ । ಯದ್ವೈತದ್ಬ್ರಹ್ಮ । ಯ ಏತಾಮೇವ ಬ್ರಹ್ಮೋಪನಿಷದಂ ವೇದ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಗಾನ ತ್ರಾಣ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೂತಾದಿಪಾದವತ್ವ, ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ, ಇತ್ಯಾದಿ ಲಿಂಗಗಳೂ ಇವುಗಳಿಗೆ, ಬಾಹುಲ್ಯಾತ್= ಬಹುಲತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮುದಾಯವೂಕೂಡ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ವಾಚಕವಾಗುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಗಾಯತ್ರಿಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದ ಗಾನತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವವು ಗಾಯತ್ರೀಸ್ವಭಾವವು. ಅದು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಎಂದರೆ—) ತಚ್ಛಕ್ತೇಃ=ಆ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿಯಮನಶಕ್ತಿಗೆ, ತಾದೃಶತ್ವಾಚ್ಚ=ನಿತ್ಯ, ಅನಿತ್ಯ, ಸ್ವಭಾವ, ಅಸ್ವಭಾವ ಮೊದಲಾದ ಸರ್ವವಸ್ತು ವಿಷಯಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ (ಸರ್ವವೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನವಾಗುವುದು.)

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ (1) ಆಕಾಶಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು. ಇತರರಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. (2) ಯದ್ಯಪಿ ವಿವರತ್ವಾದಿಗಳು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಆಗಂತುಕವಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶವುಳ್ಳ ಧರ್ಮಿಯಾದ ಆಕಾಶಾದಿಗಳಿಗೇನೇ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಿತಿ ನಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಈಶ್ವರಾಧೀನತ್ವವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. (3) ಆಕಾಶವು ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—'ಆತ್ಮನಃ ಆಕಾಶಃ ಸಂಭೂತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. (4) 'ಅನಾದಿರ್ವಾ ಅಯಮಾಕಾಶಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶವು ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಭೂತಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯು ಅದನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲಾರದು. ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಗಾನತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವವು. 'ಗಾಯತಿ ಚ ತ್ರಾಯತಿ ಚ ತಸ್ಮಾದ್ಗಾಯತ್ರೀ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. ಅದರಲ್ಲಿ ಗಾನಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ— ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಿಕೆ. ತ್ರಾಣಕರ್ತೃತ್ವವೆಂದರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರನ್ನು ಪಾಪದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯು.

ಆವೆರಡೂ ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವಾಗಲಾರವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ೧ ವಿವರತ್ವಾದಿಗಳಂತೆಯೋ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗುವುದೋ ೨ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗುವುದೋ. ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಧರ್ಮಿಯಾದ ವೇದವು ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯವಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಿಗೇನೇ ನಿತ್ಯತ್ವವಿರುವಾಗ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪರಾಧೀನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಬರುವುದು? ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನಶಕ್ತಿಯು ಶಬ್ದಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ. (5)ಮತ್ತು ಆಕಾಶಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲಿಂಗಗಳು ಇರುವುದರಿಂದ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಪರತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತಹುದನ್ನು(ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವನ್ನು) ನೋಡಲಾರೆವು. ಮತ್ತೆ 'ಗಾಯತ್ರೀ ವಾ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ವಾಗ್ವೈ ಗಾಯತ್ರೀ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಬಂದರೆ— ಗಾಯತ್ರೀ ಪ್ರಕರಣವು ಪರಮಾತ್ಮಪರವೇ. ಛಂದಃಪರವಾದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ವಿರೋಧವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೇನೇ ವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಗಾಯತ್ರಿಯು ನಿತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು ಗಾಯತ್ರಿಯ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ನಿತ್ಯ-ಅನಿತ್ಯ-ಸ್ವಭಾವ-ಅಸ್ವಭಾವ ಸರ್ವವಿಷಯಕ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಧೀನವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಗಾಯತ್ರೀ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನೇ ॥ ೨೮೭ ॥ ೨೮೮ ॥ ಸೂ. ॥ ೨೫ ॥ ೨೬ ॥ ೨೭ ॥ ॥ ಅಧಿ ॥ ೧೧ ॥

ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಪ್ರಾಪಕಗಳಾದ ಬಹು ಲಿಂಗಗಳಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದ ನಾಮಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

"ಓಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತಥಾನುಗಮಾತ್ ಓಂ" ಸೂ. ॥ ೨೮ ॥

ತಥಾ='ತದ್ವೈತ್ವಂ ಪ್ರಾಣೋಽಭವಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣನು ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ಪ್ರಾಣಃ=ಐತರೇಯದಲ್ಲಿ 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಃ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ ಪ್ರಾಣಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಶ್ರುತನಾದ ಪ್ರಾಣನು, ತತ್ತು=ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅನುಗಮಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶ್ರುತಿ—ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗಗಳು ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

"ಓಂ ನ ವಕ್ತುರಾತ್ಮೋಪದೇಶಾದಿತಿ ಚೇದಧ್ಯಾತ್ಮಸಂಬಂಧ ಭೂಮಾ ಹ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಓಂ" ಸೂ. ॥ ೨೯ ॥

ಬೃಹತೀ ಸಹಸ್ರವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಅಂದರೆ, ಅವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಂಡು ಪ್ರಕೃತ ಉಪದೇಶಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮ್ಯೃಷೇ' ಎಂದು ತನ್ನನ್ನೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ- ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾಹಮಸ್ಮಿ' ಎಂದು ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನಿಗೆ 'ಪ್ರಾಣೋऽಹಂ ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಸ್ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಬಹುದೇಹ ಸಂಬಂಧವು ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆವೇಶಬಾಹುಳ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ. ಅಂತೂ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಾಣಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಗತನು' ಎಂದೇ ಉಪದೇಶಮಾಡಿರುವನು, ತನ್ನನ್ನು ಪ್ರಾಣನೆಂದು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ.

ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಪರವಾಗಿದ್ದರೆ 'ಮಯಿ ಪ್ರಾಣಃ ತ್ವಯಿ ಪ್ರಾಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ನಿರ್ದೇಶ ವಿರಬೇಕಿತ್ತು. 'ಅಹಂ ಪ್ರಾಣಃ ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ' ಎನ್ನುವ ನಿರ್ದೇಶವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾ ಗುವುದು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

"ಓಂ ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾ ತೂಪದೇಶೋ ವಾಮದೇವವತ್ ಓಂ"

ಸೂ. ॥ ೩೦ ॥

'ಪ್ರಾಣೋ ವಾಹಮಸ್ಮಿ' ಎಂದು ಇಂದ್ರಕರ್ತೃಕವಾದ ಉಪದೇಶವು ವಾಮದೇವ ಕರ್ತೃಕವಾದ 'ಅಹಂ ಮನುರಭವಂ ಸೂರ್ಯಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಪದೇಶದಂತೆ ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ.

"ಓಂ ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಾನ್ನೇತಿ ಚೇನ್ನೋಪಾಸಾತ್ರೈ ವಿಧ್ಯಾದಾಶ್ರಿತತ್ವಾದಿಹ ತದ್ಯೋಗಾತ್ ಓಂ" ॥ ಸೂ. ೩೧ ॥ ಅಧಿ. ೧೨ ॥

'ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್' ಎಂದು ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವ ಮೊದಲಾದ ಜೀವಲಿಂಗ ವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ 'ತಾ ಅಹಿಂಸಂತೇ ವಾಹಮುಕ್ಥಮಸ್ಮಿ ಅಹಮುಕ್ಥಮಸ್ಮಿ' ಎಂದು ಪ್ರಾಣ ಸಂವಾದ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜೀವ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದಲೇ ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂತರುಪಾಸನಾ, ವ್ಯಾಪ್ತತ್ವೋಪಾಸನಾ, ಬಹಿರುಪಾ ಸನಾ ಎಂದು ಮೂರುಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ಈ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ಏತಮೇವ ಸೀಮಾನಂ ವಿದಾರ್ಯೈತಯಾ ದ್ವಾರಾ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ' 'ಸ ಏತಮೇವ ಪುರುಷಂ ಬ್ರಹ್ಮತತಮಮಪಶ್ಯತ್' 'ಏತದ್ಧಸ್ಮ ವೈತ ದ್ವಿದ್ವಾನಾಹ ಮಹಿದಾಸ ಐತರೇಯಃ' ಎಂದೂ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉಪಾಸನೆಯೂ ಯುಕ್ತ ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹಾಗಾದರೆ 'ಅತ ಏವ ಪ್ರಾಣಃ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾಗಿರು ವುದರಿಂದ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಈ ಅಧಿ ಕರಣದಲ್ಲಿ 'ತಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್ ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರವು ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ವಿಷಯವಾಕ್ಯಗಳು

ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯವಸಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಅಭ್ಯಧಿಕಾಶಂಕೆಯು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಭ್ಯಧಿಕಾ ಶಂಕೆಯೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಇದ್ದರೆ ಆ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಆರಂಭಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವನ್ನುಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಅಧಿಕಾಶಂಕೆ ಯಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ ॥ [ತಾದೃಶತ್ವಾಚ್ಚ ತಚ್ಛಕ್ತೇಃ] ಬಾಹುಲ್ಯೇ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ ।
ಅನ್ಯಸ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವಮಿತಿ ತನ್ನಾತ್ರಗಸ್ಯ ಹಿ ॥ ೨೪೯ ॥
ವಿಷ್ಣೋರೇವ ತು ಲಿಂಗಾನಿ ಪ್ರಾಣಸ್ಥಾನಿ ತು ಸರ್ವಶಃ ।
ಪ್ರಾಣಸಂವಾದ ಪೂರ್ವಾಣಿ ಮುಖ್ಯತೋ ಜೀವಗಾನಿ ಚ ॥ ೨೫೦ ॥
ಅಭ್ಯಾರ್ಚಚ್ಛತವರ್ಷಾಣಿ ಪ್ರಾಣವಂಶತ್ವಮಿತ್ಯಪಿ ।
ತಸ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಗೈಶ್ಶಬ್ದೈರುಕ್ತನ್ಯಾಯೈಃ ಸಮಂ ತತಃ ॥ ೨೫೧ ॥
ಏಕೋ ನಾರಾಯಣೋ ದೇವೋ ಭಣ್ಯತೇ ನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ ।
ವಾಸುದೇವಾದಿ ರೂಪೇಣ ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಶ್ಚ ಸರ್ವಶಃ ॥ ೨೫೨ ॥
ಅಥವಾ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಃ ಸಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋಽಧಿಕರಣಂ ಪ್ರತಿ ।
ಪ್ರತಿಸೂತ್ರಂ ಪ್ರತಿಪದಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಮಥಾಪಿ ವಾ ॥ ೨೫೩ ॥
ತೈಸ್ತೈರ್ಯುಕ್ತಿಶ್ರುತಿನ್ಯಾಯವಿಶೇಷೈರ್ಯೋಗ್ಯತಾ ಯಥಾ ।
ಬೃಹತ್ತಂತ್ರಪ್ರಮಾಣೇನ ಬಹ್ವರ್ಥಮಪಿ ಸಂಗ್ರಹಾತ್ ॥ ೨೫೪ ॥
ಉಚ್ಯತೇ ನರಬುದ್ಧೀನಾಮಪಿ ಕಿಂಚಿದ್ಗ್ರಹಾರ್ಥತಃ ।
ಗ್ರಂಥೋಽಯಮಪಿ ಬಹ್ವರ್ಥೋ ಭಾಷ್ಯಂ ಚಾತ್ಯರ್ಥವಿಸ್ತರಂ ॥ ೨೫೫ ॥
ಬಹುಜ್ಞಾ ಏವ ಜಾನಂತಿ ವಿಶೇಷೇಣಾರ್ಥಮೇತಯೋಃ ।
ತಸ್ಮಾನ್ಮಹಾಗುಣೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನಾಮ್ನಾಮಪುನರುಕ್ತಿತಃ ॥ ೨೫೬ ॥
ಸೂ. ೨೮ ॥ ೨೯ ॥ ೩೦ ॥ ೩೧ ॥ ॥ ಅಧಿ. ೧೨ ॥

ಅ ॥ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ = ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ, ಬಾಹುಲ್ಯೇ=ಅತ್ಯಾಧಿಕ್ಯವಿರುವಾಗ, ಅನ್ಯಸ್ಯ=ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ, ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಂ=ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶಂಕಾಬಂದರೆ, ತತ್= ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು, ನ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವೂ, ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲಿಂಗ ಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ.) ಅಥವಾ, ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಯೋಃ = ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ, ಬಾಹುಲ್ಯೇ = ಆಧಿಕ್ಯವಿರುವಾಗ, ಅನ್ಯಸ್ಯ = ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ, ಮುಖ್ಯ ವಾಚ್ಯತ್ವಂ=ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು, (ಯಾವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ) ತತ್=ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವು, ನ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅತ್ರ ಗಸ್ಯ=ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಿಷ್ಣೋರೇವ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಪ್ರಾಣಸ್ಥಾನಿ ತು=ಪ್ರಾಣ

ಸಂಬಂಧಿಯಾಗಿ ಪ್ರತೀತಗಳಾದ, ಪ್ರಾಣಸಂವಾದ ಪೂರ್ವಾಣಿ=ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂವಾದವೇ ಮೊದಲಾಗಿರತಕ್ಕ, ಪ್ರಾಣವಂಶತ್ವಮಿತ್ಯಪಿ = 'ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಚಕ್ಷುರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಆಶ್ರಯತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದ, ಸರ್ವಶಃ=ಎಲ್ಲಾ, ಲಿಂಗಾನಿ ತು=ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳು, ಜೀವಗಾನಿ=ಜೀವರಲ್ಲಿ ತೋರತಕ್ಕ, ಅಭ್ಯಾರ್ಚತ್ಶತವರ್ಷಾಣಿ='ತಂ ಯಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನೂರುವರ್ಷಪರ್ಯಂತ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇರೋಣ ಅಂದರೆ ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಲಿಂಗಗಳೂ, ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, (ಕೂಡುತ್ತವೋ, ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿ ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನೇ. ಇಂದ್ರ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಜೀವರು ಅಲ್ಲ.) (ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಆದಕಾರಣ, ಅನ್ಯತ್ರಗೈಃ=ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪರವೆಂದು ತೋರುವ, ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೈಃ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನ್ಯಾಯವುಳ್ಳ, ಸಮಂತತಃ=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಶಬ್ದೈಃ=ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ, ಏಕಃ = ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನಾದ, ದೇವಃ = ಕ್ರೀಡಾದಿ ಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ನಾರಾಯಣಃ=ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನು, ಭಣ್ಯತೇ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅತ್ರ=ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯಃ=ಸಂದೇಹವು, ನ=ಇಲ್ಲ. (ಈ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಈಗ ಹೇಳಿದಷ್ಟೇ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿವೆಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ವಾಸುದೇವಾದಿರೂಪೇಣ=ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದ, ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಃ=ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕುಮೂರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಸರ್ವಶಃ=ಎಲ್ಲಾ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥವಾ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಃ=ನಾರಾಯಣ, ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಎನ್ನುವ ಐದು ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಸಃ=ಶ್ರೀಪರಮಾತ್ಮನು, ಪ್ರತ್ಯಧಿಕರಣಂ=ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಾ=ಅಥವಾ, ಪ್ರತಿಸೂತ್ರಂ=ಪ್ರತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅಥಾಪಿ=ಅಥವಾ, ಪ್ರತಿಪದಂ=ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಂ=ಎಲ್ಲಾ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರೋಕ್ತಃ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ತೈಸ್ತೈಃ=ಆಯಾ, ಅಂದರೆ, ಆಯಾಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ಯುಕ್ತಿಶ್ರುತಿನ್ಯಾಯವಿಶೇಷೈಃ=ಲಿಂಗಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯಾರೂಪವ್ಯಾವರ್ತಕಗಳಿಂದ (ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು) (ಚತುರ್ಮೂರ್ತಿಃ ಪಂಚಮೂರ್ತಿಃ ವಾಸುದೇವಾದಿ ನಾಲ್ಕುಮೂರ್ತಿಯಾಗಲೀ, ನಾರಾಯಣಾದಿ ಐದು ಮೂರ್ತಿಯಾಗಲೀ ಎಂದೂ, ಪ್ರತ್ಯಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಪ್ರತಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಪ್ರತಿಪದಗಳಲ್ಲಾಗಲೀ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಗಳಲ್ಲ್ಯಾಗಲೀ ಎಂದೂ ವಸ್ತು ವಿಕಲ್ಪವು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ) ಯೋಗ್ಯತಾಯಥಾ=(ಎಲ್ಲಾ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ವಿವಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿವೆ. ಪುರುಷರಿಗೆ) ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತವೆ. ಪುರುಷರ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿಕಲ್ಪವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಅರ್ಥವದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ—) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರಪ್ರಮಾಣೇನ = ಬೃಹತ್ತಂತ್ರ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, (ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಇಂತಹ ಅರ್ಥವಿಶೇಷವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.) ಬಹ್ವರ್ಥಮಪಿ=ಸೂತ್ರಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ನರಬುದ್ಧೀನಾಮಪಿ=ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವರಿಗೂ ಕೂಡ, ಕಿಂಚಿತ್ ಗ್ರಹಾರ್ಥತಃ = ಸ್ವಲ್ಪಸೂತ್ರಾರ್ಥಜ್ಞಾನರೂಪ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಸಂಗ್ರಹಾತ್=ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ, ಉಚ್ಯತೇ=ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಪಿ = ಸಂಪೂರ್ಣಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅಯಂ ಗ್ರಂಥಃ =

ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗ್ರಂಥವೂ, ಬಹ್ವರ್ಥಃ=ಅನೇಕಾರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದು. ಭಾಷ್ಯಂ ಚ=ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಭಾಷ್ಯವಾದರೂ, ಅತ್ಯರ್ಥವಿಸ್ತರಂ=ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥದಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವುಳ್ಳದ್ದು, ಏತಯೋಃ=ಈ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಭಾಷ್ಯಗಳ, ಅರ್ಥಂ = ಅರ್ಥವನ್ನು, ಬಹುಜ್ಞಾ ಏವ = ಹೆಚ್ಚು ತಿಳಿದವರೇ, ವಿಶೇಷೇಣ=ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ, ಜಾನಂತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ತಸ್ಮಾತ್=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳಿಂದಲೂ ವಾಚ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ನಾಮ್ನಾಂ=ನಾಮಗಳಿಗೆ, ಅಪುನ ರುಕ್ತಿತಃ=(ಯೌಗಿಕತ್ವವಿದ್ಧಪ್ರಯುಕ್ತವೂ) ಪುನರುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಮಹಾಗುಣಃ=ಅನಂತಾನಂತಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪೂರ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಗಾಯತ್ರೀ ವಾಕ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಇತರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವಿದೆಯೆಂದಾಶ್ರಯಿಸಿ ಗಾಯತ್ರೀಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅಪ್ರಧಾನಗಳಾದ ಚಕ್ಷು ರಾದೀಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪ್ರಧಾನನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು ಈ ಪ್ರಾಣನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಯಾವುದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಇಂದ್ರನಾಗಲೀ, ಜೀವನಾಗಲೀ, ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾಗಲೀ ಇವರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯರೆಂದು ಹೇಳುವುದೇ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಹಸ್ತರೂಪ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವವಿದೆ. ಜೀವನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಜನ್ಯಫಲಾಶ್ರಯತ್ವವಿದೆ. ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಮತ್ತು 'ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮ್ಯೃಷೇ' ಎಂದು ಇಂದ್ರಶ್ರುತಿಯಿದೆ. 'ತಾ ಅಹಿಂಸಂತ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ಗಳಿಂದ ಕಲಹವು, ದೇಹಪಾತಉತ್ಥಾನಕಾರಣಗಳಾದ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣಪ್ರವೇಶಗಳು ಪ್ರಾಣಸಂವಾದವೂ ಹೀಗೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗಗಳೂ ಇವೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾ ಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್' ಎಂದು ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವಮೊದಲಾದ ಜೀವಲಿಂಗಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಇಂದ್ರಾದಿವಿಷಯಕಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇರುವಾಗ ಇತರರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದ ವಿದ್ಧಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವ, ದೇವೋಪದೇಶ್ಯತ್ವ, ಸರ್ವವೇದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವ, ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲಸ್ಥತ್ವ, ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲಿಂಗ ಗಳು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದಮುಖ್ಯವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವು. ಇಂದ್ರಾದಿವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಆಯಾಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಲ್ಲಿ 'ಶಾಸ್ತ್ರದೃಷ್ಟ್ಯಾತೂಪದೇಶೋ ವಾಮದೇವವತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಾವಕಾಶಗಳಾಗಿವೆ. (ಐತ.ಉ. ಪು. ೩೪೭).

ಸಾರಾಂಶಃ—

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. * 'ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಶೀರ್ಷನ್‌ಶ್ರಿಯಃ ಶ್ರಿತಾಃ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಕ್ಪ್ರಾಣಃ' (ಐತ. ಉ.

* ಐತರೇಯೋಪನಿಷತ್ತನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಾಧಿಕ್ಯಭಯದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಪುನಃ ವಿವರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಪು. ೩೪೭) ಎಂದು. ಯಾವ ಶ್ರುತಿಲಿಂಗಬಾಹುಲ್ಯನ್ಯಾಯದಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣು ವೆಂದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಾಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆ ಪ್ರಾಣನಿಗೂ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದವು ತೋರುತ್ತದೆ. 'ತಾ ಅಹಿಂಸಂತಾಹಮುಕ್ಥಮಸ್ಮ್ಯಹಮುಕ್ಥಮಸ್ಮೀತಿ ತಾ ಅಬ್ರುವನ್ । ಹಂತಾಸ್ಮಾ ಚ್ಛರೀರಾದುತ್ಕ್ರಾಮಾಮ । ತದ್ಯಸ್ಮಿನ್ನುತ್ಕ್ರಾಂತ ಇದಂ ಶರೀರಂ ಪತ್ಸ್ಯತಿ ತದುಕ್ಥಂ ಭವಿಷ್ಯತಿ' ॥ (ಐತ. ಉ. ಪು. ೩೪೭. ೩೪೮). ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾ ಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜಗಳವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು 'ಅಥ ಹ ಪ್ರಾಣಾ ಅಹಂ ಶ್ರೇಯಸಿ ವ್ಯೂದಿರೇ' ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗಳಮಾಡಿಕೊಂಡರು, ಎಂದು ಶಾಖಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. (2) ಮತ್ತು 'ಪ್ರಾಣ ಉದಕ್ರಾಮತ್ ತತ್ಪ್ರಾಣೇ ಉತ್ಕ್ರಾಂತೇಽಪದ್ಯತ । ಪ್ರಾಣಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್ । ತತ್ಪ್ರಾಣೇ ಪ್ರಪನ್ನ ಉದತಿಷ್ಠತ್' (ಐತ. ಉ. ಪು. ೩೪೮) ಇಲ್ಲಿ ನಿರ್ಗಮನ ಪ್ರವೇಶಗಳಿಂದ ಶರೀರನಿಪಾತ ಶರೀರೋತ್ಥಾನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಇದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. (3) ಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ಲಿಂಗವೇ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಪ್ರಾಣೋ ವಂಶ ಇತಿ ಸ್ಥವಿರಃ ಶಾಕಲ್ಯಸ್ತದ್ಯಥಾ ಶಾಲಾವಂಶೇ ಸರ್ವೇ ಅನ್ಯೇ ವಂಶಾಃ ಸಮಾ ಹಿತಾಃ ಸ್ಯುರೇವಮೇತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಾಣೇ ಚಕ್ಷುಃ ಶ್ರೋತ್ರಂ ಮನೋ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಾಣಿ ಶರೀರಂ ಸರ್ವ ಮಾತ್ಮಾ ಸಮಾಹಿತಃ' ಎಂದು(ಐತ. ಉ. ಪು. ೭೫೬). (4) ಜೀವಸಹಿತವಾದ ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಾರತ್ವವು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಎಂದು ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. 'ತಾನ್ ವರಿಷ್ಠಃ ಪ್ರಾಣ ಉವಾಚ । ಮಾ ಮೋಹಮಾಪದ್ಯಥಾಹಮೇವೈತತ್ಪಂ ಚಧಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರವಿಭಜ್ಯೈತದ್ಬಾಣಮವಷ್ಟಭ್ಯವಿಧಾರಯಾಮಿ' ಎಂದಾರಂಭಿಸಿ 'ಅರಾ ಇವ ರಥನಾಭೌ ಪ್ರಾಣೇ ಸರ್ವಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ' (ಷಟ್ಪ್ರಶ್ನ. ಉ. ಪು. ೨೧೨. ೨೧೩. ೨೧೪). ಎಂದು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತು ಆಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೇ ಆಗಬೇಕು. (5) ಅಥವಾ ಜೀವನೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಏಷ ಇಮಂ ಲೋಕಮಭ್ಯಾ ರ್ಚತ್ ಪುರುಷರೂಪೇಣ ಯ ಏಷ ತಪತಿ ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ವ ತದಭ್ಯಾರ್ಚತ್ ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ ತಂ ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್ ತಸ್ಮಾಚ್ಛತಂ ವರ್ಷಾಣಿ ಪುರುಷಾಯುಷೋ ಭವಂತಿ' (ಐತ. ಉ. ಪು. ೩೯೦) ಎಂದು ಉತ್ತರವಾಕ್ಯ ದಲ್ಲಿ ಶತಾಯುಷ್ಟ್ವಲಿಂಗದಿಂದ ಜೀವನೇ ಪ್ರಾಣನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. 'ಶತಾಯು ರ್ವೈ ಪುರುಷಃ ಶತವೀರ್ಯಃ ಶತೇಂದ್ರಿಯಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ನೂರು ವರ್ಷ ಆಯುಷ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (6) ಅಥವಾ ಇಂದ್ರನೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನಾಗಬಹುದು. ಅವನಿಗೂ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ । ಋಷೇ ಪ್ರಿಯಂ ವೈ ಮೇ ಧಾಮೋಪಾಗಾಃ । ವರಂ ತೇ ದದಾಮಿ । ಸಹೋವಾಚ । ತ್ವಾಮೇವ ಜಾನೀಯಾಂ' ಎಂದು. ತಮಿಂದ್ರ ಉವಾಚ । ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹ ಮಸ್ಮೀತಿ । (ಐತ. ಉ. ಪು. ೪೧೦.) ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬಂದರೆ—

ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು. ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅನುಗತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ- "ಸರ್ವಂ ಹೀದಂ ಪ್ರಾಣೇನಾವೃತಂ । ಸ ಏಷೋಽಸುಃ । ಸ ಏಷ ಪ್ರಾಣಃ । ಸ ಏಷ ಭೂತಿಶ್ಚಾಭೂತಿಶ್ಚ । ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ

ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರಿರೇ ತೇ ಬಭೂವುಃ (ಐತ ಉ. ಪು. ೩೭೩) । **ತಾ ವಾ ಏತಾಃ ಸರ್ವಾ ಋಚಃ ಸರ್ವೇ ವೇದಾಃ ಸರ್ವೇ ಘೋಷಾಃ ಏಕೈವ ವ್ಯಾಹೃತಿಃ ಪ್ರಾಣ ಏವ ಪ್ರಾಣ ಋಚ ಇತ್ಯೇವ ವಿದ್ಯಾತ್** (ಐತ. ಉ. ಪು. ೪೦೦) । **ಅಥ ದೇವರಥಸ್ತಸ್ಯ ವಾಗುದ್ಧಿಃ । ಶ್ರೋತ್ರೇ ಪಕ್ಷಸೀ ಚಕ್ಷುಷೀ ಯುಕ್ತೇ ಮನಃ ಸಂಗ್ರಹೀತಾ ತದಯಂ ಪ್ರಾಣೋಽಧಿಷ್ಠತಿ** (ಐತ. ಉ. ಪು. ೫೩೩) ಎಂದು. (7) ಸರ್ವದೇವೋಪಾಸ್ಯತ್ವಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. "ಅಂತರ್ಬಹಿಶ್ಚ ತತ್ಸರ್ವಂ ವ್ಯಾಪ್ಯ ನಾರಾಯಣಃ ಸ್ಥಿತಃ" । "ಮಧ್ಯೇ ವಾಮನಮಾಸೀನಂ ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾ ಉಪಾಸತೇ" । (ಕಾಠ. ಉ. ಪು. ೭೭) **ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ** । (ಕಾಠ. ಉ. ಪು. ೪೮.) ಆತ್ಮಾನಂ ರಥಿನಂ ವಿದ್ಧಿ ಶರೀರಂ ರಥಮೇವ ಚ । (ಕಾಠ ಉ. ಪು. ೫೭) **ತಂ ಪ್ರಪದಾಭ್ಯಾಂ ಪ್ರಾಪದ್ಯತ । ಬ್ರಹ್ಮೇಮಂ ಪುರುಷಂ** (ಐತ.ಉ. ಪು ೩೪೭) ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು "**ತಸ್ಯ ವಾಕ್ತಂತಿರ್ನಾಮಾನಿ ದಾಮಾನಿ ತಸ್ಯೇದಂ ವಾಚಾ ತಂತ್ಯಾ ನಾಮಭಿರ್ದಾಮಭಿಃ ಸರ್ವಂ ಸಿತಂ**"(ಐತ. ಉ. ಪು. ೩೬೦) ಎಂದು ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮ ಪರವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು "**ಅಥಾತೋ ವಿಭೂತಯೋಽಸ್ಯ ಪುರುಷಸ್ಯ ತಸ್ಯ ವಾಚಾ ಸೃಷ್ಟಾ ಪೃಥಿವೀ ಚಾಗ್ನಿಶ್ಚ**" (ಐತ.ಉ. ಪು. ೩೬೭) ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪ್ರಾಣಶಬ್ದವು ಪರಮಾತ್ಮಪರವಾಗಿದೆ. (8) (ಇಂದ್ರಿಯಾಧಾರತ್ವಮೊದಲಾದುದು ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣ ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣವ್ಯಾಪಾರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, "ಯಃ ಪ್ರಾಣಮಂತರೋ ಯಮಯತಿ" ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು. (9) ಶತಂ ವರ್ಷಾಣ್ಯಭ್ಯಾರ್ಚತ್ ಎಂದು ಜೀವಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ '**ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಂ ಮಧ್ಯತೋ ದಧೇ ಯದಿದಂ ಕಿಂಚ**' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಿಷ್ಟವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆ ಲಿಂಗವು ಜೀವಾಂತರ್ಯಾಮಿ ವಿಷ್ಣು ವಿಷಯಕವೇ. (10) '**ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ಅಹಮಸ್ಮಿ**' ಎನ್ನುವುದು ಇಂದ್ರನ ವಾಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದಾಗ್ಯೂ '**ಪ್ರಾಣಸ್ತ್ವಂ ಪ್ರಾಣಃ ಸರ್ವಾಣಿ ಭೂತಾನಿ ಪ್ರಾಣೋ ಹ್ಯೇಷ ಯ ಏಷ ತಪತಿ । ಸ ಏತೇನ ರೂಪೇಣ ಸರ್ವಾ ದಿಶೋಽಸ್ಮಿ**' ಎನ್ನುವ ಶಿಷ್ಟವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಇಂದ್ರಾವಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ವಿಷಯಕವೇ. (11) ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಪಾದ್ಮಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರು. '**ತತ್ರನ್ಯಾನ್ಯೋಚ್ಯತೇ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೈತ್ವ ಹೇತುತಃ । ನ ಕ್ವಾಪಿ ಕಿಂಚಿನ್ನಾಮಾಸ್ತಿ ತಮೃತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ** । ಎಂದು. ಇದೇ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದನೂ ಹೇಳಿರುವನು. '**ಸರ್ವಗತ್ವಾದನಂತಸ್ಯ ಸ ಏವಾಹಮಿತಿ ಸ್ಥಿತಃ** । ಎಂದು. ಜೀವನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸರ್ವಗತ್ವಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಮತ್ತು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡತಕ್ಕ ಋಷಿಯು ಇಂದ್ರನ ಜ್ಞಾನರೂಪ ವರವನ್ನು ಬೇಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಇಂದ್ರನ ವಚನವು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ವಿಷಯಕವೇ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣನಾಮಕನಾದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

'ತಸ್ಮಾದನ್ಯತ್ರಗೈಶ್ಶಬ್ದೈಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ 'ಆನಂದಮಯೋಭ್ಯಾಸಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಾರಾಯಣ, ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ ಎನ್ನುವ ಐದುರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಯಾಗಲೀ, ವಾಸುದೇವ ಮೊದಲಾದ

ನಾಲ್ಕುರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಾಗಲೀ ಪ್ರತಿ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಯಾಯ ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಮದಿಂದಲೂ, ನಿರ್ವಚನಬಲದಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. (12) ಏಕಾಯನ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ 'ಓಂ ಭಗವಾನ್ ವಾಸುದೇವಃ ಆತ್ಮಾSವ್ಯಕ್ತಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಪ್ರಧಾನಂ ನಿತ್ಯಮನಂತಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಸುದೇವಾದಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಮ ವಿಭಾಗವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ಅದ್ಯತೇSತ್ತಿ ಚ ಭೂತಾನಿ ತಸ್ಮಾದನ್ನಂ ತದುಚ್ಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಚನ ಭೇದದಿಂದ ಅರ್ಥಭೇದವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (13) ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪಂಚಾವಯವಗಳ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ. ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಪದಗಳ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಪದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಷರಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ, ವ್ಯಂಜನ, ಸಂಧಿ, ಸಂಧಾನಗಳೆನ್ನುವ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಚತುರ್ವ್ಯೂಹಾದಿ ವಿಷಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ವ್ಯೂಹಾದಿ ವಿಷಯತ್ವವು ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. 'ತಾವಾ ಏತಾಶ್ಚತಸ್ರಶ್ಚತುರ್ಧಾ' । (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೦೭) 'ಅಥಾತಃ ಸಂಹಿತಾಯಾ ಉಪನಿಷದಂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ । ಪಂಚಸ್ವಧಿಕರಣೇಷು' ॥ (ತೈ. ಉ. ಪು. ೧೦೦) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (14) ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಇಂತಹ ಅರ್ಥವು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಆ ಅರ್ಥವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಭಾಷ್ಯಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಹುಜ್ಞರಿಗೇನೇ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವು ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿಖಿಲ ವೇದವಿಚಾರಕವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅನಂತಧಾ' ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವುಳ್ಳ ಅನಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನು ಅನಂತ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ತಥಾಚ ೧ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತನ್ನ ಅವ[illegible]ಗಳಿಂದ ಐಕ್ಯವೂ, ೨ ಅಂತಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನಗಳೆಂದೂ, ೩ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಸ್ವಭಾವವೂ ಈಶಾಧೀನವೆಂದೂ, ೪ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜೀವನ ಹೇತುತ್ವವೂ, ೫ ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ಸೂಕ್ತಗಳಿಗೆ ಅವೈಷ್ಣವತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಅಜ್ಞಾನ ಮೂಲಕವೆಂದೂ, ೬ ಗಾಯತ್ರ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ನಿತ್ಯವಾದುದೂ ಈಶಾಧೀನವೆಂದೂ, ೭ ಅಂತಿಮ ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಆಯಾಯ ಶ್ರುತಿ ಲಿಂಗಗಳು ಆಯಾಯ ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ವಿಷಯಕಗಳೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈಪ್ರಕಾರ ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ನಾಮಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದ ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ॥ ೨೪ ॥ ೨೫ ॥ ೨೬ ॥ ೨೭ ॥ ೨೮ ॥ ೨೯ ॥ ೩೦ ॥ ೩೧ ॥ ಸೂ. ॥ ೨೮ ॥ ೨೯ ॥ ೩೦ ॥ ೩೧ ॥ ಅಧಿ. ೧೨ ॥

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ
ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ॥

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದಾದ ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಒಂದನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಮೋ ಭಗವತೇ ತಸ್ಮೈ ವ್ಯಾಸರೂಪಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ ।
ಯತ್ಪ್ರಸಾದಾತ್ಪರಂ ಜ್ಞಾನಂ ಪ್ರಾಪ್ಯತೇ ವಿಬುಧಾದಿಭಿಃ ॥
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯಾನ್ ಗುರೂನ್ವಿದ್ಯಾದಿವಾಕರಾನ್ ।
ವಂದೇ ಕುದೃಷ್ಟಿದುರ್ಬೋಧ ವ್ಯಾಸಸಿದ್ಧಾಂತದೀಪಕಾನ್ ॥
ಶಬ್ದಾಃ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿದೈವಾಧಿಭೂತಾಧ್ಯಾತ್ಮಗೋಚರಾಃ ।
ಸಸೂಕ್ತಾ ಅಧಿವೇದಸ್ಥಾಃ ಸಲಿಂಗಾಶ್ಚಾತ್ರ ಚಿಂತಿತಾಃ ॥
ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿ ಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ-
ರನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗುಣಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯ ಯತಿನಾ ।
ಕೃತಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಪದವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವೃತಾವಯಂ
ಪೂರ್ವಾಧ್ಯಾಯೇ ಪ್ರಥಮಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ ॥
ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣಾಖ್ಯೇನ ಭಾಷಯಾ ಸುಧಿಯಾಂ ಮುದೇ ।
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾಸುಧಾಸಾರಃ ಕೀರ್ತಿತಃ ಕೃಪಯಾ ಗುರೋಃ ॥
ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಟೀಕಾ ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳೀ ಶುಭಾ ।
ಪುರಾತನೀ ಪರಾ ಸಾಽಪಿ ಶ್ಲಾಘಿತಾ ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ ॥
ತಯೋರ್ವಿಶೇಷೋಽಪ್ಯತ್ರೈವ ಸಂಗೃಹೀತಃ ಪ್ರಯತ್ನತಃ ।
ಸೋಽಯಂ ಭಾತು ಮಣಿವಲ್ಲೋಕೇ ಕೃಷ್ಣೇ ನಿವೇದಿತಃ ॥

ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ ॥

೧ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ॥ ಶ್ರೀಃ ॥

